

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	22
तृतीयः प्रश्नः	36
चतुर्थः प्रश्नः	53
पञ्चमः प्रश्नः	72
षष्ठमः प्रश्नः	89
सप्तमः प्रश्नः	109
अष्टमः प्रश्नः	127
 अष्टकम् २	 138
प्रथमः प्रश्नः	138
द्वितीयः प्रश्नः	153
तृतीयः प्रश्नः	172
चतुर्थः प्रश्नः	186
पञ्चमः प्रश्नः	207
षष्ठमः प्रश्नः	221
सप्तमः प्रश्नः	248
अष्टमः प्रश्नः	266
 अष्टकम् ३	 290
प्रथमः प्रश्नः	290
द्वितीयः प्रश्नः	309
तृतीयः प्रश्नः	332
चतुर्थः प्रश्नः	353
पञ्चमः प्रश्नः	358
षष्ठमः प्रश्नः	367
सप्तमः प्रश्नः	380
अष्टमः प्रश्नः	415
नवमः प्रश्नः	442
 तैत्तिरीय आरण्यकम्	 467
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	467

द्वितीयः प्रश्नः	501
तृतीयः प्रश्नः	515
चतुर्थः प्रश्नः	528
पञ्चमः प्रश्नः	552
षष्ठः प्रश्नः	582
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	596
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	602
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	607
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	612

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	647
प्रथमः प्रश्नः	647
द्वितीयः प्रश्नः	660
तृतीयः प्रश्नः	675

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानो दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं

यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ।
कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च
यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ
शण्डामर्कौ सहामुनौ। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो
वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा
इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥
न्यन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिवन्तं प्राणं यज्ञाय धत्तं
मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं
मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥—[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः।
स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं
एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वात्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वात्रोहान्रोहति। देवा वै
भुद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपांक्रामत्।
ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः

पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
 पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः
 कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः
 फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति
 तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः
 कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत।
 भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति।
 कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-
 पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त।
 एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स
 इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त
 ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्।
 स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो
 बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्यत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत।
 वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी
 भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्तोऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति।
 अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत।

ग्रीष्मो वै राज॒न्य॒स्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। इन्द्रि॒यावी॒
भ॑वति। श॒रदि॒ वैश्य॒ आद॑धीत। श॒रद्वै वैश्य॑स्य॒र्तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। प॒शुमा॑न्भवति। न पूर्व॑योः
फल्गु॑न्यो॒रग्नि॑माद॑धीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या रा॒त्रिः संव॑त्सर॒स्या।
यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। पृ॒ष्टित ए॒व संव॑त्सर॒स्याग्नि॑मा॒धाय॑।
पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा
रा॒त्रिः संव॑त्सर॒स्या। यदु॑त्तरे॒ फल्गु॑नी। मुख॑त ए॒व
संव॑त्सर॒स्याग्नि॑मा॒धाय॑। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। यदै॒वैन॑
य॒ज्ञ उ॑प॒नमे॑त्। अथाद॑धीत। सै॒वास्य॑र्द्धिः॥१३॥

खल्वधिध्वन्त

फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्॥

[२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति
शान्त्यै॑। सि॒कंता॒ निव॑पति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्।
रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रम॑व॒ रुन्धे॑। ऊ॒षां निव॑पति। पु॒ष्टिर्वा ए॒षा
प्र॒जन॑नम्। यदू॒षाः॥१४॥

पु॒ष्ट्यामे॒व प्र॒जन॑नेऽग्नि॑माध॑त्ते। अथो॒ संज्ञा॑न ए॒व। संज्ञा॑न॒ः
ह्येत॑त्प॒शूनाम्। यदू॒षाः। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॒य॒ती
अ॒ब्रूता॑म्। अस्त्वे॒व नो॑ स॒ह य॒ज्ञिय॑मिति। यद॒मुष्या॑
य॒ज्ञिय॑मासी॑त्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊ॒षा अभ॑वन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॑मासी॑त्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॑न्द्रम॑सि
कृ॒ष्णम्। ऊ॒षां नि॒वप॑न्नदो ध्या॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व य॒ज्ञिये॒-
ऽग्नि॑माध॑त्ते। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। आ॒खू रू॒पं कृ॒त्वा। स

पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्।
तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीक्य
उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं
ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा अ-
सृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिन्त। ततो
वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आच्छत्। तस्या
उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णं प्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै
भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। तां
शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां
शर्करत्वम्। यद्वराहविहतः सम्भारो भवति। अस्यामेवा-

छम्बद्गारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरैता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। सरैतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्ध्रै स्वाद्रेतसो बीभत्सत् इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गांयत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तं शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छुम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या

अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्।
यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयो-
ऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निर्मतमयन्। तस्य तान्तस्य
हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिर्भवत्। यदशनिर्हतस्य वृक्षस्य
सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥ ऊषा अभवन्नभवद्वल्मीका-

ऽश्वाम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमंशमयदच्छिन्दुः स्त्रीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरादेवैनमवरुद्ध्या धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत।
परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्वादश
विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं
वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याहु। अदर्शमिति।
तथ्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमित्तेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते।
तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे
वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्वेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजा-
पतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो
भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।

अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्।
प्रतीच्येषां॑ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परां भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते॑। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो
भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत्
इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां॑ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेप्यन्ति।
प्रजां तु न वैथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते॑। प्राच्यस्य
श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते।
साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा
प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॑॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि॑। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।
गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः
प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै॑ प्रजां पशून्प्राज्जनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव
तेन॑ लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं
लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते॑। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।
प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य
वा अयथादेवतमग्निराधीयते॑। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।

वर्सीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसा-
मादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामी-
त्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो
व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते
व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते
व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते
व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न
देवताभ्य आवृश्च्यते। वर्सीयान्भवति॥३४॥

भविष्यन्तीत्यब्रवीन्नित्यसंजयद्वर्सीयान्भवति नव च॥ [४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै
स आर्ध्रोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य
एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्रोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति।
अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह।
अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव
लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रयं
इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः
पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग
एवास्मै लोके वाचः सत्यं सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा

दधाति। पञ्चभिर्गाहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा
गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्।
ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि
समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृहीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः
प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्। तत्परा-
ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं
पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति।
वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं
नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मत्वा। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-
रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्याविवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरैत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः
शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति।
अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां

धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय।
यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यौहति। शान्त्या
अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति।
पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय
पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।
यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य
पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं
यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय।
अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्।
यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये
शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

पुनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं
वर्तयति कुरुत् इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एव च॥

[५]

देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ
वामं वसु सं न्यदधत्। इदमु नो भविष्यति। यदि नो
जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्।
पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। अदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय

पुरोडाशमष्टाकंपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः।
यदेव पशुष्वसीत्। तत्तेनावारुन्धत। तैऽग्नये पावकाय। आपो
वा अग्निः पावकः। यदेवापस्वसीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः।
यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टा-
कपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा
स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्।
यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह
निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्येन्द्रियं
वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्।
आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये
एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव
रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते
भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि।
एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य ए॒तानि॑ ह॒वीं॑षि॑ निर्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि॑
द॒ध्यात्। अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्। यन्नानु॑निर्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा
अस्य॑ प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॑ रा॒त्रीष्व॑नु निर्वपेत्।
सं॒व॒त्स॒रप्र॑ति॒मा वै द्वा॒द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रं
श॑मयित्वा। प॒शून॑व॒ रुन्धे॑। यदे॒कमे॒कमे॒तानि॑ ह॒वीं॑षि॑
निर्वपे॑त्॥ ५१॥

यथा॑ त्री॒ण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्त्। न प्र॒जन॑न॒-
मु॒च्छि॑षेत्। ए॒कं नि॒रुप्य॑। उ॒त्तरे॑ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑
लो॒कमु॒च्छि॑षति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रनु
प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषा॑ऽभि॒क्रान्तिः॑। र॒थच॒क्रं प्र॑व॒र्तय॑ति।
म॒नुष्य॒रथे॒नैव॑ दे॒वर॒थं प्र॑त्य॒वरो॑हति॥ ५२॥

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्नि॒होत्राँ॑ (३) न हो॒त॒व्या (३)
मि॒ति। यद्य॑जु॒षा जु॑हुयात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्।
यन्न जु॑हुयात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॒त॒व्यम्।
यथा॑पूर्व॒माहु॑ती जु॒होति॑। ना॒ग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑
ददा॑ति॥ ५३॥

अ॒ग्निमु॑खाने॒वर्तू॑न्प्रीणाति। उ॒प॒ब॒र्हणं॑ ददाति। रू॒पाणा॒मव॑-
रु॒द्धौ। अ॒श्वं ब्र॒ह्मणे॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। धे॒नुं हो॒त्रे।
आ॒शिष॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ध्वर्य॑वे॑। व॒हि॒र्वा अ॑न॒ङ्गान्।
व॒हि॒रध्व॑र्युः॥ ५४॥

वह्नि॒नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॒व रु॒न्धे। मि॒थुनौ॑ गा॒वौ द॒दाति॑।
 मि॒थुन॒स्याव॑रु॒द्धौ। वा॒सो द॒दाति॑। स॒र्वदे॒वत्य॑ वै वा॒सः।
 सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णाति॑। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑ द॒दाति॑। द्वा॑द॒श
 मा॒साः स॒ंवत्स॒रः। स॒ंवत्स॒र ए॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। का॒ममू॒र्ध्व
 दे॒यम्। अ॒प॒रि॒मि॒त॒स्याव॑रु॒द्धौ॥५५॥ आ॒दि॒त्ये तृ॒तीय॒म॒प॒स्वासी॑त॒त्तेना॒वांरु॒न्धत् स्यादो॑प्य॒ते
 रे॒तोऽग्नि॑र॒कमे॒कमे॒तानि॑ ह॒वी ऽपि॑ नि॒र्वप॑त्य॒वरो॒हति॑ द॒दात्य॒ध्वयु॑दै॒यमे॒कं च॥ [६]

घ॒र्मः शि॒रस्त॒दय॒मग्निः॑। स॒म्प्रि॒यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
 छु॒र्दि॒स्तो॒काय॑ त॒नया॑य यच्छ। वा॒तः प्रा॒णस्त॒दय॒मग्निः॑।
 स॒म्प्रि॒यः प॒शुभि॑र्भुवत्। स्व॒दि॒तं तो॒काय॑ त॒नया॑य पि॒तुं प॑ंच।
 प्रा॒चीम॒नु प्र॒दिशं॑ प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॒ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॒ह।
 वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑ विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो॑ धेहि॑ द्वि॒पदे॑
 चतु॑ष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॑स्त॒दसौ॑ सू॒र्यस्त॒दय॒मग्निः॑। स॒म्प्रि॒यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
 य॒त्ते शु॒क्र शु॒क्रं व॒र्चः शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्यो॒तिर॒जस्र॑म्। तेन॑ मे
 दी॒दिहि॑ तेन॑ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्र॒ह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे
 स॒र्वमा॒युर्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राट् स्व॒राट्।
 ते मा॑वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वता॑म्॥५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राट्वा॑भि॒भूश्च॑। ते मा॑वि॒शतां॑ ते
 मा॑ जि॒न्वता॑म्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते
 मा॑ वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वता॑म्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी
 च॒ प्रभू॑तिश्च। ते मा॑ वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वता॑म्। या॒स्ते अ॒ग्ने

शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥ चतुष्पदे जिवतां तनुवस्त्रीणि च॥—————[७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्।
शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति।
वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्।
रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा
अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत
उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं
प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं
पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने।
बारहतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रति-
ष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत।
तच्छ्वैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते।
वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते।
घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा
धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः।

स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं सम्प्रियं करोति।
पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय युच्छेत्याह।
आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं
पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहिं
विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यविवैनौ
कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै
देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः।
एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।
वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः।
अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते
अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा
अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥[८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नैर्यज्ञिया तनूः।
तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो

ब्रह्मोद॒नम॑पचत्। तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्।
सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा
द्वितीय॑मपचत्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त।
तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृतीय॑मपचत्। तस्या॑
उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॑ अ॒श॒श्च
भग॑श्चाजायेताम्। सा चतुर्थ॑मपचत्॥६६॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॑
इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑श्चाजायेताम्। ब्रह्मो॒दनं प॑चति। रेतं॑ ए॒व
तद॑धाति। प्राश्न॑न्ति ब्राह्म॒णा औ॒दनम्। यदाज्य॑मुच्छि॒ष्यंते।
तेन॑ समिधोऽभ्यज्या द॑धाति। उ॒च्छे॒षणा॒द्वा अदि॑ती॒ रेतो॑-
ऽधत्त॥६७॥

उ॒च्छे॒षणादे॒व तद्रेतो॑ धत्ते। अस्थि॒ वा ए॒तत्। यथ्स॒मिधः॑।
ए॒तद्रेतः॑। यदाज्य॑म्। यदाज्ये॑न स॒मिधोऽभ्यज्या॑दधाति।
अस्थ्ये॒व तद्रेत॑सि दधाति। तिस्र॑ आद॑धाति मिथु॒नत्वाय॑।
इय॑तीर्भवन्ति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखे॒न स॒म्मिताः॥६८॥

इय॑तीर्भवन्ति। य॒ज्ञप॒रुषा॒ स॒म्मिताः॑। इय॑तीर्भवन्ति।
ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑स॒म्मिताः॑। आ॒र्द्रा भ॑वन्ति।
आ॒र्द्रमि॑व हि रेतः॑ सि॒च्यते॑। चि॒त्रि॒यस्या॑श्च॒त्थस्या॑दधाति।
चि॒त्रमे॒व भ॑वति। घृ॒तव॑तीभि॒रा द॑धाति॥६९॥

ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑। यद्घृ॒तम्। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना॒

समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्।
गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय।
त्रिष्टुभी राजन्यस्य। त्रिष्टुछन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥ ७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा९ समश्जीयात्। यथ्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।
नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मोदनं पंचति।
आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो
यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः।
तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः।
अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति।
शल्लकैस्ता९ रात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणीं निष्टपेत्।
यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदह्य
भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्नुमुद्धरति।
संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्नि-

रित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः
 संवत्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते।
 यदि संवत्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्।
 संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याऽऽहिता
 भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्।
 आहिता एवास्य भवन्ति॥७४॥ द्वितीयमपचत्तुर्थमपचद्विती रेतोऽधत्त समिता
 घृतवर्तमिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्वार्येयाद्रच्छति मन्यति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।
 स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
 तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
 व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
 तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
 द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
 गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
 शस्यं पशून्मे गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
 मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
 अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
 तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे

प्रविष्टा॥ ७७ ॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्कं वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्कं
स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन
स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति।
शंस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८ ॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह।
सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्निय मन्त्रं मे
गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचने-
ऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य-
आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः
प्रीतः। यदाहवनीये जुहति॥ ७९ ॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते।
तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। तेन
सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वं प्रीता अभीष्टा
आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा
ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदायं गृहानेति। तादृगेव तत्।
पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत्
ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्।
रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते।
ऋध्नोत्येनेन॥ ८० ॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुहति तिष्ठते सप्त

च॥ _____ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तुं कृत्तिकासुद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं द्रुमे वै शमीगुर्भात्प्रजापतिः स
रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तुं तौ दिव्यावथो शुन्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तुमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषाँकृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञिय-
मार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टां सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बद्वारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य

भ॒र्त्रीम्। ता नः शि॒वाः शर्कराः सन्तु सर्वाः॑। अ॒ग्ने रेत॑श्चन्द्र॒ः
हि॒र॑ण्यम्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं प्र॒जासु॑। तथ्स॒म्भर॑न्नुत्तर॒तो
नि॒धाय॑॥४॥

अ॒ति॒प्रय॑च्छुं दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्थे-
ऽति॑ष्ठः। सं॒व॒त्सरं॑ दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः।
श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ सर्वा॑राः। ऊ॒र्जः पृ॑थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तोऽसि।
वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो वि॒रोह॑। त्वया॑ व॒यमिष॑मूर्जं म॒दन्तः॑।
रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑। गा॒य॒त्रि॒या ह्यि॒मा॒णस्य॑ यत्ते॑॥५॥

प॒र्णम॑प॒तत्तृती॑यस्यै दि॒वोऽधि॑। सोऽयं प॒र्णः सोम॑प॒र्णाद्धि॑
जा॒तः। ततो॑ ह॒रामि॑ सोमपी॒थस्याव॑रुद्धौ। दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मवा॑दं
वद॑तां यत्। उ॒पाशृ॑णोः सु॒श्रवा॑ वै श्रु॒तोऽसि॑। ततो॒ मामा॑वि॒शतु॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। तथ्स॒म्भर॑स्त्तदव॑रुन्धीय सा॒क्षात्। यया॑ ते
सृ॒ष्टस्या॒ग्नेः। हे॒तिम॑शमयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒माम॑प्र॒दाहा॑य॥६॥

श॒मी॑ शान्त्यै॑ ह॒राम्य॑हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। वि॒कङ्क॑तं
भा आ॑र्च्छ॒ज्ञात॑वेदः। तया॑ भा॒सा स॑मि॒तः। उ॒रुं नो॑
लो॒कम॑नु प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑यमाच्छि॒न्द॒ज्ञात॑वेदः।
म॒रुतो॑ऽद्धिस्त॑मयित्वा। ए॒तत्ते॑ तद॑श॒नेः स॒म्भ॒रामि॑। सा॒त्मा
अ॒ग्ने स॑हृद॒यो भवे॑ह। चि॒त्रि॒याद॑श्व॒त्थाथ्स॑म्भृ॒ता बृ॒ह॒त्यः॥७॥

शरी॑रम॒भि स॑स्कृ॒ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॑
स॑मि॒ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्धि॑र्मिथु॒नाः प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्य-

वाहाद्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒ꣳ सम्भ॑रामि।
 शान्त॑यो॒निꣳ श॒मीग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयित॒वै। यो अ॑श्व॒त्थः
 श॒मीग॒र्भः। आ॒रुरो॒ह त्वे स॒चा। तं तं॑ ह॒रामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जात॑वेदः। य॒थाश॒रीरं॑
 भू॒तेषु॑ न्य॒क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
 लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्रवे॑धसे॒ क॒वये॒ मेध्या॑य। व॒चो व॑न्दा॒रु
 वृष॑भाय वृ॒ष्णे। यतो॑ भ॒यम॑भयं॒ तन्नो॑ अस्तु। अ॒वं दे॒वान् य॑जे
 हे॒ड्यान्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॒ऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उप
 त्वा॒ऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यता॑। जुष॒स्व स॒मिधो॑
 म॒म। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा
 यवि॑ष्ठ्य। स॒मिध्य॑मानः प्रथ॒मो नु॑ धर्मः। स॒म॒क्तुभि॑रज्यते
 वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्केशो॑ घृ॒तनि॑र्णि॒क्पाव॑कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॑जथाय
 दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑नि॒र॒ग्निः। घृ॒तैः स॒मिद्धो॑
 घृ॒तम॑स्यान्नम्। घृ॒तप्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं
 पिब॑न्त्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒युर्दा॑ अ॒ग्ने ह॒विषो॑
 जुषा॑णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चारु
 गव्य॑म्। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादिमम्॥११॥

त्वाम॑ग्रे॒ समिधा॑नं॒ य॑विष्ठ। दे॒वा दू॑तं च॑क्रिरे ह॒व्य॒वाह॑म्।
 उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति।
 त्वाम॑ग्रे प्र॒दि॒व आ॑हुतं घृ॒तेन॑। सु॒म्रा॒यवः॑ सु॒षमि॑धा॒ समी॑धिरे।
 स वा॑वृधा॒न ओष॑धी॒भिरु॑क्षितः। उ॒रु ज्रया॑सि॒ पार्थि॑वा
 वि॒तिष्ठ॑से। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धू॒रुष॑दम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न
 समि॑धान॒ ऋ॒ज्जते॑॥१२॥

इ॒न्धा॒नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु दी॒द्यत्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो य॑स॒ते
 धिय॑म्। प्र॒जा अ॑ग्रे॒ संवा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभिः॑ स॒ह।
 रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। या॒न्यास॑न्त्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॑श॒पत्नी॒
 स॒दने॑ ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॒ एतं॑ धरु॒णे रयी॑णाम्। अ॒न्तर्व॑त्नी
 जन्य॑ जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्व॒राणां॑ जनयथः पुरो॒गाम्॥१३॥

आ॒रो॒ह॒तं द॒शत॑स्रं श॒क्ररी॑र्मम्। ऋ॒तेना॑ग्न॒ आयु॑षा॒ वर्च॑सा
 स॒ह। ज्यो॑ग्जीव॒न्त॒ उत्त॑रामु॒त्तरा॑स्रं॒ समा॑म्। द॒र्श॑म॒हं पूर्ण॑मा॒सं
 य॒ज्ञं यथा॑ य॒जै। ऋ॒त्विय॑वती स्थो अ॒ग्निरे॑तसौ। गर्भं॑ दधा॒थां
 ते वा॑म॒हं द॑दे। तथ्स॒त्यं यद्वी॑रं बि॒भृथः॑। वी॒रं ज॑नयिष्यथः।
 ते म॒त्प्रा॑तः प्रज॑निष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते॒ प्रज॑नयिष्यथः॥१४॥

प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ सुव॒र्गे लो॒के। अ॒नृता॑त्स॒त्य-
 मु॒पैमि॑। मा॒नु॒षाद्वै॒व्यमु॒पैमि॑। दै॒वीं वाचं॑ यच्छामि।
 श॒ल्कैर॑ग्निमि॒न्धा॒नः। उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र्
 ऋ॒ध्वा। अ॒ति मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्। जा॒तवे॑दो भुव॑नस्य॒ रेतः॑।

इह सिञ्च तपसो यज्जनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो
मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः।
तं जानन्नग्र आरोह। अथो नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत
वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्।
मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। स२सृष्टं
मनो अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः
प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु
सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः।
कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः
समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभि
कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा
वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं
मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अगुवः
समीचीः। पुमाँसं जातमभि स२रभन्ताम्। प्रजापतेस्त्वा
प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय
शतशारदाय। शत२ शरद्ध्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जी॒वा॒त॒वै पु॒ण्या॒य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। म॒मा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। म॒मै॒व स॒न्वहं॑ ह॒व्या॒न्य॒ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जा॑तवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृ॒त॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒द॒म॒न्नाद्या॑य।
गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒र॒ह॒प॒त्यो वि॒द॒ह॒न्नरा॑तीः। उ॒ष॒सः श्रेय॑सीः
श्रेय॑सी॒र्दध॑त्॥ २० ॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बाध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॒से॒य। इ॒हो इ॒डा तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। म॒ध्ये व॒सोर्दी॑दिहि
जा॒तवे॑दः। ओ॒ज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॒यायु॑षे
व॒र्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्र॒तूः। य॒स्ते दे॒वेषु॑ म॒हि॒मा सु॑व॒र्गः॥ २१ ॥

य॒स्त आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या ते॑ म॒नुष्ये॑षु प॒प्र॒थे।
तया॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रिक्षा॑त्।
वा॒तात्प॒शुभ्यो॑ अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॑दः स॒म्ब॒भूथ॑।
ततो॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्रा॒ची॒मनु॑ प्र॒दिशं॑ प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑ वि
भा॑हि॥ २२ ॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरु॑ष॒साम॑ग्रं म॒ख्यत्।
अ॒न्व॒हा॒नि प्र॒थ॒मो जा॒तवे॑दाः। अ॒नु सूर्य॑स्य पु॒रु॒त्रा च॑
र॒श्मीन्। अ॒नु द्या॒वापृ॑थि॒वी आ॑त॒तान्। वि॒क्र॑म॒स्व म॒हाꣳ
अ॑सि। वे॒दि॒ष॒न्मानु॑षे॒भ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जा॒गृ॒हि। य॒दि॒दं

दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे
स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय।
गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं
ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व
पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शःस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय।
यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य
मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय
कामान्। इहैव सन्तत्रे सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्।
 विराट्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः
 प्रतिष्ठितिः॥२७॥ विशन्तु नः पुरुषीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्याँ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार
 इममुञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधंस्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सुतां
 प्रजापतेर्दे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
 यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः
 प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
 अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य
 स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या
 एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
 वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सः स्तुता
 विराजन्मभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया
 गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः।
 ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परः राथन्तरम्।
 तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै।
 शाक्वरं पञ्चमे। रैवतः षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय
 एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्त्सन्तन्वन्ति।
 मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव

तैर्यजमाना अव॑रुन्धते। बृ॒हत्पृ॑ष्ठं भ॑वति। बृ॒हद्वै सु॑व॒र्गो लो॒कः।
बृ॒हतै॑व सु॑व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्रय॑स्त्रि॒ंशि ना॒म॒ साम॑। मा॒ध्यं
दि॒ने प॑व॒माने भ॑वति॥ ३१॥

त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः
परा॑श्च॒ संव॑त्सरमु॒पय॑न्ति। न है॒नं ते स्व॑स्ति स॒मश्नु॑वते।
अथ॒ येऽमु॑तोऽर्वाश्चमु॒पय॑न्ति। ते है॒नं स्व॑स्ति स॒मश्नु॑वते।
ए॒तद्वा अ॒मुतोऽर्वा॑श्चमु॒पय॑न्ति। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॑ वा॒व
प्र॒जाप॑तिः। स उ॒वेवेन्द्रः॑। तदु॑ दे॒वेभ्यो॑ न॒यन्ति॥ ३२॥ कार्या विराङ्मन्ते
प॑व॒माने भ॑वतीन्द्र॒ एकं॑ च॥ [२]

सन्त॑ति॒र्वा ए॒ते ग्र॑हाः। यत्प॑रः सा॒मानः। वि॒षूवा॑न्दि॒वा-
की॒र्त्यम्। यथा॒ शाला॑यै पक्ष॑सी। ए॒व सं॑व॒त्सर॑स्य
पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑ गृ॒ह्ये॒रन्। वि॒षूची॑ संव॒त्सर॑स्य पक्ष॑सी
व्य॑व॒स्रं से॒याता॑म्। आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒
शाला॑यै पक्ष॑सी म॒ध्य॒मं व॒ंश॒म॒भि॒ संमा॑यच्छ॒ति॥ ३३॥

ए॒व सं॑व॒त्सर॑स्य पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्य॒म॒भि॒ सं त॑न्वन्ति।
ना॒र्ति॒मा॒र्च्छन्ति॑। ए॒क॒वि॒ंश॒म॒ह॑र्भवति। शु॒क्रा॒ग्रा ग्र॑हा गृ॒ह्यन्ते॑।
प्र॒त्युत्त॑ब्धै स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तद॑हः प॒शुरा॑ल॒भ्यते॑। सौ॒र्यो-
ऽति॑ग्रा॒ह्यो गृ॒ह्यते॑। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒म॒र्धय॑न्ति। अथो॒ अहं॑
ए॒वैष॑ ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तै॒तद॑ह॒रति॑ग्रा॒ह्या गृ॒ह्यन्ते॑॥ ३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॑णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॑रः
प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्ने॒व प्र॒जाना॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त

शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इ॒माँल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्।
तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्मणो गृ॒ह्यते॑॥ ३५॥

सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये वै॑श्वक॒र्मणं गृ॒ह्यते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॒ह्यते। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्यते।
वि॒श्वान्ये॒वान्ये॒न क॑र्माणि कु॒र्वाणा य॑न्ति। अ॒स्याम॒न्ये॒न
प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धात्सं॒वत्स॑रस्या॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्यते।
तावु॒भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॒ह्यते। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा।
उ॒भयो॑र्लो॒कयोः प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒र्कमु॒क्थं भ॑वति।
अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रु॒द्धौ॥ ३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्यते पञ्च
च॥

[३]

ए॒कवि॑ं॒श ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॒ वै दे॒वा ए॑कवि॒ंशेन॑।
आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मं सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑रो॒हयन्। स वा ए॒ष
इ॒त ए॑कवि॒ंशः। तस्य॒ दशा॒वस्ता॒दहा॑नि। द॒शं प॑रस्ता॒त्।
स वा ए॒ष वि॒राज्यु॑भ॒यतः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। वि॒राजि॒ हि वा ए॒ष
उ॑भ॒यतः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। तस्मा॑दन्त॒रेमौ लो॒को यन्। सर्व॑षु सुव॒र्गेषु॑
लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥ ३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। परा॑चो॒
ऽति॑पा॒दाद॑बिभयुः। तं छ॒न्दो॑भिर॒दृहं धृ॑त्यै। दे॒वा वा
आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अवा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः।

तं प॒ञ्चभीं र॒श्मिभि॒रुद॑वयन्। तस्मा॑देकवि॒ंशेऽह॑न्यञ्च
दिवाकी॒र्त्यानि॑ क्रियन्ते। र॒श्मयो॒ वै दि॑वाकी॒र्त्यानि॑। ये
गा॒य॒त्रे। ते गा॒य॒त्रीषू॑त्तरयोः प॒र्व॒मा॒न॒योः॥ ३८॥

म॒हादि॑वाकी॒र्त्यं॒ होतुः॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॒मम्।
भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ प॒राणि॑। प॒रैर्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं॒
सु॒व॒र्गं लो॒कम॑पा॒रय॑न्। यदपा॑रयन्। तत्प॒राणां॑ प॒र॒त्वम्।
पा॒रय॑न्त्ये॒नं प॒राणि॑। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्॒राणि॑। स्पर्॒रैर्वै
दे॒वा आ॑दि॒त्यं॒ सु॒व॒र्गं लो॒कम॑स्पा॒रय॑न्। यदस्पा॑रयन्।
तत्स्पर्॒राणां॑ स्पर्॒रत्व॑म्। स्पा॒रय॑न्त्ये॒नं॒ स्पर्॒राणि॑। य ए॒वं
वेद॑॥ ३९॥ एति पर्वमानयोः स्पर्राणि पञ्च च॥ [४]

अप्र॑तिष्ठां वा ए॒ते ग॑च्छन्ति। येषां॑ संव॒त्सरेऽना॑प्तेऽथ।
एका॒द॒शि॒न्याप्य॑ते। वैष्ण॒वं वा॑म॒नमा॑ल॒भन्ते॑। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः।
य॒ज्ञमे॒वा॑ल॒भन्ते॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमा॑ल॒भन्ते॑। इ॒न्द्रा॒ग्नी
वै दे॒वाना॑म॒या॒तया॑मानौ। ये ए॒व दे॒वते॑ अ॒या॒तया॑ग्नी। ते
ए॒वाऽऽल॑भन्ते॥ ४०॥

वै॒श्वदे॒वमा॑ल॒भन्ते॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। द्या॒वापृ॑थि॒व्या
धे॒नुमा॑ल॒भन्ते॑। द्या॒वापृ॑थि॒व्योरे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। वा॒य॒व्यं
व॒त्समा॑ल॒भन्ते॑। वा॒युरे॒वैभ्यो॑ यथाऽऽय॒तना॑द्दे॒वता॑ अ॒व॒ रु॒न्धे।
आ॒दि॒त्याम॑विं व॒शामा॑ल॒भन्ते॑। इ॒यं वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व
प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। मै॒त्राव॒रु॒णीमा॑ल॒भन्ते॑॥ ४१॥

मि॒त्रेणै॒व य॒ज्ञस्य॑ स्वि॒ष्टं॒ शम॑यन्ति। वरु॑णेन॒ दुरि॑ष्टम्।

प्राजापत्यं तूपुरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो
गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते।
उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यति-
रिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः
कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥ ते एवालभन्ते
मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि-
प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो
ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते।
अथ यद्वा द्वादमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छुवीरस्थि। परांचा

स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य तल्पसद्यमनभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्गे शसति। महो वै प्लेङ्गः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयन्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो

ब्राह्मणः। अ॒सुर्यः शू॒द्रः। इ॒मेऽरा॒त्सुरि॒मे सु॒भूतम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रो
 ब्रू॒यात्। इ॒म उ॑द्वासीका॒रिणं॑ इ॒मे दु॑र्भूतम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रः।
 यदे॒वैषां॑ सु॒कृतं॑ या रा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽभि॑ श्री॒णाति॑।
 यदे॒वैषां॑ दु॒ष्कृतं॑ याऽरा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽप॑ ह॒न्ति। ब्रा॒ह्मणः॑ सं
 ज॑यति। अ॒मुमे॒वाऽऽदित्यं॑ भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥ भ॒वति॑

भ॒वति॑ क्रि॒यते॑ पु॒रुषो॑ ज॒यत्य॑ज॒यन्न॑त्येकं च॥

[६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं॑ शोचिष्केशोऽग्नें सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं॑ संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॒ज॒यमु॑प॒यन्तः॑।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः सन्न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॒जित्य॑। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒-
विन्द॑न्तुषू॒थ्सन्न॑म्। तस्य॒ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑। तस्य॒ त्वैव॑ गृही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं
पुन॑रा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुन॑रा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॒स्तनून॑पा॒तमि॒डो
ब॒र्हि॒र्यज॑ति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॒भागौ॑ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑त॒ इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयावन्व॒श्चावि॑ति। अ॒ग्नये॑
प॒र्वमा॑नायोत्तरः स्यात्। यत्प॒र्वमा॑नाय। तेनाऽऽज्य॑भागः।
तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्नेयस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनु॒वाक्या॑
भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्नि॒न्य॑क्ताः
प॒त्नीसं॑या॒जाना॑मृचः स्युः। तेना॑ऽऽग्नेयं सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा

तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनोऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥ अरुन्धतैव तद्वदिति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नवं च॥ [१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तैऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत।
स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन
याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्येत।
अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्।
अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष
ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय
इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजुः ह्येतेन देवा ऐप्सन्।
सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्यैवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै
वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते।
ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य
ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्।
एनं वाचा गच्छति। अपिंवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्।
एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता
वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय।
देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च
शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा

नाराशंस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृहीयात्। शमलं प्रतिगृहीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजिनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजिन एकं च॥

[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मां अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।

सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शर्मलेन शर्मलं यजमानादपहन्ति।
सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः।
स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति
प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः
सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति।
वाजपेयाभिजितुः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः
सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यस्य
विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा।
सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्यैर्नैवैनं
व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्।
अन्नाद्यैर्नैवैनं सः सृजति। अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्।
यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शर्मलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छर्मलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च
व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्केत्याह।
पाप्मनैवैनं शर्मलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुर्भवति
सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्खसुराग्रहैः।
इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव

सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृज्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
विश्वं सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्यो-
ऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान-
आयुस्तेजो दधाति॥ २१॥

आत्माऽवं रुन्धे सोमः शर्मलं यध्मुगु ह्यस्येन व्यतिपजति व्यावर्तयति
सृजति चत्वारि च॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी
नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त-
इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव
तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्।
सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥ २२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः।
तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन।
प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण।
वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव
लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥ २३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ
आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं
एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं
च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश
प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥ २४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव
 हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
 यज्ञमजिघासन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
 तयैवैनांनशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्त्संज्ञपयेत्। मरुत
 एव शमयित्वा॥ २५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति।
 एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा
 ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया
 प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा।
 अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि
 वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं
 वदन्ति॥ २६॥ अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः।
 यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं
 कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
 तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां
 पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥ २७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।

वाजस्य॑ नु प्र॑सवे मा॒तरं म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्।
यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वावं रुन्धे॑। अथो॒ तस्मिन्ने॒वोभये॑ऽभि॒
षिच्य॑ते। अ॒प्स्वन्तर॑मृ॒तमप्सु॑ भैष॒जमित्य॑श्वा॒न्यल्प॑लयति।
अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृतीयं॑ प्रविष्टम्। तद॑नुवे॒नन्वव॑प्लवते।
यद॒प्सु प॑ल्पूलयति॥२८॥

यदे॒वास्या॒प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वावं रुन्धे॑। बहु॒ वा
अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑गच्छति। यद॒प्सु प॑ल्पूलयति। मे॒ध्याने॒वै॒
ना॑न्करोति। वा॒युर्वा॒ त्वा मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒
अग्रे॑ अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान्॑ युनक्ति। स॒वस्यो॑ज्जित्यै।
यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपा॒दाशु॑हेम॒न्निति॑ सम्मा॑र्ष्टि। मे॒ध्याने॒वैना॑न्करोति।
अथो॒ स्तौत्ये॒वैनाना॑जिः॒ संरि॑ष्यतः। वि॒ष्णुक्र॑मान्क्रमते।
वि॒ष्णुरे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कान॑भिजयति। वैश्व॑दे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्गौ
न्य॒ङ्गाव॑भितो॒ रथं॑ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॒ रथे॑ प्रविष्टाः।
ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै। अश॑मरथं
भा॒वुको॑ऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या
अनात्यै द्वे च॥

[५]

दे॒वस्या॑हः॒ संवि॑तुः प्र॑सवे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वाजं॑
जे॒षमि॑त्याह। स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒व ब्रह्म॑णा वाज॒मुञ्ज॑यति।
दे॒वस्या॑हः॒ संवि॑तुः प्र॑सवे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रुहे॒यमि॑त्याह। स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒व ब्रह्म॑णा वर्षि॑ष्ठं

नाकः॑ रोहति। चात्वा॑ले रथच॒क्रं नि॒र्मितः॑ रोहति। अतो॒ वा
अङ्गि॑रस उत्त॒माः सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति। आवे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णैव
दिशोऽभिज॑यति॥ ३१॥

वा॒जिनाः॑ सामं गायते। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव रु॑न्धे।
वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्वन॒स्पती॑न्प्रावि॑शत्। सैषा
वा॒ग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॑न्दुभौ। तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः सर्वा॑ वाचो-
ऽति॑वदति। दु॒न्दुभीन्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॥ ३२॥

या दु॑न्दुभौ। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒मव॑ रुन्धे।
अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॑ यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं
वद॑तेन्द्रं वाजं जापय॑तेन्द्रो वाज॑मजयि॑दित्या॑ह। ए॒ष वा
ए॒तर॑हीन्द्रः। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मुञ्जयति।
स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः॑ स्तो॒त्रं भ॑वति।
स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥ ३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि स॒प्तिर॑सि
वा॒ज्यंसी॑त्या॑ह। अ॒ग्निर्वा॑ अर्वा॑। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दित्यो॑ वा॒जी।
ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॒नक्ति॑।
प्र॒ष्टिवा॑ही वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑॥ ३४॥

वाजि॑नो वाजं॑ धावत॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒वर्गो॑ वै
लो॒कः काष्ठा॑। सु॒वर्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒वर्गं॑ वा ए॒ते लो॒कं

यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राडिंव हि
सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि।
छन्दोभिरेवैनांश्चसुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं
च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्घः प्रयच्छति। यमेव ते
वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा
ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्।
स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्।
नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मां
अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति।
सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति।
रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय।
बारुहस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बारुहस्पत्य एष चरुः।

अश्वान्त्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं
लो॒कमु॒ज्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑
वाजं॑ विमु॒च्यध्व॑मिति दुन्दु॒भीन् विमु॑ञ्चति। यमेव ते वाजं
लो॒कमिन्द्रि॑यं दुन्दु॒भयं॑ उ॒ज्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं परि॒धाप॑यति। यज्ञो वै ता॒र्प्यम्।
य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ सम॑र्धयति। द॒र्भम॑यं परि॒धाप॑यति। प॒वित्रं॑
वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रुरु॒त्सते। यो
वाज॑पेयेन॒ यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद्द॑र्भम॑यं
परि॒धाप॑यति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्धौ। जाय॒ एहि॒ सुवो॒ रोहा॑वेत्या॒ह। पत्न्या॑
ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै। सप्त॑दशार॒त्रिर्यूपो॑ भवति।
स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। तू॒पर॑श्चतु॒रश्रि॑र्भवति।
गौ॒धूमं॑ च॒षाल॑म्। न वा ए॒ते व्री॒हयो॒ न यवाः॑। यद्गौ॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः समृ॑द्धौ। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑
लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
यद्य॒ूपः। स॒र्वदे॒वत्यं॑ वासः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः सम॑र्धयति।
अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। द्वा॒दश॑ वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। सं॒वत्स॑रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
संव॑त्स॒रमे॒वास्मा॑ उप॑दधाति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।

दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै
पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं
लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति।
अमृतां अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः
प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव
तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते।
आसपुटेर्घन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनः समर्धयन्ति।
ऊषैर्घन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेनैवैनमन्नाद्येन
समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यश्च घन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घन्ति।
शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घन्ति। दिग्भ्य एवास्मां
अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघः। यो यूपः
रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं
सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति।
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि
प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति

तिष्ठति॥४७॥ पृथि॒धा॒प॒र्य॒ति गो॒धू॒मां जु॒होति॒ स्वं नेति॑ प्र॒त्य॒ञ्चं॑ प्र॒न्ति लो॒को न॒वं च॥—[७]

स॒प्ता॒न्न॒हो॒माञ्जु॑होति। स॒प्त वा अ॒न्ना॒नि। याव॑न्त्ये॒वान्ना॑नि।
तान्ये॒वाव॑ रु॒न्धे। स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः। स॒प्ता॒र॒ण्याः।
उ॒भ॒र्यो॑षा॒मव॑रुद्धौ। अ॒न्न॒स्या॒न्न॒स्य जु॒होति। अ॒न्न॒स्या॒न्न॒स्या॒-
व॑रुद्धौ। यद्वा॑ज॒पेय॒याज्य॑न॒वरु॑द्धस्याश्जी॒यात्॥४८॥

अ॒व॒रु॒द्धेन॒ व्यु॑द्धेत। स॒र्वस्य॑ स॒मव॑दाय॑ जु॒होति।
अ॒न॒वरु॑द्धस्या॒व॒रुद्धौ॑। औ॒दु॒म्बरे॑ण सु॒वेण॑ जु॒होति।
ऊ॒र्वा अ॒न्न॒मु॒दु॒म्ब॒रः। ऊ॒र्ज ए॒वा॒न्नाद्य॑स्या॒व॒रुद्धौ॑।
दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑
ब्र॒ह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रभि॑षि॒ञ्चति॑। अ॒न्न॒स्या॒न्न॒स्या॒भि॑षि॒ञ्चति॑।
अ॒न्न॒स्या॒न्न॒स्या॒व॒रुद्धौ॑॥४९॥

पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्य॒ञ्चम॑भि॒षि॒ञ्चति॑। पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒ती॒चीन॑म॒न्नम॑द्यते॑।
शी॒र्ष॒तोऽभि॑षि॒ञ्चति॑। शी॒र्ष॒तो ह्य॒न्नम॑द्यते॑। आ मु॒खाद॑न्व॒व॒-
स्त्रा॒व॒यति॑। मु॒ख॒त ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यं॑ दधाति। अ॒ग्नेस्त्वा॑
सा॒म्राज्ये॑ना॒भि॑षि॒ञ्चामी॒त्याह॑। ए॒ष वा अ॒ग्नेः स॒वः।
तेनै॒वैन॑म॒भि॑षि॒ञ्चति॑। इन्द्र॑स्य त्वा सा॒म्राज्ये॑ना॒भि॑षि॒ञ्चामी॒-
त्याह॑॥५०॥

इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति। बृ॒हस्प॑ते॒स्त्वा सा॒म्राज्ये॑ना॒भि॒-
षि॒ञ्चामी॒त्याह॑। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैन॑म॒भि॒-
षि॒ञ्चति॑। सोम॑ग्र॒हाश्चा॑व॒दानी॒यानि॑ च॒त्विग्भ्य॑ उप॒हर॑न्ति।
अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। सु॒राग्र॑हा॒श्चान॑व॒दानी॒यानि॑

च वाज॒सृ॒द्धिः। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। अथो॑
उ॒भयी॑ष्वे॒वाभिषि॑च्यते। वि॒मा॒थं कु॑र्वते वाज॒सृतः॥५१॥

इन्द्रि॒यस्याव॑रुद्धौ। अ॒निरु॑क्ताभिः प्रातः स॒वने॑ स्तु॒वते।
अ॒निरु॑क्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। वाज॑वतीभिर्मा॒ध्यं
दिने। अन्नं॑ वै वाजः। अन्न॑मे॒वाव॑ रु॒ध्ये। शि॒पिवि॑ष्ट-
व॒तीभिस्तृ॑तीयस॒वने। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। प॒शवः॑ शि॒पिः। य॒ज्ञ
ए॒व प॒शुषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति। बृ॒हद॒न्त्यं भ॑वति। अ॒न्तमे॒वेन॑ऽ
श्रि॒ये ग॑मयति॥५२॥ अ॒श्नीया॑दन्नं॒स्यान्न॑स्याव॑रुद्धौ। इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चामीत्याह वाज॒सृतः॑
शि॒पिस्त्रीणि॑ च॥ [८]

नृ॒षदं॑ त्वेत्याह। प्र॒जा वै नृ॑न्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते।
द्रु॒षद॑मित्याह। वन॒स्पत॑यो॒ वै द्रु॑। वन॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते।
भु॒वन॒सद॑मित्याह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति। भु॒वन॑मग॒न्निति॑ वै
तमा॑हुः। भु॒वनमे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सुष॑दं त्वा घृ॒तस॑द॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑
सूयते। व्यो॒म॒सद॑मित्याह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति।
व्यो॒माग॑न्निति॒ वै तमा॑हुः। व्यो॒मे॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थिवि॑षदं
त्वाऽन्त॑रि॒क्ष॒सद॑मित्याह। ए॒षामे॒वैतेन॑ लो॒काना॑ऽ सूयते।
तस्मा॑द्वाजपेययाजी न कश्च॒न प्र॒त्यव॑रोहति। अ॒पीव॑ हि
दे॒वता॑नाऽ सूयते॥५४॥

ना॒क॒सद॑मित्याह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति। ना॒कम॑ग॒न्निति॑
वै तमा॑हुः। ना॒कमे॒वैतेन॑ गच्छति। ये ग्र॒हाः प॒ञ्चज॒नीना॑

इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपा० रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मि० समाभूतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥ गच्छति सूयते नव च॥—[९]

इन्द्रो वृत्र० हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहृष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून् एव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।

अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः
पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतून्नेव देवान्पितृन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्मावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा
हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्।
यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं
नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं
वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृन्नेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां
ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो
रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय।
नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवै। नमो वः
पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मा॑स्तेऽनु॑। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। मां तेऽनु॑। य ए॒तस्मिँल्लो॒के
स्थ। यूयं॑ तेषां॑ वसि॑ष्ठा भूयास्त। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अ॒हं तेषां॑
वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह। वसि॑ष्ठः समाना॑ना भवति। य ए॒वं
वि॒द्वान्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॑ वा इतरे॑ य॒ज्ञाः। तेन॑ वा ए॒तत्पि॑तृलो॒के
च॑रति। यत्पि॑तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वरः॑ प्रमे॑तोः।
प्रा॒जाप॑त्यय॒र्चा पुन॑रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व
स॒ह पुन॑रैति॑। न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृलो॒के वा
ए॒तद्य॑ज॑मानश्चरति। यत्पि॑तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर
आ॒र्तिमा॑र्तोः॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वावैनं॑ तत् उ॒न्नैतु॑म॒र्हतीत्या॑हुः।
यत्प्रा॑जाप॒त्यय॒र्चा पुन॑रैति॑। प्र॒जाप॑तिरे॒वैनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति।
ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥६५॥ इत्य॑श्नुते प॒द्यन्ते प॒द्यन्ते प॒द्वा ऋ॒तवां व॑र्ततेऽर्हा॒विः
स्या॒न्नेर्दी॒यः स्थ य॒ज्ञो य॑ज॑मानश्चरति यत्पि॑तृभ्यः॑ क॒रोति॑ प॒ञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्ष्यं
सुताग्रहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दश॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवेनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चपृष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्पुरस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाशु जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्यां ए॒ते स्तनां॑ आ॒सन्। इ॒यं वै पृ॒श्निः। तामा॑दि॒त्या
आ॑दि॒त्य॒स्था॒ल्या च॒तु॒ष्पदः॑ प॒शून् दु॒हन्। यदा॑दि॒त्य॒स्था॒ली
भ॒व॒ति। च॒तु॒ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॒हे।
तामिन्द्र॑ उक्थ्य॒स्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्य॒स्था॒ली भ॒व॒ति।
इन्द्रि॒यमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॒हे। तां वि॒श्वे दे॒वा
आ॑ग्रयण॒स्था॒ल्योर्ज॑मदुहन्। यदा॑ग्रयण॒स्था॒ली भ॒व॒ति॥५॥

ऊ॒र्जमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॒हे। तां म॑नु॒ष्यां
ध्रु॒व॒स्था॒ल्याऽऽयु॑रदुहन्। यद्ध्रु॑व॒स्था॒ली भ॒व॒ति। आ॒यु॒रे॒व तया॑
यज॑मान इ॒मां दु॒हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्ये॒न जु॒होति॑।
तस्मा॑दन्ये॒न पात्रे॑ण प॒शून् दु॒हन्ति॑। अ॒न्ये॒न प्र॑तिगृह्णन्ति। अथो॑
व्या॒वृ॒तमे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥ ग्र॒हत्वं ग्र॒हां जु॒होत्य॑ कुर्वतादुहन्नाग्रयण॒स्था॒ली
भ॒व॒ति न॒वं च॥

[१]

यु॒व॑ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चा॒वासुरे॑ स॒चा॑। वि॒पि॒पा॒ना
शु॒भ॒स्पती॑। इन्द्रं॑ कर्म॒ स्वा॒व॒तम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा।
इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा द॒स॒नाभिः॑। यथ्सु॑रामं॒ व्यपि॑बः श॒चीभिः॑।
सर॑स्वती॒ त्वा मघ॑वन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑।
सु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि॑ र॒यिम॑स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शसं॑
बृ॒ह॒न्त॑म्। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भासं॑ उ॒क्ष्णः॑। व॒शा मे॒षा
अ॒व॒सृ॒ष्टास॑ आ॒हु॒ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृष्ठाय वे॒धसे॑। हृ॒दा
म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्नये॑। नाना॑ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒स॒ सदो॑ मि॒तम्।

मा स॑सृ॒क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑
ए॒षः। मा मा॑ हि॒सीः स्वां॑ योनि॒मावि॑शन्॥८॥

यदत्र॑ शि॒ष्टं र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॒ अपि॑ब॒च्छची॑भिः।
अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि।
द्वे स्रु॒ती अ॑श्रृणवं पि॒तृणाम्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्।
ताभ्या॑मि॒दं वि॒श्वं भुव॑न् स॒मेति॑। अ॒न्तरा॑ पूर्॒वमप॑रं च के॒तुम्।
यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण गा॒यत्र॑छ॒न्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे॥९॥

यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण त्रि॒ष्टुछ॒न्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे।
यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण जग॒तीछ॒न्दाः पाशः॑। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे।
सोमो॑ वा ए॒तस्य॑ रा॒ज्यमा॑दत्ते। यो राजा॒ सत्रा॒ज्यो वा॒
सोमे॑न॒ यज॑ते। दे॒वसु॒वामे॑तानि ह॒वीषि॑ भवन्ति। ए॒ताव॑न्तो
वै दे॒वाना॑ स॒वाः। त ए॒वास्मै॑ स॒वान्प्रय॑च्छन्ति। त ए॒नं पुनः॑
सुव॑न्ते रा॒ज्याय॑। दे॒वसू॑ राजा॑ भवति॥१०॥ सोमं आविशन् यजे राज्यायेकं
च॥

[२]

उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॒पी। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधात्।
इन्द्रा॑य कृ॒ण्वती॒ भा॒गम्। मि॒त्राय॑ वरु॒णाय॑ च। इ॒यं वा
अ॑ग्नि॒होत्री॑। इ॒यं वा ए॒तस्य॑ नि॒षीद॑ति। यस्य॑ग्नि॒होत्री॑
नि॒षीद॑ति। तामु॒त्थाप॑येत्। उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑तिरिति॑। इ॒यं वै
दे॒व्यदि॑तिः॥११॥

इ॒मामे॒वास्मा॒ उत्था॑पयति। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधा॒दित्या॑ह।
आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्रा॑य कृ॒ण्वती॒ भा॒गं मि॒त्राय॑
वरु॒णाय॑ चेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒वर्ति॑ वा ए॒षैत॑स्य

पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा
निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्।
अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा
एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं ऽ स्कन्दति।
यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो
गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह।
पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं स सृजति।
उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्।
यदुह्यमानं ऽ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य
स सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा
पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्यदुह्यतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं
विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्।
यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं
होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं
यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वा-
ऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या

वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
 यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि
 दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति
 वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्धरेत्। यज्ञो वै विष्णुः।
 यज्ञेनैव यज्ञं सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति
 शान्त्यै॥१६॥ वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥——[३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते।
 निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
 निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
 अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै
 हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वं
 हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्।
 ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति।
 अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हृतमनु
 म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति।
 अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
 निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।
 वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
 निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।

नि वा ए॒तस्याऽऽह॒वनी॒यो गार्ह॑पत्यं कामयते। नि
गार्ह॑पत्य आह॒वनी॒यम्। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभ्युदेति।
च॒तुर्गृ॑हीतमाज्यं पुरस्ता॑द्धरेत्॥१९॥

अथा॒ग्निम्। अथा॑ग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ता॑द्धरति। ए॒तद्वा
अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम्। यदाज्यम्। प्रि॒येणै॒वेन॑ धाम्ना समर्धयति।
यद॒ग्निं पूर्॒वः ह॒रत्य॑था॒ग्निहो॒त्रम्। भा॒गधे॒येनै॒वेन॑ प्रणयति।
ब्रा॒ह्म॒ण आ॒र्षेय॒ उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॥२०॥

सर्वा॑भिरे॒वेन॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। परा॑ची वा ए॒तस्मै
व्युच्छ॑न्ती व्युच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभ्युदेति। उ॒षाः
के॒तुना॑ जुषताम्। य॒ज्ञं दे॒वेभि॑रि॒न्वित॑म्। दे॒वेभ्यो॑ मधु॑मत्तम्॒ः
स्वाहे॑ति प्र॒त्यङ्घ्रि॑षद्याज्येन जुहुयात्। प्र॒तीची॑मे॒वास्मै
विवा॑सयति। अ॒ग्निहो॒त्रमु॑प॒साद्या॑तमि॒तोरा॑सीत। व्र॒तमे॒व
ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्तं॒ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति॥२१॥

यस्ता॑म्यति। अन्त॑मेष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः
सूर्यो॑ऽभ्युदेति। पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्त॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॑
निष्क॑रोति। मि॒त्रो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः
सूर्यो॑ऽभ्युदेति। मै॒त्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते।
यस्याऽऽह॒वनी॒येऽनु॑द्वाते गार्ह॑पत्य उ॒द्वाये॑त्॥२२॥

यदा॑ह॒वनी॒यमनु॑द्वाप्य गार्ह॑पत्यं मन्थे॑त्। विच्छि॑न्ध्यात्।
भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ वास्त॒व्यं क्रि॒यते॑। तदनु॑

रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं
मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति।
गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋक्सामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं
समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिन्नति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।
आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं
हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्।
सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वैणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं

सन्तनोति। अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्।
 अ॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत्ꣳ स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑धावति। स ए॒वैनं॑
 य॒ज्ञियं॑ प॒न्थाम॑पि॒ नय॑ति। अ॒न॒ङ्गान्दक्षि॑णा। व॒ही ह्ये॑ष
 समृ॑द्धौ॥ २७ ॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेदेवतां गच्छत्युद्धार्यन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं
 त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं परीच्युपाः
 पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥) [४]

यस्य॑ प्रातः स॒वने॑ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। मा॒ध्यं दि॒नꣳ स॒वनं॑
 का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गो॒र्धय॑ति म॒रुता॒मिति॑ ध॒यद्वि॑तीषु
 कुर्व॑न्ति। हि॒नस्ति॒ वै स॒न्ध्यधी॑तम्। स॒न्धीव॒ खलु॒ वा
 ए॒तत्। य॒त्स॒वन॑स्याति॑रिच्यते। य॒द्वय॑द्वितीषु कुर्व॑न्ति। स॒न्धेः
 शान्त्यै॑। गा॒यत्र॑ꣳ सा॒मं भ॑वति प॒ञ्चद॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व प्रा॑तः
 स॒वनान्न॑यन्ति॥ २८ ॥

म॒रुत्वंती॑षु कुर्व॑न्ति। तेनै॒व मा॒ध्यं दि॒नात्स॒वनान्न॑यन्ति।
 होतु॑श्चम॒समनू॑न्नयन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ
 स॒माद॑धाति। यस्य॑ मा॒ध्यं दि॒ने स॒वने॑ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते।
 आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयस॒वनं का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गो॒रि॒वीत॑ꣳ
 सा॒मं भ॑वति। अति॑रिक्तं॒ वै गो॒रि॒वीत॑म्। अति॑रिक्तं
 य॒त्स॒वन॑स्याति॑रिच्यते॥ २९ ॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। ब॒ण्म॒हाꣳ अ॑सि सूर्येति॑ कुर्व॑न्ति।
 य॒स्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॑ स॒वनस्य॑ का॒मेना॑ति॒रिच्य॑ते। तेनै॒वेनं॑
 का॒मेन॑ सम॑र्धयन्ति। गो॒रि॒वीत॑ꣳ सा॒मं भ॑वति। तेनै॒व
 मा॒ध्यं दि॒नात्स॒वनान्न॑यन्ति। स॒प्तद॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व

तृतीयसव॒नान्नय॑न्ति। होतु॑श्चम॒समनू॑न्नयन्ते। होताऽनु॑
श॒सति॥ ३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने
सोमो॑ऽतिरिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽतिरिच्ये॑त।
अ॒तिरा॑त्रं कुर्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रेऽतिरि॑च्यते। तत्त्वै॑ दु॒ष्प्रज्ञा॑नम्।
यज॑मानं वा ए॒तत्प॒शव॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒हत्साम॑ भवति।
बृ॒हद्वा इ॒माँल्लो॒कान्दा॑धार। बा॒र्हताः॑ प॒शवः॑। बृ॒हतै॒वास्मै॑
प॒शून्दा॑धार। शि॒पिवि॒ष्टव॑तीषु कुर्वन्ति। शि॒पिवि॒ष्टो वै
दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पु॒ष्ट्यै॒वैन॑ः स॒मर्ध॑यन्ति। होतु॑श्चम॒समनू॑न्नयन्ते।
होताऽनु॑श॒सति॥ म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः स॒माद॑धाति॥ ३१॥ यन्ति
सर्व॑नस्यातिरिच्यते श॒सति॑ दा॒धारु॑ष्टौ च॥ [५]

ए॒कैको॒ वै ज॒नता॑यामि॒न्द्रः। ए॒कं वा ए॒तावि॒न्द्रम॒भि
स॑ः सु॒नुतः॑। यौ द्वौ स॑ः सु॒नुतः॑। प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒ष
विता॑यते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॑ ग्रावा॑णो दन्ताः॑। अ॒न्य॒तरं
वा ए॒ते स॑ः सु॒न्वतो॑र्निर्ब॒प्सति॑। पूर्वे॑णोप॒सृत्या॑ दे॒वता॑
इत्या॑हुः। पूर्॒वोप॒सृत॑स्य॒ वै श्रेया॑न्भवति। ए॒ति॒व॒न्त्याज्या॑नि
भव॑न्त्य॒भिजि॑त्यै॥ ३२॥

म॒रुत्व॑तीः प्र॒तिप॑दः। म॒रुतो॒ वै दे॒वाना॑मप॒राजि॑तमा॒यत॑नम्।
दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॒हद्र॑थन्त॒रे भ॑वतः।
इ॒यं वा॒व र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॒हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑मन्त॒रेति॑।
वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्च॑। दि॒वश्च॒ पृथि॒व्याश्च॑॥ ३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्म॒सामं भ॑वति।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भि॒वृ॒त्त्यै। अ॒भि॒जि॒द्भव॑ति। सु॒व॒र्गस्य॑
 लो॒कस्या॒भि॒जि॒त्यै। वि॒श्वजि॒द्भव॑ति। वि॒श्वस्य॑ जि॒त्यै। यस्य॑
 भू॒याः॑ सो यज्ञ॒कृत॑व इत्याहुः। स दे॒वता॑ वृ॒द्ध इति॑।
 यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः सोमः॑ प॒रस्ता॒थस्यात्॥ ३४॥

उ॒क्थ्यं कु॑र्वीत। यद्यु॒क्थः स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत।
 य॒ज्ञ॒क॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे। यो वै छ॒न्दो॑भि॒रभि॑भवति। स
 स॑ सु॒न्वतो॑र॒भि॑भवति। स॒व॒ेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वेत्याहुः।
 छ॒न्दा॑सि॒ वै स॒वेश॑ उ॒पवेशः॑। छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्य॑
 छ॒न्दा॑स्य॒भि॑भवति। इ॒ष्टर्गो॑ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥ ३५॥

इ॒ष्टर्गः॑ खलु॒ वै पू॒र्वोऽष्टुः॑ क्षी॒यते॑। प्रा॒णा॒पा॒नौ मृ॒त्योर्मा॑
 पा॒त॒मि॒त्याहुः॑। प्रा॒णा॒पा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्रा॒णा॒पा॒नौ मा मा॑
 हा॒सि॒ष्टमि॒त्याहुः॑। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः प्रा॒णा॒पा॒नौ ज॑हितः। आ॒र्तिं
 वा ए॒ते नि॑यन्ति। येषां॑ दी॒क्षितानां॑ प्र॒मीय॑ते। तं यद॑व॒वर्ज॑युः।
 क्रू॒र॒कृता॑मि॒वेषां॑ लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॒र द॑हेति॒ ब्रू॒यात्॥ ३६॥

तं दक्षि॑ण॒तो वेद्यै॑ नि॒धाय॑। स॒र्प॒रा॒ज्ञियां॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑युः। इ॒यं
 वै सर्प॑तो॒ राज्ञी॑। अ॒स्या ए॒वैनं॑ परि॒दद॑ति। व्यृ॒द्धं तदि॒त्याहुः॑।
 यथ्स्तु॑तमन॒नुश॑स्त॒मिति॑। हो॒ता प्र॑थ॒मः प्रा॑ची॒नावी॒ती
 मा॑र्जा॒लीयं॑ परी॒यात्। या॒मीर॑नुब्रुवन्। स॒र्प॒रा॒ज्ञीनां॑ की॒र्तये॑त्।
 उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॑ परि॒दद॑ति॥ ३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हवते। त्रिः परियन्ति।
 त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
 परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
 धुवते। अग्र आयूँषि पवस् इति प्रतिपदं कुर्वीरन्।
 रथन्तरसामैषाँ सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो
 पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥ अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति
 कुर्वीरुञ्जीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति।
 यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै
 रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं
 यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते
 नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
 भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीद्धादुद्ध-
 रेत्। यदाग्नीद्ध उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्यं
 उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं
 पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्वारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं
 कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः।
 यत्क्रुमुकः। प्रिययेवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं

मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति।
नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्।
सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य
वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेयुः।
क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः।
आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं
सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परा-
ऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि।
पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति।
सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्।
दध्रा मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तर-
सामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां
गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव
तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष

दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः॒ पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागु॒रते॑। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑।
 ए॒तावा॑न्खलु॒ वै पु॑रुषः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑न॒ यजे॑त।
 सर्व॑पृ॒ष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः
 पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्री॑णीते॥४५॥ उद्वायंति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पुराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते
 पञ्चं च॥ [७]

पव॑मानः सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण विच॑र्षणिः। यः पो॒ता स
 पु॑नातु मा। पुनन्तु॑ मा दे॒वज॑नाः। पुनन्तु॑ मन॑वो धि॒या। पुनन्तु॑
 विश्व॑ आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुना॒हि मा।
 शु॒क्रेण॑ दे॒व दी॒द्यत्। अ॒ग्ने कृ॒त्वा कृ॒तूँ र॒नु॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॒तत॑मन्त॒रा। ब्र॒ह्म ते॑न॒ पुनी॑महे।
 उ॒भाभ्या॑ दे॒व स॒वितः॑। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म पु॑नीमहे।
 वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त्नु॒वो वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॑
 म॒दन्तः॑ स॒धमा॑द्येषु। व॒यँ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वा॒तः प्रा॒णेनै॑षि॒रो म॑योभूः।
 द्यावा॑पृथि॒वी प॒यसा॑ प॒योभिः॑। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पुनी॒ताम्।
 बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॑स्तृभिः। व॒र्षि॑ष्ठैर्दे॒व म॑न्म॒भिः। अ॒ग्ने दक्षैः॑ पुना॒हि
 मा। ये॑न॒ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं क॑शः। ते॑न॒ दि॒व्येन॑
 ब्र॒ह्मणा॑॥४८॥

इ॒दं ब्र॒ह्म पु॑नीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋ॒षिभिः॑
 सम्भृ॑त॒ँ र॒सम्। सर्व॑ँ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं
 मा॑त॒रि॒श्वना॑। पा॑वमा॒नीर्यो॑ अ॒ध्येति॑। ऋ॒षिभिः॑ सम्भृ॑त॒ँ

रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्।
पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः।
ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो
अमुम्। कामान्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः।
पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः
सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं
पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा।
प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो
वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु।
सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः
पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥ अनु रयीणां ब्रह्मणा
स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा
अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमं-
जुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
इज्यन्ते। पितरौऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
तमुपोदतिष्ठन्तमंजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत।
तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं
घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमंजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत।
तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायं च।
पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्त-
मंजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः
प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य
पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमंजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत।
ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति।
त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां
तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव
रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत।
तान्तेनाव रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या
ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे।
यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत।
तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो
भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि।
वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे।
साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं

विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते ॥ ५६ ॥ मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्यं पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं
घृतस्यं पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठत्वारिं च ॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा
इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते।
अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः।
संवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुण-
प्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति ॥ ५७ ॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा
शास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव
तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदा-
वत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन
यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानु-
वत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते ॥ ५८ ॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण
यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत।
संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति।
एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते।
विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं
लोकमजयन् ॥ ५९ ॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते।

अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वे साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैरयजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः

प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।
यस्मिन्वृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्वृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यद्वृतवः पितरः
प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य
पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै
ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाऽत्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां
पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनः शुनासीरीयेणायजत। स
एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते।
एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति।
जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तो प्रमीयते। वसन्तो
भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि
शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति।
संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥ परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण
यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वः साकमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि
च॥ [१०]

उभये युवः सुराममुदस्थात्रि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमांसताग्निवाव संवत्सरो
दश॥१०॥

उभये वा उदस्थाध्मर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनः पटथ्येष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिकाः। शु॒क्रं प॒रस्ता॒ज्योति॑र॒वस्ता॑त्। प्र॒जाप॑ते
रोहि॑णी। आ॒पः प॒रस्ता॒दोष॑धयो॒ऽवस्ता॑त्। सोम॑स्ये॒न्वका॑
वि॒त॒तानि॑। प॒रस्ता॒द्वय॑न्तो॒ऽवस्ता॑त्। रु॒द्रस्य॑ बा॒हू।
मृ॒ग॒यवः॑ प॒रस्ता॑द्वि॒क्षारो॑ऽवस्ता॑त्। अ॒दित्यै॑ पुन॑र्वसू।
वा॒तः प॒रस्ता॑दा॒र्द्रम॑वस्ता॑त्॥ १ ॥

बृ॒हस्प॑ते॒स्तिष्यः॑। जु॒ह्वतः॑ प॒रस्ता॒द्यज॑माना अ॒वस्ता॑त्।
स॒र्पाणा॑माश्रेषाः। अ॒भ्याग॑च्छन्तः प॒रस्ता॑द॒भ्यानृ॑त्यन्तो॒-
ऽवस्ता॑त्। पि॒तृणां॑ म॒घाः। रु॒दन्तः॑ प॒रस्ता॑द॒पभ्र॑ः शो॒ऽवस्ता॑त्।
अ॒र्य॒म्णः पूर्वे॑ फल्गु॑नी। जा॒या प॒रस्ता॑द॒ष्टभो॑ऽवस्ता॑त्।
भ॒ग॒स्योत्त॑रे। व॒ह॒तवः॑ प॒रस्ता॑द्वह॑माना अ॒वस्ता॑त्॥ २ ॥

दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्ह॑स्तः। प्र॒स॒वः प॒रस्ता॑त्स॒निर॑वस्ता॑त्।
इ॒न्द्रस्य॑ चि॒त्रा। ऋ॒तं प॒रस्ता॑त्स॒त्यम॑वस्ता॑त्। वा॒योर्नि॑ष्ठ्या
व्र॒ततिः॑। प॒रस्ता॑द॒सिद्धि॑र॒वस्ता॑त्। इ॒न्द्रा॒ग्नि॒योर्वि॑शा॒खे।
यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता॑त्। मि॒त्रस्या॑नू॒राधाः॑।
अ॒भ्या॒रोह॑त्प॒रस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒वस्ता॑त्॥ ३ ॥

इ॒न्द्रस्य॑ रोहि॑णी। शृ॒णत्प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑द॒वस्ता॑त्।
नि॒र्ऋ॑त्यै मूल॒वर्ह॑णी। प्र॒तिभ॑ञ्जन्तः प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑न्तो॒-
ऽवस्ता॑त्। अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑ प॒रस्ता॑त्स॒मिति॑र॒वस्ता॑त्।
वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मुत्त॑राः। अ॒भिज॑य॒त्प॒रस्ता॑द॒भिजि॑तम॒वस्ता॑त्।

विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां॑ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य
शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्।
अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वसवम-
वस्तात्। अहर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभि-
षुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा
अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्थसेनाऽवस्तात्।
यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्।
पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था

अवस्ताद्वथ्सा अवस्तात्पथं च॥

[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति।
अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं
पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते।
एव९ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः।
हस्तं एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठ्या हृदयम्। ऊरू
विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य
एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया
स्यादिति। तां निष्ठ्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु

पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्।
अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानप-
जय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत।
ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।
यत्किं चार्वाचीन्ः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सुलिलं वा
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां
नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन
परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराधस्मेति। तदनूराधाः।
ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति।
तन्मूलवर्हणी। यत्रासंहन्त। तदेषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्।
तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त।
अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि
यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥ चकारेवं वेदोभयोरनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त
नक्षत्रत्वमुन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-
ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो
देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य
सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति।
यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतैर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं
दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे
कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्।

प्राचीनः सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमता।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मर्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तरहि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहुः
पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव।
यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं
व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मर्गो वदेद्ववति समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपां-
श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांशुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां
मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन
आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां

ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो
नाद्वियत् समं ह्वीयत्। स एतान्प्रजापतिरपि वापानपश्यत्। तां
निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपि वापा भवन्ति। यज्ञस्य
धृत्या असंख्ययाय॥२०॥ उपा० श्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत् षट्॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्यैति किञ्चन। ऋते समुद्र
आहितः। ऋते भूमिरियञ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तथ्सत्यम्। तद्वृतं तच्छ्रुकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तथ्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छ्रुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य

नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥ २३ ॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह
आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते
मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः।
येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥ २४ ॥ परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश।
यद्युर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्व
पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि।
अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं
वपन्ति। अवाङ्मेति॥ २५ ॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्व पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त
उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्ते-
ऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना।
अथो सुवर्गं लोकमेति॥ २६ ॥

अथैतन्मनुर्वन्ने मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया
पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते।
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त।
तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषं
नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत
वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त परि च।
साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीरुषं
नि चावर्तयन्त परि च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्।
तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्का।
शीरुषं नि च वर्तयते परि च। येषां संवत्सर उपजीवा।
वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति।
लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते
निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः
श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव
रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति।
प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै

दे॒वाना॑मृ॒द्धानि॑ । त्रीणि॒ छन्दा॑सि । त्रीणि॒ सर्व॑नानि । त्रयं॒ इमे॒
लो॒काः ॥ ३० ॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॒र्यं॑ ए॒षु लो॒केषु॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति । यच्चा॑तुर्मा॒स्य-
या॒ज्या॑त्मनो॒ नाव॑द्येत् । दे॒वेभ्य॑ आ॒वृश्चे॑त । च॒तृषु॑ च॒तृषु॑ मा॒सेषु॑
नि॒ वर्त॑येत । प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो॑ऽव॒द्यत्य॑ना॒व्रस्का॑या ।
दे॒वानां॑ वा ए॒ष आनी॑तः । यश्चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी । य ए॒वं वि॒द्वान्नि
च॒ वर्त॑यते॒ परि॑ च । दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति । ना॒स्य रु॒द्रः प्र॒जां
प॒शून्भि॑ म॒न्यते॑ ॥ ३१ ॥ एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णश्च॑ स॒न्तनु॑ । प्रा॒णाद॑पा॒नश्च॑ स॒न्तनु॑ ।
अ॒पा॒नाद्वा॒नश्च॑ स॒न्तनु॑ । व्या॒नाच्चक्षुः॑ स॒न्तनु॑ । चक्षु॑षः श्रो॒त्रश्च॑
स॒न्तनु॑ । श्रो॒त्रान्म॒नश्च॑ स॒न्तनु॑ । म॒नसो॑ वा॒चश्च॑ स॒न्तनु॑ । वा॒च
आ॒त्मान॑श्च॑ स॒न्तनु॑ । आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीश्च॑ स॒न्तनु॑ । पृथि॒व्या
अ॒न्तरि॑क्षश्च॑ स॒न्तनु॑ । अ॒न्तरि॑क्षाद्वि॒वश्च॑ स॒न्तनु॑ । दि॒वः सु॒वः
स॒न्तनु॑ ॥ ३२ ॥ अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑ । वृ॒त्राण्य॑प्रतिष्कृतः । ज॒घान॑
नव॑तीर्नव । इच्छ॑न्नश्व॒स्य यच्छि॑रः । पर्व॑तेष्वप॒श्रितम्॑ ।
तद्वि॑दच्छ॒र्यणा॑वति । अत्रा॒ह गोर॑म॒न्वत॑ । नाम॒ त्वष्ट॑रपी॒च्यम् ।
इ॒त्था च॒न्द्रम॑सो गृहे । इन्द्र॑मि॒न्द्राथि॑नो बृ॒हत् ॥ ३३ ॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑ । इन्द्रं॑ वाणी॒रनू॑षत । इन्द्र॑ इ॒द्वर्योः
सचा॑ । सम्मि॑श्र आ॒वचो॑ यु॒जा । इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑र॒ण्ययः॑ । इन्द्रो॑
दी॒र्घाय॑ चक्ष॒से । आ सूर्य॑श्च॒ रोह॑यद्वि॒वि । वि गो॑भि॒रद्वि॑मैरयत् ।

इन्द्र॒ वाजै॑षु नो अव। स॒हस्र॑प्रधनेषु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॑
हन्त॑वे। स वृषां॑ वृष॒भो भु॑वत्। इन्द्रः॑ स दाम॑ने कृतः। ओजि॑ष्ठः
स बलै॑ हितः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सौ॒म्यः। गिरा॑ वज्रो न सम्भृतः।
सब॑लो अन॑पच्युतः। व॒व॒क्षुरु॒ग्रो अस्तु॑तः॥३५॥ बृह॒चास्तु॑तः॥—[८]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑तिरिन्द्रं॑ ज्येष्ठं पु॒त्रमप॑
न्य॑धत्त। नेदे॑न्मसुरा॒ बली॑यांसोऽहन॑न्निति। प्र॒हादो॑ ह वै
का॒याध॑वः। वि॒रोच॑न्स्व पु॒त्रमप॑ न्य॑धत्त। नेदे॑न् दे॒वा
अ॑हन॑न्निति। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुप॒समेत्यो॑चुः। ना॒रा॒जक॑स्य
यु॒द्धम॑स्ति। इन्द्र॑मन्विच्छा॒मेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑रन्वैच्छन्॥३६॥

तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑र्नान्विन्दन्। तमिष्टि॑भिरन्वैच्छन्।
तमिष्टि॑भिरन्वविन्दन्। तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्। ए॒ष्टयो॑ ह
वै नाम॑। ता इ॒ष्टय॑ इत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया
इव॑ हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं
दीक्ष॑णीयं निर॑वपन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। ता॒न्य॒लीसं॑या॒जान्त॑
उपा॑नयन्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॑य॒णीय॑म॒भि स॒मारो॑हन्।
तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। ता॒ञ्छृ॒य्वन्त॑ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व
कृ॒त्वोद॑द्रवन्। त आ॑ति॒थ्यम॑भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत।
ता॒निडा॑न्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। तस्मा॑दे॒ता
ए॒तद॑न्ता॒ इष्ट॑यः सन्ति॑ष्ठन्ते॥३८॥

प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं
वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च मांसं च। अस्थि
चैव तेन मांसं च यजमानः सः स्फुरते। ता वा एताः
पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसं स्नावाऽस्थिं
मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति।
भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तं सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्।
तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते।
तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति।
तस्मादेतयो बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥
सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजग्निर मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरदालंभन्तालंभेत मृत्युमपजग्निर भ्रातृव्यान्॥)।

[९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः।
यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं
त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां
कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं
त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं

पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त२ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त२ सप्तदशेनाददत।
त२ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ तस्य
सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती
त्रिवृतो मात्रा॥ अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम
उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्नेरेवैनं तत्।
मात्रा२ सायुज्य२ सलोकता॥ गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
स्तुवते॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ चन्द्रमा
वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॥ पञ्चदश्यामापूर्यते॥
चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकता॥ गमयन्ति।
अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते॥ सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
त२ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकता॥
गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते॥ एकविंशेनैव
तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येक-
विंशस्य मात्रा॥ असौ वा आदित्य एकविंशः।

आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। ते कुशयौ।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रज्जुता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रज्जुतां
कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनं
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं
नाचामेत्॥५०॥ आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव
हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विशति चत्वारि च॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवने-

ऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्माद्वेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यंस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दास्त्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त।
यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।
साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सश्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्॥ ५७ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चरणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह
वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमैर्न यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥ ५९ ॥ अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्येवोद्धिरादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पदम्॥ [१२]

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॑ यत्पु॒ण्यं दे॒वस्य॑ स॒वितु॑र्ब्रह्म॒वादि॑नः क॒त्यु॒तमे॒व दे॒वा वा आ॒युषः प्रा॒णमि॒न्द्रो दधी॑चो दे॒वासुराः स
प्र॒जाप॑तिः स सं॒मु॒द्रो ये वै च॒त्वार॒स्तस्या॑वा॒चो द्वा॒दश॑॥१२॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॑ दे॒वगृ॑हा ऋ॒तमे॒वर्ध्या॑मे॒व ति॒स्रः परा॑ची॒र्ये वै च॒त्वारो॒ नव॑पञ्च॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॑ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यश्च॒ शम्या॑या अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॑तमेक॑कपालम्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं नि॒र्ऋतिः॑। नैर्ऋ॑तेन॒ पूर्वे॑ण प्रच॑रति। पा॒प्मानं॑मेव नि॒र्ऋतिं॑ पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। एक॑कपालो भवति। एक॑धैव नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। यदह॑त्वा गा॒र्हप॑त्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्। वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इ॒त्याह॑। आ॒हु॒त्यै॒वैनं॑ शमयति। ना॒र्तिमा॑र्च्छत्यध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः। ए॒कोल्मु॑केन॒ यन्ति॑। तद्धि नि॒र्ऋत्यै॑ भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं॒ यन्ति॑। ए॒षा वै नि॒र्ऋत्यै॑ दिक्। स्वा॒यामे॑व दि॒शि नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृत॑ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वै नि॒र्ऋत्या॑ आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वाय॑त॒ने नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। ए॒ष ते॑ नि॒र्ऋते॑ भा॒ग इ॒त्याह॑। नि॒र्दि॑शत्यै॒वैन॑म्। भू॒ते ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चेम॑म॒हंस॑ इ॒त्याह॑। अ॒हंस॑ ए॒वैनं॑ मुञ्चति। अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णतू॑षं दक्षि॑णा। ए॒तद्वै नि॒र्ऋत्यै॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। अ॒प्रती॑क्षमा॒यन्ति॑। नि॒र्ऋत्या॑ अ॒न्तर्हि॑त्यै।

स्वाहा॒ नमो॒ य इ॒दं च॒कारेति॒ पुन॒रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति।
आहु॑त्यैव नम॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमुपावर्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒
प्रच॑रति। इ॒यं वा अनु॑मतिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नु॒र्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व
धे॒नुं कुरु॑ते। आ॒दित्यं॑ च॒रुं निर्व॑पति। उ॒भयी॑ष्वे॒व
प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि रा॒ज्यं॑ स॒मृद्धौ॑। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं
निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒मनो॑
व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेनो॑ऽऽग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑
वैष्ण॒वः स॒मृद्धौ॑। अ॒ग्नीषो॒मीय॑मेका॑दशकपालं निर्व॑पति।
अ॒ग्नीषो॒माभ्यां॑ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नीषो॒मीय॑मेका॑-
दशकपालं निर्व॑पति॥६॥

वा॒र्त्र॒घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा स॒मृद्धौ॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं
हृ॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्यार्ध्य॑त। स ए॒तमै॑न्द्रा॒घ्नमेका॑-
दशकपालमपश्यत्। तन्नि॑र॒वपत्। तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं
चावा॑रुन्धे। यदै॑न्द्रा॒घ्नमेका॑दशकपालं निर्व॑पति। दे॒वता॑श्चै॒व
तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेनो॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॑न्द्रः स॒मृद्धौ॑।
आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रं दधि॑। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति।

अ॒ग्निर्वै य॑ज्ञ॒मुखम्। य॒ज्ञ॒मुख॒मेव॒र्द्धिं पुर॒स्ता॑द्ध॒त्ते। यदै॒न्द्रं
दधि॑॥८॥

इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही।
तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृष॑भः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्धौ। याव॑ती॒र्वै प्र॒जा
ओष॑धीना॒महु॑ताना॒माश्ज॑न्। ताः परा॑ऽभवन्। आ॒ग्र॒य॒णं
भ॑वति हु॒ताद्या॑य। यज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥९॥

दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता इन्द्रा॒ग्नी उद॑जयताम्।
तावे॒तमैन्द्रा॑ग्रं द्वा॒दश॑कपालं नि॒रवृ॑णाताम्। यदैन्द्रा॒ग्रो
भव॑त्यु॒ज्जित्यै॑। द्वा॒दश॑कपालो भवति। द्वा॒दश॑ मा॒साः
संव॑त्सरः। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मा॑ अन्न॒मव॑ रुन्धे। वै॒श्वदे॒व-
श्च॒रुर्भव॑ति। वै॒श्वदे॒वं वा अन्न॑म्। अन्न॑मे॒वास्मै॑ स्वदयति॥१०॥

प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सौ॒म्यः श्या॑मा॒कं च॒रुं
निर्व॑पति। सोमो॒ वा अ॑कृष्टप॒च्यस्य॑ राजा॑। अ॒कृष्ट॑प॒च्यमे॒वास्मै॑
स्वद॑यति। वा॒सो दक्षि॑णा। सौ॒म्यः हि दे॒वते॑या॒ वासः॑
समृ॑द्धौ। सर॑स्वत्यै च॒रुं निर्व॑पति। सर॑स्वते च॒रुम्।
मि॒थुन॑मे॒वाव॑ रुन्धे। मि॒थुनो गावो॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। एति॑
वा ए॒ष य॑ज्ञ॒मुखा॑दृ॒ध्याः। योऽग्ने॑र्दे॒वता॑या॒ एति॑। अ॒ष्टावे॑तानि
ह॒वीः षि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गाय॑त्री॒ऽग्निः। तेनै॒व
य॑ज्ञ॒मुखा॑दृ॒ध्या अ॒ग्नेर्दे॒वता॑यै नैति॑॥११॥

इ॒युर्नि॒रव॑दयतेऽङ्गु॒ष्ठाभ्यां॑ जु॒होत्य॑न्मतिर्दे॒वतां॑
निर्व॑पति व॒ही दक्षि॑णा॒ यदै॒न्द्र दध्य॑पराभावाय स्वदयति गावो॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ षट्॥

[१]

वै॒श्वदे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न

प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत्। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स
प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं
च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ।
तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती
वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य
प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता
मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्।
तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मरुतो
निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो
भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति।
स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः
सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्।
तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्।
यदामिक्षा। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा
भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति।
वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति।

द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता
द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परिं गृह्णाति। देवासुराः संयन्ता
आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां
द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राजा जेष्यथेति। मां
तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थमिति
सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति
पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमैन् राजा। सवित्रा
प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो
वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीर्षिं निरुप्यन्ते विजित्यै।
नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव
ह्येतरहि पशवः॥१८॥ ऐदित्यंशोचद्व्युद्धरंत्यब्रवीत्यतिष्ठयां जेष्यथेत्येतरहि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्।
उल्बं गर्भो जरायुः। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं
भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा
पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति।
प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ।
पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे।
पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

ब॒हुरू॒पा हि प॒शवः॑ स॒मृद्ध्यौ॑ । अ॒ग्निं म॑न्थ॒न्ति ।
 अ॒ग्निमु॑खा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृज॒त । यद॒ग्निं म॑न्थ॒न्ति ।
 अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृज॒ते । न॒वं प्र॒याजा॑
 ई॒ज्यन्ते॑ । न॒वानू॑या॒जाः । अ॒ष्टौ ह॒वी॑ः॒षि । द्वा॒वा॒घा॒रौ ।
 द्वा॒वाज्य॑भागौ ॥ २१ ॥

त्रि॒ंशत्स॑म्प॒द्यन्ते॑ । त्रि॒ंशद॑क्षरा वि॒राट् । अ॒न्नं वि॒राट् ।
 वि॒राजै॑वान्नाद्य॒म॒व॑ रु॒न्धे । यज॑मानो॒ वा ए॒क॑क॒पालः॑ । तेज॒
 आ॒ज्यम् । यदे॒क॑क॒पाल॒ आ॒ज्य॑मा॒नये॑ति । यज॑मानमे॒व तेज॑सा
 स॒म॒र्धय॑ति । यज॑मानो॒ वा ए॒क॑क॒पालः॑ । प॒शव॒ आ॒ज्यम् ॥ २२ ॥

यदे॒क॑क॒पाल॒ आ॒ज्य॑मा॒नये॑ति । यज॑मानमे॒व प॒शुभिः॑
 स॒म॒र्धय॑ति । यद॒ल्प॑मा॒नये॑त् । अ॒ल्पा ए॒नं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒तिष्ठे॑रन् । यद्व॒ह्वा॒नये॑त् । ब॒हव॑ ए॒नं प॒शवो॑ऽभु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒तिष्ठे॑रन् । ब॒ह्वा॒नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात् । ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
 प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॒तिष्ठ॑न्ते । यज॑मानो॒ वा ए॒क॑क॒पालः॑ ।
 यदे॒क॑क॒पाल॒स्याव॑द्येत् ॥ २३ ॥

यज॑मान॒स्याव॑द्येत् । उ॒द्धा मा॑द्येद्यज॑मानः । प्र वा मी॒येत॑ ।
 स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः । स॒कृदि॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः । हु॒त्वाऽभि॑
 जु॒होति॑ । यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयित्वा । तेज॑सा
 स॒म॒र्धय॑ति । यज॑मानो॒ वा ए॒क॑क॒पालः॑ । सु॒व॒र्गो लो॒क
 आ॒हव॑नीयः ॥ २४ ॥

यदे॒क॑क॒पाल॒माह॑व॒नीये॑ जु॒होति॑ । यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं

गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमव-
विध्येत्। सुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
यत्प्राङ्घ्र्येत। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्।
यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्घ्रिः। मनुष्यलोकमभिजयेत्।
प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी
अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं
यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव
तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति।
तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ।
तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं
प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं
प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै
बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय
भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते।
यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान
एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवघेदाहवनीयः
प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥

[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता

ए॒न॒म॒त्य॑म॒न्य॒न्त। ता अ॒स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भू॒त्वा
प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्। ताः प्र॒जा वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं
पुन॒रुपा॑धावन्नाथमिच्छ॒मानाः। स ए॒ताम्प्र॒जाप॑तिर्वरुण-
प्रघा॒सान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा
वरु॑णपाशादमुञ्चत्। यद्वरु॑णप्रघा॒सा निरु॑प्यन्ते॥२९॥

प्र॒जाना॑मवरु॑णग्राहाय। तासां दक्षि॑णो बा॒हुर्य॑क्र आसीत्।
स॒व्यः प्र॑सृतः। स ए॒तां द्वि॒तीयां दक्षि॑णतो वेदिमुद॑हन्। ततो
वै स प्र॒जानां दक्षि॑णं बा॒हुं प्रासा॑रयत्। यद्वि॒तीयां दक्षि॑णतो
वेदिमु॒द्धन्ति॑। प्र॒जाना॑मेव तद्यज॑मानो दक्षि॑णं बा॒हुं प्रसा॑रयति।
तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यया॒ज्यमु॑ष्मि॒ल्लोक उ॑भयाबा॒हुः। य॒ज्ञाभि॑जित॒ः
ह्य॑स्य। पृथ॒मात्रा॑द्वेदी अस॑म्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मा॑त्पृथ॒मात्रं व्य॑सौ। उत्त॑रस्यां वेद्यामुत्तर॑वेदिमुप॑
वपति। प॒शवो॑ वा उत्तर॑वेदिः। प॒शून्मेवा॑व रुन्धे। अथो
यज्ञ॑प॒रुषोऽन॑न्तरित्यै। ए॒तद्वा॑ह्मणान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीःषि॑। अथैष
ए॒न्द्रा॒ग्नो भ॑वति। प्रा॒णापा॑नौ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्नी।
यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति॥३१॥

प्रा॒णापा॑नावेवा॑व रुन्धे। ओजो॑ बलं वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्।
यदिन्द्रा॒ग्नी। यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। ओजो॑ बल॑मेवा॑व रुन्धे।
मा॒रुत्या॑मिक्षा॑ भवति। वा॒रुण्या॑मिक्षा॑। मेषी॑ च मेषश्च
भवतः। मि॒थुना ए॒व प्र॒जा वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति। लो॒मशौ
भव॑तो मेध्य॒त्वाय॑॥३२॥

शमीपुर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति।
 प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-
 ऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपुर्णानि भवन्ति।
 अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु
 वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति।
 सौम्यैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो
 भवति। प्रजानां कन्त्वायं। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।
 जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्।
 जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥ निरुप्यन्ते भवतो
 भवति मेध्यत्वायं रुन्धे षट्॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
 मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासांमव
 हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।
 मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया।
 अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पापी-
 यान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप
 एवैनामुप नयति। यज्जारं सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं
 रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवेन
 वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनाम्।

यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्।
यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः
सवीर्यत्वाय। यद्भामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव
यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥ ३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं
वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव
वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव
यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव
यजते। प्रत्यङ्मिष्टं जुहोति॥ ३७॥

प्रत्यङ्मैव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत
इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति
वावेतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा
गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन
चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपो-
ऽवभृथमवैति॥ ३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रति-
युतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते।
अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमही-
त्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो
मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥ ३९॥

दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। सौ॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। ममे॒यमनी॑क॒वती॑ त॒नूः। तां प्री॑णीत। अथासुरा॑न॒भि भ॑विष्य॒थेति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। सौ॑ऽग्निरनी॒कवा॑न्थ॒स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्री॒तः। च॒तुर्धा॑ऽनी॒कान्य॑जनयत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः॥४०॥

यद॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपति। अ॒ग्निमे॒वानी॑कवन्त॒ः स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्रीणाति। सौ॑ऽग्निरनी॒कवा॑न्थ॒स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्री॒तः। च॒तुर्धा॑ऽनी॒कानि॑ जनयते। अ॒सौ वा आ॑दित्यो॑ऽग्निरनी॒कवान्। तस्य॑ र॒श्मयो॑ऽनी॒कानि॑। सा॒क९ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर॑वपति। सा॒क्षादे॒वास्मा॑ अनी॒कानि॑ जनयति। तेऽसुराः॒ परा॑जिता॒ यन्तः॑। द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑श्रयन्॥४१॥

ते दे॒वा मरु॑द्भ्यः सान्त॒पने॒भ्यश्च॑रुं॒ निर॑वपन्। तान्द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वोभ॑यतः॒ सम॑तपन्। यन्मरु॑द्भ्यः सान्त॒पने॒भ्यश्च॑रुं॒ निर॑वपति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भ॒यतो॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यान्थ॒सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने॒ निर॑वपति। तर्हि॑ हि तेक्षि॑ण॒ष्ठं तप॑ति। च॒रुर्भव॑ति। सर्व॑त॒ ए॒वैना॑न्थ॒सन्त॑पति। ते दे॒वाः श्वो॑वि॒ज॒यि॒नः सन्तः॑। सर्वा॑सां दु॒ग्धे गृ॑हमे॒धीय॑ च॒रुं निर॑वपन्॥४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्यो॑प॒वसाम्। कस्य॑ वाऽहे॒दम्। कस्य॑ वा॒ श्वो भ॑वितेति। स श्रु॒तोऽभव॑त्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश॑नं। न

हि दे॒वा अहु॑तस्या॒श॒जन्ति॑ । ते॒ऽब्रु॑वन् । कस्मा॑ इ॒मं हौ॑ष्याम॒
इति॑ । मरु॒द्ध्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन् । तं मरु॒द्ध्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्यो॑-
ऽजु॒हवुः॑ ॥ ४३ ॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन् । परा॑ऽसु॒राः । यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ मरु॒द्ध्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जु॒ह्वति॑ । भव॑त्या॒त्मना॑ । परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो
भवति॑ । यद्वै य॒ज्ञस्य॑ पा॒कत्रा॑ क्रियते॑ । प॒शव्यं॑ तत् । पा॒कत्रा॑ वा
ए॒तत्क्रि॑यते । यन्ने॒ध्माब॒र्हर्भ॑वति । न सा॑मि॒धेनी॒रन्वा॑ह ॥ ४४ ॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑ । नानू॒याजाः॑ । य ए॒वं वेद॑ ।
प॒शुमान्भ॑वति । आ॒ज्यभा॑गौ यजति । य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी
नान्ते॑रति । मरु॒तो गृ॒हमे॒धिना॑ यजति । भा॒गधे॒येनै॒वैना॒न्ध्सम॑र्ध-
यति । अ॒ग्निः॒स्विष्ट॑कृतं यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै । इडा॑न्तो भवति ।
प॒शवो॑ वा इडा॑ । प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति ॥ ४५ ॥ असु॒रा

अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॑ ॥ [६]

यत्प॒त्नी गृ॒हमे॒धीय॑स्या॒श॒जीयात् । गृ॒हमे॒ध्यै॒व स्या॑त् । वि
त्वंस्य॑ य॒ज्ञ ऋ॒ध्येत॑ । यन्ना॒श॒जीयात् । अ॒गृ॒हमे॒धी स्या॑त् । नास्य॑
य॒ज्ञो व्यृ॑द्धेत । प्रति॑वेशं प॒चेयुः॑ । तस्या॑ऽश॒जीयात् । गृ॒हमे॒ध्यै॒व
भ॑वति । नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धते ॥ ४६ ॥

ते दे॒वा गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा । आशि॑ता अभवन् । आ॒ञ्ज॑ताभ्य॒ञ्ज॑ता ।
अनु॑ व॒त्स॒न॒वा॒स॒यन् । तेभ्यो॑ऽसु॒राः क्षु॒धं प्रा॑हिण्वन् । सा दे॒वेषु॑
लो॒कम॑वित्वा । असु॒रान्पुन॑रगच्छत् । गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा । आशि॑ता
भवन्ति । आ॒ञ्ज॑तेऽभ्य॒ञ्ज॑ते ॥ ४७ ॥

अनुं व॒थ्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्याये॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॑
प्रहि॑णोति। ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः।
अ॒स्माने॒व श्व इन्द्रो॑ निहि॑तभाग उपावर्ति॑तेति। तानिन्द्रो॑
निहि॑तभाग उ॒पावर्त॑त। गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं
निद॑ध्यात्। इन्द्रं॑ ए॒वैनं॑ निहि॑तभाग उ॒पावर्त॑ते। गा॒र्हप॑त्ये
जुहोति॥४८॥

भा॒गधे॑ये॒नैवैन॑ꣳ सम॑र्धयति। ऋ॒षभ॑माह्वयति। व॒षट्कार॑
ए॒वास्य॑ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो भ्रातृ॑व्यस्य
वृ॒द्धे। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परा॑ परा॒वत॑मगच्छत्।
अपा॑राध॒मिति॑ मन्य॑मानः। सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं वैदि॑ष्य॒तीति॑।
तेऽब्रु॑वन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृ॒णाम॑हे॥४९॥

अथ॑ व॒यं वैदा॑म। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्नि॑रु॒प्याता॒
इति॑। त ए॒नम॑ध्य॒क्रीडन्। तत्क्री॒डिनां॑ क्री॒डित्व॑म्।
यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्रथ॒मꣳ ह॒विर्नि॑रु॒प्यते॒ विजि॑त्यै।
सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॑न्वै लो॒क इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑हन्त्समृ॒द्धौ। ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒तद्वा॑ह्म॒ण
ऐन्द्रा॑ग्नः। अथै॒ष ऐन्द्र॑श्चरु॒र्भव॑ति॥५०॥

उ॒द्धारं॑ वा ए॒तमिन्द्र॑ उद॑हरत। वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑
दे॒वता॑स्वधि॑। यदेष॑ ऐन्द्रश्चरु॒र्भव॑ति। उ॒द्धार॑मे॒व तं यज॑मान
उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्वक॑र्म॒ण ए॒कं क॑पालो भवति।

विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥ ऋद्धतेऽन्यजते जुहोति
वृणामहे भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुण-
प्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै
रुद्रं निरवादयत्। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्।
यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति।
त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती
निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत
एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो
यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय
पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः
पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा
वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ
पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना
भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो
मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि

पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्।
अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्यति। अर्धो हि पितृणाम्।
एकयोपमन्यति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्यति। दक्षिणावृद्धि
पितृणाम्। अनारभ्योपमन्यति। तद्धि पितृणाच्छति।
इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते।
चतुः सक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता
भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो
हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति
व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा।
तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बरुहिर्भवति व्यावृत्त्यै।
दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये
वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति।
षट्त्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा
गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्।
अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यन्त्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्।
 रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति।
 रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
 यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं
 प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवेषामन्वश्चः
 प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय।
 आज्ञनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
 वैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानं शिष्यात्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते
 परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥

[८]

अग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानुं ब्रूहीत्याह।
 उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि
 पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाधारयति।
 यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुंको यजमानः स्यात्।
 प्रमायुंको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय।
 अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव
 मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति।
 पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता
 देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव
 प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
 प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो
 लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति।
 रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
 ऽवदाय। उदङ्ङुति क्रामति व्यावृत्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति।
 स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्।
 सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितॄमन्तं
 यजति। संवत्सररो वै सोमः पितॄमान्। संवत्सरमेव
 तद्यजति। पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
 पितॄन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः।
 ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं
 यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै
 तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
 तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र
 पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदञ्चो
 निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु
 निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीये।

अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुपतिष्ठन्ते। सुसुन्दशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसुन्दक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पर्त्न्यै गोपीथार्य॥७०॥
 होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततुमवदति
 व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो नवं च॥

[९]

प्रतिपूरुषमेकंकपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकंकपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः

रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन॑ यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य॑ भाग॒धेयम्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑
दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्रो वा अ॑प॒शुका॒या
आ॒हुत्यै॑ नातिष्ठत। अ॒सौ ते॑ प॒शुरि॒ति निर्दि॑शेद्यं द्वि॒ष्यात्।
यमे॒व द्वेष्टि॑। तम॑स्मै प॒शुं निर्दि॑शति। यदि॒ न द्वि॒ष्यात्।
आ॒खुस्ते॑ प॒शुरि॒ति ब्रू॒यात्॥७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॒नस्ति॑। ना॒र॒ण्यान्। च॒तु॒ष्प॒थे जु॑होति।
ए॒ष वा अ॑ग्नी॒नां प॒ङ्क्ति॑शो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होति। म॒ध्यमे॑न
प॒र्णेन॑ जुहोति। सु॒ग॒र्ध्ये॒षा। अथो॒ खलु॑। अ॒न्तमे॒नैव॑ हो॒तव्य॑म्।
अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥७३॥

ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒गः स॒ह स्व॒स्त्राऽम्बि॑कयेत्या॒ह। श॒र॒द्धा
अ॒स्याम्बि॑का॒ स्वसा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॒ः हि॑नस्ति।
तयै॒वैन॑ः स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्ग॒व इत्या॑ह। याव॑न्त
ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भे॒ष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब
रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥७४॥

त्र्य॑म्बकं यजाम॒हु इत्या॑ह। मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृ॑ता॒दिति॑
वा॒वैत॑दा॒ह। उ॒त्कि॑रन्ति। भग॑स्य लीप्सन्ते। मू॒ते॒कृ॒त्वा-
ऽऽस॑जन्ति। यथा॒ जनं॑ य॒तेऽव॑सं क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्।
ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒ग इत्या॑ह नि॒रव॑त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॑मा यन्ति। अपः
परि॑षिञ्चति। रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र॒ वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।

ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्यु निर्वपति। इयं
वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥ यन्ति ब्रूयन्तिरवन्दयते शास्ते
सिञ्चति षट्॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासेरग्नये
देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृधसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं
पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय
पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा
इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं
पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै
वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा
अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता
आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति।
सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधा-
ऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं
तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रो-
ऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्।
स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्र-
तुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं
निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाऽऽग्नेयी। यद्वौः। तेन
रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्वी सती दान्ता। तेन वारुणी
समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त२ सृष्ट२ रक्षा३स्यजिघा२सन्। स ए॒ताः
 प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑ दे॒वता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो
 रक्षा३सि॒ प्राणु॑दत। यत्प॑ञ्चाव॒त्तीयं॑ जु॒होति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व
 तद्य॑ज॒मानो॒ रक्षा३सि॒ प्रणु॑दते। समू॒ढः२ रक्षः॑ सन्द॒ग्धः२ रक्ष
 इत्या॑ह। रक्षा३स्ये॒व सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वा॑हेत्या॑ह।
 दे॒वता॑भ्य ए॒व वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भा॒ग॒धेयं॑ करोति। प्र॒ष्टिवा॑ही
 रथो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रः२ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। नमु॑चिमासु॒रं
 नाल॑भत। त२ श॒च्याऽगृ॑ह्णात्। तौ सम॑लभेताम्।
 सो॑ऽस्माद॒भि॒शुन॑तरोऽभवत्। सो॑ऽब्रवीत्। स॒न्धाः२
 सन्द॑धावहे। अथ॒ त्वाऽव॑ स्रक्ष्यामि। न मा॒ शुष्के॑ण॒
 नार्द्रे॑ण॒ हनः॑॥६॥

न दि॒वा न नक्त॑मिति। स ए॒तमु॒पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष
 शुष्को॒ नार्द्रो॑ व्यु॒ष्टाऽऽसी॑त्। अनु॑दितः सूर्यः। न वा ए॒तद्वि॒वा
 न नक्त॑म्। तस्यै॒तस्मि॑ल्लो॒के। अ॒पां फेन॑न॒ शिर् उद॑वर्तयत्।
 तदे॒नमन्व॑वर्तत। मि॒त्रं द्रु॑गिति॥७॥

स ए॒तान॑पामार्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तै॒र्वै स
 रक्षा३स्यपा॑हत। यद॑पामार्ग॒होमो॑ भव॑ति। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै।
 ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मान्दि॑शं
 यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षा३सि॒
 हन्ति॑॥८॥

स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्।
 स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन स्रुवेण जुहोति।
 ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हतं रक्षो-
 ऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसां स्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा
 निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥१॥ यच्छति वरुणं
 तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वै
 धाता। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा
 अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति।
 प्रजास्वेव प्रजातासु कुहा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ
 दक्षिणा समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति।
 ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः।
 वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्यं प्रतिष्ठापयति।
 तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो बही दक्षिणा।
 यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेका-
 दशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं
 चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता।
 वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजंनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति।
 बभ्रुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं
 चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजंनयिता।
 वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति। पूषा
 पशून्प्रजंनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै
 पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति।
 संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति।
 हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राज्ञ्योऽनृतं
 करोति। उपं जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्।
 अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं
 निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो
 हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥ ऐन्द्रापौष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजंनयति
 हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणेकं च॥

[२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः।
 एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः।
 त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यत्समाहृत्य
 निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।
तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सञ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव
रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै
गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा
समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति।
विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां
नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा
कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे।
सेनामेवास्य सञ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं
दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो
दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा
समृद्धौ। अश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै
देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ
दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ।
रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्यं गृहे। अन्तत एव रुद्रं
निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि
हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै
राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निन आशिषोऽवरुन्धीरन्।
प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्।
इन्द्रायां होमुचै। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा
वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते।
मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं
दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन
पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो
ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं
दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै।
तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा
समृद्धौ॥२३॥ रत्निन्वाय समृद्धौ पष्ठोही दक्षिणा समृद्धौ ग्राम्ण्यो गृहे भांगदुग्धस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्ये
द्वे च॥

[३]

देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां
सुवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्तो।
अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्।

रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः
सत्यानाम्॥ २४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता
त्वां प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये
देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय
महत् आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा
शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नामे
राज्यमधायीत्याह॥ २५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो
अशिश्नेदित्याह। वरुणसवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य
व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि
महत् ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता
वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
एवैररातिमतारीदित्याह॥ २६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह।
स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च
हविषामग्रयै स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः

परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥ २७ ॥ सत्यानांमधोऽर्थाहातारिदित्याह क्रमत् एकं च॥ [४]

अर्थेतुः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीय गृह्णाति।
अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति।
एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो
श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः।
वृषाँऽस्यूर्मिरित्याह॥ २८ ॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य
संश्यति। व्रजक्षितुः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः।
विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥ २९ ॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा
एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव
रुन्धे। नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। मान्दाः
स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्व्यकः॥ ३० ॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह।
पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह।
राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
अग्नेस्तैजस्याः स्थेत्याह॥ ३१ ॥

राष्ट्रमेव तैजस्व्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह।

राष्ट्रमेव मधुव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा
 वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां
 करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः।
 यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति
 षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षरा-
 ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनं
 सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

स्थेत्याहेव पुरुषः पद च॥

[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह।
 ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः
 सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णिंयं ब्राह्मणाच्छः सिनश्च
 सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छः सी। तेजसा
 चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति।
 आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
 बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा
 ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा
 ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः।
 चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः।

अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधुमादौ द्युमिनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सौर्ग्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्या-

य॒णोऽस्यां॑ वि॒श्य॑स्मिन्नाष्ट्र॒ इत्या॑ह। वि॒शै॒वैन॑ रा॒ष्ट्रेण॑
सम॑र्धयति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते
जान॑राज्यायेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भरता॒ राजा॑
सोमो॑ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ रा॒जेत्या॑ह। तस्मा॒त्सोम॑राजानो
ब्राह्म॒णाः॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ धनुः॑ प्रयच्छति॒ विजि॑त्यै।
श॒त्रुबाध॑नाः स्थेती॒षून्। श॒त्रून्वा॒स्य बाध॑न्ते। पा॒त मा॑ प्रत्यश्च
पा॒त मा॑ तिर्यश्च॒मन्वश्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो वै श॑र॒व्याः।
प्र॒तीची॑ तिरश्च॒नूची॑। ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ पान्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑
पा॒तेत्या॑ह। दि॒ग्भ्य ए॒वैनं॑ पान्ति। वि॒श्वाम्भ्यो मा॑ ना॒ष्ट्राम्भ्यः॑
पा॒तेत्या॑ह। अ॒परि॑मितादे॒वैनं॑ पान्ति। हि॒र॒ण्यव॑र्णावुष॒सा
वि॒रोक॑ इति॒ त्रिष्टु॒भा बा॒हू उ॒द्धृ॒ह्णाति॑। इन्द्रि॑यं वै वी॒र्यं॑
त्रिष्टु॒क्। इन्द्रि॑यमे॒व वी॒र्यमु॑परि॒ष्टादा॒त्मन्ध॑त्ते॥ ४०॥ व्यावृ॑त्ते

दात्रमुसीत्याहामृतं॑ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्ट्राम्भ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥ [६]

दि॒शो व्या॒स्थाप॑यति। दि॒शाम॒भिजि॑त्यै। यद॑नु प्र॒क्रामे॑त्।
अ॒भि दि॒शो ज॑येत्। उ॒त्तु मा॑द्येत्। म॒न॒साऽनु॑ प्र॒क्राम॑ति। अ॒भि
दि॒शो ज॑यति। नोन्मा॑द्यति। स॒मिध॑मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वाव॑
रुन्धे॥ ४१॥

उ॒ग्रामा॑ ति॒ष्ठेत्या॑ह। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे। वि॒राज॑माति॒ष्ठेत्या॑ह।
अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दी॒चीमा॑ ति॒ष्ठेत्या॑ह। प॒शून्वा॒व॑ रुन्धे।
ऊ॒र्ध्वा॒माति॒ष्ठेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कम॒भिज॑यति। अ॒नूजि॑हीते।

सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परिगृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्वाजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥ रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्।

अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवेष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायुसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचं सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्याह।

अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समाववृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।
राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो
वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गरेत्याग्नीद्धे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा
अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तेनैवैनः सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह।
यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्।
यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा
भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्विषिं
दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति।
आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन
जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥ भवत्याहुः
पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं
देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।
देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ
संव्येष्टसार्थी। षट्त्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति।
आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैपसीत्। तदापत्। राजन्यं
जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण
वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण
वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे
मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष
मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा
इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।
वाराही उपानहावुपंमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयं दस्यायुरस्यायुर्मे
धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह।
ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्षि वचोऽसि वचो मयि धेहीत्याह।
वच एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव

यजमान् आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीयां जुहोति
प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ
सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्ग्रहीत्रा
रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति।
हृ॒सः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणा-
ऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि
छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा
एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।
वर्ष्मेवैनं समानानां करोति॥५८॥

ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥

पृथन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै

[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः।
अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ
भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनिर्त्वायं।
स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरैवैतत्।
मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै।
निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय
सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।

ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव
इत्याह। सवितारमेवैनः सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा
इत्याह। इन्द्रमेवैनः सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वः
राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनः
सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वः राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनः सत्यधर्माणं करोति।
सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि
व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाःसि। सत्यमेवाव
रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः।
सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनः सत्यानृते उदिते हिःस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य
वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः।
वज्रेणैवास्मां अवरपरः रन्धयति। एवः हि तच्छ्रेयः। यदस्मा
एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययः राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनः

श्रियं गमयति। सुश्रोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)-
 नित्याह। आमेवैतामा शास्ते। शौनः शेषमाख्यापयते।
 वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः
 पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य
 चैकविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये
 स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
 अपान्नत्रे स्वाहोर्जो नत्रे स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति
 तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति
 तिष्ठति॥६४॥ देवैरित्याह सत्यसंव करोति त्रिष्टुभंवेतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवावं रुन्धे करोति
 शतेन्द्रियः पद चं॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रविनान्देवसुवामर्थतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥
 एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्गरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्व२ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥
 एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
तथ्स॒सृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तथ्स॒सृपा॑ स॒सृत्वम्।
अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ननु प्रायु॑ङ्क। सर॑स्वत्या वा॒चा
द्वितीये॑। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृतीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभि॑श्चतुर्थे॑।
बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ षष्ठे॑। वरु॑णेन॒
स्वया॑ दे॒वता॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राजा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्टा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
य॒ज्ञेना॑ऽऽप्नोत्। यथ्स॒सृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं
यज॑मान आप्रोति। पूर्वा॑पूर्वा वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्यस्या॑वरु॒द्धौ। पुर॒स्तादु॑प॒सदा॑ सौ॒म्येन॒ प्रच॑रति। सोमो॒
वै रेतो॑धाः। रेत॑ ए॒व तद्व॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रेण॑। रेत॑ ए॒व
हितं॑ त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करो॑ति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति ति॑ष्ठति॥२॥ सप्त॒मे दधा॑ति पञ्च॑ च॥—[१]

जामि॑ वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यथ्स॒द्यो दी॑क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑
क्री॒णन्ति॑। पुण्ड॒रिस्र॑जां प्रय॑च्छत्यजा॑मित्वाय। अङ्गि॑रसः
सुव॒र्गं लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॑क्षात॒पसी प्रा॑वेशयन्।
तत्पुण्ड॒रीक॑मभवत्। यत्पुण्ड॒रिस्र॑जां प्रय॑च्छति। सा॒क्षादे॒व
दी॑क्षात॒पसी अ॒व रु॒न्धे। द॒शभि॑र्वथ्स॒तरेः सोमं॑ क्रीणाति।

दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति
सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः
पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं
गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रै।
आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्।
प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवाव रुन्धे। वशां
मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुःसिने।
राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः। वाससी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे
एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव
वरुणमव यजते॥६॥

अनङ्गाहमग्नीधे। वहिर्वा अनङ्गान्। वहिर्ग्रीत्। वहिर्नैव
वहिं यज्ञस्याव रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं
वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्।
सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं
भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति।
इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धौ। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति।

इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्।

इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥ विराट्प्राजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यं यजते ब्रह्मसामं
भवति सुत च॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु
व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति
तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव
प्रति तिष्ठति। हविषो हविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति।
यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा
समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्लुहां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं
पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया
पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति।
उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपांशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं
विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्ययः। अगर्भा मारुती।
विद्वे मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः
संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यं
सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे
पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः
सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति।

अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते
 सत्यवाचं चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति।
 सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै।
 दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं
 गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वः
 शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥ अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥—[३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः
 प्राश्नो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति।
 सवित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा
 विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा
 यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्।
 तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं
 चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन
 व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते।
 क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमस्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः।
 तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं
 जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेषु निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।
 तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं
 उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्ट्यै॥१४॥ त्वाष्ट्रमृष्टाकंपालं दधते युनत्थेकं च॥—————[४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स
यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्।
यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिं॒हः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैनं
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यंते।
तिस्रः स॒सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसंति। पुनातु ते
परिस्रुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति।
पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह।
वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया

पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्।
कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयुर्चा गृह्णाति।
एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते।
अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति।
ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥ अक्षयोलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं
च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं
दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते।
एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः
सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव
देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो
ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्।
वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश्च
पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति।
ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां
पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे।
ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं
द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव
वरुणमव यजते। वडबा दक्षिणा॥ २३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं
उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। बार्हस्पत्यं पशुं
चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति।
न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति
शतातृष्णायाः समवनयति॥ २४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा
धारयति। पूतामेवैनं जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव
शतातृष्णां धारयति॥ २५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्येन्द्रियं वीर्यं
गच्छति। यः सोमोऽति पवते। पितृणां याज्यानुवाक्याभिरुप
तिष्ठते। यदेवास्य पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे।
तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव

प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता
ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्येन्द्रियाणि। तैरेवासमै
भेषजं करोति॥२६॥ प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः।
यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतु-
स्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता
एवाऽऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाऽऽप्रोति।
संशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं
त्वा अन्यत्। यथ्समाः पवमानाः। तेनाऽसंशरः। तेन
यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो
भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो
भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥ स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥ [७]

उप त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्धवति। वाग्वै वायुः।
वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं
प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप इत्याह। आदित्या
वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्।
ये संम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति।
अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव
प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभौ रूपम्।

आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्धृतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनं सव उपनमति। यः सामेभ्य एति। पापीयान्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलके च मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहत्। अतिजनं वेयात्। उद्धा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राज्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥

[८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुकमौ भवतः। अभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्याऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णं

हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-
 निर्धाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
 आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्।
 तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
 एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥ ३४॥ शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
 इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
 अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
 तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
 अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥ ३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
 व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति।
 अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः
 प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव संमानपक्षे पुण्याहे
 स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥ ३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी।
 गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती
 कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा
 एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सवनम्। अथैव जगती
 कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं

वि॒द्वान्द्वि॒रा॒त्रेण॒ यज॑ते। व्यै॒वास्मा॑ उच्छति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑
हते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑मन्त॒त आ॑ ह॒रति॑। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।
दे॒वता॑स्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥ ३७ ॥ उत्तरं प्रतिष्ठित्ये पशुव्यः सप्त च॥ — [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर औशेयमिन्द्रस्य यन्त्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥ १० ॥
वरुणस्य यदश्विभ्यां यन्त्रिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥ ३७ ॥
वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः
प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्ध॑र्म॒धुगा॑सीत्।
स॒र्जीषे॑णाजीवत्। तै॑ब्रुवन्। कस्मै नु स॒त्रमा॑स्महे। यै॑ऽस्या
ओष॑धीर्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः
स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑न्ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः
पि॒तरो॑ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तै॑ब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑।
व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो
भा॑ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॒स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑
ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्रायच्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त
ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॑सृजन्। इ॒दं नो
ह॒व्यं प्र॑दा॒पये॑ति। सो॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णै। द॒श मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न
दो॑हन्। आ॒सङ्ग॑वं मा॒त्रा स॒ह च॑रा॒णीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सं जा॒तं
द॒श रा॒त्रीर्न दु॑हन्ति। आ॒सङ्ग॑वं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वा॒रेवृ॑त्तुः
ह्य॑स्य। तस्मा॑द्व॒त्सं स॑सृष्ट॒धयं॑ रु॒द्रो घा॑तु॒कः। अति॑ हि
स॒न्धान्ध॑रति॥३॥ अ॒लि॒म्प॒न्वेद॑ घातु॒क ए॒कं च॑॥ [१]

प्रजाप॑तिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्व॑सृज्यन्त। तम॑भा॒ग
उपा॑स्त। सो॑ऽस्य प्रजाभि॒रपा॑क्रामत्। तम॑व॒रुरु॑त्समा॒नो-

ऽन्वैत्। तमव॒रुधं॑ नाश॑क्रोत्। स तपो॑ऽतप्यत।
सो॑ऽग्निरुपा॑रम॒ताता॑पि॒ वै स्य प्र॒जाप॑तिरिति। स
र॒राटा॑दुद॒मृष्ट॥ ४॥

तद्घृ॒तम॑भवत्। तस्मा॒द्यस्य॑ दक्षिण॒तः केशा॑ उन्मृ॒ष्टाः।
ताञ्चै॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्र॒राटा॑दुद॒मृष्ट। तस्मा॑द्र॒राटे
केशा॑ न स॑न्ति। तद्ग्नौ प्रागृ॒ह्णात्। तद्वि॒चिकि॑त्सत्।
जुह॒वानी॑(३) मा हौषा॑(३)मिति। तद्वि॒चिकि॑त्सायै जन्म॑।
य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒चिकि॑त्सति॥ ५॥

वसी॑य ए॒व चै॑तयते। तं वाग॒भ्यवद॑ञ्जुहुधीति। सो॑ऽब्रवीत्।
कस्त्वम॒सीति॑। स्वैव ते वागित्य॑ब्रवीत्। सो॑ऽजुहो॒त्स्वाहे॑ति।
तत्स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑। य ए॒वऽस्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑ वेद॑।
क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्यम्। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॑
जुह॑ति॥ ६॥

भोगा॑यै॒वास्य॑ हुतं भवति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षमसृजत।
द्वितीय॑मजुहोत्। सोऽश्व॑मसृजत। तृतीय॑मजुहोत्। स गाम॑-
सृजत। चतुर्थ॑मजुहोत्। सोऽवि॑मसृजत। प॒ञ्चम॑मजुहोत्।
सोऽजाम॑सृजत॥ ७॥

सो॑ऽग्निर॑भिभेत्। आहु॑तीभिर्वै मा॑ऽऽप्रो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑तिं
पुनः प्रावि॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्। जाय॑स्वेति। सो॑ऽब्रवीत्।
किं भा॑ग॒धेय॑म॒भि ज॑निष्य इति। तुभ्य॑मेवेद॑ः हूया॑ता
इत्य॑ब्रवीत्। स ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म॒भ्यजा॑यत। यद॑ग्निहोत्रम्॥ ८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सौऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ
होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुहोति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्।
अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यं
राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावा-
ऽऽदित्यः सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे
हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम

ए॒वाग्ने॑र्दि॒वा द॑दृ॒शे। यद॒ग्नये॑ सा॒यं जु॑हु॒यात्। आ सूर्या॑य
वृ॒श्चेत॑। यथ्सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। आऽग्नये॑ वृ॒श्चेत॑। दे॒वता॑भ्यः
स॒मदं॑ द॒ध्यात्। अ॒ग्निज्योति॑र॒ज्योतिः॑ सूर्यः॑ स्वा॒हेत्ये॒व सा॒यं
हो॑त॒व्यम्। सूर्यो॑ ज्योति॑र॒ज्योतिर॒ग्निः स्वा॒हेति॑ प्रा॒तः।
तथो॒भाभ्या॑ं सा॒यं हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्यां॑ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्निज्योति॑-
रि॒त्याह॑। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॑रि॒त्याह॑। प्र॒जा ए॒वास्मै॑
प्र ज॑नयति। सूर्यो॑ ज्योति॑रि॒त्याह॑। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रे॒तो
दधा॑ति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॒हेत्या॑ह॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां
प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तूष्णी॑मु॒त्तरा॑माहु॒तिं जु॑होति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
यदु॒दि॒ते सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। यथाऽति॑थये प्र॒द्रु॒ताय॑
शू॒न्याया॑वस॒थाया॑हार्यं॑ ह॒रन्ति॑। ता॒दृगे॒व तत्। काऽऽह॑
तत्त॒स्तद्भव॑तीत्या॒हुः। यथ्स॑ न वेद॑। यस्मै॑ तद्ध॒रन्तीति॑।
तस्मा॒द्यदौष॑सं जु॒होति॑। तदे॒व स॑म्प्रति। अथो॒ यथा॑
प्रा॒र्थमौष॑सं प॑रि॒वेवै॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥ अमृष्टं विचिकिर्ध्मति

जुह्वत्युजामं सृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥—[२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॑-
ऽग्ने॑रधि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॑ पत्नी॑मपि॑ द॒ध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्।
उदी॒चोऽङ्गा॑रान्नि॒रूह्या॑धि॒ श्रय॑ति। पत्न्यै॑ गोपी॒थाय॑।
व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्य॑प्र॒मायु॑का भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रति-
षिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो-
खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।
प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतं
हविरनभिघारितम्। अग्निं द्योतयति। अभ्यैवैनं दधारयति।
अथो देवत्रैवैनं द्रमयति॥१८॥

पर्यग्निं करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्निं करोति।
त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वायं। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यद्वक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनं दनूद्वासयति शान्त्यै।
वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति।
चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राद्धाः।
अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वायं। अनूच्येवास्यं प्रजा-
ऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोष्यन्नुप सादयेत्।
यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै॑ प्रयच्छति। तादृगे॒व तत्। आऽस्मै॑ वृश्चेत।
यदे॒व गार्ह॑पत्येऽधि श्रयति। तेन॑ गार्ह॑पत्यं प्रीणाति।
अ॒ग्निर॑बिभेत्। आहु॑तयो॒ माऽत्यै॑ष्यन्तीति। स ए॒ताः
स॒मिधं॑मपश्यत्। तामा॑ऽधत्त। ततो॒ वा अ॒ग्नावाहु॑तयो-
ऽध्रियन्त॥ २२॥

यदे॒नः स॒मय॑च्छत्। तथ्स॒मिधः॑ स॒मित्व॑म्। स॒मिध॑मा
द॒धाति। स॒मेवै॑नं यच्छति। आहु॑तीनां धृत्यै॑। अथो॑
अ॒ग्निहो॑त्रमे॒वेध्मव॑त्करोति। आहु॑तीनां प्रति॑ष्ठित्यै। ब्र॒ह्मवा॑दिनो
वदन्ति। यदे॒काः स॒मिध॑मा॒धाय॑ द्वे आहु॑ती जुहोति। अथ॒
कस्याः॑ स॒मिधि॑ द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोतीति॥ २३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। एकाः॑
स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षाऽन्यामाहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व
स॒मिद्व॑ती आहु॑ती जुहोति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
आदी॑प्तायां जुहोति। स॒मिद्ध॑मिव हि ब्र॒ह्मव॑र्चसम्। अथो॑
यथाऽति॑थिं ज्योति॑ष्कृत्वा प॑रि वेवे॑ष्टि। तादृगे॒व तत्।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विजु॑होति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑
द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः प्रति॑ष्ठापयति॥ २४॥

भवति प्रतिष्ठितिं गमयति प्रत्यक्पशवं
उपनिधायोऽध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥

[३]

उ॒त्तरा॑वतीं वै दे॒वा आहु॑तिमजु॑हवुः। अवा॑चीमसु॑राः। ततो॑
दे॒वा अ॒भवन्। परा॑ऽसुराः। यं का॒मये॑त् वसी॑यान्थस्या॒दिति॑।
कनी॑यस्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्तरं॑ भूयो॒ जुहु॑यात्। ए॒षा वा

उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निवैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥ ३० ॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदैङ्गर्यावृत्याचामति॥ ३१ ॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धै। निष्टपति स्वर्गाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥ ३२ ॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असंस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ३३ ॥

अभुवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीद्धम्। द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥ ३४ ॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः।
यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं
जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा।
यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं
सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा
गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं जुहोति। रात्रिया एव
तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय।
यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः
पर्यसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य
एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा
नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन
जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्यैव भवति।
पर्यसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै
पशूनव रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि।

इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वी॑ ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः।
भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो
वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः।
उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः।
द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव
तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो
नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति।
पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव
प्रीणाति। हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा
अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्।
यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतां
ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा
अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता।
चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै
देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न
तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं

प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॑वैः सा॒यं याव॑भिरिति॑ सा॒यं
सम्मृ॑शति। स॒जूर्दे॑वैः प्रा॒तर्याव॑भिरिति॑ प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः
सा॒यं यावा॑नो॒ ये च॑ प्रा॒तर्यावा॑णः॥४३॥

ताने॒वोभया॑ऽस्तर्पयति। त ए॒नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्प॒
यन्ति॑। अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒वाह॑ः सा॒यं
प्रा॒त॒र्वज्रं॑ भ्रातृ॒व्येभ्यः॑ प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पा॑पीया॑ः सो
भ्रातृ॒व्या इति॑। च॒तुरु॒न्नय॑ति। द्वि॒र्जुहो॑ति। स॒मि॒ध्सं॑सृ॒मी।
स॒प्तप॑दा श॒क्करी॑। शा॒क्करो॑ वज्रः। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व तथ॑सा॒यं
प्रा॒त॒र्वज्रं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॒व्याय॑ प्र ह॑रति। भ॒व॑त्या॒त्मनो॑।
परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॒व्यो भ॑वति॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॒तर॒हुता॑द्यां जायते रु॒न्धेऽस॒मा क॑रोत्येता वा
अ॒ग्नि॒होत्र॑स्यो॒पस॑दो व॒षट्कार॑श्च॒ प्रा॒तर्यावा॑णो वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥

[५]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। सोऽजु॑होत्।
तस्यो॑ऽऽत्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्नि॒र्वायुरा॑दित्यः। तेऽब्रु॑वन्।
प्र॒जाप॑तिर॒हौषी॑दात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि।
जाय॑तान्न आत्म॒न्वदिति॑ तेऽजु॑हवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑
वा॒युः॥४५॥

चक्षु॑ष आ॒दित्यः॑। तेषा॑ः हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒वा। तस्यै॒
पय॑सि॒ व्याय॑च्छन्त। मम॑ हु॒ताद॑जनि॒ ममेति॑। ते
प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमा॑यन्। स आ॒दित्यो॑ऽग्निम॑ब्रवीत्। य॒त॒रो
नौ जया॑त्। तन्नौ॑ स॒हास॑दिति॑। कस्यै॒ कोऽहौ॑षी॒दिति॑
प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्कस्यै॒ क इति॑। प्रा॒णाना॑म॒हमित्य॑ग्निः॥४६॥

त॒नुवा॑ अ॒हमिति॑ वा॒युः। चक्षु॑षोऽह॒मित्या॑दित्यः। य ए॒व

प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति।
तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं
वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां
प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीय-
मभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदा-
लुभ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्।
सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्घ्र्यावर्तत।
ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं
वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्यहं न जुह्वति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥
वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्।
सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरं।
धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः

पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥ उद्धासितं सुत

चं॥ _____ [७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति।
प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वं दुह्याज्येष्ठस्य
ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य
कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा
एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण
उद्धास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः
प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति।
योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति।
एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। प्र
सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति।
य उ चैनदेवं वेद॥५३॥ बुभूषेद्वियमाणञ्जायते द्वे चं॥ _____ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमंजुहोत्।
द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरंजुहोत्। स ऋचाऽंजुहोत्।
यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽंजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाध्रुताम्।

तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी
अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति।
रेत एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति
प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न
प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राङ्मुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥ तूष्णीं जायते
यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायच्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्यं
देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकैव
भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदैति। प्रजा-
पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु
विश्वेषु देवेषु। इन्द्रं प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु
देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ
चैनदेवं वेद॥५९॥ आदित्यास्तर्ह्यग्निर्ब्रह्म एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निहितः
प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं
त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः
सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निना-
ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य।
नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं
जुहति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥ अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निः रुद्र उत्तरावर्तौ ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्बद्रौ ब्रह्मविं दक्षिणतश्च यो
वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्नेव यन्निमाष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदा दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा
असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं
मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि
प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजा-
पतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्।
प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुप॒द्रष्टा। उप॒द्रष्टु॑मत्ये॒वैनं॑ यशं ऋच्छति। ई॒श्वर॑न्तं यशो॒र्तो॒रित्या॑हुः। यस्यान्ते॑ व्याचष्ट इति। वर॒स्तस्मै दे॒यः। यदे॒वैनं॑ तत्रो॒पन॑मति। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥ ५॥

अ॒ग्नि॒मा॒दधा॑नो दश॑होत्राऽर॒णिम॑व दध्यात्। प्रजा॑तमे॒वैन॑मा धत्ते। तेनै॒वोद्भु॑त्या॒ग्नि॒होत्रं जु॑हुयात्। प्रजा॑तमे॒वैनं॑ ज्ञुहोति। ह॒विर्निर्व॑पस्यं दश॑होतारं व्याचक्षीत। प्रजा॑तमे॒वैनं॑ निर्वपति। सा॒मि॒धेनी॑रनुवक्ष्यं दश॑होतारं व्याचक्षीत। सा॒मि॒धेनी॑रेव सृष्ट्वाऽऽर॒भ्य प्र॑तनुते। अथो॑ य॒ज्ञो वै दश॑होता। य॒ज्ञमे॒व त॑नुते॥ ६॥

अ॒भि॒चरं॑ दश॑होतारं जुहुयात्। न॒व॒ वै पु॑रुषे प्राणाः। नाभि॑र्दश॒मी। स॒प्रा॒णमे॒वैन॑म॒भि च॑रति। ए॒ताव॑द्वै पु॑रुषस्य स्वम्। याव॑त्प्राणाः। याव॑दे॒वास्या॑स्ति। तद॒भि च॑रति। स्वकृ॑त इरि॑णे जुहोति प्रदरे वा। ए॒तद्वा अ॒स्यै नि॒र्ऋ॑तिगृहीतम्। नि॒र्ऋ॑तिगृहीत ए॒वैनं॑ नि॒र्ऋ॑त्या ग्राहयति। यद्वा॒चः क्रू॑रम्। तेन॒ वष॑ट्करोति। वा॒च ए॒वैनं॑ क्रू॒रेण॒ प्र वृ॑श्चति। ता॒ज॒गा॒र्तिमा॑च्छति॥ ७॥ दश॑होता सृष्ट्वां ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते नि॒र्ऋ॑तिगृहीतं पञ्च च॥

[१]

प्र॒जाप॑तिरकामयत द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ सृ॑जेयेति। स ए॒तं चतु॑र्होतारमपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽह॒वनी॑येऽजुहोत्। ततो॒ वै स द॑र्शपूर्ण॑मा॒साव॑सृजत। ताव॑स्मात्सृष्टावपा॑-

क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्य-
सृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्।
चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति।
चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सौऽकामयत पशुबन्धं
सृजेयेति। स एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसा-
ऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत।
सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वा-
ऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सौऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
ऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरः सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो
वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥ तनुत
आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्यद्॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
स त्रिवृतः स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत्
पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै
दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः

संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयांभवति। प्रजापतिर्देवासुरान्सृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजयेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरं हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः।

संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस
आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सञ्च्यो हव्यं वक्ष्याम् इति। छन्दः
स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभिर्जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
सु सञ्च्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य
एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥ स्यादिति संवत्सरो
जनयध्वमितीत्यंनवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवः षट्॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्।
तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः
सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान्
यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स
चतुर्होत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दंशपूर्णमासौ यजूंषि। स
द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स
तृतीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै

व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारम-
सृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्।
एतत्तै हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स
प्रत्यङ्मुखाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णः हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म।
स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्मुखाधत। स देवान-
सृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णः हिरण्यमभवत्।
तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य
जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः।
तस्मात्सुवर्णः हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं
प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स
सप्तहोत्रैव सुवर्णं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो-
ऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन
रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्सोमैर्न यजते।
सप्तहोत्रैव सुवर्णं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो

भ्रातृ॒व्यान्प्रणु॑दते। त्र॒यस्त्रि॒ंशेन॑ प्रति॒ तिष्ठ॑ति। ए॒कवि॒ंशेन॑
 रुचं॑ धत्ते। स॒प्तद॒शेन॑ प्र जा॒यते। तस्मा॑त्सप्तद॒शः स्तोमो॑ न
 नि॒रूह॑त्यः। प्र॒जाप॑तिर्वै सप्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्यतो ध॒त्ते
 प्रजा॑त्यै॥ २७ ॥ अन॒न्द॒द्भुव॑ इति॒ व्याह॑रद्वेदासीद्वेदाधत् प्रजा॑त्यै॥—————[४]

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन्। स य॒स्यैय॑स्यै दे॒वता॑यै
 दक्षि॑णामन॑यत्। ताम॑व्हीनात्। तेऽब्रु॑वन्। व्या॒वृत्य॑ प्रति॒गृह्णाम॑।
 तथा॑ नो दक्षि॑णा न व्हे॒ष्यती॑ति। ते व्या॒वृत्य॑ प्रत्य॒गृह्णन्। ततो॑
 वै तान्दक्षि॑णा नाव्ही॑नात्। य ए॒वं वि॒द्वान्व्या॒वृत्य॑ दक्षि॑णां
 प्रति॒गृह्णा॑ति। नैनं॑ दक्षि॑णा व्हीनाति॥ २८ ॥

राजा॑ त्वा वरु॑णो नयतु दे॒वि दक्षि॑णेऽग्नये॒ हिर॑ण्यमित्या॑ह।
 आ॒ग्नेयं॑ वै हिर॑ण्यम्। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒गृह्णा॑ति। सोमा॑य
 वास॑ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वासः॑। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒गृह्णा॑ति।
 रु॒द्राय॑ गा॒मित्या॑ह। रौ॒द्री वै गोः॑। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒गृह्णा॑ति।
 वरु॑णा॒याश्च॒मित्या॑ह॥ २९ ॥

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒गृह्णा॑ति।
 प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वै पुरु॑षः। स्वयै॒वैन॑
 दे॒वता॑या॒ प्रति॒ गृह्णा॑ति। मन॑वे॒ तल्प॑मित्या॑ह। मा॒न॒वो वै
 तल्पः॑। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒ गृह्णा॑ति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒साया॑न॒
 इत्या॑ह। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥ ३० ॥

अ॒नयै॒वैन॑त्प्रति॒ गृह्णा॑ति। वै॒श्वान॑र्य॒र्चा रथं॑ प्रति॒ गृह्णा॑ति।
 वै॒श्वान॑रो वै दे॒वता॑या॒ रथः॑। स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ प्रति॒ गृह्णा॑ति।

तेनामृतत्वमंश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयो दात्र
इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो
मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥ ३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीतिः। क इदं
कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति।
कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति।
कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥ ३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविशे-
त्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति।
न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन
प्रतिगृह्णाति। स एवैनमुष्मिल्लोके काम आगच्छति।
कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव
तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि।
य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति
गृह्णाति॥ ३३॥ हीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वै शममहः। दशमे-
ऽहन्त्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा।
अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति।
अन्नं वै पृश्नि॥ ३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति।
मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै।
देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः
स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वशममहः। एतत्खलु वै
देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहंश्चतुर्-
होतृन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव
रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति।
वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा
अहः। भ्रातृव्यदेवत्यां रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्।
भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्विवा वाचं विसृजेत्।
अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं
भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति।
एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्यो-
ऽस्तमेति॥३७॥ पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्यञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता
रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता
नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति।

तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं
भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत।
तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्।
अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं
यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं
कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद।
कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं
सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति।
सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त-
इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्।
तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते। पुत्रो हि
हृदयम्॥४१॥ ह्वयेते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमतन्वत। ते वि पाप्मना
भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं
विद्वांश्चतुर्होतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते।

अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्ढो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति।
अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑ षड्ढो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॑ वा ए॒तत्सोम॑म्।
यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जुधै॒वैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्।
यशो॒ वै चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। प॒ञ्च॒होत्रा
प॒शुमु॑प॒साद॑यति। सु॒व॒र्ग्यो वै प॒ञ्च॒होता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं
जुहोति। इन्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इन्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒व॒नं
त॒र्पय॑ति। तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
ब॒हिष्प॒व॒माने॑ दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने
प॒व॒माने॑ चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॑ प॒व॒माने॑ प॒ञ्च॒होतार॑म्।
पि॒तृय॑ज्ञे षड्ढो॑तारम्। य॒ज्ञाय॑ज्ञि॒यस्य॑ स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ऽस्त॒र्पय॑ति॥४४॥

तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परि॒मितं॑
यश॑स्का॒माः। तै॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्।
सर्वे॑षा॒न्नस्त॑त्स॒हास॑दिति। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्च॒होत्रा।
धा॒ता षड्ढो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॒ं सोम॑ः॒

राजा॑नं॒ यश॑ आ॒र्च्छत्। तत्र्य॑कामयत्। तेनापा॑क्रामत्।
तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॑षाणां
प्रैष॑त्वम्। नि॒विद्वि॑र्यवेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो
व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑
ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒व गृ॑ही॒ताः। तेऽब्रु॑वन्। यो वै नः॑ श्रेष्ठो-
ऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मं सु॑वामहा इति॑। तं छ॒न्दो॑भिरसुवन्त।
तच्छ॒न्दसां॑ छ॒न्दस्त्व॑म्। साम्ना॑ समा॑नयन्। तथ्साम्नः॑
साम॑त्वम्। उ॒क्थैरु॑दस्थापयन्। तदु॒क्थाना॑मु॒क्थत्व॑म्। य ए॒वं
वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्व॑मायुरेति॑। सोमो॒ वै यशः॑। य ए॒वं वि॒द्वान्थ॑सोम॑मा॒गच्छ॑ति।
यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ ना तावु॑भौ
सोम॑मा॒गच्छ॑तः। सोमो॒ हि यशः॑। तं त्वाऽव॑ यश॑
ऋ॒च्छ॑तीत्याहुः। यः सोमे॒ सोमं॑ प्राहेति॑। तस्मा॒त्सोमे॒ सोमः॑
प्रोच्यः॑। यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति॥४९॥

अ॒भिपु॑ण्वन्ति॒ सम॑हो॒ता तर्प॑यति॒ षड्वा॑न्नि॒वित्त्व॑मभू॑त्तिष्ठति॒
प्राहे॑ति॒ द्वे च॑॥

[८]

इ॒दं वा अ॒ग्रे नै॒व किं॑ च॒ नाऽऽसी॑त्। न द्यौरा॑सीत्। न
पृ॒थि॒वी। नान्तरि॑क्षम्। तदस॑दे॒व स॒न्मनो॑ऽकुरु॒त् स्यामि॑ति॑।
तद॑तप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नाद्धू॑मोऽजायत। तद्धू॒योऽत॑प्यत।
तस्मा॑त्तेपा॒नाद्भि॒रजा॑यत। तद्धू॒योऽत॑प्यत॥५०॥

तस्मात्तेपा॒नाञ्ज्योति॑रजायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒ना-
द॒र्चिर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नान्मरी॑चयो-
ऽजायन्त। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नादु॑दारा अजायन्त।
तद्भूयो॑ऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्व॒स्तिम॑भिनत्॥ ५१॥

स स॑मु॒द्रोऽभवत्। तस्मा॑त्समु॒द्रस्य॒ न पि॑बन्ति।
प्र॒जन॑नमिव॒ हि मन्य॑न्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जाय॑माना॒दापः॑
पु॒रस्ता॑द्यन्ति। तद॒श॑होताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒श॑होता।
य ए॒वं तप॑सो वी॒र्यं वि॒द्वाऽस्तप्य॑ते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमा॑पः
स॒लिल॑मासीत्। सोऽरो॑दीत्प्र॒जाप॑तिः॥ ५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्रति॒ष्ठाया॒ इति॑।
यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॒थि॒व्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षम-
भवत्। यद॒ध्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑रभवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥ ५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां
लो॒कानां॑ जन्म॑। य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॑ जन्म॒ वेद॑। नैषु
लो॒केष्वा॒र्तिमा॑च्छति। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां
प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत् प्रजा॑येयेति। स तपो॑ऽतप्यत।
सोऽन्त॑र्वा॒नभवत्। स ज॒घना॑द॒सुरा॑नसृजत॥ ५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रे॑ऽन्नमदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरा॑सीत्।
तामपा॑हत। सा तमि॑स्त्राऽभवत्। सोऽका॑मयत् प्रजा॑येयेति।
स तपो॑ऽतप्यत। सोऽन्त॑र्वा॒नभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑-

सृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्धेना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्।
तामपाहत। सा जोत्स्नाऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति।
स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तून-
सृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा
तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानंसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य
सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः।
दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां
देवत्वं वेद। देवानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य
एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्रोवस्यसन्नाम् ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेद॥५९॥

अग्निरजायत
तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं

तद्भयोऽतप्यताभिनदरोदीत्यजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत
धूर्मोऽग्निर्ज्योतिर्विमरीचय उदारास्तदुच्छ्र स जघनाध्या तमिस्रा स प्रजननाध्या

घृतमदुहद्याऽस्य सा
तमिस्रा स प्रजननाध्या

जोश्वा स उपपक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देवांन्मृन्मयं दारुमयं रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥॥

[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। मा देवा अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्वीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सौऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहुरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अ॒यं वा इ॒दं प॒रमो॑ऽभू॒दिति॑। तत्प॒रमे॒ष्ठिनः॑ प॒रमे॒ष्टित्वम्।
य ए॒वं वेद॑। प॒रमा॒मेव का॒ष्ठां गच्छ॑ति। तं दे॒वाः संम॑न्तं
पर्य॑विशन्। वस॑वः पुर॒स्तात्। रु॒द्रा दक्षि॑णतः। आ॒दि॒त्याः
प॒श्चात्। वि॒श्वे दे॒वा उत्त॑रतः। अङ्गि॑रसः प्र॒त्यश्च॑म्॥६४॥

सा॒ध्याः प॒राश्च॑म्। य ए॒वं वेद॑। उपै॒न९ स॒मा॒नाः
संवि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा आ॒व॒यत्। ता
अ॒स्मै नाति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः।
दक्षि॑णतः पर्या॑यन्। स दक्षि॑णतः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑
पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षि॑णतः॥६५॥

प॒श्चात्प॒र्या॑यन्। स प॒श्चात्प॒र्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः।
मुखं॑ दक्षि॑णतः। मुखं॑ प॒श्चात्। उत्त॑रतः पर्या॑यन्।
स उत्त॑रतः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः। मुखं॑
दक्षि॑णतः। मुखं॑ प॒श्चात्॥६६॥

मुखं॑मुत्त॑रतः। ऊ॒र्ध्वा उदा॑यन्। स उप॒रि॑ष्टान्य॒वर्त॑यत।
ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वाऽऽव॑यत्। ततो॑ वै तस्मै॑ प्र॒जा
अति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। य ए॒वं वि॒द्वान्परि॑ च व॒र्तय॑न्ते॒ नि
च॑। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा अ॑त्ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै प्र॒जा
अ॒न्नाद्या॑य। अ॒न्नाद॑ ए॒व भ॑वति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदोन्द्रियाव्येव

भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत ब॒होर्भू॒यांश्च॑स्या॒मिति॑। स ए॒तं

दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्।
यः कामयेत बहोर्भूयान्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।
बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आज्ञायतेति।
स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म
आज्ञायतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो
जायते। सोऽकामयत पशुमान्स्यामिति। स चतुर्होतुः
पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति
पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्स्यामिति। स
पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स
पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्युतवो-
ऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स
षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत
सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी
जायतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः
सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।
आ मे सोमपः सोमयाजी जायतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी

जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्।
तैऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमृतः प्रदानं वा
उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्।
आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं
कृतिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं
मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति।
य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं
वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्।
दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः
षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्।
य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमां तं प्रायङ्कु पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत
जायेतेति तिष्ठति कृतिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥

[११]

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः संजेयेति प्रजापतिरकामयत् दर्शपूर्णमासौ संजेयेति प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति स तपः
स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत् दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सुष्टाः समंश्लिष्यं देवा
वै चतुर्होतृभिर्दिदं वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत् बृहोभ्यान्कांशः॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयेवैनत्तस्य वा इयं कृतिस्तस्मात्तेपानाञ्चोतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं
त्रिसंसतिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत् निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतॄणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥ सुप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षड्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्वृत्तं सन्तं

नि॒रु॒हरे॑रन्। आ॒ग्नी॒ध्रे जु॒हुया॒द्वश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेना॑ऽऽज्ये॒न।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठन्। प्र॒ति॒लो॒मं वि॒ग्राह॑म्॥४॥

प्रा॒णाने॒वास्यो॑पं दासयति। यद्ये॒नं पु॑नरु॒प॒ शि॒क्षे॒युः।
आ॒ग्नी॒ध्र ए॒व जु॒हुया॒द्वश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेना॑ऽऽज्ये॒न।
प॒श्चात्प्रा॑डासीनः। अ॒नु॒लो॒मम॑वि॒ग्राह॑म्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑
कल्पयति। प्रायश्चि॒त्ती वा॒ग्घो॑तेत्यु॒तुमु॑खऋ॒तुमु॑खे जुहोति।
ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑॥५॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑। ष॒ड्वो॑ता॒ वै भू॒त्वा
प्र॒जाप॑तिरि॒दं सर्व॑म॒सृज॑त। स मनो॑ऽसृजत। म॒न॒सोऽधि॑
गा॒य॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामा॑ऽल॒भत॑।
गा॒य॒त्रि॒या अधि॑ छ॒न्दा॑ऽस्यसृजत। छ॒न्दो॒भ्योऽधि॑ सा॒मं।
तथ्साम॑ यश॑ आर्च्छत्। तदा॑ऽल॒भत॑॥६॥

साम्नो॑ऽधि॒ यजू॑ऽष्यसृजत। यजु॑भ्यो॑ऽधि॒ विष्णु॑म्।
तद्विष्णुं॑ यश॑ आर्च्छत्। तमा॑ऽल॒भत॑। विष्णो॑र॒ध्योष॑धीर॒-
सृज॑त। ओष॑धीभ्यो॑ऽधि॒ सोम॑म्। तथ्सो॑मं यश॑ आर्च्छत्।
तमा॑ऽल॒भत॑। सोमा॑दर्धि॒ प॒शून्सृ॑जत। प॒शुभ्यो॑ऽधीन्द्र॑म्॥७॥

तदिन्द्रं॑ यश॑ आर्च्छत्। तदे॒न॒न्ना॒ति प्रा॑च्यवत। इन्द्रं॑ इ॒व
यश॑स्वी भवति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ यशो॑ऽति॒ प्रच्य॑वते। यद्वा इ॒दं
किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाऽऽङ्गी॑र॒सः प्र॑त्य॒गृह्णा॑त्। तदे॒नं प्र॑ति॒-
गृ॒ही॒तं नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रति॒गृह्णी॑यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑-

ऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
 आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बरुहिषा
 प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं
 धाम्ना प्रत्येति॥८॥ विग्राहमृतवस्तदाऽलम्भतेन्द्रं गृह्णीयाध्यदं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
 भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽ-
 मुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।
 अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च
 चन्द्रमाः। अग्निन्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्।
 वायुन्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत।
 तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्।
 द्यौन्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत।
 सौहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्।
 तान्योषान्पुष्यति। यांस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च
 वर्तयते परि च॥१०॥ अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापा-
 क्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सौर्धमिन्द्रिय-
 स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
 विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अ॒र्धम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै सोम॑स्य॒ वासः॑
प्रतिजग्र॒हुषः॑। तृतीयमिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्॥११॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स तृतीयमिन्द्रि॒य-
स्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। तृतीयमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य
ए॒वं वि॒द्वान् वासः॑ प्रतिगृह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रति-
गृह्णाति॑। तृतीयमस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै रुद्र॑स्य॒
गां प्रतिजग्र॒हुषः॑। च॒तुर्थमिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तामे॒तेनै॒व
प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स च॒तुर्थमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त॥१२॥

च॒तुर्थमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्गां
प्रतिगृह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णाति॑। च॒तुर्थम॑स्येन्द्रि॒य-
स्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै वरु॑णस्याश्वं॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑।
प॒ञ्चममिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒
वै स प॒ञ्चममिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। प॒ञ्चममिन्द्रि॒यस्या-
ऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानश्वं॑ प्रतिगृह्णाति॑॥१३॥

अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णाति॑। प॒ञ्चमम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑-
क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं प्रतिजग्र॒हुषः॑।
ष॒ष्ठमिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒
वै स ष॒ष्ठमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। ष॒ष्ठमिन्द्रि॒यस्या-
ऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्पुरु॑षं प्रतिगृह्णाति॑। अथ॒
योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णाति॑। ष॒ष्ठम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति॥१४॥

तस्य॒ वै मनो॑स्तल्पं॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। स॒प्तममिन्द्रि॒य-

स्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स
स॒प्तम॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। स॒प्तम॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य एवं वि॒द्वान्प्रति॑गृह्णाति। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णाति। स॒प्तम॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वा उ॑त्तानस्याऽऽङ्गीर॒सस्याप्रा॑णत्प्रतिजग्र॒हृषः। अ॒ष्टम॑मिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥१५॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सौ॑ऽष्टम॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। अ॒ष्टम॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य एवं वि॒द्वानप्रा॑णत्प्रतिगृह्णाति। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णाति। अ॒ष्टम॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। यद्वा इ॒दं किं॑ च। तथ्सर्व॑मुत्तान॒ एवाऽऽङ्गीर॑सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॒नं प्रति॑गृहीतं नाहि॑नत्। यत्किं॑ च॒ प्रति॑गृहीयात्। तथ्सर्व॑मुत्तान॒स्त्वाऽऽङ्गीर॑सः प्रति॑गृह्णात्वित्ये॒व प्रति॑गृहीयात्। इ॒यं वा उ॑त्तान आ॑ङ्गीर॒सः। अन॑यै॒वैन॑त्प्रतिगृह्णाति। नैन॑ हिन॒स्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मनुपाधत्तार्थं प्रतिगृह्णाति पृष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्यार्थं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तत्पुनर्मतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अथ तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं पृष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥) —[४]

ब्र॒ह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति। यद्व॑श॒होतारः॑ स॒त्रमा॑स॒त। केन॑ ते गृह॑पतिनाऽऽर्ध्व॑वन्। केन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒न्तेति॑। प्र॒जाप॑तिना॒ वै ते गृह॑पतिनाऽऽर्ध्व॑वन्। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त। यच्चतु॑र्होतारः स॒त्रमा॑स॒त। केन॑ ते गृह॑पतिनाऽऽर्ध्व॑वन्। केनो॑षधीरसृज॒न्तेति॑। सोमे॑न॒ वै ते गृह॑पतिनाऽऽर्ध्व॑वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्यङ्गोतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनतूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समन्तन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समन्तन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गारहपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता।

सोमश्चतुर्होतृणां॑ होता। अग्निः पञ्चहोतृणां॑ होता।
 धाता षड्होतृणां॑ होता। अर्यमा सप्तहोतृणां॑ होता। एते
 वै चतुर्होतृणां॑ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु
 प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥ आर्ध्ववर्त्राध्ववन्नित्येवं वेदोति
 सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन स्रक्कन॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतो-
 ऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता
 अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धुमुपौहन्।
 तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वो-
 ऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दंश्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप-
 पर्यावर्तन्त। त उपौहंश्चत्वार्यङ्गानि। तस्मादंश्शपूर्ण-
 मासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्।
 पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप-
 पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं मांसमस्थिं मज्जानम्।
 तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
 पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्थस्तनावाण्डौ
 शिश्रमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
 षड्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
 सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्सु शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप
पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद॥ २६॥ चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निर्ब्रवीत्। ममायमन्न-
मस्त्विति। सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति।
स एतांश्चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै
स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी।
पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुर्वी
माऽसमस्थिं मज्जानम्॥ २८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव

तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च
प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥ अग्निहोत्रं मज्जानन्दिर्जुहोत्यपरिवर्गं
स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्त्र्यन्तर्वत्नी।
हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
भवति। तस्यासुरेवार्जीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवम-
सुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सो-
ऽसुरान्त्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां
पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां
भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्त्सृष्ट्वाऽऽत्मनस्यत्। तदनु

मनु॒ष्या॑न॒सृज॑त। तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वम्। य ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां
मनु॒ष्य॒त्वं वेद॑। म॒न॒स्व्ये॑व भ॒वति॑। नैनं॑ म॒नु॒र्ज॑हाति। तस्मै॑
मनु॒ष्या॑न्त्स॒सृज॑नाय॑। दि॒वा दे॒व॒त्राऽभ॑वत्। तद॒नु दे॒वान॑-
सृज॑त। तद्दे॒वानां॑ दे॒व॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ दे॒व॒त्वं वेद॑। दि॒वा
है॒वा॒स्य॑ दे॒व॒त्रा भ॑वति। तानि॒ वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॒सि।
दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑राः। तेषु॒ सर्वे॑ष्व॒म्भो न॑भ॒ इव॑ भवति।
य ए॒वं वेद॑॥ ३३॥ अ॒जीव॑श्च॒वानां॑ भवति दे॒वान॑सृज॑त सु॒प्त च॑॥ [८]

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो वद॑न्ति। यो वा इ॒मं वि॒द्यात्। यतो॒ऽयं प॑व॒ते।
यद॑भि॒ प॑व॒ते। यद॑भि॒ स॒म्प॑व॒ते। सर्व॑मायु॒रिया॑त्। न पु॒रा-
ऽऽयु॑षः प्र मी॑येत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॑त्। वि॒न्देत् प्र॒जाम्। यो वा
इ॒मं वेद॑॥ ३४॥

यतो॒ऽयं प॑व॒ते। यद॑भि॒ प॑व॒ते। यद॑भि॒ स॒म्प॑व॒ते।
सर्व॑मायु॒रेति॑। न पु॒राऽऽयु॑षः प्र मी॑येत। प॒शु॒मा॒न्भ॑वति।
वि॒न्देत् प्र॒जाम्। अ॒द्भ्यः प॑व॒ते। अ॒पोऽभि॑ प॑व॒ते। अ॒पोऽभि॑
स॒म्प॑व॒ते॥ ३५॥

अ॒स्याः प॑व॒ते। इ॒मा॒म॒भि प॑व॒ते। इ॒मा॒म॒भि स॒म्प॑व॒ते।
अ॒ग्नेः प॑व॒ते। अ॒ग्नि॒म॒भि प॑व॒ते। अ॒ग्नि॒म॒भि स॒म्प॑व॒ते।
अ॒न्तरि॑क्षात्प॑व॒ते। अ॒न्तरि॑क्ष॒म॒भि प॑व॒ते। अ॒न्तरि॑क्ष॒म॒भि
स॒म्प॑व॒ते। आ॒दि॒त्यात्प॑व॒ते॥ ३६॥

आ॒दि॒त्य॒म॒भि प॑व॒ते। आ॒दि॒त्य॒म॒भि स॒म्प॑व॒ते। द्योः प॑व॒ते।
दि॒वं॒म॒भि प॑व॒ते। दि॒वं॒म॒भि स॒म्प॑व॒ते। दि॒ग्भ्यः प॑व॒ते। दि॒शोऽभि॑

पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एव वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्वाति। य एव वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वानां भवति। य एव वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुपवदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
 नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव।
 काथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत मे
 पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशः सनिमेष्यन्थस्यात्।
 यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वां धावयेत्।
 सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं
 पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं
 वेद॥ ४२॥ वेद सम्पवत आदित्यापवते वात्या वात्येप पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः
 पाप्मानस्ताः स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमः राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा
 अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तैऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री।
 सोमः राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं
 प्रजापतिमुपससार। तः होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः।
 उप त्वाऽयानि॥ ४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत
 इति। तस्या उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
 पुरस्ताद्वाख्याय। चतुरहोतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
 षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
 मुखेऽलङ्कृत्य॥ ४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताः होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
 तः होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्तै
 पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो

भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
स्थागुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय।
चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो ह वै भवति॥४६॥

भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं
वा एतं सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै
षष्ठं हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्हूतं सन्तम्।
षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं

पञ्चहूतः सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्।
तस्मै चतुर्थः हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्।
चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतः सन्तम्।
चतुर्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठः हूतः प्रत्यश्रोषीः।
त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाः चतुर्होतार
इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो
हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥ देवाः
पङ्क्तोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रोषीः पदं॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्वशहोतारः प्रजापतिर्व्यसं प्रजापतिः पुरुषं
प्रजापतिरकामयत् स तपः सौऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमः राजानं ब्रह्मात्मन्वेकादश॥११॥
ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं चं प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥
ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि
विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा
भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि
सन्तु। सञ्जास्पत्य५ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि
तिष्ठा महा५सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो
जिघा५सति॥१॥

ता५स्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्ने यो नो-
ऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठ्यः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः।
वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा५ अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च
ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषण५ हरिभ्याम्।
उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः५ स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्या
उरुं नः पन्था५ प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।

त्वामग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं म॒र्ता॑स ईडते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानुषक्। विश्वा॑नि
नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः। सिन्धुं॑ न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अग्ने॑
अ॒त्रि॒वन्म॑न॒सा गृ॑णा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वा॒जः स॑नोतु नः।
पू॒षेमा॑ आ॒शा अ॒नुवे॑द॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माः अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑
सर्व॑वीरः। अ॒प्रयु॑च्छन्पु॒र ए॑तु प्र॒जा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ असि।
जुष्टो॑ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वि॑तन्वते। अ॒ग्नी र॑क्षा॒सि
से॒धति॑। शु॒क्रशौ॑चि॒रम॑र्त्यः। शु॒चिः पा॒वक॑ ईड्यः। अग्ने॑ रक्षा॒
णो अ॒ह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म दे॒व री॑ष॒तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अग्ने॑ ह॒सि
न्य॑त्रिणम्। दी॒द्यन्म॑र्त्ये॒ष्वा। स्वे क्ष॑र्ये शुचि॒व्रत॑। आ वा॑त वाहि
भे॒षज॑म्। वि वा॑त वाहि॒ यद्र॑पः। त्व॒ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वाना॑
दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॑तः॥७॥

आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रा॒न्यो
वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॒दो वा॑त ते गृहे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः।
ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धेहि भे॒षज॑म्। ततो॑ नो म॒ह
आ॒व॑ह। वा॒त आ॒वातु॑ भे॒षज॑म्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृदे॥८॥

प्र ण आयूँषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया
सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि
भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा
देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको
विराजति॥१॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वशी। कामस्तदग्ने
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति
निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो
सुरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेष्व
आयुधा सँशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः।
मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण।
त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवाँ आसादया इह। अग्ने हव्याय
वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवाँ अजरः
सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे
जातवेदः॥११॥ जिघाँसत्यमित्राँधन्वानीडते सर्वा अँहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं
च॥

[१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो
माँऽघायुरभिदासति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा
यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाँऽघायुरभिदासति। तयोँऽग्ने त्वं
मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा।
यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुंतीरस्य हन्तु।
यातुधाना निरऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वन्तेन सत्यम्।
इन्द्रैषिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तथ्समृद्धिं यदसौ करोति।
हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमर्चीकृतः। अपाँश्चौ त
उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य
ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं
देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्न-
रातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं
दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण।
भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः
साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम
ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम।
अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः
सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु
पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं तंतान। त्वन्नस्तन्तुरुत

सेतुरग्रे। त्वं पन्थां भवसि देवयानः। त्वयाऽग्रे पृष्ठं
वयमारुहेम। अथां देवैः संधुमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि
नः। वि पाशं मध्यमश्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगां सुपत्नीं। उदंशेन पतिविद्ये
जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रं
स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा
अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः।
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्।
इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्रं इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह
राष्ट्रमुं धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः।
इन्द्रं इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्रं
एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्।
अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासतो विपुश्चित्तमप्रयावजीवसे ददाना व्यथिष्ठा
ब्रवन्नेकं च॥

[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न

कि॒ला॒रिषा॑थ। यच्छ॑क्क॒रीषु॑ बृ॒हता॑ रवे॒ण। इ॒न्द्रे शु॒ष्मम॑द॒धाथा॑
वसि॑ष्ठाः। पा॒व॒का नः॑ सर॑स्वती। वा॒जेभि॑र्वा॒जिनी॑वती। य॒ज्ञं
व॑ष्टु धि॒या व॑सुः। सर॑स्वत्य॒भि॒नो॑ नेषि॒ वस्यः॑। मा प॑स्फ॒रीः
पय॑सा॒ मा न॒ आ॒धक्। जु॒षस्व॑ नः स॒ख्यां वे॒श्या॑ च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यरे॑णानि गन्म। वृ॒ञ्जे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हि॒रग्नौ॑।
अया॑मि॒ सु॒गृ॒तव॑ती सुवृ॒क्तिः। अ॒म्यक्षि॑ स॒द्य स॑दने पृथि॒व्याः।
अ॒श्रायि॑ य॒ज्ञः सूर्ये॑ न चक्षुः। इ॒हार्वा॑श्चमति॒ ह्वये॑। इ॒न्द्रं जै॒त्राय॑
जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु के॒वलः। अ॒र्वाश्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे।
यो गो॒जिद्धं॑ न॒जिद॑श्च॒जिद्यः॑॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॒ह्वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो ह॒रिवो॑
मे॒दिनं॑ त्वा। अ॒सं॒मृ॒ष्टो जा॑यसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः
क॒विरु॑दति॒ष्ठो वि॑व॒स्वतः॑। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्न॒ग्र आ॑हुत।
धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दिवि श्रि॒तः। अ॒ग्निर॒ग्रे प्र॑थ॒मो दे॒वता॑नाम्।
सं॒या॒ता॒नामु॑त्त॒मो वि॑ष्णु॒रासी॑त्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्।
दी॒क्षये॑द॒ ह॒विरा॑ गच्छ॒तन्नः॑॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ वि॒ष्णो तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॑ऽव॒नत॑
हि श॑क्रा। वि॒श्वेर्दे॒वैर्य॑ज्ञि॒यैः सं॑वि॒दानो॑। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय
ध॒त्तम्। प्र तद्वि॑ष्णुः स्तवते वी॒र्या॑य। मृ॒गो न भी॑मः कु॒चरो॑
गि॒रि॒ष्ठाः। य॒स्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि
वि॒श्वा। नू॒मर्तो॑ दयते स॒नि॒ष्यन् यः। वि॒ष्णाव॑ उरुगा॒याय॑
दा॒शत्॑॥२४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑तै। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा वि॒वासा॑त्।
विच॑क्रमे पृ॒थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। क्षे॒त्राय॑ विष्णु॒र्मनु॑षे द॒शस्य॑न्।
ध्रु॒वा॒सो॑ अ॒स्य की॒रयो॑ जना॑सः। उ॒रु॒क्षि॒तिः॑ सु॒जनि॑मा
च॒कार। त्रि॒दे॒वः पृ॒थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं
महि॒त्वा। प्र विष्णु॑र॒स्तु त॒वस॑स्त॒वीया॑न्। त्वे॒षः॑ ह्य॒स्य
स्थवि॑र॒स्य॒ नाम॑॥२५॥

हो॒ता॒रं चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑य॒ज्ञस्य॑ के॒तुः॑ रु॒शन्त॑म्।
प्र॒त्य॒र्धिं दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑ म॒ह्ना। श्रि॒या त्व॑ग्निम॒ति॒थिं जना॑नाम्।
आ नो॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑। ब्र॒ह्म जु॑षा॒णो ह॑र्य॒श्व या॑हि।
वरी॑वृ॒ज॒त्स्थवि॑रेभिः सु॒शि॒प्रा। अ॒स्मे द॒ध॒द्वृष॑णः॑ शु॒ष्ममि॑न्द्र।
इ॒न्द्रः सु॒व॒र॒षा ज॒नय॑न्नहा॒नि। जि॒गायो॑शि॒ग्भिः पृ॑त॒ना अ॒भि
श्रीः॑॥२६॥

प्रा॒रोच॑य॒न्मन॑वे के॒तुम॑ह्ना॒म्। अ॒वि॒न्द्र॒ज्योति॑र्बृ॒हते॑ र॒णा॒य।
अ॒श्वि॒ना॒वव॑से नि॒ह्वये॑ वा॒म्। आ नूनं॑ या॒तः॑ सु॒कृ॒ताय॑ वि॒प्रा।
प्रा॒तर्यु॑क्तेन॑ सु॒वृ॒ता र॑थे॒न। उ॒पाग॑च्छ॒तम॑व॒साग॑त॒न्नः। अ॒वि॒ष्टं
धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॑द्रेतो॒ अह॑यं नो अ॒स्तु। आवा॑
तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒र॒त्ना॒सो दे॒ववी॑तिं गमे॒म॥२७॥

त्वः॑ सो॒म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्य॒भवो॑ नृ॒चक्षाः॑। अ॒षा॒ढं
यु॒त्सु पृ॑त॒नासु॑ प॒प्रि॒म। सु॒व॒र॒षाम॑प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्।
भ॒रेषु॑जाः॑ सु॒क्षि॒तिः॑ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं त्वा॒मनु॑ मदे॒म सो॒म।

भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्न ए॒व या उ॑
स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ वि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑
रा॒ध्यो ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्ज्ञा॑नये॒
विष्णा॑वे ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॒
श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं चिद॒भ्यस॑त्। तमु॑ स्तो॒तारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द
ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑ः ह॒विषा॑ पिप॒र्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑
चिद्वि॒वक्त॑न। बृ॒हत्ते॑ वि॒ष्णो सु॒मतिं॑ भ॒जाम॑हे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॒त॒स्रुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ः सु॒खत॑मे॒
रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्र॑ते॒म॒हे। वि॒दथे॑ श॒ःसिष॑ः हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑
प्र॑ते॒ वन्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्यतं॑ म॒दम॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः।
हरि॑भि॒श्चारु॑ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑॥३०॥

हरि॑व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृष॑भो जना॑नाम्। राजा॑
कृ॒ष्टीनां॑ पु॒रुहू॑त इन्द्रः। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा
हरी॑ वृष॒णाय॑ह्य॒र्वाङ्। प्र य॒त्सिन्ध॑वः प्र॒स॒वं यदा॑यन्। आपः॑
समु॒द्रः र॒थ्यैव॑ जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॑ सद॑सो वरी॑यान्। यदी॑ः
सोमः॑ पू॒णतिं॑ दु॒ग्धो अ॒ःशुः। ह॒याम॑सि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्यर्वाङ्॥३१॥

अर॑न्ते सोम॑स्त॒नुवे॑ भवाति। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑।
प्रास्मा॑ः अ॒व पृ॑त॒नासु॑ प्रयु॒त्सु। इन्द्रा॑य सोमाः॑ प्र॒दिवो॑
विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॑र्वृष॒पवा॑ विहा॑याः। प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न्प्रति॑ षू

गृभाय। इन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य॒ वृष्णः॑। अहे॑डमान॒ उप॑याहि
य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ पवन्त॒ इन्द्र॑वः सु॒तासः॑। गावो॒ न व॑ज्रिन्स्व॒मोको॑
अच्छ॑ ॥ ३२ ॥

इन्द्रा ग॑हि प्रथ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुत्सु॑कृता॒ या
वरि॑ष्ठा। यया॒ शश्व॑त्पिब॑सि॒ मध्व॑ ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि॒ प्र ते॑
अध्व॑र्युर॑स्थात्। सन्ते॒ वज्रो॑ वर्ततामिन्द्र॒ गव्युः॑। प्रा॒त॒र्युजा॑
वि बो॑धय। अ॒श्विना॒वेह॑ गच्छ॒तम्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑।
प्रा॒त॒र्यावा॑णा प्रथ॒मा य॑जध्वम्। पु॒रा गृ॒ध्राद॑ररुषः पिबाथः।
प्रा॒त॒रहि॑ य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रश॑सन्ति क॒वयः॑ पूर्॒वभाजः॑।
प्रा॒त॒र्यज॑ध्वम॒श्विना॑ हि॒नोत॑। न सा॒यम॑स्ति दे॒वया॑ अजु॑ष्टम्।
उ॒तान्यो॑ अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्॒वः पूर्॒वो य॑ज॒मानो॑
वनी॑यान् ॥ ३३ ॥

चा॒श्वजिद्यो॑ गच्छ॒तं नो॑ दा॒श॒न्नामा॑भि॒श्रीर्गमे॑म स॒प्रथा॑ भ॒जामहे॑ वि॒शन्तु॑ या॒ह्वावा॑डच्छं पिबाथः
पदं ॥

[३]

न॒क्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं
र॑जनि रजय। कि॒लासं॑ पलि॒तं च॒ यत्। कि॒लासं॑ च पलि॒तं
च। नि॒रितो॑ ना॒शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां वर्णः।
परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। असि॑तं ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॑मसि॒तं
तव॑ ॥ ३४ ॥

असि॑क्रियस्योषधे। नि॒रितो॑ ना॒शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑
कि॒लासं॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॑चि। कृ॒त्यया॑ कृ॒तस्य॑ ब्रह्म॑णा।
लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नी॒नश॑म्। सरू॒पा नाम॑ ते मा॒ता। सरू॒पो नाम॑

ते पि॒ता। सरू॒पाऽस्योष॑धे सा। सरू॒पमि॒दं कृ॑धि॥३५॥

शुन॑ꣳ हु॒वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑
वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु। घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑
धना॑नाम्। धू॒नुथ द्यां॑ पर्व॒तान्दा॒शुषे॑ वसु। नि वो॒ वना॑
जि॒हते॒ याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमा॒तरः। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति पर्व॒तान्। वि॒वि॑श्चन्ति
वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॑र्मदा॒ इव। देवा॑सुः सर्व॒या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा
हि स॒दृङ्मु॑सि। वि॒शो वि॒श्वा अनु॑ प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा ह॒वाम॑हे।
स॒मत्सु॑स्व॒ग्निम॑वसे। वा॒जय॑न्तो ह॒वाम॑हे। वा॒जेषु॑ चि॒त्ररा॑धसम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्वꣳ सं॑वदध्वम्। सं वो॒ मना॑ꣳसि जा॒नता॑म्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॑ पूर्वे। स॒ञ्जाना॑ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः
समि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॑त्तमे॒षाम्। स॒मा॒नं के॒तो
अ॒भि सꣳ र॑भध्वम्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। स॒मा॒नी
व आ॑कू॒तिः। स॒मा॒ना हृ॑द॒यानि॑ वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑।
यथा॑ वः सु॒स॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञानं॑ नः स्वैः। सं॒ज्ञान॑म॒रणैः। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ यु॒वम्।
इ॒हास्मा॑सु नि॒यच्छ॑तम्। सं॒ज्ञानं॑ मे बृ॒हस्प॑तिः। सं॒ज्ञानꣳ
स॒वि॒ता क॑रत्। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ यु॒वम्। इ॒ह म॒ह्यं नि॑ यच्छतम्।
उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॑ हिर॑ण्यस॒न्द॒शः। अ॒द॒ब्धेभिः॑ स॒वितः॑ पा॒युभि॒ष्ट्वम्।
 शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म्। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॑
 नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अघश॑स ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑
 ददुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः। सङ्ग॑भाय पु॒रूश॒ता। उ॒भया॑
 ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शि॒प्रि॒न्वाजा॑नां पते। शची॑वस्तव॒ द॒सना॑। आ तू न
 इन्द्र॑ भाजय। गोष्व॑श्वेषु शु॒भ्रुषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यदे॑वा
 देव॑हेडनम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यूयम्।
 ऋ॒तस्य॑र्तेन॒ मुञ्च॑त। ऋ॒तस्य॑र्तेना॒ऽऽदि॑त्याः॥४१॥

यज॑त्रा मुञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवा॒हसः। आ॒शि॒क्षन्तो॑
 न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। सु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः।
 अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शि॒क्षन्तो॑ नोप॒ शेकि॑म। यदि॒ दिवा॑
 यदि॒ नक्त॑म्। ए॒न ए॒नस्यो॑क॒रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॑द्भ॒व्यं च॥४२॥

द्रु॒पदा॑दि॒व मुञ्च॑तु। द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी
 मला॑दि॒व। पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म्। वि॒श्वे मुञ्च॑न्तु॒ मेन॑सः।
 उ॒द्वयं॑ तम॑सस्परि। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रुत्त॒रम्। दे॒वं दे॒वत्रा॑
 सूर्य॑म्। अ॒गेन्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्॥४३॥

भ॒रादि॑त्याश्च॒ नवं॑ च॥

तव॑ कृ॒षि व॒नस्प॑ती॒ज्ञान॑ताम॒संति॑ व॒यं

[४]

वृषा॑ सो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
 ऋ॒तयुः॑ श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं
 वि॒शास॑ सर्व॒वीर॑सु॒वीर॑म्। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑।

नियुत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग
वृषो॑नपात्। प्र॑ण॒पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त९ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॒यानि॑। पौ॒ङ्स्या॑नि॒ नियु॑तः
स॒श्वुरि॒न्द्रम्। स॒मु॒द्रं न॑ सि॒न्ध॒व उ॒क्थ॑शु॒ष्माः। उ॒रु॒व्य॒च॑स॒ङ्गि॒र
आ वि॑शन्ति। इ॒न्द्रा॒य गि॒रो अ॒नि॒शित॑सर्गाः। अ॒पः
प्रेर॑य॒न्त्सग॑रस्य बु॒ध्रात्। यो अ॑क्षेणे॒व च॒क्रिया॑ श॒ची॑भिः।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृथि॒वीमु॑त द्याम्। अ॒क्षो॒दय॑च्छ॒व॑सा
क्षाम॑बु॒ध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अ॒वा॒भि॒नत्कु॒भः प॑र्व॒ताना॑म्।
आ नो॑ अ॒ग्रे सु॒के॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोष॒सम्। मा॒र्डी॒कं धे॑हि
जी॒वसे॑। त्व९ सोम॑ म॒हे भ॒गम्। त्वं यू॒न ऋ॑ताय॒ते। दक्ष॑
दधा॑सि जी॒वसे॑। रथ॑ यु॒ञ्जते॑ म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो न
मि॑त्रावरु॒णा ग॒वि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा वि॒चर॑न्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा प॒यसा॑
न उ॒क्षत॑म्। वाच॑सु॒ मि॑त्रावरु॒णा वि॒रा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां
व॑दति॒ त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत म॒रुतः॑ सु॒मा॒यया॑। द्यां
व॑र्षय॒तम॒रुणा॑म॒रेप॑सम्। अ॒यु॒क्त स॒प्त शु॒न्ध्यु॒वः। सू॒रो रथ॑स्य
न॒प्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। व॒हि॒ष्ठेभि॑र्वि॒हर॑न् यासि॒
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्न॒सितं॑ दे॒व व॒स्वः। द॒वि॒ध्वतो॑ र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑।
च॒र्म॒वा॒वाधु॑स्तमो॑ अ॒प्स्व॑न्तः। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत।

दिवस्पुत्राय मीढुषैः। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं
गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिक्रदद्वृषभो
जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्यै हविः। जुहोता मधुमत्तमम्।
इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्रे शरदस्त्वामित्। शुचिं
घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि।
असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तं
स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च
मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युव९ हि वृत्रहन्तमा। याभ्या९
सुवुरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥ मन् इन्द्रो
गविंष्टिषु तन्तुं गर्भं९ सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती
स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमं९
सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम
शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।

ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पा॑थो अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ दे॒वय॑वो
मद॑न्ति। उरु॒क्रम॑स्य स हि बन्धु॑रि॒त्था। वि॒ष्णोः पु॒दे पर॑मे
मध्व॑ उ॒त्सः। कृ॒त्वा॒दा अ॑स्थु श्रेष्ठः। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सु॑रे॒कणाः॑।
मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्मवा॒ह। प्रि॒या त॒ आ
ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॒र पु॒रोडा॑शम्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑। शृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डीका॑
भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ दे॒व स॑वितः। प्र॒जाव॑त्सा॒वीः सौ॒भ॒गम्।
परा॑ दुःष्व॒प्रि॒यः सु॒व। वि॒श्वानि॑ दे॒व स॑वितः। दु॒रि॒तानि॑ परा॑
सु॒व। यद्भ॒द्रं तन्म॒ आ सु॒व। शुचि॑म॒र्कैर्बृ॑हस्पतिम्॥५३॥

अ॒ध्व॒रेषु॑ नमस्यत। अ॒ना॒म्यो॒ज आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा
सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पिता॒रा। अ॒सुर्या॑य प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॑ सु॒धित॑
ओ॒क॑सि स्वे। तस्मा॑ इडा॑ पि॒न्वते॑ वि॒श्वदा॑नी॑। तस्मै॑ वि॒शः
स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा रा॒जानि॑ पूर्वे॒ एति॑। स॒कृ॒तिमि॒न्द्र
स॑च्यु॒तिम्। स॑च्यु॒तिं ज॒घने॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॑भा॒न्न आ भ॑र। प्र॒य॒प्स्यन्नि॑व स॒क्थ्यौ॑। वि
न॑ इन्द्र॒ मृ॒धो ज॑हि। कनी॑खुनदिव सा॒पय॑न्। अ॒भि नः
सु॒ष्टुति॑ नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑। मु॒ष्कयो॑रदधा॒त्सप॑म्।
का॒मस्य॑ तृ॒प्तिमा॑न॒न्दम्। तस्या॑ग्रे भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द
आ॑न॒न्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सूत्वेव कामस्य तृप्याणि।
 दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः
 सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां
 मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री
 तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह
 तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति।
 आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
 मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
 वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः।
 येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि।
 वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
 पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये
 दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति
 न दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च
 याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सुहा।
 न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुप यन्ति
 ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि

चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि
श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः।
रात्री स्तोमं न जिग्युषीं। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां
विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्ध्रेषमूर्जं दुहाना।
धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानां निषसाद मन्द्रा।
चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयांसि। कं स्विदस्याः परमं जंगाम।
गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषीं। सहस्राक्षरा परमे
व्योमन्। तस्यां समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति
प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां अस्तु गणवाँन्थसजातवान्।
अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा
उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्ना
श्वशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जरह्णः। अयं
वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।
सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगुन्द्याम्॥६२॥

भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजंसातो चत्वारि च॥

वृषाँऽस्य॑ शुर्वृष॑भाय॑ गृह्यसे। वृषा॑ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से।
 दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो हि॒तो बृ॒हन्ना॑म॒। वृष॑भस्य॒ या क॒कुत्।
 वि॒षूवा॑न् वि॒ष्णो भ॑वतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषाँ॑। अथो॒ इन्द्र॑
 इव॑ दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु॒ जने॑भ्यः। आ॒युष्म॑न्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्।
 अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अ॒ध्यक्ष॑म्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः
 सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॑ आ॒हितः। का॒र्षी॒वल
 प्र॒गाणे॑न। वृष॒भेण॑ यजामहे। वृष॒भेण॑ यज॑मानाः। अ॒क्रूरे॑णेव
 सर्पि॑षाँ। मृ॒द्धश्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृ॒त॒नाश्च॑ जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृ॑ष॒भो ह॒विः। इन्द्रा॑य॒ परि॑णीयते॑। जया॑ति॒
 शत्रु॑मा॒यन्त॑म्। अथो॑ ह॒न्ति पृ॒तन्य॑तः। नृ॒णाम॑हं प्र॒णीर॑सत्।
 अ॒ग्रं उ॒द्धि॒न्दता॑म॒सत्। इन्द्र॑ शु॒ष्मं त॒नुवा॒ मेर॑यस्व। नी॒चा
 वि॒श्वा अ॒भि॒ति॒ष्ठाभि॑मा॒तीः। नि शृ॑णी॒ह्याबा॑धं यो नो॒ अस्ति॑।
 उ॒रुं नो॒ लो॒कं कृ॑णुहि जी॒रदा॑नो॥६५॥

प्रेह्य॒भि प्रेहि॑ प्र भ॒रा स॑ह॒स्व। मा वि॒वेनो॑ वि शृ॒णुष्व।
 जने॑षु। उ॒दी॒डितो॑ वृष॒भ॒ तिष्ठ॑ शु॒ष्मैः। इन्द्र॑ शत्रू॒न्पु॒रो अ॒स्माकं॑
 यु॒ध्य। अ॒ग्ने जे॒ता त्वं ज॑य। शत्रू॒न्सह॑स॒ ओज॑सा। वि शत्रू॒न्
 वि॒मृधो॑ नुद। ए॒तं ते स्तो॑मं॒ तुवि॑जात॒ विप्रः॑। रथं॒ न धी॒रः
 स्वपा॑ अतक्षम्। यदी॒दग्ने॒ प्रति॑त्वं दे॒व ह॑र्याः॥६६॥

सु॒व॒र्वती॒रप॑ ए॒ना ज॑येम। यो घृ॒तेना॒भिमा॑नितः। इन्द्र॑

जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च।
इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा
पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय
पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः
कृणोतु। अयं कृत्वरगृभीतः। विश्वजिदुद्विदिथ्सोमः।
ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते।
मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधेव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयांसि न परा जयांसै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः

सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठा। बलिमग्ने अन्तित
ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्ते
अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्रैः। यो
अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः।
विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।
ईडेन्यो वपुष्यो विभावो। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने ज्येष्ठं दिवमा ततान।
ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
शृङ्गाणीवेच्छुङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य
पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा
सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
स्तौम्यग्र उरुकृतः सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

जिह्वान्मसहोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ

भा॒नुना॑। न॒वं नु॒ स्तोम॑म॒ग्रये॑। दि॒वः श्ये॒नाय॑ जी॒जनम्। वसोः॑
कु॒विद्व॑नाति॒ नः। स्वा॒रु॒हा यस्य॑ श्रि॒यो दृ॒शे। र॒यिर्वी॒रव॑तो
यथा। अ॒ग्रे य॒ज्ञस्य॑ चे॒ततः॑। अ॒दाभ्यः॑ पु॒रए॒ता॥ ७४॥

अ॒ग्निर्वि॑शां मा॒नुषी॑णाम्। तू॒र्णी रथः॑ स॒दा न॒वः। न॒वः
सोमा॑य वा॒जिनै॑। आ॒ज्यं प॑य॒सोऽज॑नि। जुष्ट॑ शुचि॒तमं
वसु॑। न॒वः सोम॑ जुषस्व नः। पी॒यूष॑स्येह तृ॒णुहि॑। यस्ते
भा॒ग ऋ॒ता व॑यम्। न॒वस्य॑ सोम॒ ते व॑यम्। आ सु॒मतिं
वृ॒णीम॑हे॥ ७५॥

स नो॑ रास्व स॒हस्रि॑णः। न॒वः ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभिः
सोम॑ भू॒तम॑म्। तद॒ङ्गं प्र॑ति॒हर्य॑ नः। राज॑न्त्सोम॒ स्वस्त॑ये।
न॒वः स्तोम॑न्त्र॒वः ह॒विः। इन्द्रा॑ग्नि॒भ्यां नि॑ वे॒दय॑। त॒ज्जुषे॑ता
स॒चे॒तसा॑। शुचिं॑ नु॒ स्तोमं॑ न॒वजा॑तम॒द्या। इन्द्रा॑ग्नी वृ॒त्रह॑णा
जुषे॒थाम्॥ ७६॥

उ॒भा हि वा॑ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वा॒जः स॒द्य उ॑श॒ते
धे॒ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॑ न॒वस्य॑ नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यता॑म्।
इ॒ह दे॒वो स॑ह॒स्रिणो॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि॑ गच्छ॒ताम्। वसु॑मन्तः
सुव॑र्विद॒म। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यता॑म्। अ॒ग्निरिन्द्रो॑ न॒वस्य॑ नः।
वि॒श्वान्दे॒वाः स्त॑र्पयत॥ ७७॥

ह॒विषो॑ऽस्य न॒वस्य॑ नः। सु॒व॒र्विदो॑ हि ज॒ज्ञिरे॑। ए॒दं
ब॒रुहिः॑ सु॒ष्टी॒मा न॑वे॒न। अ॒यं य॒ज्ञो य॒ज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं
ब॒भूव॑ भु॒व॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्ठाः। इ॒मे नु॑

द्यावापृथिवी समीचीं। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै
पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं
यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीचीं द्यावापृथिवी घृताचीं। यविष्ठो
हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रौचसे।
अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न
मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः स्तोमं जुषस्व नः।
अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा
अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो
मयोभूः पितो आ विशस्व। शं तोकाय तनुवै स्योनः। एतमु
त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कषुः।
इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः
सुदानवः॥८०॥ पुरपुता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥———[८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तज्ञाता वृषास उत नो वृषाऽस्युःशुः सप्रब्रवदष्टो॥८॥

जुष्टो मन्वुर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्षसुहिरः शिप्रिन्वाजानामृत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑।
स इ॒त्सर्वं॑ व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑दू॒दात्
क्षेत्रि॑यध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॒णं म॒नसो॑प॒ शिक्ष॑त। अ॒ग्रं
दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। म॒नस॑श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भव्यं॑ च
गु॒प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं ह॒वम्। म॒नः
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं दध॑त्। जु॒षता॑ मे वा॒ग्निद॑ं
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॒डन॑पायिनी। यया॑ रू॒पाणि॑
बहु॒धा वद॑न्ति। पे॒शांसि॑ दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रै॑। सा नो॑
वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
न्य॒क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा नि॒धीय॑ते। तस्य॑
सु॒म्रम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आ॒युरि॒न्नः
प्रती॑र्यताम्। अन॑न्धाश्चक्षु॑षा व॒यम्। जी॒वा ज्योति॑रशीमहि।
सुव॒ज्योति॑रु॒तामृ॑तम्। श्रोत्रे॑ण भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति स॒त्यम्।
श्रोत्रे॑ण वाचं॑ बहु॒धोद्य॑मानाम्। श्रोत्रे॑ण मोद॑श्च मह॑श्च श्रूयते।
श्रोत्रे॑ण सर्वा॑ दि॒श आ शृ॑णोमि। येन॑ प्रा॒च्या उ॒त दक्षि॑णा।
प्रती॑च्यै दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्। तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्।

अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ ब॒भूव॥३॥ अ॒ग्रियमनंप॑स्फुरन्ती स॒त्यं स॒प्त च॥—[१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒पस्व॑न्तः। इ॒दं रा॒ष्ट्रमा वि॑श
सू॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो वि॒श्वमि॑दं ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॑
सु॒धिता॑न्दधातु। रोह॑रु॒रोह॑रु॒ रोहि॑त आ॒रुरोह॑। प्र॒जाभि॑र्वृद्धिं
ज॒नुषा॑मुपस्थम्। ताभिः॑ स॒रब्धो॑ अविद॒थ्यदु॑र्वीः। गा॒तुं
प्र॒पश्य॑न्निह रा॒ष्ट्रमाऽहा॑ः। आऽहा॑र॒षीद्रा॑ष्ट्रमिह रोहि॑तः। मृ॒धो
व्या॑स्थ॒दभ॑यं नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावा॒पृथि॑वी श॒क्रो॒भीः। रा॒ष्ट्रं दु॑हा॒थामि॑ह
रे॒वती॑भिः। वि॒मम॑र॒श रोहि॑तो वि॒श्वरू॑पः। स॒माच॑क्राणः
प्र॒रुहो॑ रुह॑श्च। दि॒वं ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हिम्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु
पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॑ वि॒शस्त॑पसा सं ब॒भूवुः॑। गा॒य॒त्रं
व॒थ्सम॑नु तास्तु आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु मह॑सा॒ स्वेन॑। सं
मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्येतु॑ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः। इ॒न्द्रेण॑ स॒युजा॑ प्रमृ॒णीथ॑
श॒त्रून्। आ वो॑ रोहि॑तो अश्रृ॒णोद॑भिद्यवः। त्रि॒संता॑सो
मरुतः स्वा॒दुस॑म्मुदः। रोहि॑तो द्यावा॒पृथि॑वी ज॒जान॑।
तस्मि॑न्नु॒स्तन्तु॑ परमे॒ष्ठी त॑तान। तस्मि॑न्धि॒श्रिये अ॒ज
एक॑पात्। अ॒द॒ह॒द्यावा॑पृथि॒वी ब॑लैन। रोहि॑तो द्यावा॒पृथि॑वी
अ॒द॒ह॒त्। तेन॑ सु॒वः स्त॑भि॒तन्ते॑न॒ नाकः॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सु॒व॒रन्वि॑न्दन्।

सुशेवं त्वा भानवो दीदिवा९सम्। समग्रासो जुहो जातवेदः।
 उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। स९समग्रे युवसे भोजनानि।
 अग्रे शर्धं महते सौभगाय। तवं द्युमन्युत्तमानि सन्तु।
 सञ्जोस्पत्य९ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा
 महा९सि॥७॥ अस्त्वेतु रोहितो नाको महा९सि॥—————[२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः।
 अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो
 जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थ शूर मन्युना।
 इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः
 परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा
 समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे।
 काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं
 मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि
 मनसा सकामः। विदेयमेन्द्रदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नी९रत्यैत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः।
 सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः।
 चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा
 वयम्। विश्वा आशा मधुना स९ सृजामि। अनुमीवा आप
 ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अ॒गृ॒भी॒ताः प॒श॒वः स॒न्तु स॒र्वे। अ॒ग्निः सो॒मो व॒रु॒णो
मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒ह॒स्प॒तिः स॒वि॒ता यः स॒ह॒स्री। पू॒षा नो
गो॒भि॒र॒व॒सा स॒र॒स्व॒ती। त्व॒ष्टा रू॒पाणि॑ स॒म॒न॒क्तु य॒ज्ञैः। त्व॒ष्टा
रू॒पाणि॑ द॒ध॒ती स॒र॒स्व॒ती। पू॒षा भ॒ग॒ः स॒वि॒ता नो॑ द॒दा॒तु।
बृ॒ह॒स्प॒ति॒र्द॒दिन्द्रः॑ स॒ह॒स्र॒म्। मि॒त्रो दा॒ता व॒रु॒णः सो॒मो
अ॒ग्निः॥११॥ कुरुत्रिविष्टमस्यतात्रवं च॥ [३]

आ नो॑ भ॒र् भ॒ग॒मिन्द्र॑ द्यु॒म॒न्त॒म्। नि ते॑ दे॒ष्ण॒स्य॑ धी॒महि॑
प॒रे॒के। उ॒र्व इ॒व प॒प्र॒थे का॒मो अ॒स्मे। त॒मापृ॑णा व॒सु॒प॒ते
व॒सू॒नाम्। इ॒मं का॒मं म॒न्द॒या गो॒भि॒र॒श्वैः। च॒न्द्र॒व॒ता रा॒ध॒सा
प॒प्र॒थ॒श्च। सु॒व॒र्य॒वो म॒ति॒भि॒स्तु॒भ्यं वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑
कु॒शि॒का॒सो अ॒क्र॒न्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्र॒वो॑च॒म्। या॒नि
च॒का॒रं प्र॒थ॒मा॒नि व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑म॒न्व॒प॒स्त॒तर्द॑। प्र॒व॒क्ष॒णा अभि॑न॒त्प॒र्व॒ता॒नाम्।
अ॒ह॒न्नहि॑ प॒र्व॒ते शि॒श्रि॒या॒णम्। त्व॒ष्टा॑ऽस्मै॒ वज्र॑ऽस्व॒र्य॒न्त॒तक्ष॑।
वा॒श्रा इ॒व धे॒न॒वः स्य॑न्द॒मा॒नाः। अ॒ञ्जः स॒मु॒द्र॒म॒वं ज॒ग्मु॒रापः॑।
वृ॒षा॒य॒मा॒णोऽवृ॑णी॒त सो॒मम्। त्रि॒क॒द्रु॒केष्व॑पि॒ब॒ध॒सु॒त॒स्य॑। आ
सा॒य॒कं म॒घ॒वा द॒त्त वज्र॑म्। अ॒ह॒न्ने॒नं प्र॒थ॒म॒जा म॒ही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्रा॑ह॒न्प्र॒थ॒म॒जा म॒ही॒नाम्। आ॒न्मा॒यि॒ना॒म॒मि॒नाः प्रो॒त
मा॒याः। आ॒थ्सू॒र्यं ज॒न॒य॒न्द्या॒मु॒षा॒सम्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रू॒न्
कि॒ला॒वि॒वि॒त्से। अ॒ह॒न्वृ॒त्रं वृ॒त्र॒तरं॑ व्य॒स॒म्। इन्द्रो॑ व॒ज्रेण॑

महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः
शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे।
महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातांरीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु
इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे।
तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा
इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्रे
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतैषु दृढ्यः। आ नो
रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धैहि यक्षदमृतैषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो
रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून् रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे संरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवीषि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः
स्याम॥१७॥ वज्रहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिं सौभंगान्येकं च॥ [४]

यज्ञो रायो यज्ञ ईशे वसूनाम्। यज्ञः सस्यानामुत

सु॒क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ
अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः
स्वप॑त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिर॑ति ब॒र्हीꣳष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु दे॒वाः। तेन॑
व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पु॒रए॒ता भ॑वे॒ह।
भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भग॒ प्र
णो॑ जनय गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः
समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं
पूर्त॑ꣳ शश्व॑तीनाꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॑तेन। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं
पर॒मा रू॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते
पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्व॑सा॒रौ व॒यत॑स्तन्नमे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॒तꣳ
षण्म॑यू॒खम्। अ॒वा॒न्याꣳस्त॑न्तू॒न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॒हासो॑
अ॒द्य। वृष्टिं॑ ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं क॒वयो॑ यु॒वानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॑मास्त॒विषे॑भि॒-
रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॒न्धम॑न्त
उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे त्रि॒र्दे॒वः। आ वे॒धसं॑ नील॑पृष्ठं
बृ॒हन्त॑म्। बृ॒हस्प॑तिꣳ स॒दने॑ सा॒दय॑ध्वम्। सा॒दद्यो॑निं द॒म

आ दी॒दि॒वा॒स॒म्। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षः॑ स॒पे॒म। स हि शुचिः॑
श॒त॒प॒त्रः॑ स शु॒न्ध्यूः॑॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॒व॒रू॒षाः। बृ॒ह॒स्प॒तिः स स्वा॑वे॒श
ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आसु॒तिं क॑रिष्ठः। पू॒ष॒ः स्त॒व
व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॒न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि।
यास्ते॑ पू॒षन्ना वो अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे
चर॑न्ति। याभि॑र्यासि दू॒त्याः सूर्य॑स्य। कामे॑न कृतश्र॒व
इ॒च्छ॒मा॒नः॑॥२२॥

अ॒र॒ण्यान्य॑र॒ण्यान्य॑सौ। या प्रे॒व नश्य॑सि। क॒था ग्रामं॑
न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व विन्दती (३)। वृ॒षा॒र॒वाय॑
वद॑ते। यदु॒पाव॑न्ति चि॒च्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वय॑न्।
अ॒र॒ण्यानि॑र्महीयते। उ॒त गा॒व इ॒वा॒दन्। उ॒तो वेश्मे॑व
दृश्य॑ते॥२३॥

उ॒तो अ॑र॒ण्यानिः॑ सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व सर्जति। गाम॒ङ्गैष॑
आ ह॑यति। दार्व॒ङ्गैष॑ उपा॒वधी॑त्। वस॑न्नर॒ण्यान्या॑
सा॒यम्। अ॒क्रु॒क्षदि॑ति म॒न्यते। न वा अ॑र॒ण्यानि॑र॒हन्ति॑।
अ॒न्यश्चे॒न्नाभि॑गच्छति। स्वा॒दोः फल॑स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॑ का॒मं
नि प॑द्यते। आञ्ज॑नगन्धी॒ः सुर॒भीम्। ब॒हू॒न्नाम॑कृ॒षीव॑लाम्।
प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तर॑म्। अ॒र॒ण्यानी॑म॒शः॑सिषम्॥२४॥

युवानः शु॒न्ध्युरि॑च्छमा॒नो दृश्य॑ते नि॒पद्य॑ते च॒त्वारि॑ च॥

[५]

वा॒र्त्र॒ह॒त्याय॑ श॒वसे॑। पृ॒त॒ना॒सा॒ह्याय॑ च। इन्द्र॑ त्वा

वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं
पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषणं रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि
वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु।
शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः। शमन्तरिक्षं सह वातेन
ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः
प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस
आ दधामि। प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्।
अप्यभूद्भूद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा
अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिशं सात्।
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च
वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तं रयिं स्तुवते
कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा
जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हुता
दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवर्त्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
हिमवत्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोऽसि। ततो

नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि।
सुशोभमाना कन्यैव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः
पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
भूतिं भूतिं वयमश्जवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्योच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥ करोम्यवर्त्यं विच्छुभ्रेऽश्जवामहे चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा।
विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेन्द्रा जुहोमि स्वाहा। अभि-
भूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु दुष्पहः।
इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं
च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय।
आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म
आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः।
मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरेता। यमः

पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः।
अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
वरुणः सम्राट्सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
ददातु स्वाहा॥ ३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे
यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः।
राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां
विद्वतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपती। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः।
रूपेणमस्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून्ददातु स्वाहा॥ ३३॥ च स्वाहा

साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो
वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दशः॥) [७]

स ई पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो
मंतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां
अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वर्वाङ्।
इन्द्रं द्युम्नं सुर्ववद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय
शूषमर्चत॥ ३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समथ्सु वृत्रहा। अस्माकं
बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु।
इन्द्रं वयं शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप
नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय
भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी
हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा
ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः।
मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं
देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः
कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं
चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वेन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं
वियंसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप
यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं
वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो
देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः।
ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्।
 अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च
 वि॒श्वभेष॑जीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति। गो॒ष्वश्वेषु॑ यन्मधु॑।
 तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्घ्रि सर॒स्वति। या सर॑स्वती
 वैश॑म्भुल्या॥ ३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑
 भूया॑स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि म॒दसि॑ त्वमे॒तत्। ममा॑सि
 योनि॒स्तव॑ योनि॒रस्मि॑। ममै॒व सन्व॑ह ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
 लो॒ककृ॑ञ्जातवेदः। इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वाऽग्रे। प्रा॒णेन॑ वा॒चा
 मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्॥ ४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणोप॑तिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र॒ऋत्वियः॑।
 यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्र आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्धया
 र॒यिम्। या ते॑ अ॒ग्रे य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्तये॑ह्यारो॒हात्माऽऽत्मान॑म्।
 अ॒च्छा वसू॑नि कृण्वन्न॒स्मे नर्या॑ पु॒रूणि॑। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा
 सीद॑ स्वां योनि॑म्। जा॒तवे॑दो भुव॑ आ जाय॑मानः सक्षय॑
 एहि॑। उ॒पाव॑रोह जा॒तवे॑दः पुन॒स्त्वम्॥ ४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्रजा॒नन्। आयुः॑ प्र॒जा ९ र॒यिम्स्मासु॑
 धेहि॑। अज॑स्रो दीदिहि नो दुरो॒णे। तमिन्द्र॑ जोहवीमि
 म॒घवा॑नमुग्रम्। स॒त्रा दधा॑नमप्रतिष्कुत॒ ९ शवा॑ ९सि।
 म९हि॑ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ य॒ज्ञियो॑ऽववर्तत्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सुपथा॑
 कृ॒णोतु॑ व॒ज्री। त्रि॒क॑द्रुकेषु महि॒षो यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृपत्।

सोमंमपिबुद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद् महि
कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनः सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दुः सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं
सरमां रुग्णमद्रैः। महि पार्थः पूर्यः सद्वियक्कः। अग्रं
नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।
विदद्भव्यः सरमां दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्।
आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासौ अमृतत्वाय
गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व हंसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनिं
चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा।
श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः।
जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो
नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाँसि सेध। अस्मात्समुद्राद्बृहतो
दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञं प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा
आ त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्।
अथामृतेन जरितारमङ्घ्रि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्।
संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास
ज्येष्ठम्। संवत्सरः शुनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं
पुरु त्मना। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति

तिष्ठतीदृषा॥ अ॒श्व॒य॒न्तो॑ ग॒व्य॒न्तो॑ वा॒ज॒य॒न्तः॑। ह॒वा॒म॒हे
 त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमिन्द्र॑
 त्वा शुन॑ꣳ हु॒वेम॥४५॥ अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यꣳसच्च॑र॒ण॒ीनां॑ वैश॒म्भ॒ल्या हांसी॑त्वमु॒रुं दे॒वह॑तौ न॒स्त्वना॑
 प॒द्वि॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒नरा॑ नो॒ भर॑ य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्र॒ह॒त्याय॑ व॒सूना॑ꣳ स ई॒ पा॒द्य॒ष्टौ॥८॥
 प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒वरा॑ म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑च॒त्वारि॑ꣳशत्॥४५॥
 प्रा॒णः शुन॑ꣳ हु॒वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृतेन॑।
मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑
पच्य॑स्व। सर॑स्वत्यै पच्य॑स्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॑स्व।
परी॒तो षि॑श्रता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म॒ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॑म॒द्रिभिः॑। पु॒नातु॑
ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण श॒श्वता॒ तना॑।
वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्रा॒ङ्ख॒सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः
सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख॒सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑
इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो मदा॑य। शु॒क्रेण॑
देव॑ दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग
यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑
कृणु॑त भो॒ज॒नानि॑। ये ब॒र्हिषो॒ नमो॑वृ॒क्तिं न ज॒ग्मुः।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा।
वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि
वी॒र्यं मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॑ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वा॑
देव॑हि॒त॒ सदः॑ कृतम्। मा स॒सृक्षा॑थां पर॒मे व्यो॑मन्।

सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मां हिंसीः स्वां
योनिमाविशन्॥ ४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं
बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे
त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि।
महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या
व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणं
सिंहम्। सेमं पात्वहंसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्ग।
विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्ग॥ ५॥

हविः प्रत्यङ्मुखो अतिद्रुतो गृह्याविशन्विषूचिका

पञ्च च॥

[१]

सोमो राजाऽमृतं सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्ध्यो व्यपिबत्। छन्दसा हंसः
शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्ध्यः क्षीरं व्यपिबत्॥ ६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्।
अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्।
गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्॥ ७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमो व्यपिबत्। सुतासुतौ

प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
 सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धां सत्ये
 प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्सुतो रसम्।
 शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन
 सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
 इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥ अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबन्नमनृतेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिरष्टो
 च॥

[२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिन्वन्ति
 महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतांसु। मदेमेन्द्रं
 यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृतं ओषधीषु। सोमस्य
 शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन।
 सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि।
 सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह
 भक्षयामि। यदत्र रिप्तं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो
 अपिबच्छर्चाभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं
 राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः।
 पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः
 स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त
 पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः।

पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पुवित्रेण
शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्जवै। अग्र आयूँषि
पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव
सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये संमानाः समनसः। पितरो
यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु
कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां
श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे सुती
अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं
विश्वमेजथ्समैति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्त्यभयसनि लोकसनि। अग्निः
प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरथ्स्वाहा॥१३॥ इन्द्रियाय पितरं शतायुषा
पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च च॥ [३]

सीसेन तन्न मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो
वयन्ति। अश्विना यज्ञं सविता सरस्वती। इन्द्रस्य
रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः।
तिस्रोऽदधुर्देवताः सः रराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न

तोक्त्रभिः। त्वगस्य मा॒सम॑भवन्न ला॒जाः। तद॒श्विना॑
भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्तरः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॑ मा॒सरैः। का॒रोत॑रेण दध॑तो गवां त्व॒चि।
सर॑स्वती मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं
वपुः। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्रहु॑र्धीरस्तसर॑न्न
वेम॑। पय॑सा शुक्रम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म्। सुर॑या मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒
रेतः॑। अपा॑मतिं दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊ॒व॒ध्यं वात॑ः
स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रोडा॑शेन सवि॒ता
ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॒णो भि॑षज्यन्। मत॑स्त्रे वाय॒व्यैर्न
मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒न्त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पि॒न्वमा॑ना। गुदा॒
पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॑नुः। श्ये॒नस्य॑ पत्रं॒ न प्ली॑हा शर्चा॑भिः।
आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दरं॒ न मा॒ता। कुम्भो॑ व॒निष्टु॑र्जनि॒ता
शर्चा॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॑ योन्यां॒ गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र उ॒त्सः। दुहे॑ न कुम्भी॑ः स्व॒धां
पि॒तृभ्यः॑। मुख॑ः सद॑स्य शिर॒ इत्स॑देन। जि॒ह्वा प॑वित्रम॒श्विना॑
स॑ सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॒युर्भि॑षगस्य॒ बालः॑। व॒स्तिर्न शेपो॑
हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॒रमृतं॑ ग्रहा॑भ्याम्। छा॒गैर्न
तेजो॑ ह॒विषा॑ श्रु॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न
शु॒क्रम॑सितं वसा॒ते॥१७॥

अवि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॒ पन्था॑
अ॒मृतो॒ ग्रहा॑भ्याम्। सर॑स्व॒त्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि
ब॒र्हिर्ब॑दरै॒र्जजान॑। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑ष॒भो ब॒लाय॑। कर्णा॑भ्या॒ऽ
श्रोत्र॑म॒मृतं॒ ग्रहा॑भ्याम्। यवा॒ न ब॒र्हिर्भ्रु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑
जज्ञे॒ मधु॑ सा॒रघं॑ मु॒खात्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॒ न वृ॑कस्य॒ लोमं॑।
मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॒ न शी॒रूष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ःहस्य॒
लोम॒ त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अङ्गा॑न्या॒त्मन्भि॒षजा॒ तद॑श्विना॑।
आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ दधा॑ना। सर॑स्वती
यो॒न्यां गर्भ॑म॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॒ पत्नी॒ सु॒कृतं॑ बिभ॒र्ति। अ॒पां
रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑।
तेजः॑ पशू॒नां ह॒वि॒रिन्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सा॒रघं॑
मधु॑। अ॒श्विभ्यां॑ दु॒ग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सु॒तासु॒ताभ्या॑म्।
अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्द्रः॑॥१९॥ अन्तर॑ आ॒राद॑न्तर्व॒साते॒ व्याघ्र॑लो॒मं राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥—[४]

मि॒त्रोऽसि॒ वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒
नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॑मा
सी॑द। मा त्वा॑ हि॒ंसीत्। मा मा॑ हि॒ंसीत्। निष॑साद
धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः। प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्ना॑ज्याय सु॒कृतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॑र्भे॒षज्ये॑न।

तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै
भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै
यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै त्वा
कार्यं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। शिरो
मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणो-
ऽमृतम्। सम्राट्क्षुः। विराट्त्रयम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः।
मनो मन्युः। स्वराङ्गामः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म
वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृथ्वीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ।
ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि
सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां
पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति
तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति
द्यावापृथिव्योः। प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरो-
हिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा
द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन।
यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः।
याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे
कामान्धसमर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म
आनतिरागतिः। मांसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म
आनतिः॥२७॥ पुस्त्यांस्वा सरस्वत्यै भेषज्येन श्रीरङ्गानि भुसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा
तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वंहसः। यदि दिवा यदि
नक्तम्। एनांसि चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः।
विश्वान्मुञ्चत्वंहसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनांसि
चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वंहसः। यद्दामे
यदरण्ये। यत्सभायां यद्विन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्ये। एनश्चकृमा
वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि। तस्यावयजनमसि। यदापो
अग्निं या वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव
देवैर्देवकृतमेनोऽयाद्। अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा
नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु।

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
द्रुपदादिवेन्मुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं
तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्।
अगन्तु ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन
समसृक्ष्महि। पर्यस्वा९ अग्र आगमम्। तं मा स९सृज
वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी। समुषाः।
समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्।
विभुं कामं व्यश्जवै। भूः स्वाहा॥३२॥
स्वप्न एना९सि चक्रमा वयं मुञ्च मलादिव
समिदसि जगन्नीणि च॥

[६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभां पृथिव्या अधि। दिवो
वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेता९रमपराजितम्।
इन्द्रं देव९ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराश९सेन
तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्वर्हिषीन्द्रन्निषद्वरम्।
वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बृहिरा-

सदत्॥ ३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्।
सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे
इन्द्रस्य धेनू। सुदुघे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वेव्या होतारा। भिषजा
सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय
धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो
देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥ ३६॥

महीन्द्रपत्नीरहविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्।
पुरु रूपं सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥ ३७॥

मध्वा समञ्जन्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना
घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रं
स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्।
स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा
देवां अज्यपान्। स्वाहेन्द्रं होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र
आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥ ३८॥

तेजसाऽऽसदवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च

(समिधेन्द्रन्तनूपातमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे दैव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विवेत्वेको वियन्तु होतर्यजं॥) [७]

समिद्धं इन्द्रं उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः।
त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार।
नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
धामं। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवां अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
शर्धमानः॥ ३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशां
पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं स्योनम्। आदित्यैरक्तं
वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरां
वीरं प्रथमाना महोभिः॥ ४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्।
पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे।
दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतांराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।
मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः।
तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषाणं न
पत्नीः॥ ४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती

विश्वतू॑र्तिः। त्वष्टा॑ दध॒दिन्द्रा॑य शुष्मम्। अपा॒कोचि॑ष्टुर्यशसे॑
 पुरू॒णि। वृषा॑ यज॒न्वृषे॑णं भूरि॑रेताः। मूर्धन् य॒ज्ञस्य॑ सम॑नक्तु
 दे॒वान्। वन॒स्पति॑रव॒सृष्टो॑ न पा॒शैः। त्मन्या॑ सम॒ञ्जच्छ॑मिता
 न दे॒वः। इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॑ठरं पृ॒णानः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं
 मधु॑ना घृ॒तेन॑। स्तो॒काना॑मिन्दुं प्रति॑ शूर॒ इन्द्रः॑। वृषा॑यमा॒णो
 वृष॑भस्तु॒राषा॑ट्। घृ॒तप्रुषा॑ मधु॒ना ह॒व्यमु॑न्दन्। मूर्धन् य॒ज्ञस्य॑
 जुष॑ता॒ऽस्वहा॑॥४२॥ शर्ध॑मानो महो॑भिः प॒र्वी॑घृतेन॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॑ यन्मा॑। त॒स्र॑ स॒ध्रीचीः॑। स॒त्यमि॑त्तन्न
 त्वावा॑स्र॒ अन्यो॑ अ॒स्ति। इन्द्र॑ दे॒वो न॑ म॒र्त्यो ज्या॑यान्।
 अह॑न्नहि॒ परि॑श्या॒नम॑र्णः। अवा॑सृजो॒ऽपो अ॒च्छा॑ समु॒द्रम्।
 प्रस॑साहिषे पुरु॒हूत॑ शत्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्मं इ॒ह रा॑तिर॒स्तु।
 इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्।
 स शे॒वृध॑मधि॒ धाद्यु॑म्नम॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रं ज॑ना॒षाडि॑न्द्र॒ तव्य॑म्।
 रक्षा॑ च नो म॒घोनः॑ पा॒हि सू॑रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे
 धाः॑॥४३॥ रे॒वती॑नां च॒त्वारि॑ च॥—————[९]

दे॒वं ब॒र्हिरिन्द्र॑स्र॒ सुदे॒वं दे॒वैः। वी॒रव॑थ्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
 वस्तो॑र्वृ॒तं प्रा॒क्तो॑र्भृ॒तम्। रा॒या ब॒र्हिष्म॑तो॒ऽत्य॑गात्।
 व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु य॒ज्ञं। दे॒वीर्द्वार॑ इन्द्र॒स्र॒ सङ्घा॑ते।
 वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒थ्सेन॑ तरु॒णेन॑ कुमा॒रेण॑ चमी॒विता॑
 अपा॑र्वाणम्। रे॒णुक॑काटं नुद॒न्ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य
 विय॑न्तु य॒ज्ञं॥४४॥

देवी उ॒षासा॒नक्ता॑। इन्द्रं॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॑म्। दैवी॒र्विशः॑
 प्रायो॑सि॒ष्टाम्। सु॒प्री॑ते सु॒धि॑ते अ॒भूता॑म्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वीतां॑ यज॑। दे॒वी जो॑ष्टी वसु॒धिती॑। दे॒वमिन्द्रं॑मवर्धताम्।
 अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वे॒षांसि॑। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑।
 यज॑मानाय शि॒क्षिते॑॥४५॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे
 सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्रं॑मवर्धताम्। इ॒षमूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिं
 स॒पी॑तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॑ दय॑माने। पु॒रा॒णेन॒ नव॑म्।
 अ॒धा॒तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॑ वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑।
 व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यज॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्रं॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑श॒सावा॑-
 भा॑र्ष्टा वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। प॒तिमिन्द्रं॑मवर्धयन्।
 अ॒स्पृक्ष॑द्वा॒रती॑ दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॑ज्ञं॒ सर॑स्वती। इ॒डा वसु॑मती
 गृ॒हान्॥४७॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शंसः॑।
 त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒व॒न्धुरः॑। दे॒वमिन्द्रं॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शि॒ति-
 पृ॒ष्ठाना॑मा॒हितः॑। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॑णेद॒स्य
 हो॒त्रम॑र्हतः। बृ॒हस्प॑तिः स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्।
 व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः
 सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
 पृथिवीमदृ०हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देव
 बरुहिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणा-
 सन्नम्। अन्या बरुही०ष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
 कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य
 वेतु यजं॥४९॥ वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूथ्यद्वं

(देवं बरुहिर्देवीद्वारिं देवी उपासान्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहुंती देवा दैव्या होतां शिक्षितौ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव
 इन्द्रो नराश०सं देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बरुहिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेकां वियन्तु
 चतुर्वत्त्ववर्धयदवर्धयन्निर्वर्धतामेकांऽवर्धय०क्षतुर्वर्धयत्। वस्तोरा वध्मेन दैवीरयावीष०हृताऽस्युक्षच्छुतेन दिव० स्वासस्थ०
 स्विष्ट० शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥ [१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्र०
 सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्।
 मधु शष्पैर्न तेजं इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती।
 अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय
 वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षं नराश०सं न
 नृगृहम्। पति० सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो
 न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं
 तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य

होत॒र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदिडेडित आ॒जुह्वानः॑ सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॑ बलेन॑
वर्धयन्। ऋष॑भेण गवेन्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वीर्यम्। यवैः॑
कर्क॑न्धुभिः। मधु॑ ला॒जैर्न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृतं॑ मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्व॒रुहिः॑
सुष्ट॑रीमोर्णम्रदाः। भिष॑ङ्गास॒त्या॥५२॥

भिष॑जाऽश्विनाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भिष॑घ्ने॒नुः सर॑स्वती।
भिष॑गदुह इन्द्रा॑य भेष॒जम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं॑ मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒रो दि॑शः। क॒व॒ष्यो न
व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॒ दि॑शः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी दु॒धै।
दुहे॑ कामा॒न्त्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शुक्रं॑ न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं॑ मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑
यक्षत्सुपे॑शसोषे नक्तं॑ दिवा॑। अ॒श्विना॑ स॒ज्जाना॑ने। समं॑ जाते॒
सर॑स्वत्या। त्विषि॑मिन्द्रे न भेष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृदा।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं॑ मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्वै॒व्या होता॑रा
भिष॑जाऽश्विना॑। इन्द्रं॑ न जागृ॑वी दिवा॒ नक्तं॑ न भेष॒जैः।
शूष॑ः सर॑स्वती भिष॒क्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं॑ मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑
यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भेष॒जम्। त्रय॑स्त्रिधात॒वोऽप॑सः। रू॒पमि॑न्द्रे

हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न॒ भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य
दधु॒रिन्द्रि॑यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्र॒मश्वि॑ना॒। भिष॑जं न
सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॑तिरिन्द्रि॒यम्। वृ॒को न र॑भ॒सो
भिष॑क्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मितार॑ः
श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॑न्युः॒ राजा॑नं व्याघ्रं नम॑साऽश्वि॒ना
भा॑मम्। सर॑स्वती भिष॑क्। इन्द्रा॑य दुह॒ इन्द्रि॑यम्। पयः॒ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॒॥५७॥

होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒
मे॒दसां॑ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑मश्वि॒भ्याम्। स्वाहा॑ मे॒षः
सर॑स्वत्यै। स्वाहा॑र॒षभ॑मिन्द्रा॑य सि॒ःहाय॑ सह॑सेन्द्रि॒यम्।
स्वाहा॑ऽग्निं न भेष॒जम्। स्वाहा॑ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ः
सु॒त्रामा॑णः सवि॒तारं॑ वरु॒णं भिष॑जां पति॑म्। स्वाहा॒ वन॒स्पति॑
प्रि॒यं पाथो॑ न भेष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॑ऽग्निः हो॒त्राञ्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर्भेष॑जम्। पयः॒ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑
यक्ष॒दश्वि॑ना सर॑स्वतीमिन्द्र॑ः सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाः॑
सु॒रामा॑णः। छा॒गेन॑ मे॒षैर॑ऋ॒षभैः॑ सु॒ताः। श॒ष्पेन॑ तो॒क्त्राभिः॑।

लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः
पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्रुतः। तानश्विना
सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताः सौम्यं मधु। पिबन्तु
मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतुर्यज॥५९॥

वीर्यं वियन्वाज्यस्य होतुर्यज् नासत्या
सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजं वियन्वाज्यस्य होतुर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं षट्। तनूनपांश्च
नराशः समृषिः। इडडितो यवैरष्टौ। बृहिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतांरा सीसेन रसः।
तिस्रस्वष्टारमष्टावंष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बर्दरेर्बर्दर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना
न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥ [११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्त्सुतः। दुहे
धेनुः सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा
सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाः सीन्द्रियम्।
इन्द्राय पथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नराशः सेन
नग्नहः॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजा सुते। आजुह्वाना
सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
समूर्जं स रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्।
सोमं शुक्रं परिस्रुता। सरस्वती तमाभरत्। बरुहिषेन्द्राय
पातवे॥६१॥

कवृष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः।
इन्द्रो न रोदसी दुधै। दुहे कामान्त्सरस्वती। उषासा
नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा।
समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं
सरस्वति॥६२॥

दैव्यां होतारा भिषजा। पातमिन्द्रः सचा सुते। तिस्रस्त्रेधा
 सरस्वती। अश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्नुता सोमम्। इन्द्राय
 सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजं नः सरस्वती।
 इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपः रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो
 वनस्पतिः। शशमानः परिस्नुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे
 धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता।
 समधाताः सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रै सुतं मधु॥६३॥

सुतेऽष्टौ च॥

[१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
 शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय जग्निरे। यमश्विना सरस्वती।
 हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
 सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र
 इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हविष्पतिः।
 यजमानाय सश्रत। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय
 दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्।
 सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशत। अश्विना
 गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती।
 यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी
 नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा

सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑ श॒तक्र॑तुः।
इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥ उ॒भा सर॑स्वती बल॑मिन्द्रि॒यव॑रा प॒दं॥ ——— [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमि॑न्द्रे अ॒श्विना॑। ते॒जो न
चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑। दे॒वीर्द्वा॑रो अ॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती।
प्रा॒णं न वी॑र्य॒न्नसि॑। द्वा॒रो दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती। बलं॑ न
वाच॑मा॒स्ये। उ॒षाभ्या॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑। दे॒वी जो॑ष्टी अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॑न्द्रे सर॑स्वती।
श्रो॒त्रं न क॑र्णयो॒र्यशः॑। जो॑ष्टी॒भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे सु॒दुघे॑। प॒यसे॑न्द्रः सर॑स्वत्य॒श्विना॑
भि॒षजा॑ऽवत। शु॒क्रं न ज्यो॑तिः स्तन॑यो॒राहु॑ती ध॒त्त इन्द्रि॒यम्।
व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑।
होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒षट्कारैः॑ सर॑स्वती। त्विषि॑ न हृद॑ये
म॒तिम्। होत॑र॒भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑
यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भा॒रती॑डा।
शूष॑न्न मध्ये॒ नाभ्या॑म्। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने

वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।
इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥ ७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्।
सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न
जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे
स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥ ७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बर्हिषा
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अग्निः
स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विनां। वाचा
वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः
सुत्रामां सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा
देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनां। होता होत्रे स्विष्टकृत्।
यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिः स्वधाम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥ ७२॥

दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं होतार्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजंन्द्रियाणि वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं सरस्वत्या वनस्पतिः षड् (देवं बर्हिर्देवीद्वारं देवी उपासांश्विनां देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहंती
देवा देवानां भिषजां वषट्कारेदेवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीदेव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनां देवो अग्निः
स्विष्टकृद्देवानां समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विनां सर्वं वियन्तु द्वारंस्तिस्रः सर्ववियन्तु अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः
सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वं सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्यां
सुतासुती। अञ्जन्त्यं यजमानः॥) [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयं सुतासुती यजमानः।

पचन्पु॒त्तीः। पचन्पु॒रोडा॒शान्। गृह्णन्ग्र॒हान्। ब॒ध्नन्त्र॒श्विभ्यां॒
छाग॑ꣳ सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्वि-
भ्या॑म्। ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒र्षभ॑म॒श्विभ्या॑ꣳ सर॑स्वत्यै। सू॒प॒स्था
अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॒रभवत्। अ॒श्विभ्यां॒ छागे॑न॒ सर॑स्वत्या॒
इन्द्रा॑य॥ ७३ ॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒र्षभे॑णा॒श्विभ्या॑ꣳ
सर॑स्वत्यै। अक्ष॑ꣳ स्तान्मे॒दस्तः॑ प्रति॑पच॒ताग्र॑भीषुः। अवी॑वृधन्तु
ग्र॒हैः। अपा॑ताम॒श्विना॒ सर॑स्वतीन्द्रः॒ सु॒त्रामा॑ वृ॒त्रहा॑।
सोमा॑न्त्सुरा॒मणः॑। उपो॑ उक्थाम॒दाः श्रौ॒द्विम॑दा॒ अदन्।
अवी॑वृधन्ताङ्गु॒ष्ठैः। त्वाम॒द्य॒र्ष आ॒र्षेय॒र्षीणा॑न्नपादवृणीत।
अ॒यꣳ सु॑तासुती यज॑मानः। बहु॒भ्य आ स॑ङ्गतेभ्यः। ए॒ष मे॑
दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यतु॒ इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॑न्यदुः।
तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व॑। इ॒षित॑श्च
होत॑रसि॒ भद्र॑वाच्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्तवा॑काय॒ सूक्ता॑
ब्रू॒हि॥ ७४ ॥ इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः॒ सुप्त॑ च॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒केतु॑ना॒। त्वꣳ सो॑म
म॒हे भग॑ं त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑
पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॑ त्वꣳ सो॑म पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑। ब॒र्हिष॑दः
पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उप॑हृताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वात्ताः पि॒तरः॑।
अ॒ग्निष्वा॑त्तानृ॒तुम॑तो॒ हवाम॑हे। नरा॒शꣳसै॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः।
ते नो॑ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॑ शं

चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽवरेऽमृता॑सो भवन्तः।
अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॑स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जुष॑माणाः
कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा अवरे॑ परे॑ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
संवि॑दा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जुष॑न्ताम्। यद॑ग्रे कव्यवाहन॑
त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मात॑ली क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्देव॑त्रा
जेह॑मानाः। हो॒त्रावृ॒धः स्तोम॑तष्टासो अ॒र्कैः। आ॒ऽग्ने
याहि॑ सुवि॒दत्रै॑भिर्वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभिर्घर्म॑सद्भिः।
ह॒व्यवा॑ह॒मजर॑ पुरुप्रियम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सपर्यन्।
उपा॑सदं कव्यवाहं॑ पि॒तृणाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒
समृ॑ण्वतु॥७६॥ अ॒नग्नि॑ष्वात्ता जेह॑मानाः सुप्त॑ च॥ _____ [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॑दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्य॑शः। सुष॑मिद्धं
वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्र॑ वयो॒धसम्॑। गा॒य॒त्रीं छन्द॑
इन्द्रि॑यम्। त्र्य॒विं गां वयो॑ दधत्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यजं। होता॑ यक्षच्छुचि॒व्रत॑म्। तनून॑पा॒तमु॒द्भिद॑म्। यं
गर्भ॑मदि॒तिर्दधे॑॥७७॥

शुचि॑मिन्द्रं वयो॒धसम्॑। उ॒ष्णिहं॑ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्।
दि॒त्यवा॑हं गां वयो॑ दधत्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता॑
यक्षदी॒डेन्य॑म्। ईडि॒तं वृ॒त्रह॑न्त॒मम्। इडा॑भिरीड्य॒ सहः॑।
सोम॑मिन्द्रं वयो॒धसम्॑। अ॒नुष्टु॒भं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒थ्सं गां
वयो॑ दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
 पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
 वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
 ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं
 छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशंसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
 नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द
 इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या
 कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्द इहेन्द्रियम्।
 अनङ्गाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं
 वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो
 दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
 त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं
 वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्य-
 पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्।
 ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षश्वाहाकृतीः। अग्निं
 गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
 अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥ दधे दधदतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं सुप्तं च (इडस्पदं अग्निज्ञायत्रीव्यविम्। शुचिं व्रतं शुचिमुष्णिहं दित्युवाहम्। इडेन्यं सोममनुष्टुभं त्रिवधम्।
 सुबर्हिपदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चविम्। व्यचं स्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पुङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशं विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं
 पष्ठवाहम्। प्रचैतसा सुयुजेन्द्रं जगतीमिहानुवाहम्। पेशस्वतीस्तिष्ठः पतिं विराजमिह धेनुत्रा। सुरतंसन्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं
 द्विपदमिहोक्षाणम्। शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वशात्रा। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधेन्द्रियमृषिं
 वसु नवं दशहेन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधेन्द्रियं सर्वं वेतु॥) [१७]

समिद्धो अग्निः समिधौ। सुषमिद्धो वरुण्यः। गायत्री छन्द
 इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च
 सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्युवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवधसो गौर्वयो दधुः।
 सुबर्हिर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णवर्हिर्मर्त्यः। बृहती छन्द
 इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः।
 ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पुङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो
 दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द
 इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। दैव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण

स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॑यम्। अ॒न॒ङ्गान्गौर्वयो॑ दधुः।
ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भा॒रती॑ म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॑यम्। धे॒नुगौर्न॑ वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒
अ॒द्भुतः॑। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। उ॒क्षा
गौर्न॑ वयो॑ दधुः। श॒मिता॑ नो॒ वन॑स्पतिः। स॒विता॑ प्र॒सुव॑न्भगम्।
क॒कुच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। व॒शा वे॒हद्वौर्न॑ वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं
वरु॑णः। सु॒क्षत्रो॑ भैष॒जं के॑रत्। अति॑च्छ॒न्दाश्छ॑न्द॒ इन्द्रि॑यम्।
बृ॒हदृष॑भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥ अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्वौर्न वयो दधुश्चत्वारि
च॥

[१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑
तेज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॑तुना॑। रु॒द्राः
प॑ञ्चद॒शे स्तु॑तम्। बृ॒हता॑ यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः।
व॒र॒षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॑तम्॥८८॥

वै॒रूपे॑ण॒ विशौ॑जसा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑र्तुना॑
दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ंश ऋ॑भ॒वः स्तु॑तम्। वैरा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॑यम्।
ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। म॒रुत॑स्त्रि॒णवे॑
स्तु॒तम्। बले॑न॒ शक्क॑रीः स॒हः। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः।
शै॒शिरे॑ण॒र्तुना॑ दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ंशेऽमृ॑त॑ऽ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑
रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः॥८९॥ स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॑त॑ सहो॑ ह॒विरि॒न्द्रे

वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वरुषाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥) [१९]

दे॒वं ब॒र॒हिरि॒न्द्रं वयो॑धसम्। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रि॒या

छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज। देवीद्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीदेवमवर्धयन्।
उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज॥१०॥

देवी देवं वयोधसम्। उपे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा
छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यज। देवी जोष्टीं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी
देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥११॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्।
पङ्क्ता छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतांरा देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्।
त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥१२॥

देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशंसो देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत
इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥१३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।

द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यज्। देवं बरुहिर्वारितीनां देवमिन्द्रं
 वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश्
 इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्। देवो
 अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
 अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यज्॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च
 च (देवं बरुहिर्गायत्रिया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहं प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्।
 देवी ऊर्जाहुती पङ्कजा शुकम्। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिष्ठस्तिष्ठो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो
 नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बरुहिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा
 क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुरवर्धयत्॥)॥—[२०]

स्वाद्धी त्वा सोमः सुरावन्तं सीसेन मित्रोऽसि यदैवा होतां यक्षस्मिधेन्द्रं समिद्धं इन्द्र आचरपणिग्रा देवं
 बरुहिरहोतां यक्षस्मिधाऽग्निं समिद्धो अग्निरंश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बरुहिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होतां यक्षदिडस्पदे
 समिद्धो अग्निः समिधां वसन्तेनर्तुनां देवं बरुहिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वाद्धी त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोपासान्ता बदैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहुङ्गां देवी देवं
 वयोधसं चतुर्नवतिः॥१४॥

स्वाद्धी त्वा वेतु यज्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृ॒थस्तो॑मो भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै त्रिवृत्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव
रु॒न्धे। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमो भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः।
ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव रु॒न्धे। र॒थन्त॑रꣳ सामं भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै
र॒थन्त॑रम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव रु॒न्धे। प॒रि॒स्र॒जो॒ होता॑ भवति॥१॥

अ॒रु॒णो मि॑र्मि॒रस्त्रि॑शुक्रः। ए॒तद्वै ब्र॑ह्मवर्चसस्य॑ रू॒पम्।
रू॒पेणै॒व ब्र॑ह्मवर्चसमव॑ रुन्धे। बृ॒ह॒स्पति॑रकामयत दे॒वानां॑
पु॒रो॒धां ग॑च्छेयमिति। स ए॒तं बृ॑हस्पतिस॒वम॑पश्यत्।
तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स दे॒वानां॑ पु॒रो॒धाम॑गच्छत्।
यः पु॒रो॒धाका॑मः स्यात्। स बृ॑हस्पतिस॒वेन॑ यजेत॥२॥

पु॒रो॒धामे॒व ग॑च्छति। तस्य॑ प्रातः स॒वने॑ स॒न्नेषु॑
ना॒राशꣳसे॑षु। एका॑दश दक्षि॒णा नी॑यन्ते। एका॑दश मा॒ध्यं
दिने॑ स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ ना॒राशꣳसे॑षु। एका॑दश तृ॒तीय॑स॒वने॑
स॒न्नेषु॑ ना॒राशꣳसे॑षु। त्रय॑स्त्रि॒श॒थ्सम्प॑द्यन्ते। त्रय॑स्त्रि॒श॒द्वे
दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव रु॒न्धे। अ॒श्वश्च॑तुस्त्रि॒शः। प्रा॒जाप॑त्यो
वा अ॒श्वः॥३॥

प्रा॒जाप॑तिश्चतुस्त्रि॒शो दे॒वता॑नाम्। याव॑तीरे॒व दे॒वताः॑।
ता ए॒वाव रु॒न्धे। कृ॒ष्णाजि॑नेऽभिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्म॒णो
वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसेनै॒वैनꣳ
सम॑र्धयति। आज्ये॑नाभिषि॑ञ्चति। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्।
तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥४॥ होता॑ भवति यजेत् वा अ॒श्वो दधा॑ति॥—[१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः।
पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय
सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्थसूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
मारुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मारुतः।
विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः।
विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स
हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥ वारुणो विद्वै मारुतोऽष्टौ च॥———[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः।
सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः।
एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो
वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि
प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः।
अथो य एव कश्च सन्थसूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी
नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति।
 अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
 ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन
 घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति।
 ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
 ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
 वीर्यावत्तरो भवति॥९॥ सुङ्गच्छते भागधेयेनान्वमन्येतां रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो
 ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीं सूतवंशामा लभते।
 सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति।
 रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च
 राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु
 पप्रिम्। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजां
 सुक्षितिं सुश्रवंसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥ रेतः
सोमः सुत च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते।
 स देवसवः। य इष्ट्या सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये
 देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयता।
 यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासां सर्वासां
 सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशस्यर्चा-

ऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशंसः। निहुत्य वावैतत्।
 अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं
 भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदंग्रे
 महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥ सूयते
 सधस्तुतिस्त्रिणि च॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने
 कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्सवः। यो
 राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी।
 स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे
 भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि
 स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्।
 अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं
 प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति।
 पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः।
 रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः।
 महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा
 परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं
 गमयति॥१५॥ इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिर्ग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये

या। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये
पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न
आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये।
त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। रथे अक्षेपु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य
शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय
त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत
ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय
त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र
यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु
मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा।
ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।
पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा

सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा
सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं रेतो
वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे
देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो
वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्मना। सोम
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मो रसः। तमहमस्मा आ-
मुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो
रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि।
अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे
दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तश्च श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसा सम्पिपृग्धि
माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥

[७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ
मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्गावभित्
आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।

श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम।
आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु
बृहस्पतिः॥ २३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा
अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा
मित्रावरुणाविहावेतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो
अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च
त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी
उपस्थम्॥ २४॥ बृहस्पतिः सोमो अग्निरकं च॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता
अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं
भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ
चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥ २५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्।
राडसि विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्विरण्यं
ददाति। तेजस्तेनाव रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन।
यदष्ट्राम्॥ २६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बभ्राति।

ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव सर्वमवरुध्य॥ २७ ॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनं समा नानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतं सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥ २८ ॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥ २९ ॥ भवन्त्यष्टांमवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ — [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥ ३० ॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव

संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तौ यज्ञः।
यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै॥ ३१॥ भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥—————[१०]

अगस्त्यो मरुद्ध्य उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त।
त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च
कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं
भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया
भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं
तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव
ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य
उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा
कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन
यजते॥ ३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै
मारुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य
एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः।
आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेरेव नैति॥ ३४॥ तृतीयै गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं

वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥) —[११]

अस्या जरांसो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः

पाव॒काः। श्वि॒चीच॑यः श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒न॒र॒षदो॑ वा॒यवो॑
न सोमाः॑। यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॑हत्।
अ॒ग्ने यक्षि॑ स्व॒न्दम॑म्। अ॒श्विना॑ पिब॑न्तः सु॒तम्। दी॒द्यग्नी॑
शुचि॒व्रता॑। ऋ॒तुना॑ यज्ञ॒वाह॑सा॥ ३५॥

द्वे वि॒रूपे॑ चरतुः स्व॒र्थे। अ॒न्याऽन्या॑ व॒त्समु॑प॒ धाप॑येते।
हरि॑र॒न्यस्यां॑ भव॑न्ति स्व॒धावान्। शु॒क्रो अ॒न्यस्यां॑ दद॒ष्टे
सु॒वर्चाः॑। पूर्वा॑परं चरतो मा॒ययै॑तौ। शि॒शू क्रीड॑न्तौ परि॑
यातो अध्व॑रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि च॒ष्टे। ऋ॒तून॒न्यो
वि॒दध॑ज्जायते पुनः॑। त्रीणि॑ श॒ता त्री॑ष॒हस्रा॑ण्य॒ग्निम्। त्रि॑श॒च्च
दे॒वा नव॑ चाऽस॒पर्य॑न्॥ ३६॥

औक्षं॑ घृ॒तैरास्तृ॑ण॒न्ब॒र॒हिर॑स्मै। आदि॒द्धोता॑रं न्य॒षाद॑यन्त।
अ॒ग्निना॑ऽग्निः समि॑ध्यते। क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॑वा॑। ह॒व्य॒वाङ्मु॒होऽऽस्यः॑।
अ॒ग्निर्दे॒वानां॑ ज॒ठर॑म्। पू॒तद॑क्षः क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॑रा
ग॑मत्। अ॒ग्निश्रि॑यो म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॑ग्रम॒व
ई॒महे॑ व॒यम्॥ ३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒रुष॑निर्णिजः। सि॒न्हा न ह॑ष॒क्रत॑वः
सु॒दान॑वः। यदु॒त्त॒मे म॑रुतो मध्य॒मे वा॑। यद्वाऽव॒मे सु॑भगासो
दि॒वि ष्ठा॑। ततो॑ नो रु॒द्रा उ॒त वाऽन्व॑स्य। अ॒ग्ने वि॒त्ताद्ध॑विषो
यद्य॑जा॒मः। ईडे॑ अ॒ग्निः स्व॑व॒सन्न॑मो॒भिः। इ॒ह प्र॑स॒प्तो वि॑ च
यत्कृ॑तं नः। रथै॑रिव॒ प्रभ॑रे वाज॒यद्धिः॑। प्र॒दक्षि॑णिन्म॒रुता॑ः

स्तोमं मृच्छाम् ॥ ३८ ॥

श्रुधि श्रुत्कर्णं वह्निभिः। देवैरग्रे स्यावभिः। आसीदन्तु
बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे
अग्रे सुमतिं भिक्षमाणाः ॥ ३९ ॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे।
कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यासं आस्यम्।
त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वां रातिषाचो अध्वरेषु
सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वां यज्ञस्य साधनम्।
अग्रे होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं
दूतममर्त्यम् ॥ ४० ॥ यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृच्छां भिक्षमाणाः प्रचेतस्मेकं च ॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो
अच्छं। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा
ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्।
वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।
युजं वृत्रेषु वज्रिणम् ॥ ४१ ॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो
हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया
तरणिरद्रिबर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अर्कैः। व्युस्त्रिधो

अ॒स्रो अ॒द्रिर्बि॒भेदः। उ॒तत्य॒दा॒श्वश्चै॒यम्। यदिन्द्र॒ नाहु॑षी॒ष्वा।
अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॒तीद॑यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ ह॒वाम॑हे। अ॒हो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॑ दै॒व्यं
जन॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रं वरु॑णꣳ सा॒तये॑ भ॒गम्। द्यावा॑पृथि॒वी
म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्।
आदि॑त्स॒खिभ्य॑श्च॒रथꣳ स॒मैर॑त्। इन्द्रो॒ नृभि॑र॒जन॒दीद्या॑नः
सा॒कम्। सूर्य॑मु॒षसं॑ गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑
वि॒द्वान्। सु॒वर्व॒ज्योति॑रभ॒यꣳ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्या तं इन्द्र॒ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम श॒रणा
बृ॒हन्ता॑। आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः स॒जोषाः॑। ब्र॒ह्म जुषा॑णो
ह॒र्यश्च॑ याहि। वरी॑वृ॒ज्ज॒स्थवि॑रेभिः सु॒शि॒प्रा। अ॒स्मे दध॑द्व॒षणꣳ
शु॒ष्ममिन्द्र॑। इन्द्रा॒य गा॒वं आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ म॒धु।
यथ्सी॑मु॒पहृ॑रे वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रि॒न्धेन॑वो॒ जोज॑युर्नः॥४४॥

ग॒भस्त॑यो नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अ॒हर॑हृ॒भूय॑ इ॒ज्जोगु॑वानाः।
पूर्णा॑ इन्द्र॒ क्षु॒मतो॑ भो॒जन॑स्य। इ॒मां ते॒ धियं॑ प्र भ॒रे म॒हो
म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॑षणा॒ यत्त॑ आ॒न॒जे। तमु॑त्स॒वे च॑ प्र॒स॒वे
च॑ सा॒सहि॑म्। इन्द्र॒ दे॒वासः॑ श॒वसा॑ म॒दं ननु॑॥४५॥

जोजयुर्नः सप्त च॥

वज्रिणमयश्चस्ति

[१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृ॒जत॑। तै॒ऽस्मात्सृ॑ष्टाः प॒रां च॑
आ॒यन्। ता॒न॒ग्नि॑ष्टो॒मेन॑ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒नु॒कथ्ये॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्।
ता॒न्धो॒ड॒शिना॑ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्ना॒त्रि॒या नाऽऽप्रो॑त्।

तान्त्सन्धिना॒ नाऽऽप्रोत्। सोऽग्निम॑ब्रवीत्। इ॒मान्म॑
ई॒प्स॑तेति। तान॒ग्नि॒स्त्रिवृ॒ता॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रोत्॥ ४६॥

स इन्द्र॑मब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ई॒प्स॑तेति। तानिन्द्रः पञ्चद॒शेन॒
स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रोत्। स विश्व॑ान्दे॒वान॑ब्रवीत्। इ॒मान्म॑
ई॒प्स॑तेति। तान् विश्वे॑दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नु॑वन्।
स विष्णु॑मब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ई॒प्स॑तेति। तान् विष्णु॑रेकवि॒ंशेन॒
स्तोमे॑नाऽऽप्रोत्। वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥ ४७॥

इ॒दं विष्णु॑र्वि च॒क्रम॒ इति॒ व्य॒क्रम॑त। यस्मा॑त्प॒शवः॒ प्रप्रेव॑
भ्र॒ंशे॑रन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्रो॑त्। तद॒स्यो॒र्याम॑स्यास्यो॒र्याम॑-
त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जै॒त्वा॑नि जि॒त्वा। यं का॒म॒मका॑मयन्त॒
तमा॑ऽऽप्नुवन्। यं का॒म॑ का॒मय॑ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्रोति॥ ४८॥ स्तोमे॑न॒
नाऽऽप्रो॑दवारयत् नवं च॥ [१४]

व्याघ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भि॒शस्ति॒पा
अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वाना॑
मिथु॒याक॑र्म भा॒गम्। सावी॒रु॒हि दे॒व प्र॑स॒वाय॑ पि॒त्रे।
व॒ष्मणा॑म॒स्मै वरि॑माण॒मस्मै। अथा॒स्मभ्य॑ं स॒वितः॑
स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॒तेषु॑ चरति॒
प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्बभूव॥ ४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति॒ राज॒सूय॑म्। स राजा॑ रा॒ज्यम॑नु
मन्य॑तामि॒दम्। येभिः॑ शिल्पैः॑ पप्रथा॒नाम॑दृ॒हत्।
येभि॑र्द्याम॒भ्यपि॑ श॒त्रुजा॑प॒तिः। येभि॑र्वाच॑ वि॒श्वरू॑पां

सुमव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।
या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासा रुचा।
अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन।
पयसा सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्।
समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतम रुथीनाम्। वाजानां
सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा।
आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा।
विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्क्षजङ्करम्। रोचमानं मरुतामग्रे
अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु
नामहूतम९ हुवेम। प्र बाहवां सिसृतं जीवसे नः। आ
नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने॑ श्रवयतं युवाना।
श्रुतं मे मित्रावरुणा हुवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू
उपाव॑ हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययुत्तेनममग्न इह वर्चसा समङ्क्षि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन
छन्दसोपावहरामि॥

[१५]

अभि प्रेहि॑ वीरय॑स्व। उग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आतिष्ठ
वृत्र॒हन्त॑मः। तुभ्य॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्काव॒भितो॑ रथं
यौ। ध्वान्तं वा॒ताग्र॑मनु॒ सञ्चर॑न्तौ। दूरे॒हैतिरिन्द्रि॑यावा॒न्यत॑त्री।
ते नोऽग्र॑यः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्य॑थायै
त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्ठासः। ए॒वा ब्र॑ह्मन्तवेदस्तु।
तिष्ठा॒ रथे॒ अधि॑ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व युवसे स्व॒श्वः।
आ तिष्ठ॑ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा
मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शुक्रो बृहद॒क्षिणा॑
त्वा पिप॑र्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒९ सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑
त्वाऽवतु॑ सवि॒ता स॒वेन॑॥५६॥

इन्द्रं॑ वि॒श्वा अ॒वीवृ॑धन्। स॒मुद्र॑व्यचसङ्गिरः॑। र॒थीत॑म९
रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒९ सत्प॑तिं पतिम्। परि॑मा से॒न्या घोषाः॑।

ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां
गोपंतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता
पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतः
सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं
परिषस्वजानाः। सिहं हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं
न सुहुवंतस्थिवांसम्। मर्मज्यन्ते द्वीपिनमपस्वन्तः।
उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य।
सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु
धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला
ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा
राजा भूयासम्॥५८॥ स्वधायै त्वा सुवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासन्त। येभिराभृतं यदिदं
विरोचन्ते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा
सं सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवर्ते काण्डिनो भवन्ति। तेषां
ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्।
अवास्त्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य
पाशात्। येनावपत्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य

विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स९
सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु
ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ९स्येनेमं वर्चसा स९
सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ९स्येनेमं
वर्चसा स९सृजाथ। यथसीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा
क्षुरः परिववर्ज वपस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौ९स्येनेम९ स९ सृजाथो वीर्येण॥६१॥ अवासाग्दीक्षा वशिनी ब्रह्माऽदधाद्ववर्ज
वपस् स्ते द्वे च॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान
एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त९
स९ स्तम्भं व्यहन्। यद्वहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि
पाप्मानं भ्रातृव्य९ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥६२॥

य९ राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा
पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य।
विशामार्धिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे
चतुर्विंशे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलि९ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुगवा अग्रे क्षत्राण्यार्तेषु। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आश्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दांसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतोबृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः। संजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥ वेद हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरैकं च॥—————[१८]

त्रिवृद्धांश्रयोऽग्निमुखा ह्यद्विर्द्विदंश्रिय आंश्रयो न वै सोमं यो वै सोमंनेष गौसुवः सिंहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बृहोर्भयानुगस्त्योस्या जरांसुस्तिष्ठा हरिं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रोऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्धो वै सोमेनायुरसि बृहर्भवति तिष्ठा हरिरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं षट्थंष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वेतः॑ सि॒षक्ति॑ नि॒युता॑-
मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॑ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑
चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ञ्जतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑
धाति॑ देवम्। अ॒धा वा॒युं नि॒युतः॑ स॒श्वत॑ स्वाः। उ॒त श्वे॑तं
वसु॑धिति॒न्निरे॑के। आ वा॒यो प्र॒ याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती
म॑नीषा॥१॥

बृह॑द्रयिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॑
पत्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्ष॒सि प्र॑यज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णी॒भिरु॑प॒ याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॒यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादय॒स्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूवा
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः स्या॑म पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॑णां पति॑ यज॒तं
बृह॑न्तम्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। प्रजा॑पतिं
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य। यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॒तु। प्रजा॑पते
त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः। दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्।
पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः पर॒स्पाः। ह॒विर्नो॑ देव वि॒ह्वे जु॑ष॒स्व।
तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑॥३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वतं॑ उ॒द्धतं॑श्च। प्रजा॑पते वि॒श्वसृ॒ज्जीव॑ध॒न्य इ॒दं

नो देव। प्रतिह॑र्य ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्।
 दे॒वाना॑म॒ग्रे यज॑तं य॒जध्व॑म्। स नो॑ ददातु द्रवि॑णं सु॒वीर्य॑म्।
 रा॒यस्पोषं॑ वि ष्य॑तु नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे श॑तदा॒य
 उ॒क्थ्यः। यः प॑शूनां र॑क्षि॒ता वि॑ष्ठि॒ताना॑म्। प्र॒जाप॑तिः
 प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जु॑षतां ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूष॒णमौ दे॒वौ।
 सोमा॑पूष॒णा रज॑सो वि॒मान॑म्। स॒प्तच॑क्रं रथ॑मवि॒श्वमि॑न्वम्।
 वि॒ष्वृतं॑ मन॑सा यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृष॒णा
 प॒ञ्चर॑श्मिम्। दि॒व्यन्यः॑ स॒दनं च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थिव्या॑म॒न्यो
 अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे। ताव॑स्मभ्यं पु॒रुवारं॑ पु॒रुक्षु॑म्। रा॒यस्पोषं॑
 वि॒ष्येता॑न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धि॒यं पृ॒षा जि॑न्वतु वि॒श्वमि॑न्वः। र॒यिं सोमो॑
 रयि॑पतिर्दधातु। अ॒व॑तु दे॒व्यदि॑तिर॒नुवा॑। बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑
 सु॒वीराः॑। वि॒श्वान्य॑न्यो भु॒वना॑ ज॒जान॑। वि॒श्वम॑न्यो
 अ॒भिच॑क्षा॒ण ए॒ति। सोमा॑पूष॒णाव॑व॒तं धि॒यं मे। यु॒वभ्यां
 वि॒श्वाः पृ॒त॑ना जये॒म। उ॒दु॒त्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राद्या॑म्। यत्किं चे॒दं
 कि॑त॒वासः॑। अ॒व॑ ते हे॒ड॒स्तत्त्वा॑ या॒मि। आ॒दि॒त्याना॑म॒वसा॑
 न द॑क्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्। य॒ज्ञो
 दे॒वानां॑ शुचि॑र॒पः॥६॥ मृ॒गीषा॑ऽस्तु च॒तस्या॑स्मे कि॒त॒वासं॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सी॒द॒न्नादि॒त्या अधि॑

ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु
य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सून॑वो अदि॒तेः पीव॑सामिषम्।
घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑ह॒र्यन्ते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे।
आदि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मस्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु
य॒ज्ञम्। आदि॒त्यासः॑ प॒थिभिर्दे॒वयानैः॑ ॥ ७ ॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं
जुष॑न्ताम्। स्क॒भाय॑त॒ निर्ऋ॑ति॒ः सेध॑ताम॒तिम्। प्र
र॒श्मिभि॑र्यत॒माना॑ अमृ॒धाः। आदि॒त्याः काम॑ प्रय॒तां वष॑ट्कृतिम्।
जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्राः। आदि॒त्यान्काम॑मव॒से हुवे॑म। ये
भू॒तानि॑ ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्।
स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः ॥ ८ ॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः
सेध॑न्तो अम॒तिं दुरे॑वा॒म्। अ॒स्मभ्यं॑ पु॒त्रा अदि॑तेः प्र
य॑स॒त। आदि॒त्याः कामं॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॑ नय॒
सुप॑था रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॑युना॒नि वि॒द्वान्।
यु॒योध्य॑स्मङ्गु॒हुरा॑णमेनः। भूयि॑ष्ठान्ते नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः॑
शु॒क्राय॑ भान॒वे भर॑ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म् ॥ ९ ॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नूषि॑। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वाना॑
जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॑रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्निं य॑न्ति
द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒शं सु॒प्रती॑कं स्व॒श्वम्।

हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः।
अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यः सुविताय देव।
क्षां विश्वेभिरजरैर्भिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि
विश्वा। पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं
योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः।
दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं। इन्द्रं
नरो युजे रथम्। जगृष्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर
गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः
पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेकं
इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं
यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियांनाम्। आराच्छत्रुमप
बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे
धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ
वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो
ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि
सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समंजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः।
 अपः सिषांसन्थसुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमकैः।
 बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पावीरवी। इमा
 जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः।
 पारावदघ्नीमवसे सुवृत्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम
 धीतिभिः॥१४॥ देवयानैर्देवाः सुपुतं यजत्र हस्तमस्ति तमांश्स्यूर्मिभिर्द्वे च॥—————[२]

सोमो धेनुं सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं
 ददातु। सादन्यं विदथ्यं सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वं सोम क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः।
 त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं
 ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्थसोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि
 गोत्राणि। अभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
 व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।

आर्याय॑ विशो॑व॒तारी॑र्दासीः॑। अ॒यꣳ शृ॒ण्वे अध॑ जय॑न्नु॒त
घ्नन्। अ॒यमु॑त प्र कृ॑णुते यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यं कृ॑णुते
म॒न्युमि॑न्द्रः॥१७॥

विश्वं॑ दृढं भ॑यत एज॑दस्मात्। अनु॑ स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो
अस्य॑। अव॑र्धत मध्य॒ आ ना॒व्याना॑म्। स॒ध्रीची॑नेन॒ मन॑सा
तमि॑न्द्र ओजि॑ष्ठेन। ह॒न्मना॑हन्नभि॒द्यून॑। म॒रुत्वं॑न्तं वृष॑भं
वावृ॑धानम्। अक॑वारिं दि॒व्यꣳ शा॒समि॑न्द्रम्। वि॒श्वासा॑हमव॑से
नूत॑नाय। उ॒ग्रꣳ स॑होदामि॒ह तꣳ हु॑वेम। जनि॑ष्ठा उ॒ग्रः
सह॑से तुरा॒य॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अव॑र्धन्निन्द्रं म॒रुतं॑श्चि॒दत्र॑।
मा॒ता यद्वी॑रं द॒धन॑द्धनि॑ष्ठा। क॑स्यावो मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्।
यन्मा॑मेकꣳ स॒मध॑त्ताहि॒हत्ये॑। अ॒हꣳ ह्यु॑ग्रस्तंविषस्तुवि॑ष्मान्।
विश्व॑स्य शत्रो॒रन॑मं वध॒स्त्रैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॑ दी॒षमा॑णाः।
विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहुर्ये सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑
अस्तु॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॑त॒ना जया॑सि। वर्ध॑न् वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑।
स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भूवन्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः।
सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः स॒मोकाः॑।
म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒तीन॑सत्वा ह॒व्यो भरे॑षु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतूर्ये॑॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त
पूर्वीः। अयं राजा जगतश्चरषणीनाम्। स एव वीरः
स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा
वृत्रमतर्च्छूर इन्द्रः। अथाभवदमिताभिकृतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं
वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा
दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदृहदृहिता दृहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्व-
वेदाः। पुरोडाशं प्रति गृभ्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतर्च्छूर
इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य
आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषां
वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयं शर्म यंसत्। यः सप्त
सिन्धुं रदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोद्विशश्च।
इन्द्रो हविष्मान्त्सगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप
यासत्॥२२॥ ववर्थ विथ्म इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्याञ्जीणि च॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः
सुवर्षाः। तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे
स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु
जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यंसत्। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं स्तोमपृष्ठम्।
पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हृत्वाभिमांतीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि
 विश्वतो नः। स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहन्
 पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छुतपतिर्जनैषु। तस्मा इन्द्राय
 हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां
 पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्।
 अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥ २४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादृहदभिमातिहेन्द्रः।
 स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा
 नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु
 वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च
 शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
 नेमिः परि ता बभूव॥ २५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेनं
 वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां
 मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्।
 मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना।
 प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।
 विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥ २६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्।
 विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म

यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषा-
ऽरातीर्दहतन्तमाँसि। ययोरोजसा स्कमिता रजाँसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवाँ सेधतँ रक्षसँश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं
योः। अँहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानाँ देवतमा शचिष्ठा।
विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताँ शुचयद्विरकैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः।
प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वँ सदाने ऋतस्य।
आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्।
स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी
गंभीरे रजसी सुमेकै। अवँशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं
न सूनुं पित्रोरुपस्थै। तं पिपृतँ रोदसी सत्यवाचम्। इदं
द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमार्तर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्। भूतं
देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी
पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्।
दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।

या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः
सोम॑राजीरश्वाव॒ती॒५ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धीरिति॒ मातरोऽन्या॑
वो अ॒न्याम॑वतु॥३०॥ हविर्नो दाद्वभूव राति पूर्वहूतावर्कैररदस्मिन् यञ्च च॥ ——— [४]

शुचिं॒ नु स्तोम॑ः॒ श्रुथ॑द्वृत्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्राग्नी॒ प्र
च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॒त्रह॑णा गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॑स्य
य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जिन्वा। विश्वं॑ तद्भ॒द्रं
यद॑वन्ति॒ देवाः॑। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ई॒५
स॒त्येभिः॑ सखि॑भिः शुच॒द्भिः। गो॒धाय॑सं वि॒धन॑सैर॒तर्द॑त्।
ब्रह्म॑णस्पति॒र्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥३१॥

घ॒र्मस्वे॑देभिर्द्रवि॑णं॒ व्या॑नट्। ब्रह्म॑णस्पते॒रभव॑द्यथाव॒शम्।
स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि कर्मा॑ करिष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॑त्स दि॒वे
वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इ॒न्धा॒नो
अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुव॒द्रात॑ह॒व्य इ॒त्। जा॒तेन॑
जा॒तम॑ति॒सृ॒त्र सृ॑सते। यं यं युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑णस्पतिः।
ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒रा५ उप॑पृ॒क्षि
न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव॑म। स इ॒ज्जन॑नेन॒ स
वि॒शा स ज॑न्मना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भर॒ते ध॒ना नृ॑भिः। दे॒वानां॑
यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॑ ब्रह्म॑णस्पतिम्।
यास्ते॑ पू॒षन्ना॑वो अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॑षेमा आशाः॑। प्रप॑थे
प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑।
 आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ
 पृथि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॑ अद॑दुः
 सूर्या॑यै। कामे॑न कृतं त॒वस॑ः स्व॒श्चम॑। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा
 वाज॑बस्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भुव॑ने अर्पितः। अष्ट्रा॑ पृषा
 शि॒थिरा॑मु॒द्वरी॑वृजत्॥ ३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शु॒ची वो ह॒व्या म॑रुतः
 शु॒चीना॑म्। शुचि॑ः हि॒नोम्य॑ध्व॒रः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमृ॑तसाप आयन्। शुचि॑जन्मानः शुच॑यः पाव॒काः। प्र
 चि॒त्रम॑र्कं गृ॒णते॑ तुरा॒य। मा॒रुता॑य॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये
 सहा॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑ते अ॒ग्रे पृथि॒वी म॒खेभ्यः॑।
 अ॒सेष्वा॑ म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥ ३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रि॒याणाः॑। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिभी॑
 रुचा॑नाः। अनु॑ स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म
 श॒शमा॑नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑
 तानि॑ मरुतो॒ विय॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीर॑म्। इ॒मे
 तुरं॑ म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे
 श॒सं॑वनुष्य॒तो नि पा॑न्ति॥ ३६॥

गुरु॑द्वेषो अर॑रुषे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑चरमा॒ अहे॑व। प्रप्र
 जाय॑न्ते अक॑वा॒ महो॑भिः। पृ॒श्नैः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॑ रभि॑ष्ठाः।

स्वयां म॒त्या म॒रुतः॑ सं मि॒मिक्षुः॑। अनु॑ ते दा॒यि म॒ह इन्द्रि॒याय॑।
स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॑ वृ॒त्रह॑त्यै॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ स॒हो यज॑त्र। इन्द्र॑
दे॒वेभि॒रनु॑ ते नृ॒षह्यै॑। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॒घव॑न्ते अ॒स्ति॑॥ ३७ ॥

शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पु॒रुहू॑त नृ॒भ्यः॑। त्व॑ हि दृ॒ढा
म॒घव॑न्विचै॒ताः। अ॒पावृ॑धि॒ परि॑वृतिं न रा॒धः। इन्द्रो॑ रा॒जा
जग॑तश्च॒रष॑णीनाम्। अ॒धि॒क्षमि॑ वि॒षु॒रूपं॑ यद॒स्ति॑। ततो॑
ददा॑तु दा॒शुषे॑ वसू॒नि। चो॒द॒द्राध॑ उ॒प॒स्तु॒तश्चि॒द॒र्वाक्। तमु॑ष्टुहि॒
यो अ॒भिभू॑त्यो॒जाः। व॒न्व॒त्रवा॑तः पु॒रुहू॑त इन्द्रः॑। अ॒षाढ॑मु॒ग्रं
स॒ह॒मा॒नमा॒भिः॑॥ ३८ ॥

गी॒र्भिर्वि॑र्ध वृष॒भं च॑र॒षणी॑नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑ह॒तो य ई॒शे॑।
तमु॑ ष॒वाम वि॒दथे॑ष्विन्द्र॒म्। यो वा॒युना॑ ज॒यति॑ गोम॒तीषु॑। प्र
धृ॒ष्णुया॑ न॒यति॑ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शु॒ष्मो वृष॑भ ए॒तु प॒श्चात्।
ओ॒त्तरा॑द॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मे॒त्वर्वा॑ङ्।
इन्द्र॑ द्यु॒म्नं सु॒वर्व॑द्धे॒ह्यस्मे॑॥ ३९ ॥

व॒राहैर्वि॑श्वहा॑ऽजनि॒ष्ट पू॒षोद्वर्ग॑वृ॒जत्वा॒दयो॑ वः पान्त्य॑स्त्याभि॒र्नवं

च॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु स॒वि॒ता सु॒रत्नः॑। अ॒न्त॒रि॒क्षप्रा॑ वह॒मानो॑
अ॒श्वैः॑। ह॒स्ते द॑धा॒नो न॑र्या पु॒रू॒णि। नि॒वेश॑यं च प्रसु॒वं
च॒ भूम॑। अ॒भीवृ॑तं कृ॒श॒नैर्वि॑श्व॒रूप॑म्। हि॒र॒ण्य॑श॒म्यं यज॑तो
बृ॒हन्त॑म्। आ॒स्था॒द्रथ॑ स॒वि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा र॒जासि॑
तवि॑षीं द॒धानः॑। स॒घा नो॑ दे॒वः स॒वि॒ता स॒वाय॑। आ
सा॒वि॒षद्व॑सु॒पति॑र्वसू॒नि॥ ४० ॥

विश्रय॑माणो॒ अम॑तिमुरु॒चीम्। म॒र्तभो॑ज॒नम॑ध॒रास॑तेन।
 विज॑नान्छा॒वाः शि॑तिपादो॒ अख्य॑न्। रथ॒ः हिर॑ण्यप्रउ॒गं
 वह॑न्तः। शश्व॒द्विशः॑ सवि॒तुर्दे॒व्यस्य॑। उ॒पस्थे॑ वि॒श्वा भुव॑नानि
 तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भीर॑व॒पा असु॑रः
 सुनी॒थः। कै॑दानी॒ः सूर्यः॑ कश्चि॑केत। क॒तमा॑न्द्या॒ः रश्मि॑र॒स्या
 त॑तान॥४१॥

भगं॑ धियं॑ वा॒जय॑न्तः पुर॑न्धिम्। नरा॒शः सो॒ ग्रास्प॑तिर्नो॒
 अव्या॑त्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्ग॒थे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑
 सवि॒तुः स्या॑म। आ नो वि॒श्वे अ॒स्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो
 अ॒र्य॑मा वरु॑णः स॒जोषाः॑। भुव॑न् यथा॑ नो वि॒श्वे वृ॒धासः॑।
 कर॑न्त्सुषाहा॑ वि॒थुरं न शवः॑। शं नो दे॒वा वि॒श्वदे॑वा भवन्तु।
 शः सर॑स्वती स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भिषाचः शमु॑ रातिषाचः। शं नो दि॒व्याः पार्थि॑वाः
 शं नो अ॒प्याः। ये सवि॒तुः स॒त्यस॑वस्य वि॒श्वे। मि॒त्रस्य॑
 व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौ॒भगं॑ वी॒रव॑द्गोम॒दप्रः॑। दधा॑तन्
 द्रवि॑णं चि॒त्रम॒स्मे। अ॒ग्ने या॒हि दू॒त्यं वा॒रि॑षेण्यः। दे॒वाः
 अ॒च्छा॑ ब्रह्म॒कृता॑ गु॒णेन॑। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि
 दे॒वान्र॑त्न॒धेया॑य वि॒श्वान्॥४३॥

द्यौः पि॑तुः पृथि॑वि मा॒तर॑ध्रुक्। अ॒ग्ने भ्रा॑त॒र्वस॑वो मृ॒डता॑
 नः। वि॒श्व आ॑दित्या अ॒दिते॑ स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॑ः शर्म
 बहु॑लं वि य॑न्त। वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णुतेमः॒ हव॑ मे। ये

अ॒न्तरि॑क्षे य उ॒प॒ द्यवि॑ ष्ठा॒ ये अ॑ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः।
आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑वसाऽऽव॒वृत्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॑त॒नासु॑ स॒ह्या अ॒स्माक॑म्। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या
सु॑पा॒रा। यु॒वं वस्त्रा॑णि पी॒वसा॑ वे॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा
मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा सचेथे। तथ्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हि॒त्वम्। ई॒र्मा
त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे। विश्वाः॑ पि॒न्वथ॑ स्व॒संर॑स्य॒ धेनाः॑। अनु॑
वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्व॑र्हि॒ष्टत्रा॑ति॒ विदे॑ सु॒दानू। अ॒च्छि॑द्र॒ः शर्म॑ भु॒व॑नस्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो
जी॒गि॒वा॑सः स्याम। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यदा॑तिम्।
घृ॒तैर्गव्य॑तिमु॒क्षत॑मिडा॒भिः। प्र॒ति वा॒मत्र॑ व॒रमा॑ जना॒य।
पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॑ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः।
आ नो॑ गव्य॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॑ जने॑ श्रवयतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒वे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
स्व॒धाम्ने॑। अ॒षाढा॑य॒ सह॑मानाय मी॒दुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भ॒रता॑
शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्त॒मेभिः॑। श॒त॑ हि॒मा अ॑शीय
भे॒षजे॑भिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं॑ व्य॑हः। व्य॒मी॒वाश्चा॑तयस्वा॒
वि॒षूचीः॑॥४७॥

अ॒र॒ह॒न्बि॒भ॒र्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ तै॑ पि॒त॒र्म॒रु॒ता॒ सु॒म्र॒मे॒तु।
 मा नः॑ सू॒र्य॒स्य स॒न्द्द॒शो॑ यु॒यो॒थाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॒र्व॒ति
 क्ष॒मे॒त। प्र जा॑येम॒हि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ चे॒कि॒तान।
 यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑सि॒। हा॒व॒न॒श्रू॒नो रु॒द्रे॒ह बो॑धि।
 बृ॒ह॒द्व॒दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वी॒रोः। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्।
 मी॒ढु॒ष्ट॒मा॒र॒ह॒न्बि॒भ॒र्षि॒। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॑ रा॒जा॒नम्॥४८॥ वसूनि
 ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां वर्वति घृतेन विपूचीः श्रुतन्द्रे च॥ [६]

सू॒र्यो दे॒वीमु॒षस॑ ॒ रोच॑मा॒नाम॒र्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
 यत्रा॑ न॒रो दे॒व॒य॒न्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्व॒ते प्र॒ति भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।
 भ॒द्रा अ॒श्वा ह॑रि॒तः सू॒र्य॒स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा अ॒नु॒मा॒द्या॑सः।
 न॒म॒स्य॒न्तो दि॒व आ पृ॑ष्ठम॒स्थुः। परि॑ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
 स॒द्यः। तथ्सू॒र्य॒स्य दे॒व॒त्वं तन्म॑हि॒त्वम्। म॒ध्या क॒र्तो॒र्वि॒त॑त॒ ॒
 सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒दे॒दयु॑क्त ह॒रि॒तः स॒ध॒स्था॑त्। आ॒द्रा॒त्री वा॑स॒स्तनु॑ते
 सि॒म॒स्मै। तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑भि॒चक्षे॑। सू॒र्यो रू॒पं कृ॑णुते
 द्यो॒रु॒प॒स्थै। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रु॑श॒दस्य॑ पा॒जः। कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॑रि॒तः
 सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॒वा उ॒दि॒ता सू॒र्य॒स्य। नि॒र॒ह॒सः
 पि॒पृ॒ता॒न्निर॑व॒द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अ॒दि॒तिः
 सि॒न्धुः पृ॒थि॒वी उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॑ उ॒दैति॑। दू॒रे अ॑र्थ॒स्तर॑णि॒भ्राज॑मानः।

नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं
नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन।
यथा शमस्मै शमसद्गुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं
देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं
पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्तु गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु।
विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु।
जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीची सिंहं प्रति-
जोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्रा अयं मित्रो नमस्यः
सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं
सुमतौ यज्ञियंस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास
इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्त्रा पृथिव्याः। आदित्यस्य
व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईं शिम्या गोषु
गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अफस्वजीजनन्। अरेजयतां
रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महां
आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयञ्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ

वा॒५ रथो॒ रोद॑सी ब॒द्धा॒नः॑ ॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृष॑भि॒र्या॒त्वश्चैः॑ । घृ॒तव॑र्त॒निः प॒वि॒र्भा॑रु॒चा॒नः ।
इ॒षां वो॒ढा नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान् । स प॑प्र॒था॒नो अ॒भि प॑ञ्च भू॒मः ।
त्रि॒व॒न्धुरो म॒न॒साया॑तु यु॒क्तः । वि॒शो ये॒न ग॑च्छ॒थो दे॒व॒यन्तीः॑ ।
कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॒ दधा॑ना । स्व॒श्वा य॒शसा॑ऽऽया॑तम॒र्वाक् ।
द॒स्त्रा नि॒धिं म॒धुम॑न्तं पि॒बाथः॑ । वि वा॒५ रथो॒ व॒ध्वा
याद॑मानः ॥५५॥

अ॒न्तां दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्या॑म् । यु॒वोः श्रि॒यं परि॑
योषा॑वृणीत । सू॒रो दु॒हिता॑ परि॒तक्मि॑यायाम् । यद्वै॒व॒यन्त॑मव॒थः
श॒ची॑भिः । परि॒घ्न॒५ स॒वा म॑ना॒वा व॑यो॒गाम् । यो ह॒स्य॒वा॒५
रथि॑राव॒स्त उ॒स्त्राः । रथो॒ यु॒जा॒नः परि॑या॒ति वर्तिः॑ । तेन॑ नः
शं यो॒रुष॑सो व्यु॒ष्टौ । न्य॑श्वि॒ना वह॑तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन् । यु॒वं
भु॒ज्युम॑व॒विद्ध॑५ स॒मु॒द्रे ॥५६॥

उद॑ह॒थु॒र्ण॒सो अ॒स्त्रि॒धानैः॑ । प॒त॒त्रि॒भि॒रश्र॑मैर॒व्य॒थिभिः॑ ।
द॒५ स॒ना॒भि॒रश्वि॑ना पा॒रय॑न्ता । अ॒ग्नी॑षो॒मा यो अ॒द्य वा॑म् ।
इ॒दं वचः॑ स॒पर्य॑ति । तस्मै॑ ध॒त्त॒५ सु॒वीर्य॑म् । ग॒वां पोष॑ः
स्व॒श्वेय॑म् । यो अ॒ग्नी॑षो॒मा ह॒विषा॑ स॒पर्या॑त् । दे॒व॒द्री॒चा म॑न॒सा
यो घृ॑तेन । तस्य॑ व्र॒त॒५ र॒क्षतं॑ पा॒तम॑५ह॒सः ॥५७॥

वि॒शे ज॑नाय॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम् । अ॒ग्नी॑षो॒मा य
आहु॑तिम् । यो वा॒ दा॒शा॒द्ध॒विष्कृ॑तिम् । स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म् ।

विश्वमायुर्व्यञ्जवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्।
 यदमुष्णीतमवसं पुणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः।
 अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविमं सु
 मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥ जुभार द्यौरग्रेरुपस्थ उपक्ष्यन्तो बद्धधानो वृध्वां
यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥ [७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य
 नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्न-
 मदन्तमग्नि। पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते
 अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः
 प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं
 वशमिच्छरामि॥५९॥

सुमानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत।
 पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्।
 यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।
 महान्तौ चरू सकृद्गुधेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च
 साकम्। तत्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति
 नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः।
 अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्।
 मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्थं तस्य।

नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवल्लाघो भवति केवलादी।
अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्व्यन्यान्॥६१॥

अहं सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति।
देवीं वाचमजनयन्त यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां
महीम्। यस्यां देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां द्विपदां
षट्पदां च। वाचं देवा उपजीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप
जीवन्ति विश्वे। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा
भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य।
वेदानां माताऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्।
अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो
मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं
हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि
वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता
नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः
समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि।
वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे
दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु

चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्या-
ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुधिया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वथ्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयेन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्नन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।

उपेद्व॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य वर्ध॒यन्।
अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता
अर्वा॑॥६९॥

गावो॑ भगो॑ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अ॒च्छात्। गावः॑ सोम॑स्य
प्रथ॑मस्य भ॒क्षः। इ॒मा या गावः॑ सज॑नासु इन्द्रः॑।
इ॒च्छामी॑द्धृ॒दा मन॑सा चि॒दिन्द्रम्॑। यू॒यं गा॑वो मेद॒यथा
कृ॑शं चि॒त्। अ॒श्ली॒लं चि॑त्कृणु॒था सु॑प्रती॒कम्। भ॒द्रं गृ॑हं
कृ॑णु॒थ भ॒द्रवा॑चः। बृ॒हद्वो॑ वयं उच्य॑ते स॒भासु॑। प्र॒जाव॑तीः
सू॒यव॑सः॒ रि॒शन्तीः॑। शु॒द्धा अ॒पः सु॑प्रपा॒णे पिब॑न्तीः। मा वः
स्ते॒न ई॑शत् माऽघ॒शः॑सः। परि॑ वो हे॒ती रु॒द्रस्य॑ वृ॒ज्यात्।
उपे॑दमु॒पप॑र्वनम्। आ॒सु गो॑षूप॒पृच्य॑ताम्। उप॑र्ष॒भस्य॑ रे॒तसि॑।
उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्यं॑॥७०॥

च॒रामि॑ कनी॒योऽन्या॑नर्पिता प॒दानि॑ यज॑वसु हवामहे वि॒ष्टा लो॒काः सु॒वीर॑मर्वा
पिब॑न्तीः प॒द्म॥

[८]

ता सूर्या॑चन्द्र॒मसा॑ विश्व॒भृत्त॑मा म॒हत्। तेजो॑ वसु॒मद्रा॑जतो
दि॒वि। सा॒मा॑त्मा॒ना च॑रतः साम॒चारि॑णा॑। ययो॑र्व्र॒तं न म॒मे जा॑तुं
दे॒वयोः॑। उ॒भाव॑न्तौ परि॑ यात् अ॒म्या॑। दि॒वो न र॒श्मीः॑ स्त॒नुतो॑
व्य॑र्ण॒वे। उ॒भा भु॑वन्ती भुव॑ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॑ न च॒न्द्रा
च॑रतो ह॒ताम॑न्ती। प॒ती द्यु॑मद्वि॒श्ववि॑दा उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा
च॒न्द्रम॑सा वि॒चक्ष॑णा॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरि॒वो॒भा वरै॑ण्या। ता नो॑ऽव॒तं म॒तिम॑न्ता
महि॑व्र॒ता। वि॒श्वव॑प॒री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒वर्वि॑दा

दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनुस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त
बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसांभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुर्म॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो
अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधेज्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां
राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा
आदित्पश्यामि। नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो
नो व्योमा पुरो यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि
न। रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया
तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा
गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलं सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं
यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसन्ति
निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो
रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्।
रेतोधा आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः
परस्तात्। को अद्धा वेद क इह प्र वोचत्। कुत आजाता

कुत॑ इ॒यं वि॒सृष्टिः॑। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आ॒ब॒भूव॑। इ॒यं वि॒सृष्टि॑र्यत॑ आ॒ब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा॒ न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा॒ न वे॑द। कि॒ं॒स्वि॒द्वन॑ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आसीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृच्छ॑तेदु॒तत्। यद॑ध्यतिष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्। ब्र॒ह्म वनं॑ ब्र॒ह्म स
वृ॒क्ष आसीत्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि
वः। ब्र॒ह्माध्य॑तिष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरि॒न्द्रं
ह॒वाम॑हे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भ॑गं पू॒षणं
ब्र॒ह्मण॑स्पति॒म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम। प्रा॒तर्जि॑तं
भ॑गमु॒ग्रं हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं
मन्य॑मानस्तु॒रश्चि॑त्॥ ७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भ॑गं भ॒क्षीत्या॑हं। भ॒ग प्र॑णेत॒र्भ॒ग सत्य॑राधः।
भ॒गेमां धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भ॒ग प्र णो॑ जनय॒ गोभि॑र॒श्वैः। भ॒ग
प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः स्या॑म। उ॒तेदा॑नीं भ॒गव॑न्तः स्या॑म। उ॒त प्र॑पि॒त्व
उ॒त मध्ये॑ अ॒ह्नाम्। उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त्सूर्य॒स्य। व॒यं दे॒वानां॑
सु॒म॒तौ स्या॑म। भ॒ग ए॒व भ॑ग॒वां अस्तु॑ दे॒वाः॥ ७८॥

तेन॑ व॒यं भ॑गवन्तः स्या॑म। तं त्वां भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स
नो॑ भ॒ग पुर॑ ए॒ता भ॑वे॒ह। सम॑ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावै॑व॒

शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा
वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मन्निधं विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष
आसीत्तुरश्चिदेवाः प्रपीना एकं च॥—[९] पीवोन्नान्ते शुक्रासुः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरं स्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्या
देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवं॥९॥

पीवोन्नान्ते त्वं पारयानाधुष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवंससतिः॥७९॥
पीवोन्नान्ता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम् । इ॒दमा॑सां
विच॑क्षणम् । ह॒विरा॒सं जु॑होतन । यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑
के॒तवः॑ । यस्ये॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ सर्वा । स कृ॒त्तिकाभि॑-
र॒भिसं॑वसानः । अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु । प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी । वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः ॥ १ ॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु । यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑ ।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना ।
प्र॒जाप॑तिः । ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती । प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम् ।
सोमो॑ रा॒जा मृ॑गशी॒रुषेण॑ आ॒गन् । शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ ।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु । रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु ॥ २ ॥

यत्ते॑ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒रुषम॑स्ति । प्रि॒यः रा॑जन् प्रि॒यत॑मं
प्रि॒याणा॑म् । तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ वि॒धेम । शं न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑
शं चतु॑ष्पदे । आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति । श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑
पति॑र॒घ्नियाना॑म् । नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम । मा नः॑ प्र॒जाः
री॒रिष॑न्मोत वी॒रान् । हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु । आ॒र्द्रा
नक्ष॑त्रं जुष॒ताः ह॒विर्नः॑ ॥ ३ ॥

प्र॒मुञ्च॑मानो दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा । अपा॒घश॑ः स॒न्नुद॑ता॒मरा॑तिम् ।

पुन॑र्नो दे॒व्यदि॑तिः स्पृ॒णोतु। पुन॑र्वसू नः पुन॑रेतां य॒ज्ञम्।
 पुन॑र्नो दे॒वा अ॒भिय॑न्तु सर्वे॑। पुनः पुन॑र्वो ह॒विषा॑ यजामः।
 ए॒वा न दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा।
 पुन॑र्वसू ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒यं दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पा॒थः॥४॥

बृ॒हस्प॑तिः प्रथ॒मं जा॑यमानः। ति॒ष्यं नक्ष॑त्रम॒भि सम्ब॑भूव।
 श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ पृ॒तना॑सु जि॒ष्णुः। दि॒शोऽनु॑ सर्वा॒ अभ॑यं नो
 अस्तु। ति॒ष्यः पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः। बृ॒हस्प॑तिर्नः परि॑ पातु
 प॒श्चात्। बाधे॑तां द्वेषो॒ अभ॑यं कृणुताम्। सु॒वीर्य॑स्य प॒तयः॑
 स्याम। इ॒दं स॒र्पेभ्यो॑ ह॒विर॑स्तु जुष्टम्। आ॒श्रेषा॑ येषा॑मनु॒यन्ति॒
 चे॒तः॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीं क्षि॑यन्ति। ते नः स॒र्पासो॑
 हव॒माग॑मिष्ठाः। ये रौच॑ने सूर्य॒स्यापि॑ स॒र्पाः। ये दि॒वं दे॒वीमनु॑
 स॒श्वर॑न्ति। येषा॑माश्रेषा॒ अनु॑यन्ति॒ काम॑म्। तेभ्यः स॒र्पेभ्यो॑
 मधु॑मञ्जुहोमि। उप॑हूताः पि॒तरो॒ ये म॑घासु। मनो॑जवसः
 सु॒कृतः॑ सु॒कृत्याः। ते नो॒ नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्य॒ज्ञं
 प्रय॑तं जुषन्ताम्॥६॥

ये अ॒ग्निद॒ग्धा येऽन॑ग्निद॒ग्धाः। येऽमुं॑ लो॒कं पि॒तरः॑
 क्षि॑यन्ति। या॒श्च वि॒द्म या॑ उ॒ च न प्र॑विद्म। म॒घासु॑
 य॒ज्ञं सु॒कृतं॑ जुषन्ताम्। गवा॑ पतिः फल्गु॑नीनामसि॒ त्वम्।
 तद॑र्यमन्वरुणमि॒त्र चारु॑। तं त्वा॑ व॒यं स॑नि॒तारं॑
 सनी॑नाम्। जी॒वा जी॒वन्त॒मुप॑ संवि॑शेम। येने॒मा वि॒श्वा

भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अ॑नु स॒ यन्ति॑ चे॒तः॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॑ऽज॒रस्तु॑विष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो
रो॑रवीति। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भ॒गवो॑ भ॒गासि॑। तत्त्वा॑ वि॒दुः
फल्गु॑नीस्तस्य॑ वि॒त्तात्। अ॒स्मभ्य॑ क्ष॒त्रम॒जर॑ सु॒वीर्य॑म्।
गोम॒दश्व॑व॒दुप॒ सन्नु॑दे॒ह। भ॒गो ह दा॒ता भ॒ग इ॒त्प्रदा॑ता। भ॒गो
दे॒वीः फल्गु॑नीरा वि॒वेश। भ॒गस्ये॑त्तं प्र॑स॒वं ग॑मे॒म। यत्र॑ दे॒वैः
स॑ध॒माद॑ म॒देम॥८॥

आया॑तु दे॒वः स॑वि॒तोप॑यातु। हि॒र॒ण्यये॑न सु॒वृता॒ रथे॑न।
व॒हन् ह॑स्तः सु॒भगं॑ वि॒द्वना॑प॒सम्। प्र॒यच्छ॑न्तं प॒पु॒रिं
पु॒ण्यम॑च्छ। ह॒स्तः प्र॑यच्छ॒त्वमृ॑तं वसी॑यः। दक्षि॑णेन॒ प्रति॑
गृ॒णीम॑ ए॒नत्। दा॒तार॑म॒द्य स॑वि॒ता वि॑दे॒य। यो नो॑ ह॒स्ताय॑
प्र॒सुवा॑ति॒ यज्ञ॑म्। त्वष्टा॑ नक्ष॒त्रम॒भ्येति॑ चि॒त्राम्। सु॒भः स॑सं
यु॒वति॑ रोच॑मानाम्॥९॥

नि॒वेश॑यन्न॒मृता॒न्मर्त्या॑श्च। रू॒पाणि॑ पि॒शन् भुव॑नानि॒
वि॒श्वा। तन्न॑स्त्वष्टा तदु॑ चि॒त्रा वि॑च॒ष्टाम्। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा
अ॑स्तु॒ मह्य॑म्। तन्नः॑ प्र॒जां वी॑र॒वती॑ स॒नोतु॑। गोभि॑र्नो अ॒श्वैः
स॑म॒नक्तु॑ य॒ज्ञम्। वा॒युर्नक्ष॑त्रम॒भ्येति॑ नि॒ष्ट्याम्। ति॒ग्मशृ॑ङ्गो
वृष॒भो रो॑रु॒वाणः। स॒मी॒रय॑न् भुव॑ना मा॒तरि॑श्वा। अप॒
द्वे॒षासि॑ नुद॒ताम॑रा॒तीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॑ नि॒ष्ट्या शृ॑णोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु
म॒ह्यम्। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ काम॑म्। यथा॒ तरे॑म

दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। दूर॒म॒स्मच्छ॑त्र॒वो यन्तु॑ भी॒ताः। तदिन्द्रा॑ग्नी
कृ॒णुतां॑ तद्विशा॑खे। तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्। प॒श्चात्
पु॒रस्ता॑दभयं नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे।
श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदता॒मरा॑तिम्।
पूर्णा॑ प॒श्चादु॑त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्यतः पौ॒र्णमा॒सी जि॑गाय।
तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्तमे॑ नाकं इ॒ह मा॑दयन्ताम्।
पृ॒थ्वी सु॑वर्चा॒ युव॑तिः स॒जोषा॑ः। पौ॒र्णमा॒स्युद॑गाच्छोभ॑माना।
आप्या॑ययन्ती दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। उ॒रुं दुहा॑ं यज॑मानाय
य॒ज्ञम्॥१२॥ चित्रभा॑नुर्यज॑माने दधातु ह॒विर्नः॑ पा॒थश्चेतो॑ जु॒पन्ता॒श्चेतो॑ मदम् रोच॑माना॒मरा॑तीगो॒पौ य॒ज्ञम्॥[१]

ऋ॒द्ध्यास्मि॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रं दे॒वं मि॒त्रधे॑यं नो अस्तु।
अ॒नूरा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ स॒वीराः॑।
चि॒त्रं नक्ष॑त्रमुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नूरा॒धास॒ इति॑ यद्वद॑न्ति।
तन्मि॒त्र ए॒ति प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑। हि॒र॒ण्ययै॑र्वि॒ततै॑र॒न्तरि॑क्षे।
इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठामनु॑ नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॒त्रतू॑र्ये॒ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृतं॑ दुहा॑नाः। क्षुधं॑ तरे॒म॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्।
पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑।
इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑मद्दुहा॑ना। उ॒रुं कृ॑णोतु यज॑मानाय
लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः
परा॑चा। गोभि॑र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒

मह्यम्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑वि॒ते द॑धातु। मूलं॑ नक्ष॑त्रमि॒ति यद्व॑दन्ति।
परा॑चीं वा॒चा निर्ऋ॑तिं नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु
मह्यम्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्ब॒भूवुः। या अ॒न्तरि॑क्ष
उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॑ कामम्। ता न॒ आपः
शः॑ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः समु॑द्रियाः।
याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः शः॑ स्यो॒ना
भ॑वन्तु। तन्नो॑ वि॒श्वे उप॑ शृ॒ण्वन्तु॑ दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अभि॑संय॒न्तु
य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथ॒तां प॒शुभ्यः॑। कृ॒षिर्वृ॑ष्टि॒र्यज॑मानाय
कल्प॑ताम्। शु॒भ्राः क॒न्या यु॒वत॑यः सु॒पेश॑सः। क॒र्मकृ॑तः
सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। वि॒श्वान् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः।
अ॒षा॒ढाः काम॑मुप॑ या॒न्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॑न् ब्रह्मा॒भ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॑दम्
च॒ सर्व॑म्। तन्नो॑ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑जित्य। श्रि॒यं द॑धा॒त्वह॑णीय॒-
मान॑म्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा सञ्जि॑तेमौ। तन्नो॑
नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑च॒ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृ॒त॒नाः सञ्ज॑येम।
तन्नो॑ दे॒वासो॑ अ॒नु॒जान॑न्तु कामम्। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॑मृ॒तस्य॑
गो॒पाम्। पु॒ण्याम॑स्या॒ उप॑शृ॒णोमि॑ वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं वि॒ष्णु॑पत्नीम॒जूर्या॑म्। प्र॒तीची॑मे॒नां ह॒विषा॑

यजामः। त्रेधा विष्णुरु॒रुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं
पृथि॑वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॑श्रव॑ इच्छ॒माना॑। पु॒ण्यं श्लो॑कं
यज॑मानाय कृ॒ण्वती॑। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो
दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्।
सं॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑ः स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। द॒क्षिण॑तो-
ऽभि॑यन्तु श्रवि॑ष्ठाः। पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा
नो अ॒राति॑र॒घश॑साऽग॒न्। क्ष॒त्रस्य॑ रा॒जा वरु॑णोऽधि॒राजः॑।
नक्ष॑त्राणां श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो॑ दी॒र्घमा॑युः।
श॒तं स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण
उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रं श॒तभि॑ष॒ग्वजु॑षाणम्। दी॒र्घमा॑युः प्र॒ति-
र॒द्धेष॑जानि॑। अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा भू॑तानि
प्र॒ति मोद॑मानः। तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति स॒र्वे।
प्रो॒ष्ठप॑दासो अ॒मृत॑स्य गो॒पाः। वि॒भ्राज॑मानः समि॒धान॑ उ॒ग्रः।
आऽन्त॑रि॒क्षम॒रुह॑द॒गन्ध्या॑म्। तं सूर्य॑ दे॒वम॒जमे॑क॒पाद॑म्।
प्रो॒ष्ठप॑दासो अ॒नुय॑न्ति स॒र्वे॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॑ प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्।
तं ब्रा॑ह्म॒णाः सोम॑पाः सो॒म्यासः॑। प्रो॒ष्ठप॑दासो अ॒भि र॑क्षन्ति
स॒र्वे। च॒त्वार॒ एक॑म॒भि क॑र्म दे॒वाः। प्रो॒ष्ठप॑दास इति॒ यान्

वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यं स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति
नमसोपसद्यं। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा
वाजबस्त्यौ॥ २१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां
यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः
अन्वेतु पूषा। अत्र रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजं सनुतां
यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ
सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ
यजुषा समन्तौ॥ २२॥

यो देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान्
हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति
राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा
यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा
अदधुः॥ २३॥ ततार मह्यं प्रासचीर्या यांतु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समन्तौ
देवास्त्रिणि च॥

[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अश्माप्याययन्ति।
ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै।
विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हव्यमार्गमेतम्।

व॒यं दे॒वी ब्र॒ह्म॑णा संविदा॒नाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं दधा॒नाः।
अ॒हो॒रा॒त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॒मति॑ मु॒त्तया॑
गमे॒म। प्र॒त्यु॒वदृ॒श्या॒यती॑॥२४॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दु॒हिता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते चक्षु॑षा।
तमो॑ ज्योति॑ष्कृ॒णोति॑ सू॒नरी॑। उदु॒स्त्रियाः॑ सच॒ते सूर्यः॑।
सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो व्यु॒षि सूर्य॑स्य च। सं
भ॒क्तेन॑ गमे॒महि॑। तन्नो॑ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नुम॑त्तेज॑ उ॒च्चर॑त्।
उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥२५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दु॑ हवामहे। स नः॑ सवि॒ता
सु॒वत्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न
उरु॒ष्यतु॑ म॒हीमू॑ षु मा॒तरम्। इ॒दं वि॒ष्णुः प्र॒तद्वि॒ष्णुः।
अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ भुवः॑। अ॒नु॒नोऽद्या॑नु॒मति॑रन्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्।
ह॒व्य॒वाह॑स्त्विष्टम्॥२६॥ आ॒य॒त्य॒गम॑स्त्विष्टम्॥ [३]

अ॒ग्नि॒र्वा अ॑कामयत। अ॒न्नादो॑ दे॒वाना॑स्स्या॒मिति॑। स
ए॒तम॑ग्नये कृ॒त्तिका॑भ्यः पु॒रोडा॑शम॒ष्टार्क॑पालं निर॑वपत्। ततो॒
वै सोऽ॒न्नादो॑ दे॒वाना॑मभवत्। अ॒ग्निर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दः। यथा॑ ह
वा अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दः। ए॒व॒ ह वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒ग्नये॑ स्वाहा कृ॒त्तिका॑भ्यः स्वाहा॑। अ॒म्बायै॑ स्वाहा॑ दु॒लायै॑
स्वाहा॑। नि॒त॒त्यै स्वाहा॑ऽभ्रय॑न्त्यै स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै स्वाहा॑
व॒र॒षय॑न्त्यै स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै स्वाहेति॑॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्।
तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत।
समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं
निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह
वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेणं गच्छते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा
रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति।
स एतं सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पर्यसि
निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्।
समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा
मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा।
राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं
रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैव्यङ्गवं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो
वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः
स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत।

ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजयां पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यै करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्रुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशः षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्वन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनुघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
 फल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
 प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फल्गु॑नी॒भ्यां स्वाहा॑।
 प॒शु॒भ्यः स्वाहेति॑॥ ३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वानां॑स्या॒मिति॑। स
 ए॒तं भ॒गाय॑ फल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी
 श्रे॒ष्ठी दे॒वानां॑भवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी सं॒माना॑ना॒ भवति॑। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
 भ॒गाय॑ स्वाहा॑ फल्गु॑नी॒भ्यां स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठ्याय॑ स्वाहेति॑॥ ३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मै दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
 स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पुरो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पालं
 निर॑वपदाशूनां व्री॒हीणा॑म्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑दधत।
 स॒वि॒ताऽभवत्। श्रद्ध॑वा अ॒स्मै म॒नुष्या॑ दधते। स॒वि॒ता
 सं॒माना॑ना॒ भवति॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॑ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑
 द॒द॒ते स्वाहा॑ पृ॒ण॒ते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्ण॒ते
 स्वाहेति॑॥ ३७॥

त्व॒ष्टा वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं
 त्व॒ष्ट्रे चि॒त्रायै॑ पुरो॒डाशं॑ म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। ततो॒ वै स
 चि॒त्रं प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रं ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑

ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहोति॑। त्वष्ट्रे॑
स्वाहा॑ चि॒त्रायै॑ स्वाहा॑। चै॒त्राय॑ स्वाहा॑ प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑।
स ए॒तद्वा॒यवे॑ नि॒ष्ठायै॑ गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं प॒यो नि॑र॒वप॑त्। ततो॒
वै स का॑म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चा॒र॒ः ह॒ वा ए॒षु
लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽ॒त्र जुहोति॑। वा॒यवे॑ स्वाहा॑ नि॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। का॒म॒चा॒रा॒य॒
स्वाहा॑ऽभिजित्यै॑ स्वाहेति॑॥३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑येवेति॑।
तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्नि॒भ्यां वि॒शा॒खा॒भ्यां पु॒रोडा॑श॒मेका॑दशक॒पालं
नि॑र॒वप॑ताम्। ततो॒ वै तौ श्रै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्।
श्रै॒ष्ठ्य॒ः ह॒ वै सं॒मा॒ना॒ना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहोति॑। इ॒न्द्रा॒ग्नि॒भ्या॒ः
स्वाहा॑ वि॒शा॒खा॒भ्या॒ः स्वाहा॑। श्रै॒ष्ठ्या॒य॒ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॑
स्वाहेति॑॥४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्ण॒मा॒स्या आ॒ज्यं नि॑र्वपति। का॒मो वै पौ॑र्ण॒मासी॑।
का॒म आ॒ज्य॒म्। का॒मेनै॒व का॒मः॑ स॒म॒र्ध॒यति॑। क्षि॒प्रमे॑न॒ः
सका॒म उप॑नमति। येन॑ का॒मेन॑ यज॑ते। सोऽ॒त्र जुहोति॑।
पौ॑र्ण॒मा॒स्यै स्वाहा॑ का॒मा॒य॒ स्वाहा॑ऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४१॥ अ॒ग्निः

पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नवं पितर एकादशार्यमा भगो दश
दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑।

स ए॒तं मि॒त्राया॑नू॒रा॒धेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मि॒त्रधेय॑मेषु
लो॒केष्व॒भ्यज॑यत्। मि॒त्रधेय॑ः ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। मि॒त्राय॑ स्वाहा॑ऽनू॒रा॒धेभ्यः॑ स्वाहा॑। मि॒त्रधेया॑य
स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑येयमिति॑।
स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं
निर॑वपन्म॒हार्त्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भ्यज॑यत्।
ज्यै॒ष्ठ्यः ह॒ वै संमा॑नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। इन्द्रा॑य स्वाहा॑
ज्ये॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठ्याय॑ स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑तिर्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्देयेति॑। स
ए॒तं प्र॒जाप॑तये मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑
प्र॒जाम॑विन्दत। मूलः॑ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। प्र॒जाप॑तये
स्वाहा॑ मूला॑य स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मुद्रं॑ का॒मम॑भिज॑येमेति॑।
ता ए॒तम॒द्भ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः स॒मुद्रं॑
का॒मम॑भ्यजयन्। स॒मुद्रः॑ ह॒ वै का॒मम॑भिज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒द्भ्यः
स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑। स॒मुद्राय॑ स्वाहा॑ का॒माय॑ स्वाहा॑।

अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्य्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपज्य्यमजयन्। अनपज्य्यं ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्य्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं मशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त

ए॒तं वसु॑भ्यः श्रवि॑ष्ठाभ्यः पुरो॒डाशं॑ म॒ष्टाकं॑ पा॒लं निर॑वपन्। ततो॒
वै तेऽग्रं॑ दे॒वता॑नां पर्या॒यन्। अग्र॑ ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ पर्येति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
वसु॑भ्यः स्वाहा॒ श्रवि॑ष्ठाभ्यः स्वाहा॑। अ॒ग्राय॒ स्वाहा॒ परी॑त्यै
स्वाहेति॑॥४९॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। दृ॒ढोऽशि॑थिलः स्या॒मिति॑। स
ए॒तं वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ द॒शक॑पा॒लं
निर॑वपत्कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम्। ततो॒ वै स दृ॒ढोऽशि॑थिलो-
ऽभवत्। दृ॒ढो ह॒ वा अ॑शि॒थिलो॒ भवति॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहा॑
श॒तभि॑षजे॒ स्वाहा॑। भेष॒जेभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा ए॑कपादकामयत। ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यः॑श्च॒रुं निर॑वपत्।
ततो॒ वै स ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह॒ वै
ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायै॑कपदे॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑
स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्नियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दे॒येति॑।
स ए॒तम॒हये॑ बु॒ध्निया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॒कपा॒लं
निर॑वपत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒मां ह॒ वै
प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।

सोऽत्र जुहोति। अहंये बुध्नियाय स्वाहा॥ प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा॥
प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं पूष्णे
रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह
वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा॥ पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति।
तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्।
ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा
अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा॥
श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स
एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां
राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा॥ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै
स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा
अमावास्या॥ काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति।
क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र

जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्यायै॒ स्वाहा॒ कामा॒य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै
स्वाहेति॥५६॥ मित्रं दन्द्रं प्रजापतिदशं दशापु एकादशं विश्वे ब्रह्म दशदशं विष्णुस्त्रयोदशं वसवं

इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दशं दशाथेतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑-
व॒त्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नुयामि॒ति।
स ए॒तं च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॑ पञ्च॑दशकपालं
नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै सोऽहो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑व॒त्स॒र-
मा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान्
ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑व॒त्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः
सायु॑ज्यं स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै
स्वाहा॑। अ॒हो॒रा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑र्धमा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑
स्वाह॑र्तुभ्यः स्वाहा॑। सं॒व॒त्स॒राय॑ स्वाहेति॥५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑हो॒रा॒त्रे मु॑च्येवहि।
न ना॑वहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑हो॒रा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं
नि॒र॒व॒पता॑म्। द्वा॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च।
स॒वा॒त्योर्दु॑ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अत्य॑हो॒रा॒त्रे
अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑हो॒रा॒त्रे
मु॑च्यते। नैन॑महो॒रा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ह्ने स्वाहा॑ रा॒त्रियै॑ स्वाहा॑।
अति॑मुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
 सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
 सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै संमा॑नाना॑ सु॒भगा॑ भवति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
 उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठ्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑।
 व्यु॒ष्टायै॒ स्वाहे॑ति॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुं निर॑वपति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॑मसि॑।
 ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भूया॑स॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
 ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।
 य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॒
 स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॒होदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से॒
 स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा॒ स्या॒मिति॑। स
 ए॒त५ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां
 प्र॒तिष्ठा॑ऽभवत्। प्र॒तिष्ठा॒ ह॒ वै संमा॑नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। सूर्या॑य॒
 स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॑यै॒ स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर॑वपति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
 प्र॒ति ति॑ष्ठति। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒तिष्ठा॑यै॒

स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥ चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्ये पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थस्मै (सविताऽऽशुनां ब्रीहोणामिन्द्रो महाब्रीहोणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहोणामहोरात्रे द्वयानां ब्रीहोणाम्। पितरः षट्कपालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुं श्विकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽयमा पूषा पशुमानश्व्याः सोमो रुद्रो बहुस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्ये त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनो श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनांवकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्येष्ठमिन्द्रो वृद्धः। अहिः सूर्योऽदित्ये विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्न शरिषदन्यत्रं शरिषः॥)॥

[६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निमित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निर्नस्तत्रो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथसूर्यं बिपष्टिः॥६३॥

अग्निर्न पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्या-
ऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑
पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒खया॑ व॒थ्सान॑पाकरोति।
ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒खया॑ गाः प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॒र्पय॑ति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्यादि॒ति।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्रा॒चीमा॒ हरे॑त्। दे॒वलो॒कम॒भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॒ष्यलो॒कम्। प्रा॒चीमु॒दीची॑मा ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभि-
जि॒त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्याध्य॒क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यवं ए॒वैना॒न्परि॑ ददाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति।
यदा॑ह। वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। यज॑माना॒यैव प॒शूनुप॑
ह्वय॑ते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒ह प्र॑सू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।

आप्यायध्वमघ्निया देवभागमित्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑
ए॒वैना॒ इन्द्रा॑याप्याययति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वतीरित्याह।
ऊ॒र्ज॑ः हि प॒यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा
इत्या॑ह प्रजा॒त्यै। मा वः॑ स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒सु इत्या॑ह
गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते।
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः
क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॑हीत्याह। प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य।
तस्मा॑त्सा॒यं प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अ॒न॒धः सा॑दयति।
ग॒र्भाणां॑ धृ॒त्या अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॑द्ग॒र्भाः प्र॒जा॒नाम॒प्र॒पा॒दुकाः।
उ॒प॒री॒व नि॑दधाति। उ॒प॒री॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॥६॥ प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ देवभागमित्याह करोति नव च॥—[१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑दत्ते प्र॒सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः॑ स हि॒न॒स्ति। प्र॒जाप॑तिर्वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॒ना न हि॑न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒रु॒हिर॑च्छैति।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य॥७॥

ओष॑धीनामहि॒सा॒यै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सीत्याह। यज॑मान
ए॒व र॒यिं द॑धाति। प्र॒त्यु॒ष्ट॒ रक्षः॑ प्र॒त्यु॒ष्टा अ॑रा॒तय॑ इत्याह।

रक्षं॑साम॒प॒ह॒त्यै। प्रेय॑म॒गा॒द्धि॒षणां॑ ब॒र्हिर॑च्छे॒त्याह॑। वि॒द्या
वै धि॒षणां॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। म॒नु॒ना कृ॒ता स्व॒धया॒
वि॒त॒ष्टे॒त्याह॑। मा॒न॒वी हि प॒र॒शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॒ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वाꣳसो॑ वै
क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा॑ र॒भते॑। अथो॒
यदे॒तदु॒क्ता यतः॑ कु॒तश्चा॑ ह॒रति॑। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति।
दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॑ह ब॒र्हि॒रा॒सद॒ इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृ॒द्धौ।
क॒र्म॒णोऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म॒सीत्या॑ह॥९॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म्। अथो॒ यथा॒
वस्य॑से प्र॒तिप्रो॒च्याहे॒दं क॑रिष्या॒मीति॑। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युदे॒वेभ्यः॑
प्र॒तिप्रो॒च्यं ब॒र्हिदा॑ति। आ॒त्म॒नोऽहि॑ꣳसायै। याव॑तः
स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मुच्छि॒ꣳष्यात्। अति॑ तद्य॒ज्ञस्य॑
रेच॑येत्। एक॑ꣳ स्त॒म्बं परि॑दि॒शेत्। तꣳ स॒र्वं दा॑यात्॥१०॥

य॒ज्ञस्या॑न॒तिरे॑काय। व॒र्षवृ॑द्धम॒सीत्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा
ओष॑धयः। दे॒वब॑र्हि॒रित्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वा॒
ऽन्व॑ङ्गा ति॒र्यगि॒त्याहा॑हिꣳसायै। प॒र्व ते रा॑ध्यास॒मित्या॑ह॒र्यै।
आ॒च्छे॒त्ता ते॒ मा रि॑ष॒मित्या॑ह। नास्याऽऽ॒त्मनो॑ मी॒यते॑। य
ए॒वं वेद॑॥११॥

दे॒वब॑र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॒त्याह॑। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्शा वि व॒यꣳ रु॑हेमे॒त्याह॑।

आमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह् प्रतिष्ठित्यै।
अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृतां
त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा
अग्रे देवतानां समनह्यत। साऽऽधोत्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्रावसन्तताः
प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा तै ग्रन्थिं ग्रन्थात्त्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति।
स ते मास्थादित्याहाहिंसायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति।
पश्चाद्वै प्राचीनं रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो
दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छु इत्याह। इन्द्रियमेव
यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै।
देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्रमयति। अनधः सादयति।
गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः।
उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

सुयोनित्वाय स्वाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः
समष्ट्यै॥

[२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति।

प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रः सेताम्। यज्ञो वै
प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे
उपदधात्यप्रस्रः साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो
घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृः हस्व मा ह्यारित्याह
धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां
वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति।
शतधारः सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय।
त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः।
त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः।
प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं
प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः

स्वाहा॑कृ॒तꣳ स्क॒न्द॑ति। दि॒वि ना॒को ना॒माग्निः॑। तस्य॑
वि॒प्रुषो॑ भा॒ग॒धेय॑म्। अ॒ग्नये॑ बृ॒हते॑ ना॒काये॒त्याह॑। ना॒कमे॒वाग्निं॑
भा॒ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मि॒त्याह॑।
द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥ २० ॥

प॒वित्र॑व॒त्यान॑यति। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च र॒सꣳ
सꣳसृ॑जति। अथो॒ ओष॑धी॒ष्वेव॒ प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति।
अ॒न्वा॒रभ्य॑ वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै॑। धा॒रय॑न्नास्ते।
धा॒रय॑न्त इ॒व हि॒ दु॒हन्ति॑। का॒म॒धुक्ष॑ इ॒त्या॒हातृ॑तीयस्यै। त्रयं॑
इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान् यज॑मानो दुहे॥ २१ ॥

अ॒मू॒मिति॑ नामं गृ॒ह्णाति॑। भ॒द्रमे॒वासां॑ क॒र्मा विष्क॑रोति।
सा वि॒श्वायुः॑ सा वि॒श्वव्य॑चाः सा वि॒श्वक॑र्मे॒त्याह॑।
इ॒यं वै वि॒श्वायुः॑। अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वव्य॑चाः। अ॒सौ
वि॒श्वक॑र्मा। इ॒माने॒वैताभि॑र्लो॒कान् य॑थापूर्वं दु॒हे। अथो॒
यथा॑ प्र॒दा॒त्रे पु॒ण्य॑मा॒शास्ते॑। ए॒वमे॒वैना॑ ए॒तदुप॑स्तौति।
तस्मा॑त्प्रा॒दादित्यु॒न्नीय॑ व॒न्द॑माना उ॒पस्तु॑वन्तः प॒शून्दु॑-
हन्ति॥ २२ ॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॑ वाचं॑ वि॒सृज॑ते।
य॒थादे॒वत॑मे॒व प्र॑सौति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुष॑स्यं च॒ व्यावृ॑त्यै।
त्रि॒रा॒ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वा॒रभ्यो॑त्तराः।
अ॒प॒रि॒मित॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वै
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥ २३ ॥

या॒तया॑न्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः।
 पुरो॒डाश॑मुखानि॒ वै ह॒वीर॑षिः। नेत॒ इतः॑ पुरो॒डाश॑र॒
 ह॒विषो॒ यामो॒ऽस्तीति॑। काम॑मे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व
 न दु॒ह्यात्। अस॑तो॒ वा ए॒ष सम्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अह॑विरे॒व
 तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो दो॑ग्धीति॥ २४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॒ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॒ नोत्पु॑नन्ति।
 य॒दा ख॒लु वै प॒वित्रं॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑विरि॒ति।
 सम्पृ॑च्यध्वमृतावरीरि॒त्याह॑। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑र॒ स॒
 सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑षधीनां च॒ रस॑मुपजीवामः। म॒न्द्रा
 धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॒ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒
 त्वात॑न॒च्चीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। सं॒वत्सर॑र॒
 सोमं॑ न पिब॑ति। पुन॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॒
 ख॒लु वै सा॑न्नाय्यम्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
 अ॒पुन॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्।
 यन्मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑र॒ स्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पात्रे॑ण वा दा॒रुपा॑त्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि॒ सदे॑वम्।
 उ॒द॒न्वद्भ॑वति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। र॑क्ष॒साम॑प॒हत्यै॑। अ॒द॒स्तम॑सि॒
 वि॒ष्णावे॑ त्वेत्या॒ह। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः। य॒ज्ञायै॑वैन॒दद॑स्तं करोति।
 वि॒ष्णो ह॒व्यर॑ र॒क्षस्वे॑त्या॒ह गु॒प्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां
 धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑म॒प्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व॒

निदधाति। उपरी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥ २७ ॥ असीत्याहु धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुद्यादोग्धीति दधीत्याहु
स्याश्मादयति पञ्च च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शके॒य॒मित्या॑हु श॒क्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ वै
सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑त्यै स्तृ॒णामि॑ सन्त॑त्यै त्वा
य॒ज्ञस्ये॒त्याह॑वनीया॒थ्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य॒ प्रजा॑यै पशूना॑
सन्त॑त्यै। अपः॑ प्रण॑यति। श्रद्धा॑ वा आपः॑। श्रद्धा॑मे॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥ २८ ॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॑ वा
आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः
प्रण॑यति। आपो॑ वै र॒क्षो॒घ्नीः। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति।
आपो॑ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति॥ २९ ॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॑ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। वे॒षाय॑ त्वे॒त्याह॑। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्र॒त्युष्ट॑
र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। धू॒रसी॑त्याह।
ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥ ३० ॥

अ॒ध्व॒र्यु च॑ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृश्या॑त्येति।
अ॒ध्व॒र्योश्च॑ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॑ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति

तं धूर्व॑ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्यौ॑ वाव॒ पुरु॑षौ। यं चै॒व
धूर्व॑ति। यश्चैनं॑ धूर्व॑ति। तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒
सन्नि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं॒ देव॑हूत॒ममि॑त्याह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥ ३१॥

अ॒हु॒तम॑सि॒ हवि॑र्धान॒मि॒त्या॒हाना॑त्यै॒। दृ॒ह॒स्व॒ मा
ह्वा॒रि॒त्या॒ह॒ धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्या॑ह मि॒त्रत्वा॑य॒।
मा भे॑र्मा॒ संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒सि॒ष॒मि॒त्या॒हाहि॑सायै॒।
यद्वै॑ किं च॒ वातो॑ नाभि॒ वाति॑। तत्सर्वं॑ वरु॒णदे॒वत्य॑म्। उ॒रु
वा॒ता॒ये॒त्या॑ह। अ॒वा॒रु॒णमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॑तुः
प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्या॒ह॥ ३२॥

अ॒श्विनो॑ हि॒ दे॒वाना॑मध्व॒र्यू॒ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒मि॒त्या॒ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॑ जुष्टं॒ निर्व॑पामीत्या॑ह।
अ॒ग्नये॑ ए॒वेनां॑ जुष्टं॒ निर्व॑पति। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थम्। अ॒प॒रि॒मितमे॒वाव॑ रु॒न्धे।
स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॑ ह॒वी॒षि॑ निर्व॑पति॥ ३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हे॒त्या॒ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै
त्वा॒ नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुत्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति।
यः प॑री॒णहि॑। सु॒व॑र॒भि वि॑ ख्ये॒षं वैश्वान॑रं ज्योति॒रि॒त्या॒ह।
सु॒व॑रे॒वाभि॑ वि पश्यति वैश्वान॑रं ज्योतिः। द्या॒वापृ॑थि॒वी ह॒विषि॑
गृ॒ही॒त उ॒द॑वे॒पेता॑म्। दृ॒ह॒न्ता॒न्दुर्या॑ द्या॒वापृ॑थि॒व्यो॒रि॒त्या॒ह।

गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै।
 अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः।
 अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्रे हव्यः रक्षस्वेत्याह
 गुत्यै॥ ३४॥ यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादितद्वाहुभ्यामित्याह हवींषि निर्वपति गत्यै चत्वारि

च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सौऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं
 यज्ञियः सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दुर्भा अभवन्।
 यद्भैरुप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः।
 ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥ ३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह।
 सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह।
 असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति।
 वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा
 वसवः। प्राणा रश्मयः॥ ३६॥

प्राणैरेव प्राणान्त्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूत
 मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
 गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव
 इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं
 नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे
 यज्ञपतिम्॥ ३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं

इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं
वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः
स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं
प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति।
त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरंध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं
प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवण-
मेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय।
अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो
विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ
वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

दे॒वताभिरे॒वैन॒त्सम॑र्धयति। अ॒द्रि॒रसि॑ वा॒नस्प॒त्य इत्या॑ह।
 ग्रा॒वा॒णमे॒वैन॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यः सु॒शमि॑
 शमि॒ष्वेत्या॑ह॒ शान्त्यै॑। ह॒विष्कृ॑देहीत्या॑ह। य ए॒व दे॒वाना॑
 ह॒विष्कृतः॑। तान् ह॒यति॑। त्रि॒ह्वयति॑। त्रि॒षत्या॒ हि दे॒वाः।
 इ॒ष॒माव॑दोर्ज॒माव॑देत्या॑ह॥४२॥

इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। द्यु॒मद्व॑दत व॒यः स॒ङ्घातं॑
 जे॒ष्मेत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॒वस्य॑ यज॑मानस्या-
 सु॒र॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञायु॑धेषु प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसु॑रा याव॑न्तो
 य॒ज्ञायु॑धाना॑मुद्व॑दतामुपशृ॑ण्वन्। ते परा॑भवन्। तस्मा॒त्स्वानां॑
 मध्ये॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या य॒ज्ञायु॑धाना॑-
 मुद्व॑दतामुपशृ॑ण्वन्ति। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः स॒माह॑न्त वा
 आ॒ह विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒द्ध ए॑षामिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्। श्रेष्ठं॑ एषां भवति। व॒र्षवृ॑द्धमसि॒
 प्रति॑ त्वा व॒र्षवृ॑द्धं वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा ओष॑धयः।
 व॒र्षवृ॑द्धा इ॒षीकाः॑ समृ॑द्ध्यै। य॒ज्ञः रक्षा॑ऽस्यनु प्रावि॑शन्।
 तान्य॒स्ना प॒शुभ्यो॑ नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पूतः
 रक्षः॑ परा॑पूता अ॒रात॑य॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसी॑त्या॑ह। तुषै॒रेव॑ रक्षा॑ऽसि नि॒रव॑दयते।
 अ॒प उप॑स्पृशति मे॒ध्य॒त्वाय॑। वा॒युर्वो॑ विवि॑न॒क्तित्या॑ह। प॒वित्रं॑
 वै वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैनान्। अ॒न्तरि॑क्षादि॒व वा ए॒ते प्र॑स्क॒न्दन्ति॑।
 ये शूर्पा॑त्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॑र॒ण्यपा॑णिः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह॥

प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्त्तवा आह।
 त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥ द्वाभ्यामुत्पुनाति रुश्मयो नयुन्यग्रं यज्ञपतिं
 यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपंहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥—————[५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै।
 अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
 करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
 पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
 तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
 मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
 यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
 सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
 दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
 स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेकां देवतां कामयते यावदेकां। तावदाहुतिः
 प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति।
 प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति।
 दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
 अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो
 वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
 हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिंषाणूनि कुरुतादित्याह
 मेध्यत्वाय॥४९॥ निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥—————[६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
 निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
 तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
 रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
 अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
 वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
 ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं
 वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वेति।
 धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्ट्वेति।
 धरुणमसि दिवं दृष्ट्वेत्याह। दिवमेवैतेन दृष्ट्वेति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृष्ट्वेत्याह। दिशं एवैतेन दृष्ट्वेति।
 इमानेवैतैर्लोकान्दृष्ट्वेत्याह। दृष्ट्वेन्तोऽस्मा इमे लोकाः प्रजया

प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॑न्युप॑दधाति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै॑। ए॒कम॑ग्रे क॒पाल॑मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॑ग्रे क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथा॒ष्टौ। तस्मा॑दष्टा-
क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य शिरः॑। यदे॒वं क॒पाला॑न्युप॑दधाति। य॒ज्ञो वै
प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिः५ स॒ंस्क॑रोति। आ॒त्मान॑मे॒व
तथ्स॑ंस्क॑रोति। त५ स॒ंस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॑दधाति। गा॒य॒त्रिया॑
तथ्स॑मि॒तम्। यन्न॑व॑। त्रि॒वृता॑ तत्। यद्व॑श॑। वि॒राजा॑ तत्।
यदे॒काद॑श॑। त्रि॒ष्टुभा॑ तत्। यद्वा॑द॒श॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः॑ स॒म्मितानि॑ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्व॑ दि॒शो वि॑धृत्यै॒ दृ५॒हति॑। अथाऽऽयुः॑
प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः॑ स्थे॒त्याह॑। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्।
भृ॒गूणा॑मङ्गि॒रसां॑ तप॑सा तप्यध्व॒मित्या॑ह॑। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि
तप॑सा तपति। तानि॑ ततः॑ स॒ंस्थि॑ते। या॒नि घ॑र्मे
क॒पाला॑न्युप॑चिन्वन्ति वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पद॒यर्चा॑ वि मु॑ञ्चति।
चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥ वर्तयति
दिव॑मे॒वेतेन॑ दृ५॒हति॑ स॒म्भव॑ति त५ स॒ंस्कृ॑तमा॒त्मानं॑ द्वाद॑श स॒ंस्थि॑ते त्रीणि॑ च॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सव॑ इत्या॒ह प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु

आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह।
य॒था दे॒वत॑मे॒वैनानि॑ संव॑पति। स॒मापो॑ अ॒द्विर॑ग्मत॒ समो॑ष॒धयो॑
र॒सेने॑त्या॒ह। आपो॑ वा ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयो॒ऽपो
जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या जि॒न्वन्ति॑॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः
सृ॒ज्यध्व॑मित्या॒ह। आपो॑ वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॑ जग॑तीः।
ओष॑धयो॒ मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॑वास्मा॑
एक॒धा स॒ऽसृ॒ज्य। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॑ प्रजा॑ताः
स्थ॒ सम॑द्भिः पृ॒च्यध्व॑मिति॒ पर्या॑प्लावयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट
इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्म॒हय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
त्वा॒ संयो॑मीत्या॒ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ऽग्नी॑षोम॒भ्यामित्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। म॒खस्य॑ शिरो॒-
ऽसी॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॑रो॒डाशः॑।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।
उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृ॒ह्णी॑ष्वेत्या॒ह। सर्व॑मे॒वैन॑
स॒तनुं॑ करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॑ परि॒मार्ष्टि॑। मा॒ऽस ए॒व
तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒ऽसं छु॑न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षो-
ऽशा॑न्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमानः शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः।
शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः।
अथो रक्षसामपंहत्यै। अन्तरितः रक्षोऽन्तरिता अरांतय
इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितः रक्षाऽस्य-
जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स
एवास्माद्रक्षाऽस्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह।
सवितृप्रसूत एवैनः श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक
इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहा-
ऽन्तिदाहाय। अग्ने हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवीऽप्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयैत्।
आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवांसयति। तस्माद्गुहा
मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवांसयति। तस्मान्मासेनास्थिं
छेन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवांसयति। तस्मात्केशैः शिरश्छेन्नम्। अखलति-
भावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः।
स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य
पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थस्मपृणक्ति। न प्रमायुका
भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्त्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्य-
पातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो-
ऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्।
यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा
आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत् सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः
सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुन्खिनि। कुन्खी श्यावदति।
श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो
वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत।
अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धौ। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय।
शृतकोमा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यन् विमुत्येवमाहारान्त आह गुयै छत्रं
ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते देवाः॥

[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॒ह यत्यै॑। आद॑द इन्द्र॒स्य
बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑
व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै॒ नामा॑सुर आसीत्।
सोऽ॒बिभेत्। यु॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स
पृ॒थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा
मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॒वि दे॒वय॑ज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैनौ॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति। ओष॑ध्यास्ते॒ मूलं॑
मा हि॑सिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। ब्र॒जं
गच्छ॑ गो॒स्थान॑मित्या॒ह। छन्दा॑सि॒ वै ब्र॒जो गो॒स्थानः॑।
छन्दा॑स्ये॒वास्मै॑ ब्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते
द्यौरि॒त्याह॑। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व
स॒वितः॑ पर॒मस्या॑ परा॒वती॑त्या॒ह॥७०॥

द्वौ वा॒व पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॒नं द्वेष्टि॑। तावु॒भौ
ब॑ध्नाति पर॒मस्या॑ परा॒वति॑ श॒तेन॑ पाशैः। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑ यं च
व॒यं द्वि॒ष्मस्त॑मतो॒ मा मौ॒गित्या॑हानि॒म्रुक्त्यै॑। अ॒ररु॑र्वै नामा॑सुर
आसीत्। स पृ॒थि॒व्यामुप॑मु॒त्सोऽश॑यत्। तं दे॒वा अप॑हतो॒-
ऽरुः॑ पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒ररुः॑।

अप॑ह॒तोऽर॑रुः पृथि॒व्या इति॑ यदाह॑॥ ७१॥

भ्रातृ॑व्यमेव पृथि॒व्या अप॑ह॒न्ति। तेऽम॑न्यन्त। दि॒वं वा
अ॒यमि॑तः प॑तिष्य॒तीति॑। तम॒ररु॑स्ते दि॒वं माऽस्का॑निति॑ दि॒वः
पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॑व्यो वा अ॒ररुः। अ॒ररु॑स्ते दि॒वं मा स्का॑निति॑
यदाह॑। भ्रातृ॑व्यमेव दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्ब॒य॒जुर्हर॑ति।
पृथि॒व्या ए॒व भ्रातृ॑व्यमप॑ह॒न्ति। द्वि॒तीयः॑ हर॑ति॥ ७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॑मप॑ह॒न्ति। तृ॒तीयः॑ हर॑ति। दि॒व
ए॒वैन॑मप॑ह॒न्ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थः॑ हर॑ति। अप॑रिमितादे॒वैन॑मप॑-
ह॒न्ति। असु॑राणां वा इ॒यम॑ग्र आसीत्। याव॑दासीनः
परा॑पश्य॑ति। ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व
नोऽस्या॑मपीति॑॥ ७३॥

क॒य॒न्नो दा॑स्य॒थेति॑। याव॑थ॒स्वयं॑ परि॑गृह्णी॒थेति॑।
ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑
प॒श्चात्। आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः। तेऽग्नि॑ना प्राश्चोऽज॑यन्।
वसु॑भिर्दक्षि॒णा। रु॒द्रैः प्र॑त्यश्चः। आ॒दि॒त्यैरु॑दश्चः। यस्यै॒व
वि॒दुषो॑ वेदि॑ परि॑गृह्णन्ति॥ ७४॥

भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य भ्रातृ॑व्यो भवति। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
स॒व इत्या॑ह प्रसू॑त्यै। कर्म॑ कृण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह। इषि॑तः
हि कर्म॑ क्रि॒यते॑। पृथि॒व्यै मे॒ध्यं चा॑मे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम्।
प्रा॒चीन॑मुदी॒चीनं॑ मे॒ध्यम्। प्र॒ती॒चीनं॑ दक्षि॒णाऽमे॒ध्यम्।

प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणीं। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्यां एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥ ७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि
स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी
चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वी करोति। पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या
अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
इध्माबर्हिरुपसादय। सुव च सुचश्च सम्मृद्धि। पत्नीः
सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य
सन्तत्यै। उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक
आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥
वायुराह परावतीत्याह। द्वितीयः हर्तीति परिगृह्णति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरोतकृत्वा रक्षोघ्नोर्पयति॥[९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वश्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
पुरस्तात्तिर्यश्च धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च।
स्फ्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोप॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॒वम्। ह॒स्ता॒व॒व॑ ने॒नित्ते॑। आ॒त्मानं॑ मे॒व
प॑व॒यते॑। स्फ॒यं प्र॒क्षा॑लयति मे॒ध्य॒त्वाय॑। अथो॑ पा॒प्मनं॑ ए॒व
भ्रातृ॑व्यस्य न्य॒ङ्गं छि॑न॒त्ति। इ॒ध्मा॒ब॒र्हि॒रुप॑सादयति यु॒क्त्यै॑।
य॒ज्ञस्य॑ मिथुन॒त्वाय॑। अथो॑ पु॒रोरु॑चं मे॒वैतां॑ द॒धाति॑। उत्त॑रस्य
क॒र्म॒णोऽनु॑ख्यात्यै। न पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यगु॑प॒सादये॑त्॥८४॥

यत्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यगु॑प॒सादये॑त्। अ॒न्यत्रा॑ऽऽहु॒तिप॒थादि॒ध्मं
प्रति॑पादयेत्। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। अ॒प॒रा॒ध्रुया॑द्व॒र्हिषा॑ प्र॒जानां॑
प्र॒जन॑नम्। प॒श्चात्प्रा॑गुप॒सादय॑ति। आ॒हु॒तिप॒थेने॒ध्मं प्र॑ति॒-
पा॒दय॑ति। स॒म्प्र॒त्ये॒व ब॒र्हिषा॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नमु॒पैति॑।
दक्षि॑णमि॒ध्मम्। उत्त॑रं ब॒र्हिः। आ॒त्मा वा इ॒ध्मः। प्र॒जा
ब॒र्हिः। प्र॒जा ह्या॑त्म॒न॒ उत्त॑रतरा ती॒र्थे। ततो॑ मे॒धमु॑प॒नीय॑।
य॒थादे॒वतमे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति। प्र॒ति तिष्ठ॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्य॒ज॒मानः॑॥८५॥ वृ॒श्च॒ति सा॒दये॑दि॒ध्मः पञ्च॑ च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपृशुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमंहन्त्योऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्फयमा दंदे वज्रो वै स्फयो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिपवर्णमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्ये द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्माष्टि। सुवमग्रे। पुमां समेवाभ्यः सश्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः।
वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति।
ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया
पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः
स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः।
यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृ-
ज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको
भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज
एवान्नाद्यस्यावरुद्धे। अधस्तात्प्रीतीचीम्। दण्डमुत्तमतः।
मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्ठाँल्लोमानि।
प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

सुग॑र्घ्ये॒षा। प्रा॒णो वै सु॒वः। जु॒हूर्दक्षि॑णो ह॒स्तः।
 उ॒प॒भृ॒त्स॒व्यः। आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ꣳ स॒म्मार्ज॑नानि। मु॒ख॒तो
 वै प्रा॒णोऽपा॒नो भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्य॒तस्त॒नुव॑ꣳ
 शु॒भय॑ति। तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ स॒म्मा॑र्ष्टि। मु॒ख॒तो हि प्रा॒णो-
 ऽपा॒नो भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नमा॑वि॒शति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ।
 अव्य॑र्धुकः प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥५॥ जु॒हूर्मु॒ज्याद्व॑तीति
 प्रत्य॑श्च॒धस्ता॑न्मार्ष्टि पञ्च॑ च॥ [१]

दि॒वः शिल्प॑मव॒तत॑म्। पृ॒थि॒व्याः क॑कुभिं श्रि॒तम्।
 तेन॑ व॒यꣳ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि॒
 स्वा॑हेति॒ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र॑ ह॒रति॑। आपो॒ वै
 दर्भाः॑। रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नु॒ष्टु॒भर्चा॑।
 आ॒नु॒ष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ꣳ
 सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छन्द॑सा। स्वयां दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒
 ऋ॒गवा॑व योषा॑। दर्भो॑ वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
 तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ पशु॒भिर्य॑ज॒मानः॑।
 तान्ये॒के वृ॒थैवापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॑र्यम्। आर॑ब्धस्य
 य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दो॒हः॥७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
 अ॒द्विमा॑र्जयि॒त्वोत्क॑रे न्य॒स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो-

ऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा।
 एताः हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति।
 तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि
 तद्गमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य
 वा एतद्रूपम्। यत्सुखस्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः।
 तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः।
 यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
 भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु
 पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः
 पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति।
 तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्सम्मृज्यात्। पशूनां
 धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं
 मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ
 प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
 योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां
 पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखस्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट्
 च॥

[२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽप्लीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
 पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती

सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिः रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना
ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेध्यामेवेनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्रेरनु-
व्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै
व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवेनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च
न। योक्त्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योक्त्रेण। यद्योक्त्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिष एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अर्शितिलं भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुप
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं
धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाः

रस॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वा॒स्यै॒तन्म॑हि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे। तस्य॒
तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ निर्व॑पामि देव॒य॒ज्याया॑ इत्या॑ह। आ॒-
मे॒वैता॑मा शा॒स्ते॑॥१५॥ करोति॑ व्रतोप॒नय॑नं॒ क्षेमो॑ यज॑मानः शा॒स्ते॑॥ [३]

घृ॒तं च॒ वै मधु॑ च प्र॒जाप॑तिरासीत्। यतो॒ मध्वा॑सीत्।
ततः॑ प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॒न्मधु॑षि प्र॒जन॑नमिवास्ति।
तस्मा॒न्मधु॑षा न प्रच॑रन्ति। या॒तया॑म् हि। आ॒ज्ये॑न प्रच॑रन्ति।
य॒ज्ञो वा आ॒ज्यम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं प्रच॑रन्त्यया॑तयामत्वाय।
प॒त्यवै॑क्षते॥१६॥

मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यद्वै प॒त्नीं य॒ज्ञस्य॑ करोति। मि॒थुनं॑
तत्। अथो॒ पत्नी॑या ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै।
अ॒मे॒ध्यं वा ए॒तत्क॑रोति। यत्प॒त्यवै॑क्षते। गा॒रु॒हप॑त्येऽधि॑
श्रय॑ति मे॒ध्यत्वा॑य। आ॒ह॒व॒नीय॑म॒भ्युद्व॑वति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै।
तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ऽनु प्रेहीत्या॑ह॥१७॥

तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आ॒ज्यम्। तेज॑सै॒व तेजः॑
सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा वि॒नै॒दित्या॑हाहि॑सायै।
स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑
सु॒भूर्दे॒वाना॑मि॒त्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। धा॒म्रे॒धाम्रे॑ दे॒वेभ्यो॑
यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते॑॥१८॥

तद्वा अतः॑ पु॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो
वा आ॒ज्यम्। प्रा॒णापा॑नौ पु॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व
प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। पु॒नरा॑हारम्। ए॒वमि॑व हि प्रा॑णापा॒नौ

सुश्वरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे
लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामुपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं
दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं
हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति।
आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्।
तत्रोभयोर्मामासा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं
यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय।
अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे
कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः सं नयति।
ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वां शुक्रायां
ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय।
पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥ ईक्षत् आहु शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥[४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्याव-
काशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः।
य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि

हवीं ऽप्यभिघारयति ॥ २२ ॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति ॥ २३ ॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वं गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम् ॥ २४ ॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वं गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुह्वं गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी ॥ २५ ॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशंफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुःस्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै संस्कृतेषुमूर्जं दुहे। यज्जुह्वं गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम् ॥ २६ ॥ अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्धे च ॥ [५]

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महि-

मानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह।
 अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रो-
 ऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह।
 वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे।
 संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
 कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
 स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्रेरेव मेधमव
 रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।
 पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुगन्धस्त्वा
 स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव
 प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनंलोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः
 सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यश्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।
 यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि
 पितृणाम्। ऊर्गभव बर्हिषद् इति दक्षिणायै श्रोणरोत्तरस्यै
 निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव
 प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।

अन॑तिस्कन्दन् ह पर्जन्यो॑ व॒र्षति। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॒यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॒थि॒वीं गच्छ॑तेत्या॒ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति।
तस्मा॑त्पृ॒थि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति।
प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राश्च॑मुद्गूढं प्र॒त्यश्च॑मा यच्छति।
तस्मा॑त्प्राचीन॑ रेतो॒ धीय॑ते। प्रती॒चीः प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णोः॒
स्तूपो॑ऽसीत्या॒ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पुर॒स्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति।
इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं
गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॑द्वै पुरु॑षे
वी॒र्य॑म्। वी॒र्य॑सम्मि॑तम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॑नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑दसं त्वा
स्तृ॒णामी॑त्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह।
दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वा॒स॒स्थं करो॑ति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व
पृ॒थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्न॑ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैनं॑
प॒शुभि॑रन॑तिदृश्नं करोति। धा॒रय॑न्प्र॒स्तरं॑ प॒रि॒धीन्य॑रि॒ दधा॑ति।
यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। यज॑मान ए॒व तत्स्व॑यं प॒रि॒धीन्य॑रि॒
दधा॑ति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरि॒त्याह॑॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि
 दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
 मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ
 मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात्
 पात्वित्याह। रक्षसामपंहत्यै। कस्याश्चिदभिषस्त्या इत्याह।
 अपरिमितादेवैनं पाति॥ ३५॥

वीतिहोत्रं त्वा क्व इत्याह। अग्निमेव होत्रेण
 समर्धयति। द्युमन्तः समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने
 बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह।
 विशां यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनां
 रुद्राणामादित्यानां सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेन
 प्रस्तरं सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥ ३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा।
 तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह।
 प्रियेणैवेना नाम्ना सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य
 लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः
 सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो
 वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि
 मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै। तेभ्य
 एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥ ३७॥ स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं
 करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा॥ देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये
समिध्यमानायानुब्रूहीत्याहु भ्रातृव्याऽभिभूतयै। एकविंशति-
मिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽत्यै।
पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य
रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीन्यरिधीन्यरि
दधाति॥ ३८॥

ऊर्ध्वं समिधावा दधाति। अनुयाजेभ्यः समिधमति
शिनष्टि। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति।
वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः।
यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥ ३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति।
वेदेनोपयत्यं सुवेणं प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो
वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो
प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति।
अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याहु। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्त्सं माँष्टि। पुनात्येवैनान्।
त्रिस्त्रिः सं माँष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो
एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥ ४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव
तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं

ग्रा॒म्याः पु॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भुव॑नमसि॒ वि प्र॑थस्वेत्या॒ह।
य॒ज्ञो वै भुव॑नम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑
प्रथयति। अ॒ग्ने यष्ट॑रिदं नम॒ इत्या॑ह॥ ४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॑ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॑ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व
नम॑स्करोति। जु॒ह्वेह्य॑ग्निस्त्वा॑ ह्वयति देवय॒ज्याया॑ उप॑भृदेहि
देव॑स्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति देवय॒ज्याया॑ इत्या॑ह। आ॒ग्नेयी॑ वै
जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्युप॑भृत्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त आद॑त्ते। अ॒ग्नाविष्णू॑
मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः
प॒श्चात्॥ ४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑तिप्रोच्या॒त्या क्रा॑मति। विजि॑हाथां
मा मा सन्ता॑प्तमित्या॒हाहि॑सायै। लो॒कं मे॑ लो॒ककृ॑तौ
कृणु॑तमित्या॒ह। आ॒मेवै॑तामा शा॑स्ते। विष्णोः॑ स्था॒नम॑सीत्या॒ह।
य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॑ वै दे॒वाना॑मप॑राजितमा॒यत॑नम्।
यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑
अकृ॑णोद्वी॒र्याणी॑त्या॒ह॥ ४४॥

इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒र॒भ्योर्ध्वो॑ अ॒ध्वरो
दि॒वि॒स्पृश॑मित्या॒ह वृ॒द्धौ। आ॒घा॒रमा॑घार्यमाण॒मनु॑ स॒मा॒र॒भ्य।
ए॒तस्मि॑न्काले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो स॒मृद्धे॑नै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑तेरित्या॒हाना॑त्यै।
इन्द्रा॑वा॒न्त्स्वाहे॑त्या॒ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हद्वा
इत्या॑ह॥ ४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
आधारः। यत्सःस्पर्शयैत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्।
असःस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति।
पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म९
सत्य९ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः।
आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवा९ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
त्रिरेव समंश्चात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।
अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥ परिदधाति प्राणं
दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥[७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्ना। यद्धोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य
प्राणान्यसङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य
सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कः शि॑षति। नास्य॑ प्रा॒णान्त्सङ्क॑र-
षति। न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्मा॑सीनः। इडा॑या
इडा॒मा द॑धाति। ह॒स्त्याः हो॑त्रैः। प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शवः
पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै वा ए॒षा
प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं यज॑मानोऽनु प्र जा॑यते। द्वि॒रङ्गुला॑वनक्ति
पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्यज॑मानः प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्वि॒रा
द॑धाति। स॒कृद॒भि घा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः
प्रति॑ष्ठानानि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्रयते॥५१॥

मुख॑मिव प्रत्युप॑ह्रयेत। स॒म्मुखाने॒व प॒शूनुप॑ ह्रयते। प॒शवो॑
वा इडा॑। तस्मा॒त्त्साऽन्वा॑रभ्या॑। अध्व॑र्युणां च यज॑मानेन च।
उप॑हृतः प॒शुमा॑न॒सानी॑त्याह। उप॒ ह्ये॒नौ ह्र॑यते होता॑। इडा॑यै
दे॒वता॑नामुपह्र॑वे। उप॑हृतः प॒शुमा॑न्भवति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै ह॒स्त्यामिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेयम्॑।
यामु॑प॒ह्रय॑ते। प्रा॒णाना॑ः सा। वाचं॑ चै॒व प्रा॒णाश्चा॒व रु॒न्धे।
अथ॒ वा ए॒तर्ह्युप॑हृताया॒मिडा॑याम्। पु॒रोडा॑शस्यै॒व ब॑र्हिषदो
मीमा॑ः सा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॑ निर्व॒पेति॑।
नाहम॑भा॒गो निर्व॑प्स्यामीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॑ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा
पु॒रोनु॑वाक्या भविष्यामीति॑ पु॒रोनु॑वाक्या॑। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या
भविष्यामीति॑ या॒ज्या॑। न मया॑ऽभा॒गेन॒ वर्ष॑द्भरिष्य॒थेति॑

वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मा२सेनाऽन्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमग्निं मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होताः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्यैऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरग्निं धारयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।

तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै।
अग्निमग्नीथ्सकृत्सकृत्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि
यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितः हि कर्म
क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता
ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य
इत्याह। यज्ञमेव तथस्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य
इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव
बारहस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥ चरत्यध्वर्युः प्रजातिह्वयते वेदाब्रवीद्वरहिपदं
करोत्युत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा
अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्यं सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-
ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति।
इमे वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव
तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति।
अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तः रिहाणा

इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। वियन्तु वय इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीराप्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मियते। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मियते। चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह। भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्त्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति।

स॒ऽस्रावभा॑गाः स्थे॒त्याह॑। वस॑वो वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः
स॒ऽस्रावभा॑गाः। तेषां॑ तद्भा॒गधे॑यम्॥६६॥

ताने॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्वदे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि वि॒श्वे दे॒वाः।
त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने
दधा॑ति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं
वा अ॒ग्निरप॑न्नगृहः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्राय॑
सु॒मिनी सु॒म्रे मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्रम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। धुरि॑ धुर्यो
पात॒मित्या॑ह। जा॒याप॒त्योर्गोपी॑थाय॑। अ॒ग्नेऽद॒ब्धायोऽशी॑ततनो
इत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सित्ये
पा॒हि दुरि॑ष्ठ्यै पा॒हि दु॑र॒द्भन्यै॑ पा॒हि दु॒श्चरि॑तादि॒त्याह॑।
आ॒मेवै॒तामा शा॑स्ते। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः
स्वाहे॒ती॒ध्मसं॑वृ॒श्चनान्य॑न्वाहार्यपच॑नेऽभ्या॒धाय॑ फली॒करण॑होमं
जु॒होति॑। अ॒तिरि॑क्तानि॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृ॒श्चनानि॑॥६८॥

अति॑रि॒क्ताः फली॑कर॒णाः। अति॑रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑षणम्।
अति॑रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं दधा॑ति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्त-
मा॒त्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां वे॒देना॒न्ववि॑न्दन्।
वे॒देन॒ वेदि॑ वि॒विदुः पृथि॑वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि।
गर्भं॑ बिभर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॒निरि॑तिं
पुर॒स्ता॒थ्स्तम्ब॑य॒जुषो॑ वे॒देन॒ वेदि॑ः सम्मा॒र्ष्यनु॑वित्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॒दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै।

प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
ऽऽहवनीयाः स्तृणन्ति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्ध-
मासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥ ७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥ ७१॥ तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव
रुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्ट्ये भागधेयन्तमित्याहु वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्ये लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥ ७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैना धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
 एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके
 प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो
 वाग्वा अनुष्टुक्। वार्द्धिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
 मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा
 वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि
 योक्त्रं ब्रह्मणा। आदायै नत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै।
 अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति।
 प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं
 कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥ सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ —[१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं
 वेदं विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु।
 उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
 कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननप-
 गान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
 शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
 सञ्शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
 इति॥ ७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॒ प्रहर॑ति। निर॒मुन्नु॑द ओक॑सः। स॒पत्नो॑
यः पृ॒त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्येन॑ ह॒विषा॑। इन्द्र॑ एणं॒ परा॑शरीत्। इ॒हि
ति॒स्रः परा॑वतः। इ॒हि प॑श्च जना॒५ अ॒ति। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑
रोच॑नायावत्। सूर्यो॑ अस॑द्वि॒वि। प॒र॒मान्त्वा॑ परा॒वतम्॑॥ ७८॥

इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्रहा॑। यतो॒ न पुन॑रायसि। श॒श्वती॑भ्यः
समा॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा ए॒ष वज्रो॑ ब्रह्म॑णा स॒शितः॑। शु॒चैवैनं॑
वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णु॑द्य। वज्रेण॑ ब्रह्म॑णा स्तृणुते।
ह॒तोऽसा॑वव॑धिष्मा॒मुमि॒त्याह॑ स्तृ॒त्यै। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येत्।
शु॒चैवैन॑मर्पयति॥ ७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंजो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या अथ स्रुचौ यो वा
अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयंज एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवंसततिः॥७९॥
प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्म॑णे ब्राह्म॑णमाल॑भते। क्षत्रा॑य राज॒न्यम्। मरु॑द्भ्यो
वैश्य॑म्। तप॑से शू॒द्रम्। तम॑से तस्कर॑म्। ना॒रेका॑य
वीर॑हणम्। पा॒प्मने॑ क्ली॒बम्। आ॒क्रया॑या॒योगू॑म्। कामा॑य
पु॒ञ्चलू॑म्। अति॑क्रुष्टाय मा॒गध॑म्॥१॥

गी॒ताय॑ सू॒तम्। नृ॒त्ताय॑ शैलू॒षम्। धर्मा॑य सभाच॑रम्।
न॒र्माय॑ रे॒भम्। नरि॑ष्ठायै भीम॒लम्। ह॒साय॑ कारि॑म्। आ॒न॒न्दाय॑
स्त्री॒ष॒खम्। प्रमु॑दे कुमारीपु॒त्रम्। मे॒धायै॑ रथका॑रम्। धैर्या॑य
तक्षा॑णम्॥२॥

श्रमा॑य कौला॒लम्। मा॒यायै॑ कार्मा॑रम्। रू॒पाय॑ मणि॒का॒रम्।
शुभे॑ व॒पम्। श॒र॒व्याया॑ इषुका॑रम्। हे॒त्यै ध॑न्वका॑रम्। कर्म॑णे
ज्या॑का॒रम्। दि॒ष्टाय॑ रङ्गुस॑र्गम्। मृ॒त्यवे॑ मृ॒ग॒युम्। अन्त॑काय
श्व॒नित॑म्॥३॥

स॒न्धये॑ जा॒रम्। गे॒हायो॑प॒प॒तिम्। नि॒र्ऋ॒त्यै परि॑वि॒त्तम्।
आ॒र्त्यै परि॑वि॒वि॒दा॒नम्। अ॒रा॒ध्ये दि॑धिषू॒प॒तिम्। प॒वि॒त्राय॑
भि॒षज॑म्। प्र॒ज्ञाना॑य नक्षत्रद॑रु॒शम्। निष्कृ॑त्यै पेशस्का॑रीम्।
बला॑योप॒दाम्। वर्णा॑यानू॒रुध॑म्॥४॥

न॒दीभ्यः॑ पौञ्जि॑ष्टम्। ऋ॒क्षीका॑भ्यो नैषा॑दम्। पु॒रुष॑व्याघ्रा॒य
दुर्म॑दम्। प्र॒यु॒ज्य उ॒न्म॑त्तम्। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्यो॑ ब्रा॒त्यम्। सर्प॑दे॒व-

जुनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवेभ्यः कितवम्। इर्यताया अकितवम्।
पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः स्नामम्।
स्वप्रायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्।
प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्। उपशिक्षायां
अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्यै
क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्ग्रहीतारम्। बलायानुचरम्। भूमे
परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्।
मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायांभि-
षेत्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय
पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्। सर्वेभ्यो लोकेभ्यं
उपसेत्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय
भागदुघम्। वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्।
तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्।
कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्।
अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसुरम्। शोकायाभिसुरम्।

उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय
विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्।
निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकां। संवत्सराय
पर्यारिणीम्। परिवत्सरायाविजाताम्। इदवत्सरायाप-
स्कद्वरीम्। इद्वत्सरायातीत्वरीम्। वत्सराय विजर्जरां।
संवत्सराय पलिक्रीम्। वनाय वनपम्। अन्यतोरण्याय
दोवपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो
बैन्दम्। नड्वलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय
मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः
पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः
किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भृषम्। अन्ताय
बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय
तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय
शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मणम्॥१३॥

बीभत्सायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै
स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्।
विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्।
ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सशरायै

प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पु३श्चलूमा लभते। वीणावा॒दं गण॑कं गी॒ताय॑।
याद॑से शाबुल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रवतीम्। तूण॒व॒ध्मं ग्रा॑म॒ण्यं
पा॒णिस॒ङ्घातं॑ नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानुक्रोशकम्। आ॒न॒न्दाय॑
तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्षरा॒जाय॑ कित॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विनम्॑। त्रेता॑या आदि॒-
नव॑द॒रुशम्॑। द्वाप॒राय॑ बहिः सद॑म्। कल॑ये सभास्था॒णुम्।
दुष्कृ॒ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिणम्॑। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सैल॑गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्य॒च्छम्। निर्ऋ॑त्यै गोघा॒तम्। क्षु॒धे
गो॑वि॒कर्त॑म्। क्षु॒त्तृष्णा॒भ्यान्त॑म्। यो गां वि॒कृन्त॑न्तं मा॒३सं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भू॒म्यै पी॒ठस॑र्पिण॒मा ल॑भते। अ॒ग्नये॑ऽ३सलम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षाय व॒३शन॑र्तिनम्। दि॒वे ख॑ल॒तिम्।
सू॒र्याय॑ ह॒र्य॒क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मिर॑म्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒लास॑म्।
अ॒ह्ने शु॒क्लं पि॒ङ्गल॑म्। रा॒त्रियै॑ कृ॒ष्णं पि॒ङ्गाक्ष॑म्॥१७॥

वा॒चे पु॒रुष॑मा ल॑भते। प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नमु॑दा॒न३ स॑मा॒नं
तान् वा॒यवै॑। सू॒र्याय॑ चक्षु॒रा ल॑भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः
श्रो॒त्रम्। प्र॒जाप॑तये पु॒रुष॑म्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह्रस्व॒मति॑दीर्घम्।
अति॑कृ॒श॒मत्य॑३सलम्। अति॑शु॒क्ल॒मति॑कृष्णम्। अति॑श्लक्ष्ण॒-
मति॑लोमशम्। अति॑किरि॒ट॒मति॑दन्तुरम्। अति॑मि॒र्मिर॒मति॑-

मेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्यं उध्मादेभ्य ऋत्यै भाया अमैभ्यो मन्यवे युम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश
प्रतिश्रुत्काये बीभृत्सायै दशदश हसाय समाक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥
ब्रह्मणे युम्यै नवदश॥१९॥
ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

स॒त्यं प्र॑पद्ये। ऋ॒तं प्र॑पद्ये। अ॒मृतं॑ प्र॑पद्ये। प्र॒जाप॑तेः
प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑र्ता॒ प्र॑पद्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्र॑ेण। द्विष॑न्तं
भ्रात॑व्यम॒व क्रामा॑मि। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥ स॒त्यं दश॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्य॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म्रयुः॑। अ॒ग्न आ॑याहि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
स॒त्सि ब॒रुहि॑षि। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्ध॒याम॑सि।
बृ॒हच्छो॑चा यवि॒ष्ठ्या। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॑वास॒सि। बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते वृषा॑। वृषो॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दै॒ववा॑हनः। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑हे। होता॑रं
वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अ॒ध्वरे॑।
अ॒ग्निः पा॑वक ई॒ड्यः। शो॒चिष्के॑शस्तमी॒महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न
आ॑हुत। दे॒वान् य॑क्षि स्व॒ध्वर॑। त्वं हि ह॒व्यवा॑डसि। आ
जु॑होत दु॒वस्य॑त। अ॒ग्निं प्र॑यत्य॒ध्वरे॑। वृ॒णीध्व॑स्व ह॒व्यवा॑हनम्।
त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॒ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः।
त्वे वसु॑ सुष॒णनानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑

नः॥४॥ श्रवाय्यमिधीमह्यसि सप्त च॥ _____[२]

अग्ने॑ महा॑ अ॒सि ब्राह्म॑ण भार॒त। असा॑वसौ॑। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॑नुम॒दितः॑। क॒वि॒शस्तो॑ ब्रह्म॑स॒ शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता॑।
तूर्णि॑रह॒व्यवा॑ट्। आ॒स्पात्रं॑ जुहूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒मसो॑ दे॒वपा॑नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मिर्दे॒वाऽस्त्वं
परि॑भूर॒सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह।
सोम॑माव॑ह। अ॒ग्निमा॑व॑ह। प्र॒जाप॑तिमाव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मावाव॑ह।
इन्द्रा॑ग्नी आव॑ह। इन्द्र॑माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वाऽअ॑ज्य॒पाऽ
आव॑ह। अ॒ग्निऽहो॒त्राया॑ऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान्माव॑ह। आ
चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥ दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह षट्
च॥ _____[३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्वग्निः॑। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॑यम्।
सा॒धु ते॑ यज॒मान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒चमा॑स्य॒स्व।
दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॑म॒है दे॒वाऽई॒डे॒न्यान्। न॒मस्या॑म॒
न॒मस्या॑न्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥ अ॒ग्निर्हो॒ता न॑वं॥ _____[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्यस्य॑ वि॒यन्तु। तनून॑पा॒दग्न॑ आ॒ज्यस्य॑
वे॒तु। इ॒डो अ॑ग्न॒ आ॒ज्यस्य॑ वि॒यन्तु। ब॒र॒हि॒र॒ग्न आ॒ज्यस्य॑
वे॒तु। स्वा॒हाऽअ॑ग्निम्। स्वा॒हा सोम॑म्। स्वा॒हाऽअ॑ग्निम्। स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तिम्। स्वा॒हाऽअ॑ग्नीषो॒मौ। स्वा॒हेन्द्रा॑ग्नी। स्वा॒हेन्द्र॑म्।
स्वा॒हा म॒हेन्द्र॑म्। स्वा॒हा दे॒वाऽअ॑ज्य॒पान्। स्वा॒हाऽअ॑ग्निऽ

होत्राङ्गुषाणाः। अग्र आज्यस्य वियन्तु॥८॥ इन्द्राग्नी पञ्च च॥—[५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः
शुक्र आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्व९ सोमासि
सत्पतिः। त्व९ राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः।
जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन
जन्मना। शुम्भानस्तनुव९ स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे।
जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिश्चा वयम्। वर्धयामो
वचोविदः। सुमृडीको न आविंश। जुषाणः सोम आज्यस्य
हविषो वेतु॥९॥ स्वा९ पद च॥—————[६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपा९
रेता९सि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्धिः
सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने
चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि
परि ता बभूव। यत्कांमास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वय९ स्याम पतयो रयीणाम्। स वैद पुत्रः पितर९ स
मातरम्। स सूनुर्भुवथ्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्ष९
स सुवः। स विश्वा भुवो अभवथ्स आभवत्। अग्नीषोमा
सवेदसा। सहूती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि
दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्तू अधत्तम्॥११॥

युव९ सिन्धू९ रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं

गृभीतान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजेषु॑ भूषथः।
तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॒र्यम्। श॒जथ॑द्वृत्रमु॒त संनो॑ति॒ वाजम्। इन्द्रा॑
यो अ॒ग्नी सह॑री स॒पर्यात्। इ॒रज्य॑न्ता॒ वस॒व्यस्य॑ भूरेः॑।
सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। ए॒न्द्रं सान॑सि॒ रयि॑म्॥१२॥

स॒जित्वा॑न॒ सदा॑सहम्। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे
पुरु॑ह॒त श॒त्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्म॑ इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र
दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्। म॒हा॒
इन्द्रो॑ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒मा॒ इ॒वा॒ स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑
वावृ॑धे। म॒हा॒ इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑च॒र्षणि॑प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒बर्हा॑ अ॒मिनः॑ स॒हो॑भिः। अ॒स्मद्रि॒यग्वा॑वृधे
वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वा॒
उ॒शतो॑ य॒विष्ठा॑ वि॒द्वा॒ ऋ॒तू॒र्ऋ॒तुप॑ते यजे॒ह। ये दै॒व्या
ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑। त्व॒ होत॑वृ॒णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निः
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒रग्नेः॑ प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ट्त्सो॑म॒स्य
प्रि॒या धा॑मानि॥१४॥

अ॒या॒ङ्गि॒रग्नेः॑ प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ट्त्सो॑म॒स्य
अ॒या॒ङ्गि॒षोम॑योः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्रा॒ग्नि॒योः प्रि॒या
धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्रस्य॑ प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ण्महे॒न्द्रस्य॑
प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मानि।
यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धा॑मानि। यक्ष॑त्स्वं म॒हि॒मान॑म्।
आय॑जता॒मेज्या॑ इ॒षः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑ जा॒तवे॑दाः।

जुषता॑ ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑ंक
 शो॒चे वे॒ष्ट्व॑ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हिना॑ वि॒यद्भूः।
 ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥ अ॒स्त्व॒ध॒त्त॑ र॒यि च॑रपणि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या
 धामा॑नीषः ष॒ट्॥ [७]

उप॑हूत॑ रथन्त॒र॑ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒र॑ स॒ह
 पृ॑थि॒व्या ह॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्य॑ स॒हान्त॑रि॒क्षेण॑। उप॑ मा
 वामदे॒व्य॑ स॒हान्त॑रि॒क्षेण॑ ह॑यताम्। उप॑हूतं बृ॒ह॒त्स॒ह दि॒वा।
 उप॑ मा बृ॒ह॒त्स॒ह दि॒वा ह॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑
 मा स॒प्त हो॒त्रा ह॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा
 धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह॑यताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह॑यताम्।
 उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडाँ। उपो॑ अ॒स्मा॑ इडो
 ह॑यताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडाँ। मा॒न॒वी घृ॑तप॑दी मै॒त्राव॑रु॒णी।
 ब्र॒ह्म दे॒वकृ॑तमुप॑हूतम्॥१७॥

दै॒व्या अ॑ध्व॒र्यव॑ उप॑हूताः। उप॑हूता म॒नु॒ष्याः। य इ॒मं
 य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं वर्धा॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी।
 पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं यज॑मानः।
 उ॒त्तर॑स्यान्दे॒वय॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतः।
 दि॒व्ये धा॑म॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मै॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
 तस्मि॑न्नुप॑हूतः। वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। वि॒श्वस्य॑
 प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥ स॒हर्ष॑भा ह॑यतामुप॑हूत॑ ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारि॑

च॥ _____ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो नरा॒श॑सः।
 व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
 म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्।
 अ॒ग्ने या॑न्दे॒वानया॑त्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्सत।
 ता॑ सं॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के
 वी॒हि॑ ॥ १९ ॥ अ॒पि॒प्रेः पञ्च॑ च॥ _____ [९]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्ध्मं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त
 न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॑ सू॒क्तवा॑ग॒सि।
 उ॒प॒श्रितो॑ दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान॒
 द्या॑वापृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑नू। अ॒त्र॒सू अ॒प्र॒वेदे॑।
 उ॒रुग॑व्यूती अ॒भय॑ं कृ॒तौ ॥ २० ॥

वृ॒ष्टि॒द्या॑वा री॒त्या॑पा। श॒म्भुवौ॑ म॒यो॒भुवौ॑। ऊ॒र्ज॑स्वती च॒
 प॒य॑स्वती च। सू॒प॒च॒र॒णा च॑ स्व॒धिच॑र॒णा च॑। तयो॑रा॒वि॒दि॑।
 अ॒ग्निरि॒द॑ ह॒विर॑जुषत। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। सोम॑
 इ॒द॑ ह॒विर॑जुषत। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निरि॒द॑
 ह॒विर॑जुषत ॥ २१ ॥

अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒द॑
 ह॒विर॑जुषत। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नी॒षोमा॑वि॒द॑
 ह॒विर॑जुषेताम्। अ॒वी॒वृ॒धेता॑ महो॑ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी

इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा
आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत।
अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशांस्तेऽयं यजमानोऽसौ।
आयुरा शांस्ते। सुप्रजास्त्वमा शांस्ते। सजातवनस्यामा
शांस्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शांस्ते। भूयो हविष्करणमा शांस्ते।
दिव्यं धामा शांस्ते। विश्वं प्रियमा शांस्ते। यदनेन
हविषाऽऽशांस्ते। तदंश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।
उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं
च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभयं कृतावकृताग्निर्दं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत
सजातवनस्यामा शांस्ते वीतं च त्रीणि च॥

[१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥ तच्छं योरष्टौ॥

[११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्।
देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वार्जसातये।

याः पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्र॒ते। ता नो॑ दे॒वीः सु॒हवाः
शर्म॑ यच्छ॒ता। उ॒त ग्रा वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्चिनी
राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु दे॒वीर्य
ऋतु॑र्जनी॒नाम्॥ २६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः स राजा॑। वि॒श्वा वेद॑ जनि॒मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्या॒नाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृ॒हप॑ते जना॒नाम्। अ॒ग्ने अ॒कर्म
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्थूरि॑ णो गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा स॒शिश॑धि॥ २७॥ जनी॑नामृष्टौ च॥ ————— [१२]

उप॑हूत॒ः रथ॑न्त॒रः स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथ॑न्त॒रः स॒ह
पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वाम॑दे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा
वाम॑दे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह्व॑यताम्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा।
उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑
मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा
धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्व॑यताम्॥ २८॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्व॑यताम्।
उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडौ। उपो॑ अ॒स्माः इडौ
ह्व॑यताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडौ। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्राव॒रुणी॑।
ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑तमुप॑हूतम्॥ २९॥

दै॒व्या अ॒ध्वर्य॑व॒ उप॑हूताः। उप॑हूता म॒नुष्याः॑।

य इ॒मं य॒ज्ञम॒वान्। ये य॒ज्ञप॑त्नीं॒ वर्धा॑न्। उ॒प॒हू॒ते
 द्या॒वापृ॑थि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उ॒प॒हू॒तेयं
 यज॑माना। इ॒न्द्रा॒णीवा॑ऽवि॒ध॒वा। अ॒दि॒तिरि॒व सु॑पु॒त्रा।
 उ॒त्त॑र॒स्यान्दे॒वय॒ज्याया॑मु॒प॒हू॒ता। भूय॑सि ह॒विष्क॑रणं उ॒प॒हू॒ता।
 दि॒व्ये धा॑म॒न्नु॒प॒हू॒ता। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
 तस्मि॑न्नु॒प॒हू॒ता। वि॒श्व॑म॒स्याः प्रि॒यमु॑प॒हू॒तम्। वि॒श्व॑स्य
 प्रि॒यस्यो॑प॒हू॒तस्यो॑प॒हू॒ता॥ ३० ॥ सु॒ह॒र॒ष॒भा ह॒य॒तामु॑प॒हू॒त९ सु॑पु॒त्रा ष॒ट्॥ — [१३]

स॒त्यं प्र॒बोऽग्ने॑ म॒हान॑ग्नि॒रहो॑तां॒ समि॑धोऽग्निर्वृ॒त्राण्य॑ग्नि॒र्मूर्धो॑प॒हू॒तं दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒दं द्या॒वापृ॑थि॒वी तच्छुं॑ यो॒रा
 प्या॑य॒स्वोप॒हू॒त॒न्न॒यो॒दश॑॥ १३ ॥

स॒त्यं व॒य९ स्या॑म॒ वृ॒ष्टि॒द्या॒वा त्रि॑श॒त्॥ ३० ॥

स॒त्यमु॑प॒हू॒ता॥

हरिः ओम्॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
 प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन।
यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे।
उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः।
वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म
वन्वानो अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय।
ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतयै। तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य
सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसो
नि केतुना। विश्वः समन्त्रिणं दह। कृधी न ऊर्ध्वा च रथाय
जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अहाम्। समर्य आ विदथे
वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियति
वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति
जायमानः। तं धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो
मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः।
अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाद्। तः सबाधो यतः स्रुचः। इत्था
धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमृतयै। त्वं वरुण उत मित्रो
अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि
सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥ सुवीर दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥[१]

होता यक्षदग्निः समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा
 पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्।
 मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षन्नराशःसं नृशस्त्रं नृङ्ः प्रणेत्रम्।
 गोभिर्वपावात्स्याद्वीरैः शक्तीवान्नथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो
 देवाः आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो
 देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः
 सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताः
 स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु
 प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षद्वरुः ऋष्याः कवष्यो कौषधावनीरुदाताभीर्जिहतां
 विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे
 विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृङ्ः पतिभ्यो योनिं
 कृण्वाने। सङ्गस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बरुहिः सीदतां
 वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा
 मन्द्रा पोतांरा कवी प्रचेतसा। स्विष्टमृद्यान्यः करदिषा
 स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां

वी॒तामा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा
 अ॒च्छि॑द्रम॒द्येद॑म॒पस्त॑न्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वम॑पो
 वि॒यन्त्वा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्वष्टा॑र॒मर्चि॑ष्टु॒मपा॑कः
 रेतो॒धां वि॒श्रव॑सं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑म॒काम॑कर्शनः
 सु॒पोषः॑ पोषैः॒ स्यात्सु॑वीरो॒ वीरै॑र्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
 होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पति॒मुपा॑व॒स्रक्ष॑द्वियो जो॒ष्टारः॑ श॒शम॑न्नरः।
 स्वदा॒थस्व॑धि॒तिर्ऋ॒तुथा॑द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ङ्मेत्वाऽऽज्य॑स्य॒
 होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दग्निः॑ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॑ मे॒दसः॑
 स्वाहा॑ स्तो॒काना॑ऽऽ स्वाहा॑ स्वाहा॑कृ॒तीना॑ऽऽ स्वाहा॑
 ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्त्स्वाहा॑ऽग्निः
 हो॒त्राङ्गु॑षा॒णा अ॒ग्न आ॑ज्य॑स्य॒ विय॑न्तु होत॑र्यजं॥५॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होत॑र्यजं सु॒वीरो॒ वीरै॑र्वेत्वाऽऽज्यस्य होत॑र्यजं च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निन्त॑नून॒पात॑न्नरा॒शःसं॑म॒ग्निमि॑ड ई॒डितो॑ ब॒र्हिर्द॑रं
 उ॒पासा॑नक्ता दे॒व्यां ति॒स्रस्त्वष्टा॑रं वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। प॒ञ्च वे॒त्वेको॑ वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वीता॑मे॒को वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वेत्वे॒को वि॒यन्तु॑
 होत॑र्यजं॥) [२]

समि॑द्धो अ॒द्य म॑नु॒षो दुरो॑णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि
 जा॒तवे॑दः। आ च॒ वह॑ मि॒त्रम॑ह॒श्चिकि॑त्वान्। त्वं दू॒तः
 क॒विर॑सि प्र॒चे॒ताः। त॑नून॒पात्प॑थ ऋ॒तस्य॑ या॒नान्। म॒ध्वा
 स॒मञ्ज॑न्त्स्व॒दया॑ सु॒जिह्वा॑। म॒न्मा॑नि धी॒भि॒रु॒त य॒ज्ञमृ॑न्धन्।
 दे॒व॒त्रा च॑ कृ॒णु॒ह्यध्व॑रं नः। नरा॒शःस॑स्य॒ महि॑मान॒मेषा॑म्।
 उप॑ स्तोषाम॒ यज॑तस्य॒ यज्ञैः॑॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धि॒यन्धाः॑। स्व॒दन्तु॑ दे॒वा उ॒भया॑नि
 ह॒व्या। आ॒जु॒ह्वान् ई॒ड्यो व॑न्द्यश्च। आया॑ह्य॒ग्ने वसु॑भिः

सृजोषाः। त्वं देवानांमसि यद्ब्रू होता। स एनान् यक्षीषितो
यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या
वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्युं प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो
अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः
शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ
सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपांके। उपासानक्ता
सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि
श्रियः शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा।
मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्ये॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा
दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडां मनुष्वदिह
चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः
सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिः शद्भुवनानि
विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि
विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्यां समञ्जन्। देवानां पार्थ ऋतुथा हवीःषि।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन।
सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानांमभवत्पुरोगाः।
अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतः हविरदन्तु
देवाः॥१०॥ यज्ञेः स्योनं यजध्ये विद्वानष्टो च॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी स॒न्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑
य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्ट्यध्व॑रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑
प्रयो॑ दधत्। परि॑ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्।
दध॒द्रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥११॥ अ॒ग्निर्होता॑ नो नव॑॥—————[४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॑न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑द्।
प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑ प्रति॒रन्।
उप॑ प्रे॒ष्य होतः॑। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥ अजै॑द॒ष्टो॥—————[५]

दैव्याः॑ शमि॒तार उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत् मे॒ध्या
दुरः॑। आ॒शासा॑ना॒ मेध॑पतिभ्यां॒ मेधम्॑। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रत।
स्तृ॒णीत ब॑र्हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॑
भ्रा॒ता स॑ग॒र्भ्यः। अनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दीची॑ना॒स्य अ॒स्य प॒दो
निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्यं॑ चक्षु॑र्गमयतात्। वा॒तं प्रा॑णम॒न्वव॑सृजतात्। दि॒शः
श्रो॒त्रम्। अ॒न्तरि॑क्षम॒सुम्। पृ॒थि॒वी॑स्य शरी॑रम्। ए॒कधा॑ऽस्य
त्वच॑माच्छ्र॒तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामु॑त्खि॒दतात्॑।
अ॒न्तरे॑वोष्माणं॑ वा॒रय॑तात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्।
प्र॒शसो॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॑षणी॑। क॒श्यपे॑वा॒सो॑। अ॒च्छि॒द्रे श्रो॑णी॑।
क॒वषो॑रू॒ स्रेक॑पर्णा॒ष्ठीव॑न्ता॑। षड्वि॑ंशति॒रस्य॑ व॒ङ्गयः॑।
ता अ॑नु॒ष्ठोच्चा॑वयतात्। गा॒त्रं गा॒त्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्।
ऊ॒व॒ध्यगो॑हं पा॒र्थिवं॑ खनतात्। अ॒स्त्रा र॒क्षः स॑सृजतात्।

व॒नि॒ष्टु॒मस्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रू॒कं म॒न्य॑मा॒नाः। ने॒द्व॑स्तो॒के त॑नये। रवि॑तार॒वच्छ॑मितारः।
अ॒ग्नि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒श॒मि शमी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ग्निगो।
अ॒ग्नि॑गु॒श्वापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑ः श॒मि॒तारौ॑। ता॒वि॒मं प॒शूः
श्र॑पयतां प्रवि॒द्वाः सौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥ धृताद्वाहू
मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जुष॑स्व स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
जुष॑स्व। स्तो॒काना॑म॒ग्ने मे॑द॒सो घृ॑तस्य। होतुः प्रा॒शान॑ प्रथ॒मो
नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्रो॑त॒न्ति मे॑द॒सः। स्व॒धर्म॑
दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठ॑ नो धेहि वा॒र्यम्। तुभ्य॑ः स्तो॒का घृ॑तश्चुतः। अ॒ग्ने
वि॒प्राय॑ सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः स॒मि॒ध्यसे॑। य॒ज्ञस्य॑ प्रा॒विता॑
भ॒व। तुभ्य॑ः श्रो॒त॒न्त्य॒ग्निगो॑ शचीवः। स्तो॒कासौ॑ अ॒ग्ने मे॑द॒सो
घृ॑तस्य। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुना॑गाः। ह॒व्या जु॒षस्व॑ मे॒धिरा॑।
ओजि॑ष्ठ॒न्ते म॒ध्य॒तो मे॑द॒ उद्धृ॑तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्रो॒त॒न्ति
ते व॒सो स्तो॒का अ॒र्धित्व॑चि। प्र॒ति ता॒न्दै॒वशो॑र्विहि॥१८॥ देववीतय
उद्धृतश्रीणि च॥ [७]

आवृ॑त्रहणा वृ॒त्रह॑भिः शुष्मैः। इन्द्र॑ या॒तन्न॑मो॒भिर॑ग्ने अ॒र्वाक्।
यु॒वः रा॒धो॒भिर॑क॒वेभि॑रिन्द्र। अ॒ग्ने अ॒स्मे भ॑वतमु॒त्तमे॑भिः। हो॒ता
यक्ष॑दिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ व॒पाया॑ मे॒दसः॑। जुषे॒ताः ह॒विः।
हो॒त॒र्य॒ज। वि॒ह्य॒ख्य॒न्मन॑सा॒ वस्य॑ इ॒च्छन्। इन्द्रा॑ग्नी ज्ञा॒स उ॒त

वां सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमंतिरस्ति मह्यम्। स वां धियं
वाजुयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य
जुषेता९ हविः। होतुर्यजं। त्वामीडते अजिरं दूत्याय।
हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासंदो बरुहिरंग्रे।
अहान्यस्मै सुदिनां भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य
जुषता९ हविः। होतुर्यजं॥२०॥ सजातान्भिन्दे च॥—————[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमंतिमिच्छमानः। ईदृष्टं रयिं यशसं पूर्वभाजम्।
इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्यैभिस्तिरतं देष्णैः।
माच्छेद्व रश्मी९रिति नाधमानाः। पितृणा९ शक्तीरनु-
यच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं
धिषणाया उपस्थे। अग्नि९ सुदीति९ सुदृशं गृणन्तः।
नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरति९ हव्यवाहम्।
देवा अंकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥ जातवेदो द्वे च॥—————[९]

त्व९ ह्यग्रे प्रथमो मनोतां। अस्या धियो अभवो
दस्महोतां। त्व९ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै
सहंसे सहंध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद
इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये
चितयन्तो अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं
जागृवा९सो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं द॑र्श॒तं बृ॒हन्तम्। व॒पाव॑न्तं वि॒श्वहा॑
दी॒दिवा॒॑सम्। प॒दं दे॒वस्य॑ नम॑सा वि॒यन्तः। श्रव॑स्यवः श्रव॑
आप॑न्नमृ॒क्तम्। नामा॑नि चिद्व॒धिरे य॒ज्ञिया॑नि। भ॒द्राया॑ ते
रण॑यन्त॒ सन्दृ॑ष्टौ। त्वां व॑र्धन्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम्। त्व॑
राय॑ उ॒भया॑सो जना॑नाम्। त्वं त्रा॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑ऽभूः। पि॒ता
मा॒ता स॒दमि॒न्मानु॑षाणाम्॥ २३॥

सप॑र्येण्यः स प्रि॒यो वि॒श्वग्निः॑। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा
यजी॑यान्। तं त्वा॑ व॒यं द॒म आ दी॑दिवा॒सम्। उप॑जु॒बाधो॑
नम॑सा सदे॒मा। तं त्वा॑ व॒यं सु॒धियो॑ नव्य॑मग्ने। सु॒म्नाय॑व
ई॒महे दे॒वय॑न्तः। त्वं वि॒शो अ॒नयो॑ दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॑ग्ने बृ॒हता॑
रो॒चने॑न। वि॒शां क॒विं वि॒शप॑ति॒शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं
च॑र्षणी॒नाम्॥ २४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तं
र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्न ई॒जे श॑श॒मे च॒ मर्तः॑। यस्त॒
आ॒न॒द॒त्स॒मिधो॑ ह॒व्यदा॑तिम्। य आ॒हुतिं॑ परि॒ वेदा॑ नमो॑भिः।
वि॒श्वेत्स॒वा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम।
नमो॑भिर॒ग्ने स॒मिधो॑त ह॒व्यैः। वेदी॑सू॒नो स॒हसो॑ गी॒र्भिरु॒क्थैः।
आ ते॑ भ॒द्राया॑ सु॒म॒तौ य॑तेम॥ २५॥

आ यस्त॒तन्थ॑ रोद॑सी॒ विभा॑सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्यस्तरु॑त्रः।
बृ॒हद्भि॒र्वा॒जैः स्थ॑वि॒रेभि॒र॒स्मे। रे॒वद्भि॒र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि।
नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॒द्वैह्य॑स्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॑याय प॒श्वः। पू॒र्वीरि॑षो

बृहतीरा॒रे अ॒घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पुरु॒ण्य॒ग्ने
पुरु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पुरु॒णि हि
त्वे पु॒रुवार॑ सन्ति। अ॒ग्ने वसु॑ विध॒ते राज॑नि॒त्वे॥२६॥ जागृवा॑सो
अनु॑गमन्मानु॒षाणा॑श्च॒रुष॑णीनां य॒तेमा॑श्या॒न्दे च॥ [१०]

आभ॑रत॑ शि॒क्षतं॑ वज्र॒बाहू। अ॒स्मा॑ इन्द्रा॒ग्नी अव॑त॒ः
शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य। येभिः॑ स॒पित्वं॑ पि॒तरों
न॒ आयन्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्य॒तो मे॒द उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घ॒स्ता॑न्नूनम्॥२७॥

घा॒से अ॒ज्राणां॑ यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणा॑ श॒तरु॑द्रि॒-
या॒णाम्। अ॒ग्निष्वा॒त्तानां॑ पीवो॑पवस॒नानाम्। पा॒र्श्वतः॑ श्रो॒णितः॑
शि॒ताम॑त उ॒त्साद॑तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गाद॒वत्तानाम्। क॒रत॑ ए॒वेन्द्रा॒ग्नी।
जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते ह॒वी॑षि।
हि॒रण्य॑पर्ण॒ प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णि॒द्र॒शन॑या॒ नियू॑य। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्षद्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया॒
रभि॑ष्ठया र॒शन॑याधि॒त। यत्रेन्द्रा॒ग्नि॒योश्छा॑गस्य ह॒विषः॑
प्रि॒या धा॒मानि॑। यत्र वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पा॒था॑सि।
यत्र दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धा॒मानि॑। यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑
प्रि॒या धा॒मानि॑। तत्रै॒तं प्र॑स्तुत्यैवोप॒स्तुत्यै॑ वो॒पाव॑स्रक्षत्।
रभी॑या॑समिव कृ॒त्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं।
 पिप्रीहि देवा उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँ ऋतुपते यजेह।
 ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः।
 होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य
 हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि।
 अयाङ्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या
 इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
 होतर्यजं॥३०॥ नूनमर्थं कृत्वा पाथांसि सुप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः
 प्रमंतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः।
 इन्द्राग्नी जोहुवतो नस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय।
 पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वहं देवत्रा दिधिषो
 हवीँषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्।
 अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्देवानामाज्यपानां
 प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं
 महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
 जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
 होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वां। ऋता यजासि महिना
 वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥ धामानि भूरकं च॥ [१२]

दे॒वं ब॒र्हिः सु॒दे॒वं दे॒वैः स्या॒त्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्व॒स्तोर्वृ॒ज्येता॒क्तोः
 प्र॒भ्रिये॒तात्य॒न्यान्ना॒या ब॒र्हिष्म॑तो म॒देम॑ व॒सुव॑ने व॒सुधे॑य॒स्य
 वेतु॑ य॒ज। दे॒वीर्द्वा॒रः स॒ङ्घा॒ते वि॒ङ्घीर्या॑म॒ञ्छि॒थिरा॑ ध्रु॒वा दे॒वहू॑तो
 व॒त्स ई॒मेना॒स्तरु॑ण॒ आ॒मिमी॑यात्कु॒मारो॒ वा न॑व॒जातो॒
 मैना॑ अ॒र्वा रे॒णुक॑काटः पृ॒ण॒ग्वसु॑वने व॒सुधे॑य॒स्य वि॒यन्तु॑
 य॒ज। दे॒वी उ॒षा॒सान॒क्ताऽद्या॒स्मिन् य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॒मपि॑
 नूनं॑ दै॒वीर्वि॒शः प्रा॒या॒सि॒ष्टाः सु॒प्री॑ते सु॒धिते॑ व॒सुव॑ने
 व॒सुधे॑य॒स्य वी॒तां य॒ज। दे॒वी जो॒ष्ट्री व॒सु॒धिती॑ ययो॒र॒न्या॒
 ऽद्या॒द्वेषा॑सि यु॒यव॑दा॒न्याव॑क्ष॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑ य॒ज॑मा॒नाय
 व॒सुव॑ने व॒सुधे॑य॒स्य वी॒तां य॒ज। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती
 इ॒ष॒मूर्ज॑म॒न्याव॑क्ष॒त्सग्धिः॑ स॒पी॒तिम॑न्या न॒वेन॑ पूर्वं
 द॒य॑मा॒नाः स्या॑म॒ पुरा॑णे॒न न॑वं ता॒मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती ऊ॒र्जय॑मा॒ने
 अ॒धाता॑ व॒सुव॑ने व॒सुधे॑य॒स्य वी॒तां य॒ज। दे॒वा दै॒व्या
 हो॒ता॒रा ने॒ष्टा॒रा पो॒ता॒रा हु॒ताघ॑श॒सावा॑भ॒रद्व॑सू व॒सुव॑ने
 व॒सुधे॑य॒स्य वी॒तां य॒ज। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरि॒डा
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भा॑र॒त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒म॑
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॒हैवे॒ड्या व॒सु॒मत्या॑ स॒ध॒माद॑ म॒देम॑ व॒सुव॑ने
 व॒सुधे॑य॒स्य वि॒यन्तु॑ य॒ज। दे॒वो न॒रा॒शः स॑स्त्रि॒शीर्षा॑
 ष॒ड॒क्षः श॒तमि॑दे॒न॑ शि॒तिपृ॑ष्ठा आ॒द॒धति॑ स॒हस्र॑मीं प्र॒व॒हन्ति॑
 मि॒त्राव॑रु॒णेद॑स्य हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॑श्वि॒ना-

ऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो
 वनस्पतिर्वरुषप्रावा घृतनिर्णिग्धामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं
 मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृ॥हीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यज। देवं बरुहिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्र-
 च्युतन्निकामधरणं पुरुस्पारुहं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या
 बरुहीऽष्यभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो
 अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी
 होता होतुरहोतुरायजीयानग्रे यान्देवानयाड्या॥ अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमत्सत ता॥ संसनुषी॥ होत्रा देवङ्गमान्दिवि
 देवेषु यज्ञमेरयेम॥ स्विष्टकृच्चाग्रे होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य
 नमोवाके वीहि यज॥ ३३॥ यजेकं च॥ [१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारः। वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी जोष्ट्री। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी
 ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥ ३४॥

देवा दैव्या होतांरा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्।
 देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो
 नराशंसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो वनस्पतिः।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बरुहिर्वारितीनाम्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु॥ ३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
 स॒त्यम॑न्माय॒जी हो॒ता। हो॒तुर्हो॒तुरा॑य॒जीया॑न्। अ॒ग्ने
 या॒न्दे॒वान॑या॒द्। या॑ꣳ अ॒पि॑प्रेः। ये ते॒ हो॒त्रे अ॑म॒थ्स॒त। ता॑ꣳ
 स॑स॒नुषी॑ꣳ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॒ताऽभूः॑। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के
 वी॒हि॑॥ ३६॥ वीतां वेत्वभूरकं च॥ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य हो॒ता॑रमवृणीता॒यं य॒ज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः
 पच॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ं छा॒गꣳ सू॒प॒स्था अ॒द्य
 दे॒वो व॒न॒स्पति॑रभवदि॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ं छा॒गे॒नाघ॑स्ता॒न्तं मे॑द॒स्तः
 प्र॒ति॒पच॑ता॒ग्रंभी॑ष्टा॒मवी॑वृधेतां पु॒रोडा॑शेन॒ त्वाम॑द्य॒र्ष आ॑र्षेय
 ऋ॒षीणा॑न्नपादवृणीता॒यं य॒ज॑मानो ब॒हु॒भ्य आ॑ स॒ङ्ग॑ते॒भ्य
 ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ व॒सु वा॒र्या य॑क्ष्यत॒ इति॑ ता या दे॒वा
 दे॒व॒दाना॑न्यदु॒स्तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शा॒स्वा च॑ गुर॒स्वेषि॑तश्च
 हो॒त॒रसि॑ भ॒द्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता
 ब्रू॑हि॥ ३७॥ अग्निमद्येकम्॥ [१५]

अञ्जन्ति होतां यक्षथ्समिद्धो अद्याग्निरजैर्देव्यां जुपस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वꣳ ह्याभरतमुपौहृ यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं
 बर्हिर्गग्निमद्य पञ्चदश॥ १५॥
 अञ्जन्त्यग्निरहोतां नो गीर्भिरुपौ हृ यद्विदथं वाजिनः सप्तत्रिंशत्॥ ३७॥
 अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ का॒मान्प्रवे॑शयति। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्र॒तमु॑पैति। स॒यद॑नि॒ष्ट्वा प्र॑या॒यात्। अ॒का॒मप्री॑ता ए॒नं का॒मा
ना॒नुप्र॑या॒युः। अ॒ते॒जा अ॑वी॒र्यः॑ स्यात्। स जु॑हु॒यात्। तु॒भ्यं ता
अ॑ङ्गि॒रस्त॑म। वि॒श्वाः सु॑क्षि॒तयः॑ पृथ॑क्। अ॒ग्ने का॒माय॑ येमि॒र
इति॑। का॒मा॒नेवा॒स्मिन्द॑धाति॥१॥

का॒मप्री॑ता ए॒नं का॒मा अनु॑ प्रया॒न्ति। ते॒ज॒स्वी
वी॒र्या॑वा॒न्भव॑ति। स॒न्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्र॒तमु॑पैति। स यदु॒द्वाय॑ति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं
प्रा॒ञ्चमु॑द्धृत्य। म॒न॒सोप॑तिष्ठेत्। म॒नो वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो
य॒ज्ञः॥२॥

म॒न॒सैव॑ य॒ज्ञः स॒न्त॑नोति। भू॒रित्या॑ह। भू॒तो वै प्र॒जा
प॑तिः। भू॒तिमे॒वोपै॑ति। वि वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒र्ध्यते॑।
यस्याऽऽहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒र्म्यया॑ प्रवि॒ध्यैत्। यदि॑
ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र उ॒ त॒
एक॑म्॥३॥

तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चा॒रुरे॑धि।
प्रि॒ये दे॒वानां॑ प॒रमे॑ ज॒नित्र॑ इति॑। ब्र॒ह्म॒णैवे॒न॑ सम्भ॑रति।
सैव त॒तः प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ प॒रस्त॑राम॒पक्षायै॑त्।
अ॒नुप्र॑यायाव॑स्येत्। सो ए॒व त॒तः प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा

ए॒तस्य॑ प॒शून्प॑यः प्रवि॑शति। यस्य॑ ह॒विषे॑ व॒थ्सा अ॒पाकृ॑ता॒
ध॑यन्ति॥ ४॥

तान् यदु॒ह्यात्। या॒तया॑न्ना ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दु॒ह्यात्।
य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रि॒यात्। वा॒य॒व्यां॑ यवा॒गूं निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै॑ प॒यसः॑
प्रदा॑पयिता। स ए॒वास्मै॑ प॒यः प्रदा॑पयति। प॒यो वा॒ ओष॑धयः।
प॒यः प॒यः। प॒यसै॒वास्मै॑ प॒योऽव॑ रुन्धे॥ ५॥

अथोत्तर॑स्मै ह॒विषे॑ व॒थ्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। अ॒न्य॒त॒रान् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति।
ये यज॑मानस्य सा॒यं गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सा॒यं दु॒ग्धं
ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य ब्री॒हीन्नि॒रुप्यो॑प॒ वसे॑त्। प॒यो वा॒
ओष॑धयः। प॒य ए॒वार॑भ्य॒ गृही॑त्वोप॒ वस॑ति। यत्प्रा॑तः स्यात्।
तच्छृ॑तं कु॒र्यात्॥ ६॥

अथे॒तर ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशः॑ स्यात्। इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीची॑
दधा॑ति। प॒यो वा॒ ओष॑धयः। प॒यः प॒यः। प॒यसै॒वास्मै॑ प॒योऽ॒व॑
रुन्धे। अथोत्तर॑स्मै ह॒विषे॑ व॒थ्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। उ॒भया॑न् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति। ये
यज॑मानस्य सा॒यं च॑ प्रा॒तश्च॑ गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्यो॒भय॑
ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑॥ ७॥

ऐ॒न्द्रं प॒ञ्चश॑रावमो॒दनं॑ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निं दे॒वता॑नां प्रथ॒मं
य॑जेत्। अ॒ग्निमु॑खा ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणा॑ति। अ॒ग्निं वा अ॒न्व॒न्या

देवताः। इन्द्रमन्वन्त्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पत्यनालम्बुका भवन्ति। तामपरुध्यं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋत्नम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादाच्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानुर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्णुणेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
प्रायश्चि॑त्तिः। यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्याऽऽत्म॑ञ्जायेत।
कि॒लासो वा॒स्यादर्श॑सो वा। यत्प्र॒त्येयात्। य॒ज्ञं विच्छि॑न्ध्यात्।
स जुहुयात्। मि॒त्रो ज॒नान्क॑ल्पयति प्र॒जान॑न्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषाऽभि
च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॑तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चि॑त्तिः।
यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॑त्तराऽऽहु॑तिः स्क॒न्देत्। द्वि॒पाद्भिः
प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्यृ॒ध्येत। यदु॑त्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्यृ॒ध्येत। यत्र॑ वे॒त्थं
वन॑स्पते दे॒वानां॑ गु॒ह्या॒ नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गाम॒येति॑
वान॑स्पत्यय॒र्चा॒ समि॑ध॒मा॒धाय॑। तूष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्।
वन॑स्पति॒नैव॑ य॒ज्ञस्या॑र्ता॒ चाना॑र्ता॒ चाऽऽहु॑ती॒ वि दा॑धार।
तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चि॑त्तिः।
यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्यः॑ प्राड॒ङ्गा॒रः स्क॒न्देत्। अ॒ध्व॒र्यवे॑
च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्॥१४॥

यद्दक्षि॑णा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्। हो॒त्रे च॒ प॒त्न्यै च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः
स्यात्। यदु॑दङ्गः। अ॒ग्नी॒धे च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः
स्यात्। यद॑भिजुहुयात्। रु॒द्रोऽस्य॑ प॒शून्धा॑तुकः स्यात्।

यन्नाभिं जुहुयात्। अशान्तः प्रहियेत॥१५॥

सुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रं शृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
स्तोमं पृष्ठो घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वे प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्मि जुहुयाध्याद्वियेत जहाम
त्रीणि च (यद्विष्वण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राडङ्गारो यदक्षिणा
यत्प्रत्यग्यदुदङ्गः॥)॥

[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ध्यते। यस्याऽऽहिताग्ने-
रग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत् आहत्य
होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र
विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्।
यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्।
यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष
वा अग्निरैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या

अ॒परु॒न्ध्यात्। यस्मि॑न्ने॒वाग्ना॒वाहु॑तिं जुहु॒यात्। तं भा॒ग॒धेये॑न
व्य॑र्धयेत्। तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो व॑स॒त्यै ना॒परु॒ध्यः। यदि॑
ब्राह्म॑णं न वि॒न्देत्। द॒र्भस्त॑म्बे हो॒त॒व्यम्। अ॒ग्नि॒वान् वै
द॒र्भस्त॑म्बः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ꣳ हु॒तं भ॑वति। द॒र्भाꣳस्तु
नाध्या॑सीत॥१९॥

यद्द॒र्भान्ध्या॑सीत। या॒मे॒वाग्ना॒वाहु॑तिं जुहु॒यात्।
ताम॑ध्या॑सीत। तस्मा॑द्द॒र्भा नाध्या॑सित॒व्याः। यदि॑ द॒र्भान्न
वि॒न्देत्। अ॒प्सु हो॒त॒व्यम्। आपो॑ वै सर्वा॑ दे॒वताः।
दे॒वता॑स्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ꣳ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत।
यदा॑पः परि॒चक्षी॑त॥२०॥

या॒मे॒वाप॒स्वाहु॑तिं जुहु॒यात्। तां परि॑चक्षीत। तस्मा॑दापो
न परि॑चक्ष्याः। मे॒ध्या च॒ वा ए॒तस्या॑मे॒ध्या च॑ त॒नुवौ सꣳ
सृ॑ज्येते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒न्यैर॒ग्निभि॑र॒ग्नयः सꣳसृ॑ज्यन्ते।
अ॒ग्नये॒ विवि॑चये पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेत्। मे॒ध्या
चै॒वास्या॑मे॒ध्यां च॑ त॒नुवौ व्या॑वर्तयति। अ॒ग्नये॑ व्र॒तप॑तये
पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व व्र॑तप॑तिꣳ स्वेन
भा॒ग॒धेये॑नोप॑ धावति। स ए॒वैनं॑ व्र॒तमा॑ ल॒म्भय॑ति॥२१॥

गर्भ॑ꣳ स्र॒वंन्त॑मग॒दम॑कः। अ॒ग्निरि॒न्द्रस्त्व॑ष्टा बृ॒हस्प॑तिः।
पृ॒थिव्या॑मव॑ चु॒श्चोतै॑तत्। नाभि॑प्राप्नो॑ति निर्ऋ॒तिं परा॑चैः।
रेतो॑ वा ए॒तद्वाजि॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्। तद्य॑त्स्र॒वेत्।

रेतोऽस्य वाजिनं स्रवेत्। गर्भं स्रवन्तमगदमकरित्याह।
रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति।
इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा
वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽज्ञावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति
भवत्यासीत् परिचक्षीत् लभयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमुजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुम्बैऽप्यमु
होतव्यम्।)॥

[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठाथ्सर्वतश्च याः। तामी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थे। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो
वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति
सूर्यमहै। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय

रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः।
ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं
पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासं हविरिदमेषां
मयि। आमावास्यं हविरिदमेषां मयि। अन्तराग्नी पशवः।
देवसंसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने
मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्।
अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व
आयतने मनीषया। अयं पितृणामग्निः। अवाङ्मुखा पितृभ्य
आ। तं पूर्वः परि गृह्णामि। अविषन्नः पितुं कर्तु। अजस्रं
त्वा संभापालाः॥२८॥

विजयभागं समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य।
विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि
शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि
यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः।
आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः।
पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र

स॑ सृ॒ज। अ॒ग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे
राध्यताम्। वा॒यौ॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे
राध्यताम्। इ॒मां प्रा॒ची॒मुदी॑चीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि स॑स्कृताम्।
ब॒हुप॒र्णाम॑शुष्काग्राम्। ह॒रामि॑ पशु॒पाम॑हम्। यत्कृ॒ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। प्रा॒वि॒श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॒स्त्वामै॑कवि॒ंशति॑धा।
स॒म्भ॑रामि सु॒स॒म्भृतां॑॥३१॥

त्री॒न्प॒रि॒धी॑ः स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्च॒रान्। उप॒वेषं॑
मे॒क्ष्णं धृ॑ष्टिम्। सं भ॑रामि सु॒स॒म्भृतां॑। या जा॒ता ओष॑धयः।
दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॒ राध्या॑सम्। प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्।
अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। सदे॒वः शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अ॒प॒रि॒मि॒तानां॑ प॒रि॒मि॒ताः। स॒न्न॒ह्ये सु॒कृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो
मा नि॒गाङ्क॑त॒मच्च॑नाहम्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हि॒रू॒र्णामृ॑दु। स्यो॒नं पि॒तृ॒भ्य॑स्त्वा
भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मि॒न्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ता॒म॒हाः
प्र॒पि॒ता॒म॒हाश्च॑ानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृ॒त्प॒ला॒शे द॒र्भः। इ॒याँन्प्रा॑देशसं॒मितः॑। य॒ज्ञे प॒वि॒त्रं
पो॒तृ॒त॒मम्। प॒यो ह॒व्यं के॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ।
य॒ज्ञस्याङ्गा॑नि सर्व॒शः। आ॒प्या॒य॒यन्तौ॑ सञ्च॑रताम्। प॒वि॒त्रे

हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्।
अप्रस्रं साय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः
सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारयु मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि
शुन्यता। एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥ ३७॥

बृहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु
गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सः सृजामि।
रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।
जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च
सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय

द्रविणं दधातु॥३८॥

उत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमतीं
सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतं सूनृतावत्। तद्यजमान-
ममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय
हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो
हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्त-
तिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि
विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्विररिक्तेन पात्रेण।
याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि
गच्छतु॥४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पूर्णं
च दुर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्यं हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यं गोपंतये पशून्॥४१॥

इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसुम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो
विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः)॥—[४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु।
द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरेकादशा इह माऽवत। इदं
शंकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये
भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्।
इदमहं सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्यं ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय।
आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंङ्क्षु
त्वचमङ्क्षु। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये
जुष्टमभि घारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्सीदामृते प्रति
तिष्ठ। ब्रीहीणां मैध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्नुर्भुवनस्य
गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा
पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम
घृतवान् हि भूत्वा। देवान्छ सुर्वविन्द यजमानाय मह्यम्।
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोक्त्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे।
यस्यास्मि न तमन्तरैमि। स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं
पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे।
मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽप
क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदवदानानि तेऽवघ्न।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः।

अज्या॑यो यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृत्य॑तामि॒दम्। मा
रू॒रुपाम॑ य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्धः स्वि॑ष्टमि॒दः ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टां
घृ॒तप॑दीम्। मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्। द॒क्षिणा॒र्धादस॑म्भिन्दन्।
अव॑द्याम्येकतोमु॒खाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जिन्वा॑र्वतः। तस्या॑स्ते
भक्षि॒वाणः॑ स्याम। सर्वा॒त्मानः॑ सर्व॒गणाः॑। ब्र॒ध्न पि॒न्वस्वा
दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कुर्व॑तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां कृ॒तिर॑सि।
दि॒शो मे॒ कल्प॑न्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दि॒शः॥४८॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒होरा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा
मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒
कल्प॑न्ताम्। सं॒वत्स॒रो मे॑ कल्पताम्। कृ॒तिर॑सि॒ कल्प॑तां
मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं
भू॒तस्या॑र्घ्यक्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा
भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भा॒गं भ॑जामः। अप॒स्पिन्वा॑ ओष॑धीर्जिन्वा।
द्वि॒पात्पा॑हि। च॒तुष्पा॑दव। दि॒वो वृ॑ष्टिमे॒रय॑। ब्रा॒ह्मणा॑नामि॒दः
ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ः सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑।
नेहा॑ ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्कां ब॒र्हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑।
समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः सं म॒रुद्भिः॑। समि॑न्द्रेण॒ विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑रङ्गाम्।
दि॒व्यं नभो॑ गच्छ॒तु यत्स्वाहा॑। इन्द्रा॒णीवा॑विध॒वा भू॑यासम्।

अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वां गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वायं। सं पत्नी पत्या सुकृतेन
गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ
विजंहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते
तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः
प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं
वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शतक्रतू। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन
तृप्यतमहहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनुं यजामि विद्वान्।
यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वाग्धेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो
अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्।
पूर्णमांसं यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः
सहस्रिणम्। प्राणाय सुरार्धसे। पूर्णमांसाय स्वाहा।
अमावास्यां सुभगां सुशेवां। धेनुरिव भूय आप्यायमाना।
सा नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्।
अपानाय सुरार्धसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि
परि धेहि वेदिम्। जामिं मा हिंसीरमुया शयाना।
होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य

ब्रध्ने॥ ५४॥ अभीर्त्वे करोमि क्रमीत्युताऽऽत्मनं एकतो मुखं मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नस्तिः
सा नो दोहता सुवीर्यं सुप्त च॥ [५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपा रस ओषधीना सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य
सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो
भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः।
अहं महतो भूतस्य पतिः॥ ५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं
त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि।
मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभै। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभै।
अनुष्टुप्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥ ५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये।
बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा।
अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं
करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥ ५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यं धुक्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं

च। ओषधीरापं इह शक्नरीश्च। यो मां हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्भि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।
स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि।
इषमूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे
पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व।
प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्द्र मे। अविक्षोभाय परिधीं
दधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषांसि निरितो
नुदाते। विच्छिनद्भि विधृतीभ्यां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान्
ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनान्। अहं
स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नुदमाने अरातिम्।
विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृती

स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्।
पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता
प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः।
तस्मिन्श्चो अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु
देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा
सम्भृताङ्गा। वहासि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध
उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः।
दोहै यज्ञं सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मत्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः।
हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मत्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्रः। घृताचीनां सृनुः।
प्रियेण नाम्नां प्रिये सदासि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा।
अच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन।
यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्।
शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः
पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
 सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
 इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्।
 तेन देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्।
 शृतं मयि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रं प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु
 वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधि नोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु।
 अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु।
 स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा
 करोतु। अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
 देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमं-
 श्याम्। यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे
 यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवेनानुदेताम्।
 अहं प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा
 सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्याये सं मांजिर्म। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो
 द्यौः पिता। उप मां द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्।
 आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता।
 उप मां माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वे पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामा-
ज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं
नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि।
अहं वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि
वृश्चत॥ ७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। सुमानो यश्च निष्ठ्यः। इध्मस्यैव
प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः।
यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह।
याश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्रे वाजजित्। वाजं त्वा
ससृवाऽसम्॥ ७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्याये
सम्माज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः शृतं हविः।
इध्मः परिधयः सूचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च
वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥ ७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना
सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तं शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु।
ओषधे मो अहं शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते
यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥ ७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व।
यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः।

उपं ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अंशशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥ ७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिक्षेष्ट दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बहीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता
जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान्
विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥ ७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य
हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य।
हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकांसु
दध्मसि॥ ७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि।
उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम
रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै
निमृक्कं। सर्वं पापं समूहताम्॥ ७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः।
इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेष्टि किञ्चन। अवसृष्टः

परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छामित्रान्प्र विंश। मेषां
कश्चनोच्छिषः॥७८॥ पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सोमगाय पुशून्मं पिबस्व दुर्मरायुं
देवयानान्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्रादुक्षत
ससुवांसं हूते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः
पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो
अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो
योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः।
ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य
भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं
प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्रर गायत्रीं प्रपद्ये।
तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रर त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि।
इन्द्रं शाक्रर जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्ररानुष्टुभं
प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतं अधायि।
ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवरगमम्।
सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः।
 तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया
 वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया
 त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया
 दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
 दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
 दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा
 दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा।
 तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः।
 तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च
 रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आप॒श्चौष॑धयश्च। ऊ॒र्क् स॒नृता॑ च। तास्त्वा दी॒क्ष॑माण॒मनु॑
दीक्ष॑न्ताम्। स्वे दक्षे दक्ष॑पिते॒ह सी॑द। दे॒वानां॑ सु॒मो म॑ह॒ते
रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॑ संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि स॒नव॑ आ
सु॒शेवः॑। शि॒वो मां शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा
मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्र॒तिष्ठा॑। स॒वितृ॑प्र॒सूता॑ मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु।
स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व स॒न्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒ककृ॑ज्जातवेदः। आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्रे स्वां
योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ दे॒वा यज॑मानश्च सी॒दत। ए॒कमि॑षे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ व्र॒ताय॑ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
च॒त्वारि॑ मा॒योभ॑वाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। प॒ञ्च प॒शुभ्यो॑
विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। ष॒ड्राय॑स्पोषा॒य विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त
स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒खायः॑ स॒प्तप॑दा
अ॒भूमा॑ स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑षाः। सा॒ऽसि॑
सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते पृथि॒वी पादः॑। सा॒ऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये।
तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं पादः॑। सा॒ऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते द्यौः
पादः॑। सा॒ऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते प॒ञ्चमः॑ पादः॑। सा न॒ इष॑मूर्जं धु॒क्ष्व। तेज॑

इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्मव॒र्चस॒मन्नाद्य॑म्। वि मि॒मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्।
दे॒वानां॑ धे॒नुः सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं॑ पिबतु।
क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॑मेत्य॑। वसु॑मती॒
रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥११॥

व॒र्ष्मन्दि॒वः। नाभां॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो न
रि॒ष्येत्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः
सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। तस्या॑ सु॒पर्णा॒वधि॑
यौ नि॒विष्टौ। तयो॑र्दे॒वाना॒मधि॑ भाग॒धेय॑म्। अप॒ जन्य॑ भ॒यं
नु॒द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒हः सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा
उ॒ वेत॑न्म्रि॒यसे॒ न रि॑ष्यसि। दे॒वाः इदै॑षि पृथि॒भिः सु॒गेभिः॑।
यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता॑
द॒धातु॑॥१२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पुङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया
दीक्षयाम्योपधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पादं आदित्यवर्तते वर्तय पञ्च
च॥

[७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रं ज्योति॑रजायत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॒
द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्भीषा॒ऽवाशि॑ष्ठाः। ततो॑ नो
अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॑ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे॑।
यस्मा॑द्भीषा न्यष॑दः। ततो॑ नो अभ॑यं कृधि॥१३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॑ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे॑। उ॒दुस्र॑ तिष्ठ
प्रति॑ तिष्ठ मा॒रिषः॑। मेमं॑ यु॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒व॒र्गे
लो॒के यज॑मान॒ः हि धे॒हि। शन्न॑ एधि द्विपदे॒ शं चतु॑ष्पदे।

यस्माद्दी॒षा ऽवै॒पि॒ष्ठाः पु॒लायि॑ष्ठाः सु॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒ अभयं॑
कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृ॒ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥१४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॑ नमः॑। तस्मै॑ स्वाहा॑। न वा
उ॒वेत॑न्म्रियसे। आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॒ आशाः॑। यु॒ज्ञस्य॑ हि
स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ताहु॒तस्य॑ तृ॒प्यत॑म्।
अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑
च। इन्द्रा॑ग्नी अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जु॒षेथा॑म्। मा
यज॑मानं॒ तमो॑ विदत्। म॒र्त्विजो॒ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः
सोम॑मि॒मं पि॑बात्। स॒सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृ॒तम्॥१५॥

कृधि मी॒दुषे॑ऽहु॒तस्य॑ च
सप्त च॥

[८]

अ॒ना॒गसं॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रे॒षिता॒ उप॑। वा॒युष्टे॑
अ॒स्त्व॑श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अ॒स्त्व॑श॒भूः। वरु॑णस्ते
अ॒स्त्व॑श॒भूः। अपो॑ङ्ग॒या ऋ॑तस्य गर्भाः। भुव॑नस्य
गो॒पाः श्ये॑ना॒ अति॑थयः। पर्व॑तानां ककु॒भः प्र॒युतो॑ नपा॒तारः।
व॒ग्नुने॑न्द्र॒ ह्यत॑। घो॒षेणा॑मी॒वाश्चा॑तयत॥१६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इन्द्रु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः।
ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वतः॑। आ॒ऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
ओ॒रोर॑न्त॒रिक्षा॑त्। आ सु॒भूत॑म॒सुष॑वुः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं म॒
आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॒स्यव॑धिषुः। अप॑हतं ब्र॒ह्मज्य॑स्य।
वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणी॒ताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वा॒ऽपान॑श्च॒ श्रीणी॑ताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च

श्रीणीताम्। दक्षश्चत्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा
सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा
च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। श्रुतोऽसि श्रुतं कृतः। श्रुताय
त्वा श्रुतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमुं
सत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा।
मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि
धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य
दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा
सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्त्र स मित्र। यस्मान्न जातः
परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी। एष
ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शंसिष हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे।
वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु
सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिर्वर्षसङ्गिरः।
इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्।
आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्।

तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्।
अ॒र्थेगा॑ अ॒स्य ज॑हितः। अव॒सान॑पतेऽव॒सानं॑ मे विन्द। नमो॑
रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आ॒यने॑ वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॑ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पा॒यति॑
त॒ ५ हु॑वे। या॒न्यपामि॑त्या॒न्यप्र॑ती॒त्तान्य॑स्मि॑। य॒मस्य॑ ब॒लिना॑
च॒रामि॑। इ॒हैव॑ सन्तः॒ प्रति॑ तद्या॑तयामः। जी॒वा जी॑वेभ्यो॒ नि
ह॑राम ए॒नत्। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृणाः पर॑स्मिन्। तृ॒तीये॑ लो॒के
अ॒नृणाः॑ स्या॑म। ये दे॒व्याना॑ उ॒त पि॑तृयाणाः॥१०३॥

सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृणा आ॒क्षी॑येम। इ॒दमू॑नु श्रेयो॑-
ऽव॒सान॑मा ग॒न्म। शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे।
गो॒मृ॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्। सु॒वीरा॑ वी॒रैर॑नु सञ्च॑रेम। अ॒र्कः
प॒वित्र॑ ५ रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वानां॑ भुव॑नानि
वि॒श्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी प॒यसा॑ संवि॒दाने॑। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॑
प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वानां॑
भुव॑नानि वि॒श्वा॑। सु॒व॒ज्योति॑र्यशो॒ मह॑त्। अ॒शी॒महि॑ गा॒धमु॑त
प्रति॑ष्ठाम्॥१०४॥

चात॒यत् श्री॒णीता॑ ५ स॒त्यमा॑हु॒रशी॑महि गुणे कुरु वि॒द्रव॑णे पि॒तृया॑णां अ॒र्को रज॑सो
वि॒मान॑स्रोणिं च॥

[१]

उद॑स्ताम्प॒सीत्स॒विता॑ मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न्मि॒त्रान॑-
वधी॑द्युगेन। बृ॒हन्तं॑ मा॒मकर॑द्वी॒रव॑न्तम्। र॒थन्त॑रे श्र॒यस्व॑
स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒मदे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒हति॑

श्रयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे
यशसे वीर्याय च। अस्मास्वघ्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः।
यस्तै द्रप्सो यस्त उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै
स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः
सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै
पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु
राध्याम गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजया-
ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे।
प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि
भव्यै। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामर्धिश्रितम्। दिवे च
विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्।
अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु।
अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र
जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा
उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो
देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप
स्त्रिधः। उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना।

यूयातामस्मद्रपः। अप स्निधः। शमग्निरग्निभिस्करत्।
शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्निधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः
पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्भुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न
मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर।
अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चादध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवांगात्।
इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्दुविन्द्रपीतस्य मधुमतः।
उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥ उदरुष इन्द्रियेण गा मृतिररपा अंगात्राणि
च॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानां
हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः
पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु
देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमत्यनूक्तं च यज्ञे।
अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति
कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्।
अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधे-
तन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय
शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य
समुत्तृष्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इ॒मं मे॑ वरु॒ण तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अ॒ग्ने स त्वन्नो॑ अ॒ग्ने।
 त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑ प्रजा॑पते। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि।
 मैषान्नु॑गा॒दप॑रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॒वन्तु॑ श॒रदः॑ पु॒रूचीः॑।
 ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॒ वष॑डनि॒ष्टेभ्यः॑
 स्वाहा॑॥ भे॒षजं॑ दु॒रिष्ट्यै॑ स्वाहा॒ निष्कृ॑त्यै स्वाहा॑॥ दौ॒रा॒र्ध्यै
 स्वाहा॑ दै॒वीभ्य॑स्त॒नूभ्यः॑ स्वाहा॑॥११३॥

ऋ॒द्ध्यै स्वाहा॑ स॒मृद्ध्यै॑ स्वाहा॑॥ यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑
 नो॒ अभ॑यं कृ॒धि। मघ॑वञ्छृ॒ग्धि तव॑ तन्न॒ ऊ॒तये॑॥ वि॒ द्विषो॑ वि
 मृ॒धो ज॑हि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिः। वृ॒त्रहा॑ वि मृ॒धो व॑शी।
 वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑
 न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॑तृभ्यो म॒हि गो॒त्रा
 रु॒जासि॑। भू॒यिष्ठ॑भाजो॒ अध॑ ते स्याम। अना॑ज्ञातं यदाज्ञा॑तम्।
 य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॑ मिथु॑। अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि
 वे॒त्थं यथा॑त॒थम्। पु॒रुष॑स॒म्मितो॑ य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पु॒रुष॑स॒म्मितः॑।
 अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि वे॒त्थं यथा॑त॒थम्। यत्पा॑क॒त्रा
 मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॑ म॒र्तासः॑। अ॒ग्नि॒ष्टद्धो॑ता॑
 ऋ॒तुवि॒द्विजा॑नन्। यजि॑ष्ठो दे॒वाः ऋ॒तुशो॑ य॒जाति॑॥११५॥ दे॒वाश्चि॒त्रं
 त॒नूभ्यः॑ स्वा॒हो न॑ पु॒रुष॑स॒म्मितो॑ऽग्ने॒ तद॑स्य कल्पय प॒ञ्च च॑॥ [११]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्या॒-
 स्तस्मा॑न्मा मु॒ञ्चत। ऋ॒तस्य॑र्तेन॒ मामु॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या

यत्। वा॒चाऽनृत॑तमूदि॒म। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॒देन॑सः। गा॒र्हप॑त्यः
प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॒ता या॒नि च॑कृ॒म। क॒रोतु॑ माम॑ने॒नसम्॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी। ऋ॒तेन॑ त्व॒ः सं॑र॒स्वति॑। ऋ॒तान्मा॑
मुञ्च॒ताः॒हसः॑। यद॒न्यकृ॑तमा॒रि॒म। स॒जा॒त॒शः॒सा॒दुत॑ वा
जा॒मि॒शः॒सात्। ज्या॒यसः॒ शः॒सा॒दुत॑ वा॒ कनी॑यसः।
अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं यदे॒नः। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मु॒मुग्धि॑।
यद्वा॒चा यन्म॑न॒सा। बा॒हु॒भ्यामू॒रु॒भ्याम॒ष्टीव॒द्भ्याम्॥११७॥

शि॒श्नैर्यद॑नृतं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॒देन॑सः।
यद्ध॑स्ता॒भ्यां च॑कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः।
दूरे॒प॒श्या चे॒ राष्ट्र॑भृच्च। ता॒न्य॒प्सर॑सा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑।
अदी॑व्य॒त्रुणं॑ यद॒हं च॑का॒र। यद्वा॒दास्य॑न्त्सञ्ज॒गारा॒ जने॑भ्यः।
अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॒देन॑सः। यन्म॑यि॒ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

ए॒नश्च॑का॒र यत्पि॒ता। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पे॒ष
मा॒तरं॑ पि॒तर॑म्। पु॒त्रः प्र॑मु॒दितो॒ धय॑न्। अहि॑सि॒तौ
पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्रे अ॒नृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं
पृथि॒वीमु॑त द्याम्। यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म। अ॒ग्नि॒र्मा
तस्मा॒देन॑सः। यदा॑श॒सा नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदे॒नश्च॑कृ॒मा नू॒तनं॑ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॒देन॑सः।
अति॑ क्रामामि दुरि॒तं यदे॒नः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थै॑। यत्र॒
यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृ॒तः। तमा॑ रो॒हामि॑ सु॒कृतां॑ नु लो॒कम्।

त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो
मा यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु
मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं
यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमं मे
वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा१ सति पराशसाऽऽनुशेऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नृक्षीणि च (यद्देवा
देवा ऋतेन सजातशुसाद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेषु यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते
देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।
))॥

[१२]

यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि
स्वधिता परू१षि। तथ्सन्धुथ्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो
अधमिथ्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते
दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतां तत्ते। निष्ठ्यायतां देव सोम।
यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि
त्मना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे
व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति
वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज
सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि

हासीद्विरं आवृणानः। अनांगास्तनुवो वावृधानः। आ नो
रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
तस्मै ते सोम नम इद्वषद्व। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व।
सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्त अस्तु। जानीतान्नः
सङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः
सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै।
अरिष्ठो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
अभूद्देवः संविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्ठा
घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तैः॥१२५॥ त्वना जायमानोऽस्य
दधत्पथं च॥ [१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
विमोक्त्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां

चर्मन् ह॒विषा॑ दि॒दीक्षे॑। यच्छ॒न्दोभि॑रोष॒धीभिर्व॑न॒स्पतौ॑। अ॒द्ध्यो
लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षायै॑ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्म॑यि
तेज॑ इन्द्रि॒यम्। येन॑ ब्र॒ह्म येन॑ क्ष॒त्रम्। येनेन्द्रा॒ग्नी प्र॒जा-
प॑तिः सोमो॒ वरु॑णो॒ येन॑ रा॒जा। वि॒श्वे दे॒वा ऋष॑यो॒ येन॑
प्रा॒णाः। अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षायै॑
तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्म॑यि तेज॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां
पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑म॒ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ रसः॑।
सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑म॒ ह॒विः स्वाहा॑।
अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। वि॒श्वेषा॑ं
दे॒वानां॑ प्रि॒यत॑म॒ ह॒विः स्वाहा॑। व॒यं सोम॑ व्र॒ते तव॑।
मन॑स्त॒नूषु॑ पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीम॑हि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑।
क॒व्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। दे॒वांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम्। सोम्या॑स
इ॒ह मा॑दयध्वम्। क॒व्यांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम्। अन॑न्तरि॒ताः
पि॒तरः॑ सो॒म्याः सोम॑पी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॑मृतं न॒ आग॑न्।
वैव॑स्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑। पु॒र्णं व॑न॒स्पतै॑रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ र॒यिः। सच॑तां नः शची॒पतिः॑। परं॑ मृ॒त्यो
अनु॑ परै॒हि प॑न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते

शृण्वते ते॑ ब्रवीमि। मा नः॑ प्र॒जाः री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्।
 इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान्मा॒गन्म। यद्भो॒जिद्धं॒ न॒जिदं॑श्च॒जिद्यत्।
 पु॒र्णं वन॑स्पते॑रिव। अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ र॒यिः। सच॑तां नः॒
 शची॒पतिः॑॥१३०॥

वनस्पतावृद्धो लोका दधिरे तेज इन्द्रिय धामाशीमहीवाभिर्नः शीयता रयिरकं
 च॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्यन्ते वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तुणीत् सक्षेदं यदस्य पारंऽनागस् उदस्ताम्पसीद्वह्नं प्रतिष्ठा
 यद्देवा यत्ते ग्रावणा यदिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥
 सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं ब्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानांमुस्मिन् युजेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म
 प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१३०॥
 सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गहृणीति।
द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वे मुञ्जाः। ऊर्ज-
मेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोपं
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥ कर्म धत्ते पञ्च च॥—————[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तदधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वारि आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।

दिशामेव ज्योतींश्चैव रुन्धे ॥ ४ ॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः ॥ ५ ॥

यद्दर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं
मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्कम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव
तद्वधति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति ॥ ६ ॥ दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थट च ॥ ——— [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्यं। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाहं। ब्रह्मन्नाश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये
प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति ॥ ७ ॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य

त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ र॒श॒ना॒माद॑त्ते प्र॒सू॒त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑मित्या॒ह यत्यै॑। व्यृ॒द्धं वा
 ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यते॑। इ॒माम॑गृ॒भ्णत्र॑श॒नामृ॑तस्ये-
 त्यधि॑ वदति॒ यजु॑ष्कृत्यै। य॒ज्ञस्य॒ समृ॑द्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वाद॑शार॒त्नी र॒श॒ना क॑र्त॒व्या(३) त्रयो॑दशार॒त्नी(३)-
 रिति॑। ऋष॒भो वा ए॒ष ऋ॑तूनाम्। यथ्स॑व॒त्सरः॑। तस्य॑ त्रयो॒दशो
 मासो॑ विष्टपम्। ऋष॒भ ए॒ष य॒ज्ञाना॑म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॑ वा
 ऋष॒भस्य॑ विष्टपम्। ए॒वमे॒तस्य॑ विष्टपम्। त्रयो॒दशम॑र॒त्नि॑
 र॒श॒नाया॑मु॒पा द॑धाति॥९॥

यथ॑र्ष॒भस्य॑ विष्टप॑ स॒ंस्क॑रोति। ता॒दृगे॒व तत्।
 पूर्वं आ॒युषि॑ वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति।
 तया॑ दे॒वाः सु॒तमा॑ ब॒भूवु॑रित्या॒ह। भूति॑मे॒वोपा॑वर्तते।
 ऋ॒तस्य॑ सा॒मन्त्स॑रमा॒रप॑न्तीत्या॒ह। सत्यं॑ वा ऋ॒तम्।
 स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑र॒भते। अ॒भिधा॑ अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑द॒श्वमे॒धया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॑भि भ॑वति।
 भु॒वन॑म॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसी॑त्या॒ह।
 य॒न्तार॑मे॒वैन॑ करोति। ध॒र्ताऽसी॑त्या॒ह। ध॒र्तार॑मे॒वैन॑ करोति।
 सो॑ऽग्निं वै॒श्वान॑रमित्या॒ह। अ॒ग्नावे॒वैन॑ वै॒श्वान॑रे जु॒होति॑।
 सप्र॑थस॒मित्या॑ह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होम
 एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
 यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
 रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शांस्ते। स्वगा
 त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा
 त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
 देवताया आलुभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥ वृध्नाति समृद्ध्या
 उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो
 मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं
 विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति
 श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य
 प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं
 हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मेवास्यै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति।
 पुंश्चल्वा वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचं
 हन्ति। पाप्मा वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन
 यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः
 प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप
 प्लावयति॥१४॥

पाप्मानं मेवास्माच्छर्मलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
 भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
 स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
 वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
 एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युयजमानं
 वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥ भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
 दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा वृत्रं बध्नादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
 राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
 ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा प्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।
 बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेनं सूतग्रामणिभिः सह
 होता। पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाष-

ति॒लायै॑। बहु॒हिर॒ण्यायै॑ बहु॒हस्ति॒कायै॑। बहु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑
 रयि॒मत्यै॑ पु॒ष्टि॒मत्यै॑। बहु॒रा॒य॒स्पो॒षायै॑ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा
 वै होता॑। भू॒मा सू॒त॒ग्रा॒म॒ण्यः॑। भू॒मैवास्मि॑न्भू॒मानं॑ दधाति।
 श॒तेन॑ क्ष॒त्त॒स॒ङ्ग॒ही॒तृभिः॑ स॒हो॒द्गा॒ता। उ॒त्त॒र॒तो दक्षि॑णा
 तिष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒ने॒नाश्वे॑न॒ मे॒ध्यै॒ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ः राजा॑ स॒र्व॒मा॒यु॒रे॒त्विति॑।
 आ॒यु॒र्वा उ॒द्गा॒ता। आ॒युः क्ष॒त्त॒स॒ङ्ग॒ही॒तारः॑। आ॒युषै॒वास्मि॑न्ना॒यु॒र्द॒ध॒धाति॑।
 श॒त॒ः श॒तं भ॑वन्ति। श॒ता॒युः पु॒रु॒षः श॒तेन्द्रि॑यः।
 आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति। च॒त॒स्रो
 दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥१९॥ ब्रह्मा॒ विश॑ उ॒क्षति॑ दि॒श ए॒कं च॥—[५]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्द॒ति। ए॒वं वा ए॒तद॒श्वस्य॑
 स्क॒न्द॒ति। यन्नि॒क्तम॑ना॒ल॒ब्धमु॑त्सृजन्ति। यथ्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
 स॒र्व॒हु॒तमे॒वेन॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अ॒स्क॑न्न॒ः हि तत्। यद्धु॒तस्य॑
 स्क॒न्द॒ति। स॒हस्र॑म॒न्वाह॑। स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सु॒व॒र्गो लो॒कः।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै॥२०॥

यत्प॒रि॒मि॒ता अ॒नु॒ब्रू॒यात्। प॒रि॒मि॒त॒म॒व॑ रुन्धीत। अ॒प॒रि॒मि॒ता
 अ॒न्वाह॑। अ॒प॒रि॒मि॒तः सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै। स्तो॒क्या जु॑होति। या ए॒व व॒र्ष्या॑ आ॒पः। ता अ॒व॑
 रुन्धे। अ॒स्यां जु॑होति। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः॥२१॥

अ॒स्यामे॒वेनाः॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। उ॒वाच॑ ह प्र॒जाप॑तिः।

स्तोक्यासु वा अ॒हम॑श्चमे॒धः स॑स्थि॒पयामि॑ । तेन॒ ततः॑
स॑स्थि॒तेन॑ च॒रामी॑ति । अ॒ग्नये॒ स्वाहे॑त्या॒ह । अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑
जुहोति । सोमा॑य॒ स्वाहे॑त्या॒ह । सोमा॑यै॒वैनं॑ जुहोति । स॒वित्रे
स्वाहे॑त्या॒ह । स॒वित्र॑ ए॒वैनं॑ जुहोति ॥ २२ ॥

सर॑स्वत्यै॒ स्वाहे॑त्या॒ह । सर॑स्वत्या ए॒वैनं॑ जुहोति । पू॒ष्णे
स्वाहे॑त्या॒ह । पू॒ष्ण ए॒वैनं॑ जुहोति । बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहे॑त्या॒ह ।
बृ॒हस्प॑तय ए॒वैनं॑ जुहोति । अ॒पां मो॑दाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह । अ॒द्ध्य
ए॒वैनं॑ जुहोति । वा॒यवे॒ स्वाहे॑त्या॒ह । वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति ॥ २३ ॥

मि॒त्राय॒ स्वाहे॑त्या॒ह । मि॒त्रायै॒वैनं॑ जुहोति । वरु॑णाय॒
स्वाहे॑त्या॒ह । वरु॑णायै॒वैनं॑ जुहोति । ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो
जुहोति । दश॑दश स॒म्पादं॑ जुहोति । दशा॑क्षरा वि॒राट् ।
अ॒न्नं वि॒राट् । वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒व रु॒न्धे । प्र वा ए॒षो॑-
ऽस्मा॒ल्लोका॑च्य॒वते । यः प॑रा॒चीरा॑हु॒तीर्जु॑होति । पुनः॑
पुन॑रभ्या॒वर्तं॑ जुहोति । अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति । ए॒ताः
ह वा॒व सो॑ऽश्चमे॒धस्य॒ स॑स्थि॒तिमु॒वाचा॑स्क॒न्दाय॑ । अ॒स्क॑न्नः
हि तत् । यद्य॑ज्ञस्य॒ स॑स्थि॒तस्य॒ स्क॑न्द॒ति ॥ २४ ॥

अभिर्जित्यै वैश्वानरः
स॒वित्र॑ ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्य॒वते षट् च॑ ॥ [६]

प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं प्रोक्षा॒मीति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति ।
प्र॒जाप॑तिर्वै दे॒वाना॑म॒न्नादो॑ वी॒र्या॑वान् । अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं
दधा॑ति । तस्मा॑द॒श्वः प॑शूनाम॒न्नादो॑ वी॒र्या॑वत्तमः । इ॒न्द्रा॒ग्नि॒भ्यां

त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ।
 ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो
 बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः
 सारसारितमः॥ २५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः
 सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे
 वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्।
 देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
 त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः५ सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति
 प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा

देवतां अन्वायत्ताः॥२७॥ सारसारितुमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥—[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवेन करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्गाराय स्वाहेङ्गृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवेन समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधं सस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्तांश्चिष्टकृतः। आहुवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि

जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः
 प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः
 प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥ अर्धयति जनयति खत्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ ————— [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ
 पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।
 शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्यो-
 ऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां
 पशूनां श्रेष्ठ्यं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
 सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
 ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्।
 प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
 नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
 अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
 एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
 त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
 देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
 राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो
 वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह

विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यः रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलौऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥ गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्योद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्ष्ण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव

रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै
देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः।
असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं क्षत्रम्।
सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ब्रह्मणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै
शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव
रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः।
सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति॥४१॥ रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्।
तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति।
यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहा-
ऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय
स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये
भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
 स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।
 सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
 स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा
 पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो
 वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय
 स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
 मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो
 रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय
 स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
 यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
 सयत्वाय॥ ४३॥ यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहो च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री।
 गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसो-
 ऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति।
 गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं
 दिनादेवैनं सवनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥ ४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं
 छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा

जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां
परावतं गन्तौः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रति-
ष्ठापयति॥४६॥ त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यंजायत।
आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह।
राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरंजायत।
वोढाऽनुङ्घानित्याह॥४७॥

अनुङ्घ्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुङ्घानंजायत।
आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुरा-
ऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति।
तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ

ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥ अनुष्ठानित्याह
जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव

तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां
वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥ जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति कुरम्बैर्जुहोति

सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलेः पृथुकैर्लाजैः कुरम्बैर्धानाभिः
सक्तुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशानानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै

स य॒ज्ञाद्रक्षा॑ꣳस्यपा॑हन्। यन्न॑क्तꣳ हो॒मां जु॑होति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्य॑ज॒मानो॒ रक्षा॑ꣳस्यप॑ हन्ति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। वज्रो॒ वा
आ॒ज्यम्। वज्रै॑णै॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॑ꣳस्यप॑ हन्ति॥५६॥

आ॒ज्यस्य॑ प्र॒तिपदं॑ करोति। प्रा॒णो वा आ॒ज्यम्। मुख॑त
ए॒वास्यं॑ प्रा॒णं द॑धाति। अ॒न्नहो॒माञ्जु॑होति। शरी॑रवदे॒वाव
रु॒न्धे। व्य॒त्यासं॑ जुहोति। उ॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑। नक्तं॑ जुहोति।
रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। आ॒ज्येना॒न्ततो॑ जु॑होति॥५७॥

प्रा॒णो वा आ॒ज्यम्। उ॒भय॑त ए॒वास्यं॑ प्रा॒णं द॑धाति।
पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्च। ए॒कस्मै॑ स्वा॒हेत्या॑ह। अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। द्वा॒भ्याꣳ स्वा॒हेत्या॑ह। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व
लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॑ति तिष्ठति।
अ॒स्मिꣳश्चा॒मुष्मिꣳश्च। श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑मव॒ रुन्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। सर्व॑स्मै स्वा॒हेत्या॑ह।
अ॒परि॑मितमे॒वाव॑ रुन्धे॥५८॥

ए॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॑ꣳस्यप॑हन्त्यन्ततो जु॑होति श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह स॒म
च॥

[१५]

प्र॒जाप॑तिं वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः। योऽ॒श्वमे॒धेन॑ यज॑त
इति॑। अथो॑ आहुः। सर्वा॑णि भू॒तानी॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वा॒हेत्या॑ह।
प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒कः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वा॒हा द्वा॒भ्याꣳ
स्वा॒हेत्य॑भिपूर्वमाहु॑तीर्जुहोति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति।
एको॒त्तरं॑ जु॑होति॥५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। सन्त॑तं जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायुर्वै॑ पु॒रुषः॑
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॒रे॒व वी॒र्य॑म॒व रु॒न्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह।
आ॒युर्वै॑ स॒हस्र॑म्। आ॒यु॒रे॒वा॒व रु॒न्धे। अ॒यु॒ताय॑ स्वाहा॑
नि॒यु॒ताय॑ स्वाहा॑ प्र॒यु॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॑व लो॒कान॑व रुन्धे। अ॒र्बु॒दाय॑
स्वाहेत्या॑ह। वा॒ग्वा अ॒र्बु॒दम्। वा॒चमे॑वा॒व रु॒न्धे। न्य॒र्बु॒दाय॑
स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्न्य॑र्बु॒दम्। वा॒च ए॒व
भू॒मान॑म॒व रु॒न्धे। स॒मु॒द्राय॑ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्रो॑ति। म॒ध्याय॑ स्वाहेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्रो॑ति।
अन्ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाऽऽप्रो॑ति। प॒रा॒र्धाय॑
स्वाहेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्रो॑ति। उ॒षसे॑ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठ्यै
स्वाहेत्या॑ह। रा॒त्रि॒र्वा उ॒षाः। अ॒ह॒व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वा॒व
रु॒न्धे। अथो॑ अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। ता यदु॒भयी॑र्दि॒वा
वा न॑क्तं वा जुहुयात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॑ स्वाहा॒
व्यु॑ष्ठ्यै स्वाहो॑दे॒ष्यते स्वाहो॑द्यते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति।
उ॒दि॒ताय॑ स्वाहा॑ सु॒व॒र्गाय॑ स्वाहा॑ लो॒काय॑ स्वाहेत्यु॑दिते
जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र॒व्यति॑मोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह
समुद्राय स्वाहेत्याहाहव्युष्टिः सप्त च॥

[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्च॒ना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वेन॑

लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आय॑नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒
स्वाहेत्यु॑द्वावाञ्जु॒होति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्न॒ सुव॑र्गं लो॒कं
गम॑यति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒होमाञ्जु॑होति।
पूर्व॑ ए॒व द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑तिं क्रामति। पृथि॒व्यै स्वाहा॒-
ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒
सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒दीक्षा॑ जु॒होति। पूर्व॑ ए॒व द्विष॑न्तं
भ्रातृ॒व्यम॑तिं क्रामति॥६३॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ंशिनीं॑ दी॒क्षां
जु॒होति। एक॑वि॒ंशति॑र्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॑द॒श मा॒साः
पञ्च॑त॒र्वः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य॒ एकवि॑ंशः। ए॒ष
सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॑
कर्म॑णेत्यु॒तुदी॒क्षा जु॒होति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वाङ्घ्रि॑ज्ञः सङ्क्रा॑म॒त्वित्यासी॑र्जुहोति। सु॒वर्गस्य॑
लो॒कस्या॑प्त्यै। भू॒तं भव्यं॑ भवि॒ष्यदि॑ति॒ पर्या॑सीर्जुहोति।
सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ पर्या॑प्त्यै। आ मे॑ गृ॒हा भव॑न्त्वित्या॒भूर्जु॑होति।
सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्या॑भू॒त्यै। अ॒ग्निना॒ तपो॑ऽन्व॒भव॑दित्यनु॒भूर्जु॑होति।
सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑भू॒त्यै। स्वाहा॒ऽऽधि॑मा॒धी॑ताय॒ स्वाहेति॑
सम॑स्तानि वैश्व॒देवा॑नि जुहोति। सम॑स्तमे॒व द्विष॑न्तं
भ्रातृ॒व्यम॑तिं क्रामति॥६५॥

द॒ध्मः स्वाहा॒ हनू॑भ्या॒ऽ स्वाहेत्यङ्ग॑होमाञ्जु॑होति।
 अङ्गे॑अङ्गे॑ वै पु॒रुष॑स्य पा॒प्मोप॑श्लिष्टः। अङ्गा॑दङ्गादे॒वैनं
 पा॒प्मन॒स्तेन॑ मुञ्चति। अ॒ञ्येता॒य स्वाहा॑ कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॑
 श्वेता॒य स्वाहेत्य॑श्वरू॒पाणि॑ जुहोति। रू॒पैरे॒वेन॑ऽ सम॑र्धयति।
 ओष॑धीभ्यः स्वाहा॒ मूले॑भ्यः स्वाहेत्योष॑धिहोमाञ्जु॑होति। द्व॒य्यो
 वा ओष॑धयः। पु॒ष्पेभ्यो॒ऽन्याः फलं॑ गृह्णन्ति। मूले॑भ्यो॒ऽन्याः।
 ता ए॒वोभयी॑रव॑ रुन्धे॥६६॥

वन॒स्पति॑भ्यः स्वाहेति॑ वनस्पतिहोमाञ्जु॑होति। आ॒र॒ण्यस्या॒-
 न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धे। मेष॒स्त्वा पच॑तैर॒वत्वित्यपा॑व्यानि जुहोति।
 प्रा॒णा वै दे॒वा अपा॑व्याः। प्रा॒णाने॒वाव॑ रुन्धे। कू॒प्याभ्यः
 स्वाहा॒ऽध्वः स्वाहेत्य॒पाऽ होमा॑ञ्जुहोति। अ॒प्सु वा आपः॑।
 अन्नं॑ वा आपः॑। अ॒ध्वो वा अन्नं॑ जायते। यदे॒वाध्वोऽन्नं॑
 जाय॑ते। तदव॑ रुन्धे॥६७॥ पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विपन्तु भ्रातृव्यमिति कामत्यनन्तरित्ये
 कामति रुन्धे जायतु एकं च॥ [१७]

अ॒म्भाऽसि॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भा॑ऽसि। तस्य॑
 वस॒वोऽधि॑पतयः। अ॒ग्निज्यो॑तिः। यद॒म्भाऽसि॑ जुहोति।
 इ॒ममे॒व लो॒कमव॑ रुन्धे। वसू॑नाऽ सायु॑ज्यं गच्छति।
 अ॒ग्निं ज्योति॑रव॑ रुन्धे। न॒भाऽसि॑ जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै
 न॒भाऽसि॑॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अ॒धि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। यन्न॒भाऽसि॑
 जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणाऽ सायु॑ज्यं गच्छति।
 वा॒युं ज्योति॑रव॑ रुन्धे। म॒हाऽसि॑ जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को

महा॑सि। तस्या॑दित्या अधि॑पतयः। सूर्यो॑ ज्योतिः॥६९॥

यन्महा॑सि जुहोति॑। अ॒मुमे॒व लो॒कम॒व रुन्धे॑।
आ॒दि॒त्याना॑स्य सायु॑ज्यं गच्छति। सूर्यं॑ ज्योति॒रव॑
रुन्धे। नमो॑ राज्ञे॒ नमो॑ वरु॒णायेति॑ य॒व्यानि॑ जुहोति।
अ॒न्नाद्य॑स्यावरु॒द्धौ। म॒योभू॒र्वतो॑ अ॒भि वा॑तू॒स्रा इति॑ ग॒व्यानि॑
जुहोति। प॒शूना॑मवरु॒द्धौ। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑
सन्तति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्तत्यै॥७०॥

सि॒ताय॑ स्वाहा॑सि॒ताय॑ स्वाहेति॑ प्रमु॒क्तीर्जु॑होति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रमु॒त्तयै॑। पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॒क्षाय॑
स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॑ स्वाहा॑ऽदन्तका॒य
स्वाहेति॑ शरीर॑होमाञ्जुहोति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽव
रुन्धे। कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्तिरिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति।
इ॒मे वै लो॒काः परि॑धयः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ महि॒मानौ॑ जुहोति। सु॒व॒र्गो
वै लो॒को महः॑। सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव
रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्मणो॑ ब्र॒ह्मव॑र्चसी जा॒यता॑मिति॒ सम॑स्तानि
ब्र॒ह्मव॑र्चसानि॒ जुहोति॑। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽव रुन्धे।
ज॒ज्ञि बी॒जमि॑ति॒ जुहो॑त्यनन्तरित्यै। अ॒ग्नये॑ सम॑नमत्पृथि॒व्यै
सम॑नम॒दिति॑ सन्नति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सन्न॑त्यै। भू॒ताय॑ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑

जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥७२॥

अ॒सौ भ॑विष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
सर्व॑स्याऽऽत्यै॑। सर्व॑स्याव॑रुद्धौ। यद॑क्र॒न्दः प्र॑थ॒मं जा॑य॒मान्
इत्य॑श्व॒स्तोमी॑यं जुहोति। सर्व॑स्याऽऽत्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑।
सर्व॑मे॒व तेना॑ऽऽप्रोति। सर्व॑ ज॒यति॑। योऽश्व॑मे॒धेन॒
यज॑ते॥७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यज्ञ॑ र॒क्षाऽस्य॑जिघा॑सन्।
स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्तः हो॒माने॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै
स य॒ज्ञाद्र॒क्षाऽस्य॑पा॒हन्। यन्न॑क्तः हो॒माञ्जु॑होति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्य॑ज॒मानो॒ रक्षा॑ऽस्यप॑हन्ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै
स्वाहे॒त्यन्त॑तो जुहोति। सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥७४॥
नभा॑सि॒ सूर्यो॒ ज्योतिः॒ सन्त॑त्ये॒ सम॑ष्ट्यै भू॒तं यज॑ते न॒वं च॥ [१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॑का॒दि॒शिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॑ यू॒पा भ॑वन्ति।
ए॒क॒विं॒शिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै।
बै॒ल्वो वा॑ खा॒दि॒रो वा॑ पा॒ला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञक्र॑तूनां
यू॒पा भ॑वन्ति। रा॒ज्जु॑दा॒ल ए॒क॒विं॒शत्य॑रत्निरश्वमे॒धस्य॑।
सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। ना॒न्येषां॑ प॒शूनां॑ ते॒ज॒न्या
अ॒व॒द्यन्ति॑। अ॒व॒द्यन्त्य॑श्वस्य॥७५॥

पा॒प्मा वै ते॑ज॒नी। पा॒प्मनो॑ऽप॑हत्यै। प्ल॒क्ष॒शा॒खाया॑म॒न्येषां॑
प॒शूनाम॑व॒द्यन्ति॑। वे॒त॒स॒शा॒खाया॑म॒श्वस्य॑। अ॒प्सु॒योनि॑र्वा
अ॒श्वः। अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व॑ ए॒वास्य॒ योना॑व॒वं द्य॑ति।

यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।
पशूनां व्यावृत्तये। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्रारण्यान्धसृजन्ति।
पाप्मनोऽपहृत्यै॥ ७६॥ अर्धस्य व्यावृत्तये त्रीणि च॥ ————— [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहृत्याया अपहृत्यै।
पौतुद्रवावभितौ भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूणहृत्या-
मेवास्मादपहृत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति।
षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षट्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः
सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चतवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष
सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो
भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति।
अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
चित्तेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा

अश्वः। अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ तू॒परं चि॑नोति। प॒श्चात्प्रा॒चीनं॑ गोमृ॒गम्॥८०॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्त्स॒म्यश्चौ॑ दधाति। अश्वं॑ तू॒परं
गोमृ॒गमि॑ति॒ सर्व॑हुतं ए॒ताञ्जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै।
आ॒त्मना॒ऽभि जु॑होति। सा॒त्मान॑मे॒वैनं॑ स॒तनुं॑ करोति।
सा॒त्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ भ॒वति॑। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ वसो॑रे॒व धारा॑
तेना॒व रु॑न्धे। इ॒लुव॑र्दाय॒ स्वाहा॑ ब॒लिव॑र्दाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह।
सं॒वत्स॑रो वा इ॒लुव॑र्दः। प॒रिव॑त्स॒रो ब॑लिव॑र्दः। सं॒वत्स॑रा॒देव॑
प॒रिव॑त्स॒रादायु॑र॒व रु॑न्धे। आ॒युरे॒वास्मि॑न् दधाति।
तस्मा॑दश्वमे॒धया॒जी ज॑रसा॒ वि॒स्रसा॑मुं लो॒कमे॑ति॥८१॥ तेजसोऽव॑रु॒द्धे
भव॑न्त्यश्वौ गोमृ॒गमि॑लुव॑र्दश्च॒त्वारि॑ च॥ [२०]

ए॒क॒वि॒ंशो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः। ए॒कं॑
वि॒ंशति॑र्यू॒पाः। यथा॒ वा अ॑श्वा॒ वर॑ष्भा वा वृ॒षाणः॑
सं॒स्फुरे॑रन्। ए॒वमे॒व तथ॑स्तोमाः सं॒स्फुर॑न्ते। यदे॒क॒वि॒ंशाः।
ते यथ्स॑मृ॒च्छे॑रन्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒दश॑ ए॒वाग्निः॑
स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒दशः॑ स्तोमः॥८२॥

ए॒का॒दश॑ यू॒पाः। यद्द्वा॑द॒शो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। द्वा॒दश॑ मा॒साः
सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्धे॑। यद्द॒श यू॒पा
भ॑वन्ति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑
रु॑न्धे। य ए॒का॒दशः॑ स्त॒न ए॒वास्यै॑ सः॥८३॥

दुह ए॒वैनां॑ तेन॑। तदा॑हुः। यद्वा॑द॒शोऽग्निः॑ स्या॑द्वा॒दशः॑
 स्तोम॑ एका॑द॒श यूपाः॑। यथा॑ स्थू॒रिणा॑ या॒यात्। ता॒दृक्त॑त्।
 एक॑वि॒ंश ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। एक॑वि॒ंशः स्तोमः॑।
 एक॑वि॒ंशति॑र्यूपाः॑। यथा॑ प्र॒ष्टिभि॑र्याति। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॑ वेद॑। क॒कुद्ध॑ राजा॑
 भवति॑। एक॑वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति। एक॑वि॒ंशः स्तोमः॑।
 एक॑वि॒ंशति॑र्यूपाः॑। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
 वेद॑। क॒कुद्ध॑ राजा॑ भवति। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑
 वेद॑। शिरो॑ ह॒ राजा॑ भवति। एक॑वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति।
 एक॑वि॒ंशः स्तोमः॑। एक॑वि॒ंशति॑र्यूपाः॑। ए॒तानि॑ वा अ॑श्वमे॒धे
 त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राजा॑ भवति॥८५॥ द्वाद॒शः
 स्तोमः॑ स ए॒व तच्छि॑रो ह॒ राजा॑ भवति षट् च॥ [२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॒वमाने॑। सु॒व॒र्गं लो॒कं न
 प्राजा॑नन्। तमश्वः॑ प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मध्ये॑नोद॑श्चो
 बहि॑ष्पवमा॒नं सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञात्यै॑। न
 वै म॑नुष्यः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। अश्वो॑ वै सु॒व॒र्गं
 लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। यदु॑द्गातोद्गायै॑त्। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽन्येन॑ प॒था
 प्र॑तिपा॒दयै॑त्। ता॒दृक्त॑त्॥८६॥

उ॒द्गाता॑रम॒परु॑ध्य। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑-
 ऽञ्ज॑सा नयति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति।
 पुच्छ॑म॒न्वा र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। हिं क॑रोति।

सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं॑बा उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। अथो॑
यथो॑पगा॒तार॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासीदश्चो॑
मेध्य॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गीथः।
उद्गीथमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋ॒क्सामयो॑रेव प्रति॑ तिष्ठति।
हि॒र॒ण्येनो॒पाक॑रोति। ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॒खतो॑
द॑धाति। यज॑माने च प्रजासु॑ च। अथो॑ हि॒र॒ण्यज्योति॑रे॒व
यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥ तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥—[२२]

पुरु॑षो वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यदश्वे॑ प॒शून्नि॑युञ्जन्ति।
य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्क्ते। अश्वं॑ तू॒परं॑ गोमृ॒गम्। तान॑ग्निष्ठ
आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तथ्स॑श्यति। तस्मा॑द्राजमुखं भीष्मं
भा॒वुक॑म्। आ॒ग्नेयं॑ कृष्ण॒ग्रीवं॑ पु॒रस्ता॑ल्ललाटे॑। पूर्वा॒ग्निमे॒व तं
कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै
पू॒षा। तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हार्यमा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्णमु॑परि॒ष्ठात्।
ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
तस्मा॑द्राज॒न्योऽन्ना॒दो भा॒वुकः॑। आ॒ग्नेयौ॑ कृष्ण॒ग्रीवौ॑ बाहु॒वोः।
बा॒हुवो॑रे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो बा॒हुब॒लीभा॒वुकः॑। त्वा॒ष्ट्रौ लो॑मशस॒क्थौ
स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्यं

ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे।
 ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः
 पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
 पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सेधमेव तं
 कुरुते। तस्मादुथ्सेधं भूये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥ कुरुते धत्ते
 कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्गहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूरंह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन
 प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरंश्चान्मान्यम्भाङ्गस्येकयूपो
 राङ्गुदालमेकविंशो देवाः पुरुषस्योविंशतिः॥२३॥

साङ्गहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं हुमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं
 एकंनवतिः॥११॥

साङ्गहण्या संश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाऽष्टादशिभिरवा-
रुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानो-
ऽव रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशून्नुपाकरोति।
इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ
स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशूनव रुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं

हरन्ति। ग्राम्यैः सङ् स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
 सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
 ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
 आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥ ऋतवः स्यातामुत्थृजेत्थ्यत्स्नीणि
 च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स एता-
 नुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत। तैर्वै
 स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध।
 आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं
 रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
 य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान्
 वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं
 आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवं रुन्धे।
 वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
 संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
 यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
 पशून् यजमानोऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
 सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्।
 तामाप्ला दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒त्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। एका॑द॒श
द॒शत॑ आल॒भ्यन्ते। एका॑द॒शाक्ष॑रा त्रि॒ष्टुप्। त्रै॒ष्टुभाः प॒शवः॑।
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वैश्व॑दे॒वो वा अश्वः॑। ना॒नादे॒वत्याः॑
प॒शवो॑ भवन्ति। अश्व॑स्य॒ सर्व॑त्वाय॑। ना॒नारू॑पा भवन्ति।
तस्मा॑न्ना॒नारू॑पाः प॒शवः॑। ब॒हुरू॑पा भवन्ति। तस्मा॑द्ब॒हुरू॑पाः
प॒शवः॑ समृ॒द्धौ॥८॥ आ॒र॒ण्यो॒ल्लोको॑ द॒शिन॑ आल॒भ्यन्ते॒ नाना॑रूपाः प॒शवो॑ द्वे च॥—[२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते। अ॒मुष्मा॑
आ॒र॒ण्याः। यद्वा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॑कम॒व
रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुं तैः। उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते।
गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रुद्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॒
लभ॑ते॥९॥

गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ।
उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते। गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भये॑षां
प॒शूना॒मव॑रुद्धौ। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां
लो॒काना॑माप्त्यै॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नीभ्यो॑
दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्ये॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के
का॒मा॒न्दधा॑ति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः। त्रया॑णां
त्रया॑णां स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृ॒तो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृ॒त
इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै॑।
पर्य॑ग्निकृ॒ताना॑र॒ण्यानु॑त्सृ॒जन्त्य॑हि॒सायै॑॥११॥ अ॒व॒रु॒द्धा उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
 आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
 अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
 वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
 युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
 दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
 कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
 विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा।
 अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं
 प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति
 प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
 पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
 वेद्या एति। एतस्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
 इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्धात्यावृत्त्यै।
 यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु
 काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुव॒रिति॑ प्रा॒जाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो
वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरिति॑
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परि॒वृत्ती॑। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै
हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ सु॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति।
स॒हस्रं॑स॒मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजि॑त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॑ श्रीः॒ क्राम॑न्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु॒ गाय॑त्रेण छन्द॒सेति॑
महि॑ष्य॒भ्यन॑क्ति। तेजो॒ वा आ॑ज्यम्। तेजो॑ गाय॒त्री।
तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेति॒ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा
आ॑ज्यम्। इन्द्रि॒यं त्रि॑ष्टुप्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यमव॑ रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ञ्जन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सेति॒ परि॒वृत्ती॑। तेजो॒
वा आ॑ज्यम्। प॒शवो॑ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शूनव॑ रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रूप॑म्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद्व॒धति॑। नास्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं
प॒शवः॑ श्रीरप॑ क्रामन्ति। ला॒जी(३)ञ्छा॑ची(३)न् यशो॑म॒माँ(४)
इत्य॑तिरि॒क्तम॑न्नम॒श्वायो॑पाह॑रन्ति। प्र॒जामे॒वान्नादीं॑ कुर्व॑ते।
ए॒तद्दे॒वा अन्न॑म॒त्तैतदन्न॑म॒द्धि प्र॑जाप॒त इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्यं॑
दध॑ते। यदि॒ नाव॑जिघ्रे॑त्। अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒दित्य॑व॒घ्राप॑येत्। अव॑

हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं
 पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
 समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
 सरूपत्वाय॥१९॥ परितस्थुष इत्याहुमे एवास्मै युनक्तुभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि
 च॥

[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन
 च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो
 वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
 दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
 भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो
 वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरो-
 ऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो
 वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च
 समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः
 पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय
 इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं
 स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव
 रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला।
 अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजन्ते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हवते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः

परि॒यन्ति॑। षट्॒थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते।
अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥ २६॥

ये य॒ज्ञे धु॒वनं॑ त॒न्वते॑। न॒व॒कृ॒त्वः परि॑यन्ति। न॒व॒ वै पु॒रुषे॑
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
अ॒म्बे अ॒म्बाल्य॑म्बि॒क इति॑ प॒त्नीमु॑दानयति। अ॒ह्नै॒तै॒वैना॑म्।
सु॒भगे॑ का॒म्पी॒लवा॑सिनीत्याह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒वर्गे॑
लो॒के सम्प्रो॑र्ण्वा॒थामि॑त्याह॥ २७॥

सु॒वर्गमे॒वैना॑ लो॒कं ग॑मयति। आऽह॑म॒जानि॑ गर्भ॒धमा॑
त्वम॑जाऽसि गर्भ॒धमि॑त्याह। प्र॒जा वै प॒शवो॑ गर्भः।
प्र॒जामे॒व प॒शूना॑त्मन्धत्ते। दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॑वमाने।
सु॒वर्गं लो॒कं न प्रा॑जानन्। तम॑श्वः प्रा॒जाना॑त्।
यथ॑सू॒चीभि॑रसिप॒थान्क॑ल्पयन्ति। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑
प्र॒ज्ञा॒त्यै। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टु॒जग॑तीत्याह॥ २८॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। त्र्य॒यः सू॒च्यो भ॑वन्ति। अ॒य॒स्मर्यो॑ रज॒ता
हरि॑ण्यः। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मर्यः। अ॒न्तरि॑क्षस्य
रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दि॒शो वा अ॑य॒स्मर्यः। अ॒वा॒न्तर॑दि॒शा
र॑ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ कल्पयति। क॒स्त्वा
छ॒ति क॒स्त्वा वि॒शास्ती॑त्या॒हाहि॑सायै॥ २९॥

हु॒वते॑ का॒मन्त्यु॑र्ण्वा॒थामि॑त्याह
जग॑तीत्याह कल्पयत्येकं च॥

[६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑च्छ्री॒ राष्ट्रं॑ क्रा॒मति॑। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑
यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॒ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।

श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं
वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह।
श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो
वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी
यवमतीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं
च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा
पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं
नाभिषिञ्चन्ते। इयं युका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका।
राष्ट्रमंश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति।
आहतं गभे पसु इत्याह। विड्वै गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता।
असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत
इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयदित्याह। विड्वै
गभः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रांमन्ति। ये यज्ञेऽपूतं

वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति।
 प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा
 अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्विर्माजयन्ते। आपो
 वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥ ३४॥ राष्ट्रस्य मध्यं
 पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः
 सम्भवितुं नाशक्रोत्। सौऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः
 पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त
 आर्ध्वन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
 पुरुषमालभते॥ ३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
 विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो
 वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
 श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव
 रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव
 रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याश्चोत्सृजन्त्यहिः सायै।
 उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः।
 तेऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता भवन्ति। नैनं दद्भ्वः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा
 अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन

यज॑न्ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ३७ ॥ लुभ॑ते गामाल॑भते पर॑मौऽष्टौ च॥—[८]

प्र॒थमे॒न वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तुष्टो॑मेन
कृ॒तेना॒या॒नामु॒त्तरे॑हन्। ए॒कवि॑ं॒शे प्र॑ति॒ष्ठायां॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति।
ए॒कवि॑ं॒शात्प्र॑ति॒ष्ठायां॑ ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॒ वै पृ॑ष्ठानि।
ऋ॒तवः॑ संव॒त्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्स॒रे प्र॑ति॒ष्ठायां॑। दे॒वतां॑
अ॒भ्यारो॑हति। श॒क्रर॑यः पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्येऽन्ये॑
वा ए॒ते प॒शव् आल॑भ्यन्ते॥ ३८ ॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति।
अथो॒ अहं॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अ॒प॒शवो॒ वा ए॒ते।
यद॑जा॒वय॑श्चा॒र॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै स॑र्वे प॒शवः॑। यद्ग॒व्या इति॑।
ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्तमेऽहं॑ ना॒ल॑भते॥ ३९ ॥

तेनै॒वोभ॑या॒न्प॒शून॑व॒ रुन्धे॑। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति। अ॒न॒भि॒जित॑स्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्न॑व॒ श्वेता॑ व॒शा अ॑नू॒बन्ध्या॑
भव॑न्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म॒व॒ रुन्धे॑। सोमा॑य
स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒द्वाहा॑विति॒ द्वि॒न्दिनः॑ प॒शूना॑ल॒भते॑।
अ॒होरा॑त्राणा॒म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। योऽ॒श्वमे॑धेन॒ यज॑न्ते।
छु॒गलं॑ क॒ल्माषं॑ कि॒किदी॑विं वि॒दी॒गय॑मिति॒ त्वाष्ट्रा॑न्प॒शूना॑ ल॒भते॑। प॒शुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॑ सं॒मर्ध॑यति।
ऋ॒तुभि॑र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। योऽ॒श्वमे॑धेन॒ यज॑न्ते। पि॒शङ्गा॒स्रयो॑
वा॒सन्ता॑ इत्यृ॒तुप॒शूना॑ल॒भते॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॑ सं॒मर्ध॑यति। आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते॑। योऽ॒श्वमे॑धेन॒

यजंते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनात्रस्काय॥४०॥ लुभ्यन्ते लुभते
त्वाद्यान्मुशूनालंभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषमेधे
महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादो-
ऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषमेधे
महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या
वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
एव मेध्यं उभयेऽवर्ह्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥ परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
समदं दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्रीभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसृङ्गायमाहुतीर्जुहोति। या एव
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः
समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति
पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः
स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे।

अथैतान्भि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथिस्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति
भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै
गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो
यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा
एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति।
अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते।
अयस्मर्येन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो
वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा
अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिमन्यते॥४५॥दधात्यभिमन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥—[११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीय-
मभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते।
आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशत् जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशून्नेव मात्रया

समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशत् जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै
पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः।
अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्याँ(३)द्विपदा(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामश्ववेत।
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्सर्धयति स्थापयति पञ्च

च॥

[१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
त्वम्। यथ्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः।
तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथसावित्रियो भवन्ति। सवितृ-

प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं
गन्तोः। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथसायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥ भवन्ति धृत्या
एनमन्विच्छुत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्रीं राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत
इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।
क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा
कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्।
नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा

हास्यं ब्रह्मणा च क्षेत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति।
इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायैत्। इष्टापूर्तं
वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव
इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति
तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै
कल्पयतः। ताभ्यां सङ्स्थायां। अनोयुक्ते च शते च
ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति॥५५॥ गायैताङ्कमिद्वाराण्यं कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो
यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे
स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव
मृत्युमवयजते। नैनं लोकलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै
स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सश्चक्षीत। बहं मृत्युममित्रं
कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा
अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै
स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते।

तदाहुः। यद्भूणहृत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियतु
इति। अमृत्युर्वा अन्यो भूणहृत्याया इत्याहुः। भूणहृत्या
वाव मृत्युरिति। यद्भूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं
जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भूणघ्ने
भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः।
भूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां
ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय
स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।
अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्रिधस्य शुक्लस्य
पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव
वरुणमवयजते॥५८॥ लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं
करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः।
स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय
इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं
मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिष-

मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। उ॒पाकृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्युपाकृ॑ते जुहोति।
आल॑ब्धाय॒ स्वाहे॑ति॒ नियु॑क्ते जुहोति। हु॒ताय॒ स्वाहे॑ति हु॒ते
जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।
आ॒ग्नेय॑मै॒न्द्रा॒ग्रमा॑श्चि॒नम्। ता॒न्प॒शूना॑ल॒भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे।
ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः। क्ष॒त्रमिन्द्रः॑। यदै॑न्द्रा॒ग्नो भव॑ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। यदा॑श्चि॒नो भव॑ति। आ॒शिषा॑मव॒रुद्धौ।
त्रयो॑ भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति।
अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पाल॒ इति॑ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति।
दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे।
अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस॒ इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
सर्व॑त्वाय॥६२॥ अर्धपतय॒ इत्या॑हर्भिजित्या ऐन्द्रा॒ग्नो भव॑ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥———[१६]

यद्य॑श्व॒मुप॑तप॒द्विन्दे॑त्। आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं
च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॑ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सौ॒म्यो भव॑ति। सोमो॒
वा ओष॑धीना॒ऽराजा॑। या॒भ्य ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभि॑रे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सो॒मो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत
ए॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। ए॒ताभि॑रे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिष॒ज्यति॑। अ॒ग॒दो
हैव॑ भवति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्या॑त्। पू॒षा

वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्यां गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥ विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे

च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्धसंस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक

ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒स्तु स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा
ए॒तस्य॒ छन्दा॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॒ क ए॒ताव॑दाशु पुनः
प्रयु॑ञ्जीतेति। सर्वा॒ वै स॒स्थिते॑ य॒ज्ञे वागा॑प्यते॥६८॥

सा॒प्ता भ॑वति या॒तया॑म्नी। क्रूरी॑कृ॒तेव॒ हि भव॑त्यरु॒ष्कृता॑।
सा न पुनः॑ प्र॒युज्ये॑त्याहुः। द्वा॒दशै॒व ब्र॑ह्मो॒दना॑न्धस॒स्थिते॑
निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑तिर्वा ओ॒दनः॑। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒पना॑मु॒क
ए॒नं य॒ज्ञो भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वा॒दश॑ भवन्ति।
द्वा॒दश॑मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्सर ए॒व प्र॑ति तिष्ठति॥६९॥ आप्यते
संवत्सर एक च॥

[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति।
यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑
प्र॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊ॒र्जस्वा॒न्नाम॑
य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्रो॒र्जस्व॑द्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते।
ए॒ष वै प॒य॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः॥७०॥

सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प॒य॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते।
ए॒ष वै वि॒धृतो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒धृतं॑ भवति।
यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्या॒वृत्तो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑
ह॒ वै तत्र॑ व्या॒वृत्तं॑ भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै
प्रति॑ष्ठितो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्रति॑ष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॒ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑
ह॒ वै तत्र॑ ते॒ज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै

ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पन्ते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभुः प्रभूरुजस्वान्पर्यस्वान् विधत्ते व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥—[१९]

तार्प्येणाश्वः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनः समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वः संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशून्व रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिपुना। आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासांमेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजन्ते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुद्ध्या आप्रोत्यष्टौ च॥—[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस
आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वं श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्।
तेऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वं
सवर्येत्याहुयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादवा नाम। यत्सद्यो
वाजांश्च समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां
लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य
योनिरायतनम्। सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ
चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं
करोति॥ ७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा
एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे।
ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो
बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं
चिनोति। तार्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो
अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥ ७८॥ नाम करोति सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनञ्चत्वारि

च॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त।
तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर

आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेन देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं
भूतं मेधायाऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त
देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव
गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्य
जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥ मेधोऽभवद्यजन्त एति वेदः॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य
लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी।
यथ्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं

जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रुशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्द्रुशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति॥८४॥ पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥——[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मे युञ्जन्ति तेजसाऽर्पप्राणा अपृश्रोरुध्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथुमेन प्रजापतिरकामयत महानैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजकृतुभिरपृश्रोर्ब्राह्मणो सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्तार्प्यणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥ प्रजापतिरस्मिंल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्मातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥ प्रजापतिरश्वमेधं जुहोति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥
आप॑मा॒पाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॒श्वस्कर॑र्द्धिया। वा॒य्वश्वा॑
रश्मि॑प॒तयः॑। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒हसो॑ म॒हसः॑
स्वः। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॑क्षः। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॑घम्। अ॒पाघ्ना॑मपं
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॑वीरि॒तो हि॑त। व॒ज्रं दे॑वीरजी॒ताꣳश्च। भु॑वनं
दे॒वसू॑व॒रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त।
शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृडी॒का

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥_____ [१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्य-
मण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते।
सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं काल-
विशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते
यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते।
एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च
महशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः
सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः
प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्रिधः पिङ्गः।
एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते।
एकं हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदुत्तुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं
तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा
हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह रातिरस्त्विति।
नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं

कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥_____ [२]

साक॒ञ्जाना॑ꣳ सप्त॑थ॒माहुरे॑कजम्। षडु॑द्य॒मा ऋ॑षयो
देव॒जा इति॑। तेषा॑मि॒ष्टानि॑ विहि॑तानि धाम॒शः। स्था॒त्रे
रे॒जन्ते॒ विकृ॑तानि रूप॒शः। को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः।
सखा॒ सखा॑यमब्रवीत्। जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याजं
सखि॑विदुꣳ सखा॑यम्। न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति।
यदीꣳ शृ॒णोत्य॒लकꣳ शृ॑णोति॥८॥

न हि प्र॒वेदं॑ सुकृ॒तस्य॒ पन्था॑मिति॑। ऋ॒तुर्ऋ॒तुना॑
नुद्य॑मानः। विन॑नादा॒भिधा॑वः। षष्टि॑श्च त्रिꣳश॑का व॒ल्गाः।
शुक्ल॑कृ॒ष्णौ च॒ षाष्टि॑कौ। सा॒रा॒ग॒व॒स्त्रैर्ज॑रदक्षः। व॒स॒न्तो
वसु॑भिः स॒ह। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ सवि॒तुः। प्रै॒ष॒कृ॒त्प्र॑थ॒मः स्मृ॑तः।
अ॒मूना॒दय॑तेत्य॒न्यान्॥९॥

अ॒मूꣳश्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते।
यत्रै॑तदुप॒दृश्य॑ते। ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ का॒ल॒पर्य॑ये।
वि॒शेष॑णं तु॑ वक्ष्यामः। ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त। शुक्ल॑वासां
रुद्र॑गणः। ग्री॒ष्मेणा॑ऽऽवर्त॑ते स॒ह। नि॒जह॑न् पृथि॑वीꣳ
स॒र्वाम्॥१०॥

ज्योति॑षाऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्वरू॒पाणिं॑ वासाꣳसि।
आ॒दि॒त्यानां॑ नि॒बोध॑त। सं॒व॒त्स॒रीणं॑ कर्म॒फल॑म्।
व॒र्षाभि॑र्द॒दताꣳ स॒ह। अ॒दुःखो॑ दुःखच॑क्षुरि॒व। तन्ना॑ऽऽपी॒त
इ॒व दृ॑श्यते। शी॒तेना॑व्यथ॑यन्नि॒व। रु॒रुद॑क्ष इ॒व दृ॑श्यते।

ह्लादयते॑ ज्वल॑तश्चै॒व। शा॒म्यत॑श्चास्य॒ चक्षु॑षी। या वै प्रजा
भ्रं॑श्यन्ते। संव॑त्सरा॒न्ता भ्रं॑श्यन्ते। याः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति।
संव॑त्सरे ताः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति। व॒र्षाभ्य॑ इत्य॒र्थः॥११॥—[३]

अक्षि॑दुःखोत्थि॑तस्यै॒व। वि॒प्रस॑न्ने क॒नीनि॑के। आङ्गे चा॒द्रणं
ना॒स्ति। ऋ॒भूणां॑ तन्नि॒बोध॑त। क॒न॒काभा॑नि॒ वासा॑सि।
अ॒हता॑नि नि॒बोध॑त। अन्न॑मश्री॒तं मृ॒ज्मी॒त। अ॒हं वो
जी॒वन॑प्रदः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभि॑धून्वन्तोऽभि॑घ्नन्त इ॒व। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
अमु॒तो जे॒तुमि॑षुमु॒खमि॒व। सन्न॑द्धाः सह द॑दृशे ह।
अप॑ध्वस्तैर्व॒स्तिव॑र्णैरि॒व। वि॒शि॒खासः॑ कप॒र्दिनः॑। अक्रु॑द्धस्य
यो॒त्स्य॑मानस्य। क्रु॑द्धस्यै॒व लोहि॑नी। हे॒मत॑श्चक्षु॑षी वि॒द्यात्।
अ॒क्ष्णयोः॑ क्षि॒प॒णोरि॑व॥१३॥

दुर्भि॑क्षं दे॒वलो॑केषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृ॒हे। ए॒ता वा॒चः
प्र॑वदन्तीः। वै॒द्युतो॑ या॒न्ति शै॒शिरीः॑। ता अ॒ग्निः प॑व॒मना॒
अ॒न्वैक्ष॑त। इ॒ह जी॑वि॒काम॑प॒रिप॑श्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति।
इ॒हेह॑वः स्व॒त॒प॒सः। म॒रुतः॑ सूर्य॑त्वचः। श॒र्म स॒प्रथा॑
आवृ॑णे॥१४॥—[४]

अति॑ता॒म्राणि॑ वासा॑सि। अ॒ष्टि॒वज्रि॑श॒तघ्नि॑ च। वि॒श्वे दे॒वा
वि॑प्र॒हर॑न्ति। अ॒ग्निजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। नै॒व दे॒वो न॑ म॒र्त्यः। न
रा॒जा व॑रु॒णो वि॑भुः। ना॒ग्निर्ने॒न्द्रो न॑ प॒वमा॑नः। मा॒तृक्क॑च॒न
वि॑द्यते। दि॒व्यस्यै॒का ध॑नु॒रार्तिः॑। पृ॒थि॒व्याम॑प॒रा श्रि॒ता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥ _____[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिंस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति।
तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामान्भिवृहति। स द्रप्सः। तस्यैषा
भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः
सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपसृहि तं
नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह।
असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यंशुमती। तामुन्ववस्थितः
संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ।

अन्योन्यस्मै^१ द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्।
इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं^२
संनिर्वचनाः॥१९॥ _____[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान्
विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना
अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न
जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति।
भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजुहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते

अस्मै सर्वे घृतमा॑तप॒न्ति। ऊ॒र्जं दु॒हाना॑ अनपस्फुर॑न्त इति।
सप्त॑त्विजः सूर्या इ॒त्याचा॒र्याः। तेषा॑मेषा॒ भव॑न्ति। स॒प्त दि॒शो
नाना॑सूर्याः॥२३॥

स॒प्त हो॒ता॑र ऋ॒त्विजः॑। दे॒वा आ॒दि॒त्या ये स॒प्त। तेभिः
सोमा॑भी रक्ष॑ण इति। तद॑प्या॒म्रायः॑। दिग्भ्राज ऋतू॑न् करोति।
एत॑यैवा॒वृता॑ सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पा॒यनः॑। तस्यै॒षा
भव॑न्ति। यद्वा॒व इन्द्र॑ ते श॒त९ श॒तं भूमीः॑। उ॒तस्युः॑। नत्वा
वज्रि॑न्स॒हस्र॑९ सूर्याः॥२४॥

अनु॑ न जा॒तम॑ष्ट रोद॑सी इति। नाना॑लिङ्गत्वाद्द॒तूनां
नाना॑सूर्य॒त्वम्। अष्टौ॑ तु व्य॒वसि॑ता इति। सूर्य॑मण्डलान्यष्टा॑त
ऊ॒र्ध्वम्। तेषा॑मेषा॒ भव॑न्ति। चि॒त्रं दे॒वाना॑मुद॑गा॒दनी॑कम्।
चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्या॒ग्नेः। आ॒ऽप्रा द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्।
सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॥२५॥ [७]

क्वे॒दम॑भ्रं नि॒वि॒शते॑। क्वाय॑९ सं॒वत्स॒रो मि॑थः। क्वाहः॑ के॒यं
दै॒व रा॒त्री। क्व मा॑सा ऋ॒तवः॑ श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॑सा॒ मुहूर्ताः॑।
नि॒मेषा॑स्त्रु॒टिभिः॑ स॒ह। क्वे॒मा आ॒पो नि॑वि॒शन्ते॑। य॒दीतो॑
या॒न्ति स॒म्प्र॑ति। का॒ला अ॒प्सु नि॑वि॒शन्ते॑। आ॒पः सूर्ये॑
स॒माहि॑ताः॥२६॥

अ॒भ्रा॑ण्य॒पः प्र॑पद्यन्ते। वि॒द्युत्सूर्ये॑ स॒माहि॑ता। अ॒नव॑र्णे इ॒मे
भूमी॑। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। कि॒९स्वि॒दत्रा॑न्तरा भू॒तम्।
ये॒नेमे॑ वि॒धृते॒ उभे॑। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॑ भूमी॑। इति॑ व॒त्सस्य॑

वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे
दशस्ये॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो
मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं
पुरायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः।
यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥ २८ ॥

अग्रयो वायवश्चैव। एतदस्य पुरायणम्। पृच्छामि त्वा
परं मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा।
आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो
मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा
पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि
वैत्थाऽसतो गृहान्॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा।
रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः
प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र
तैऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः

स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मङ्गुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्।

अङ्घ्रिर्बभ्रारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः।
मूर्धन्वान्धसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।
वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति।
समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं
जिन्वन्त्यग्रेय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते।
महर्षिमस्य गोप्ताम। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा

(३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥_____ [९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगत्स्पती। जाया भूमिः
पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सुरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्।
विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स५ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगत५ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं
न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः
पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्विः
षडश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपसोऽभवत्। त्य५ सुतृप्तं
विदित्वैव। बहुसोम गिरं वशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमंतृप्सुषु।
स सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति

परिवृत्त्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वत्स्रावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो
रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वत्सौ। अग्निश्चाऽऽदित्यश्च। रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः।
अहोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता
अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ
तावेव प्रतिपद्येते। सेयं रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या
वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोगर्भिण्यां उल्बणम्।
एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति।
य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य
वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥_____ [१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रबो अभिरक्षति
व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्।
पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः।
अतप्ततनूर्न तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत।
ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
 शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
 अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः।
 अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
 तथ्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्संवितुर्वृणीमहे। वयं
 देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि।
 अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वा॑न्दिवो अन्धसः। नक्तं
 तान्य॑भवन्द्दृशे। अस्थ्य॑स्त्रा सम्भ॑विष्यामः। नाम॑ नामै॒व नाम॑
 मे॑॥५०॥

नपु॑स॒कं पुमा॑ऽस्त्र्यस्मि। स्थाव॑रोऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः।
 य॒जेऽय॑क्षि॒ यष्टा॑हे च॑। मया॑ भूतान्य॑यक्षता। प॒शवो॑ मम
 भूतानि॑। अनू॒बन्ध्योऽस्म्य॑हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे
 पु॒स आ॑हुः। पश्य॑दक्ष॒ण्वान्नवि॑चेत॒दन्धः। क॒विर्यः॑ पु॒त्रः स
 इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता वि॑जानाथ्स॑वितुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो मणि॑मविन्दत्।
 तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्नीवः॑ प्रत्य॑मुश्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त।
 ऊ॒र्ध्वमूल॑म॒वाक्छा॑खम्। वृक्षं॑ यो वेद॒ सम्प्र॑ति। न स जातु
 जनः॑ श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा मार॑यादितिः। ह॒सित॑ रुदि॒तं
 गी॒तम्॥५२॥

वीणा॑पणव॒लासि॑तम्। मृतं जी॒वं च॑ यत्किञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑

स्नेव विद्धि तत्। अतृष्यंस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता
मे मिथु चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च
चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्।
यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्।
आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
ता विमुञ्च॥५५॥ _____[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्नेऽग्निम्। य
एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि
मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव
ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा
मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि।

अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैर्हरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि
सहस्रेयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।
संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मैधातिथेः। मेष वृषणश्चस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण
गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः।
अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।
ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः
खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिंश्च सविता
च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा
इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं
विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥_____ [१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।

अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
महीमू षु। अदितिर्द्यौरदितिर्न्तरिक्षम्। अदितिर्माता
स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैथ्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूव्यं
युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदिति।
ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च।
अंशश्च भगेश्च। इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो
हंसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः
प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]—————[१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति।
मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदंगाः।
असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायास्तमेति।
मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायास्तङ्गाः।
असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
 असौ योऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
 मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
 नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति
 च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत्
 मोत्स॑पत्॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒
 चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
 प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्स॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑
 प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्।
 मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्स॑पत्। अ॒य॑ सं॒वत्स॑रः। सर्वे॑षां
 भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च॥६६॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप
 मोत्स॑प। इ॒दम॑हः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति
 च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप
 मोत्स॑प। इ॒य॑ रा॒त्रिः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒
 चोत्स॑र्पति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
 प्रा॒णैरप॑प्रसृप मोत्स॑प। ॐ भूर्भुवः॑ स्वः। एतद्वो मिथुनं मा
 नो मिथु॑नं री॒द्वम्॥६७॥_____ [१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥_____ [१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥_____ [१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।

श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।

नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥_____ [१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥ [१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥७४॥_____ [२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः।
अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्च
रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः

स्वः॥७५॥

देवीः प॑र्जन्यसू॒वरीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रघ॑म्। अपा॑घ्नमप॑चाव॒र्तिम्।
अप॑देवीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताः॒श्च। भुव॑नं दे॒वसू॒वरीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत॥७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभि॒र्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधातु॑।
के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋष॒यो वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॑तधा॒
हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृडो॑का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥७७॥

[२१]

योऽपां॑ पुष्पं वेद। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति।
च॒न्द्रमा॑ वा अ॒पां पुष्प॑म्। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति।
य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॑यत॒नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
अ॒ग्नि॒र्वा अ॒पामा॑यत॒नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽग्नेरा॑यत॒नं
वेद॑॥७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॑ वा अ॒ग्नेरा॑यत॒नम्।
आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॑यत॒नं वेद॑।
आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॑यत॒नम्। आ॒यत॑नवान्

भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्नपामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामा॒यत॑नं वेद। आ॒यत॑नवान् भवति। पर्जन्यो॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः पर्जन्य॑स्याऽऽय॒तनं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै पर्जन्य॑स्याऽऽय॒तनम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामा॒यत॑नं वेद॥८३॥

आ॒यत॑नवान् भवति। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः सं॒व॒त्स॒रस्याऽऽय॒तनं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै सं॒व॒त्स॒रस्याऽऽय॒तनम्।

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च संस्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।

उपा॒नुवा॒क्यमा॒शुम॒ग्निं चि॒न्वानः॥८८॥

इ॒माँल्लो॒कान्प्र॒त्यक्षे॑ण। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं
चि॒न्वान॒ इति॑। य ए॒वासौ। इ॒तश्चा॒ऽमुत॑श्चा॒ऽव्यती॑पा॒ती।
तमि॑ति। यो॑ऽग्नेर्मि॒थूया वेद॑। मि॒थुन॒वान्भ॑वति। आपो॒ वा
अ॒ग्नेर्मि॒थूयाः। मि॒थुन॒वान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥—[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्त्सलिलमे॒व। स प्र॒जाप॑तिरेकः
पुष्कर॑पर्णे॒ सम॑भवत्। तस्यान्त॑र्म॒नसि॑ का॒मः सम॑वर्तत। इ॒दं
सृ॒जेय॑मि॒ति। तस्मा॒द्यत्पु॑रुषो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा
व॑दति। तत्क॑र्मणा करोति। तदेषा॑ऽभ्यनू॒क्ता। का॒मस्तद॑ग्रे
सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदा॑सीत्॥९०॥

स॒तो ब॒न्धुम॑संति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीप्या॑ क॒वयो॑
मनी॑षेति। उपै॒नन्तदु॑प॒नम॑ति। यत्का॑मो भ॒वति॑। य ए॒वं
वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒
यन्मा॑ऽसमासीत्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑र॒शना॑ ऋष॑य॒
उद॑तिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः॑। ते वै॒खान॒साः। ये वालाः॑। ते वा॒लखि॒ल्याः। यो
रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्तर॑तः कूर्मं भू॒तं सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्।
मम॒ वैत्व॑ङ्गा॒सा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्॒वमे॑वा॒हमि॑हास॒मिति॑। तत्पु॑रुषस्य
पुरु॑ष॒त्वम्। स स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॑रुषः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्।

भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ समभूः। त्वमिदं
पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः
केतुरुत्तरत उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र
उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्य उपादधात्।
एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तद्देवाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदꣳ
समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदꣳ
सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।

तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॑ सर्वाः॑
प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒म॒जा ऋ॒तस्य॑।
आ॒त्मना॑ऽऽत्मान॑म॒भि संवि॑वेशेति॑। सर्व॑मेवेदमा॒त्स्वा।
सर्व॑मव॒रुद्धा॑। तदे॒वानु॑प्रवि॒शति॑। य ए॒वं वेद॑॥१८॥—[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृ॒ह्णाति॑। च॒त्वारि॑ वा अ॒पा॒ रू॒पाणि॑।
मेघो॑ वि॒द्युत्। स्त॒न॒यि॒न्नुर्वृ॑ष्टिः। तान्ये॒वाव॑रुन्धे। आ॒तप॑ति
व॒र्ष्या गृ॒ह्णाति॑। ताः पु॒रस्ता॑दुप॑दधाति। ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या
आपः॑। मुख॑त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑रुन्धे। तस्मा॑न्मुख॒तो
ब्र॑ह्मवर्च॒सित॑रः॥१९॥

कू॒प्या गृ॒ह्णाति॑। ता दक्षि॑णत उप॑दधाति। ए॒ता
वै तेज॑स्विनी॒रापः॑। तेज॑ ए॒वास्य॑ दक्षि॑णतो द॑धाति।
तस्मा॑द्वक्षि॒णोऽर्ध॑स्तेज॒स्वित॑रः। स्था॒वरा गृ॒ह्णाति॑। ताः
प॒श्चादुप॑दधाति। प्रति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑व॒राः। प॒श्चादे॒व प्रति॑तिष्ठति।
वह॑न्तीर्गृ॒ह्णाति॑॥१००॥

ता उत्तर॑त उप॑दधाति। ओज॑सा वा ए॒ता वह॑न्तीरि॒वोद्ग॑तीरि॒व
आकू॑ज॒तीरि॒व धाव॑न्तीः। ओज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति।
तस्मा॑दुत्त॒रोऽर्ध॑ ओज॒स्वित॑रः। स॒म्भार्या गृ॒ह्णाति॑। ता मध्य॑
उप॑दधाति। इ॒यं वै स॑म्भार्याः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति।
प॒ल्व॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। ता उ॒परि॑ष्ठादुपा॑दधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति।
दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः।
अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे।
तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्।
तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा९ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥ [२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा९
सर्वत्वाय। पुष्करपर्ण९ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो
वै पुष्करपर्णम्। सत्य९ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो
स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मा-
दस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया
इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्च-
चितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः।

प॒रोर॑जाः पादः। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते।
य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥१०६॥ _____[२५]

अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। तम॒भित ए॒ता अ॒बीष्टका॑
उप॑दधाति। अ॒ग्नि॒होत्रे॑ दर्शपूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे
चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति। अथ
ह स्मा॒हारु॑णः स्वा॒यम्भु॑वः। सा॒वि॒त्रः सर्वो॑ऽग्नि॒रित्यन॑नुषङ्गं
मन्यामहे। नाना॒ वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं
चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒केत॑म॒ग्निं चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं
चि॑नुते। चा॒तुर्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
वैश्व॒सृज॑म॒ग्निं चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वानः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं चि॑न्वान इति। वृषा॒ वा अ॒ग्निः।
वृषा॑णौ स॒स्फाल॑येत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॑षज्यः।
सो॒त्तर॑वेदिषु॑ क्र॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्तर॑वे॒द्याः ह्य॑ग्निश्ची॒यते॑।
प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जाप॒त्यो वा ए॒षोऽग्निः॑। प्रा॒जाप॒त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न्
भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। प॒शुका॑मश्चिन्वीत। सं॒ज्ञानं॑ वा ए॒तत्
प॑शूनाम्। यदापः। प॒शूनामे॒व सं॒ज्ञाने॒ऽग्निं चि॑नुते। प॒शुमा॑न्
भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥११०॥

वृष्टि॑कामश्चिन्वीत। आपो॒ वै वृष्टिः॑। प॒र्जन्यो॒ वर्षु॑को

भवति। य ए॒वं वेद॑। आ॒म॒या॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भेष॑जम्।
भेष॑जमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि॒चर॑श्चिन्वीत।
वज्रो॒ वा आपः॑॥१११॥

वज्रमे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्रह॑रति। स्तृणु॑त ए॒नम्। तेज॑स्कामो॒
यश॑स्कामः। ब्र॒ह्म॒वर्च॑सकामः स्व॒र्गका॑मश्चिन्वीत। ए॒ताव॑द्वा
वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तद॑वरु॒न्धे। तस्यै॑तद्व॒तम्।
वर्ष॑ति न धा॒वेत्॥११२॥

अ॒मृतं॒ वा आपः॑। अ॒मृत॒स्यान॑न्तरित्यै। ना॒प्सु मूत्र॑पुरी॒षं
कु॑र्यात्। न नि॒ष्ठीवे॑त्। न वि॒वस॑नः स्ना॒यात्। गु॒ह्यो वा
ए॒षोऽग्निः॑। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॒ष्कर॑पर्णानि हि॒रण्यं
वाऽधि॑तिष्ठे॒त्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॑स्याश्री॒यात्।
नोद॑कस्याघातु॒कान्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का॒ आपः॑।
य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥११३॥—————[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना सी॑षधेम। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च दे॒वाः। य॒ज्ञं
च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दित्यै॑रिन्द्रः स॒ह सी॑षधातु।
आ॒दित्यै॑रिन्द्रः स॒गणो॑ म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व प्र॒प्लव॑स्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः।
सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्। प्र॒तिमु॑ञ्चस्व॒ स्वां पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वाय॒म्भुवाः॑। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते॑ दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते॒ ख्या॑स्मि॒ तीरि॑षत्। उत्ति॑ष्ठत् मा स्व॒प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण

स॒युजो॑षसः। यु॒वां सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा न॒वद्वारा॑॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्म॑यः को॒शः। स्व॒र्गो
लो॒को ज्योति॑षाऽऽवृ॑तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द।
अ॒मृते॑नाऽऽवृ॑तां पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः
की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ ह॒रिणी॑म्। य॒शसा॑
सम्प॒रीवृ॑ताम्। पु॒रं हिर॑ण्म॒यीं ब्र॒ह्मा॑॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। प॒राडे॑त्य॒ज्याम॑यी। प॒राडे॑त्य॒नाश॑की।
इ॒ह चा॑मु॒त्र चान्वे॑ति। वि॒द्वान्दे॑वा॒सुरा॑नु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री
म॒न्द्रय॑ते। यद्यो॒षिद्यत्प॑ति॒व्रता॑। अ॒रिष्टं॑ यत्किं च॒ क्रिय॑ते।
अ॒ग्निस्तदनु॑वे॒धति॑। अ॒शृता॑सः शृ॒तास॑श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॑ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्व॒र्यन्तो॑ नापे॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं
च॒ ये वि॑दुः। सि॒कता॑ इ॒व सं॑यन्ति। र॒श्मिभिः॑ स॒मुदी॑रिताः।
अ॒स्मालो॑काद॒मुष्मा॑च्च। ऋ॒षिभि॑र॒दात्पृ॑श्निभिः। अपे॑त॒ वीत॑ वि
च॒ सर्प॑तातः। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अ॒होभि॑र॒द्विर॑क्तु॒-
भिर्व्य॑क्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्व॒वसान॑मस्मै। नृ॒ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृष्टा॑
ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॑ताः।
रेतः॑ पी॒ता आ॑ण्ड॒पीताः॑। अ॒ङ्गारे॑षु च॒ ये हु॑ताः। उ॒भया॑न्
पु॒त्रपौ॒त्रका॑न्। यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अ॒दो य॒द्वह्म॑ विल॒बम्। पि॒तृणां॑ च॒ य॒मस्य॑ च।

वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥—————[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः।
परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान्
वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्।
मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय
सन्दृशः॥१२१॥—————[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो
यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजै। हृदो
अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।
सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां
कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥—————[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय
वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन
माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥—————[३०]

अद्ध्यस्तिरोऽधाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिरौऽधेहि
सपत्नान्नः। ये अपोऽश्रन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।

रथ॑ सहस्र॒वन्धुर॑म्। पुरु॒श्चक्र॑ सह॒स्राश्व॑म्। आस्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमाव॑हन्ति। धनं॑ गावो॒ हस्ति॑
हिर॑ण्यम॒श्वान्॥१२४॥

असा॑म सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒नागे॑ च॒ म॒हा॒गिरौ॑।
श॒त॒द्वा॒ट्टार॑गमन्ता। स॒हाय्यं॑ नगरं॒ तव॑। इति॑ मन्त्राः।
कल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिः॑ हरे॑त्। हि॒र॒ण्य॒नाभ॑ये
वि॒तु॒दये॑ कौबे॒राया॑यं ब॒लिः॥१२५॥

सर्व॑भूताधिपतये नम इति। अथ ब॒लिः॑ ह॒त्वोप॑तिष्ठेत्।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्रव॒णः। ब्रा॒ह्म॒णा वय॑ः॒ स्मः। नम॑स्ते
अस्तु॒ मा मा॑ हि॒सीः। अस्मात्प्रवि॒श्यान्न॑मद्धीति। अथ
तम॒ग्नि॑मादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्र॒यु॒ञ्जी॒त। ति॒रोऽधा॒ भूः।
ति॒रोऽधा॒ भुवः॥१२६॥

ति॒रोऽधाः॒ स्वः। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॒ स्वः। सर्वे॑षां
लो॒का॒ना॒माधि॑पत्ये॒ सीदे॑ति। अथ तम॒ग्नि॑मिन्धीत्।
यस्मिन्नेतत्कर्म प्र॒यु॒ञ्जी॒त। ति॒रोऽधा॒ भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒
भुवः॒ स्वाहा॑। ति॒रोऽधाः॒ स्वः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॒ स्वः
स्वाहा॑। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर॒हुता॑ भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्रा॒ह्म॒ण॑मुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्र॒यु॒ञ्जी॒त।
परः॑ सु॒प्तज॑नाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्त॑माध्यापयेत्। सर्वार्थाः॑
सिद्ध्य॑न्ते। य एवं वेद। क्षु॒ध्यन्नि॑दम॒जान॑ताम्। सर्वार्थाः॑

नं सिद्ध्यन्ते। यस्तै विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्।
मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं
वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्।
कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय
नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वार्तरशनाः। प्रतिष्ठां
शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा
भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा
ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥ [३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकौपस्पर्शी।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमि-
त्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्ये-
ऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाग्नीभिरुदकं संस्पर्श्या। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।

धेनुर्दक्षिणा। क२सं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवञ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥—[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तूयामि। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥
॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यंस्ते न प्राजानंस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥_____ [१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरिणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया-
ऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः

पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आपं ऊर्ध्वं
 विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि
 मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन
 पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन्
 कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति
 ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥_____ [२]

यद्वैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
 मुञ्चतुर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-
 मूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन
 द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं
 चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः।
 ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत
 जामिशःसाञ्ज्यायंसः शःसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं
 देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्वा शिश्रैर्यदनृतं
 चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु
 चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन
 सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
 ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीतं मयेह
 येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि
 जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष्ट

यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता
 यदापं इमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो
 अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥_____ [३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः।
 अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां
 चक्र किल्बिषाण्यक्षाणां वश्रमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या
 च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये
 राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव
 इथ्समानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव ते हेळ
 उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स त्वं
 नो अग्रे। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः।
 तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूरादूरमचीचतम्। निर्यक्षमचीचते
 कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मथ्समृच्छातै तमस्मै
 प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घणेनानुघणेन च।
 तेनान्योऽ(१)स्मथ्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा
 पर्यसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स५ शिवेन। त्वष्टा नो
 अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥—[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण
 आयाति परायक्ष्मं सुवामि ते। आयुर्दा अग्रे हविषो
 जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु

गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्। इ॒मम॑ग्न॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से
 कृ॒धि ति॒ग्ममो॑जो वरुण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते
 शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा॑ऽसत्। अ॒ग्न आयू॑ःषि
 पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्।
 अ॒ग्ने पव॑स्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑
 पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः॒ पाश्च॑जन्यः॒ पुरो॑हितः। तमी॑महे
 महा॑ग॒यम्। अ॒ग्ने जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जात॑वेदो
 नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒ञ्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ
 उ॒द्भौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जात॑वेदो
 नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः स्या॑म
 प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो
 जिघा॑ःसति। ता॑ऽस्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अ॒ग्ने
 यो नो॑ऽभि॒दास॑ति स॒मानो॑ यश्च नि॒ष्ठ्यः। तं व॒यः स॒मिधं॑
 कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्म॑सि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॑
 तस्मै॑ नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पः स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॑
 यो र॒णो म॒तोऽभि॑दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒
 मा तस्यो॑च्छै॒षि किं॑ च॒न। यो मां॑ द्वेष्टि॒ जात॑वेदो॒ यं
 चा॒हं द्वेष्मि॑ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॒ग्ने स॒न्दह॑ या॑ऽश्चा॒हं

द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। यो अ॒स्मभ्य॑म॒राती॒याद्य॑श्च॒ नो द्वे॑षते॒
 जनः॑। निन्दा॒द्यो अ॒स्मान्दि॑प्सा॒च्च सर्वा॑ऽस्ता॒न्मष्म॑षा॒ कुरु॑।
 स॒ंशितं॑ मे॒ ब्रह्म॒ स॒ंशितं॑ वी॒र्या(१)॒म्बल॑म्। स॒ंशितं॑ क्ष॒त्रं
 मे॒ जिष्णु॑ यस्या॒हमस्मि॑ पुरो॒हितः॑। उदै॑षां बा॒हू अ॑तिर॒मुद्व॑र्चो
 अथो॒ बल॑म्। क्षि॒णोमि॒ ब्रह्म॑णा॒ऽमित्रा॑नु॒न्नयामि॒ स्वा(१)म्
 अ॒हम्। पुन॑र्मनः॒ पुन॑रायु॒र्म आगा॑त्पुन॒श्चक्षुः॑ पुनः॒ श्रोत्रं॑ म्
 आगा॑त्पुनः॒ प्राणः॑ पुन॒राकू॑तं म् आगा॑त्पुन॒श्चित्तं॑ पुन॒राधी॑तं
 म् आगा॑त्। वै॒श्वान॒रो मेऽद॑ब्धस्त॒नूपा॒ अव॑बाधतां॒ दुरि॑तानि
 वि॒श्वा॑॥८॥ _____[५]

वै॒श्वान॒राय॒ प्रति॑वेदयामो॒ यदी॑नृ॒णः॑ स॒ङ्ग॒रो दे॒वता॑सु। स
 ए॒तान्पा॑शा॒न् प्र॒मुच॑न् प्रवे॒द स नो॑ मु॒श्चातु॑ दुरि॒ताद॑व॒द्यात्।
 वै॒श्वान॒रः प॒र्वया॑न्नः प॒वित्रै॑र्य॒थ्स॒ङ्ग॒रम॑भिधा॒वा॒म्या॑शाम्।
 अना॑जान॒न्मन॑सा॒ याच॑मानो॒ यदत्रै॑नो॒ अव॑ तथ्सु॒वामि॑।
 अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृतौ॑ नाम॒ तार॑के। प्रे॒हामृ॑तस्य
 यच्छ॑तामे॒तद्व॒द्धक॑मोच॒नम्। वि॒जिही॑र्ष्व लो॒कान्कृ॑धि
 ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॑ सर्वा॒न्
 प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॒जान॑न्प्रति॒गृणी॑त वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः
 प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑दच्छि॒त्रं
 तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वे॒के अनु॑ सञ्च॒रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमा॑य॒नव॑त्।
 अ॒बन्ध॑वे॒के द॑दतः प्र॒यच्छा॑द्वातुं चेच्छ॒क्रवा॑ः॒ सः स्व॒र्ग ए॑षाम्।

आर॑भे॒थाम॒नु स॒र॑भे॒थाः॑ स॒मानं॑ प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
 पू॒र्तं प॑रि॒विष्टं॑ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॑ह जा॒याप॑ती स॒र॑भे॒थाम्।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृ॒थि॒वीमु॒त द्यां॑ यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॒ःसि॒मा।
 अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॑ गा॒रु॒हप॑त्य॒ उन्नो॑ नेषदु॒रिता॑ या॒नि
 च॒कृ॒म। भू॒मि॒र्मा॒ताऽदि॑ति॒र्नो ज॒नि॒त्रं भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒शस्त॑
 ए॒नः। द्यौ॒र्नः पि॒ता पि॑तृ॒याच्छं॑ भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॒वि॒थ्सि॑ लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हा॒र्दः सु॒कृ॒तो म॑द॒न्ते वि॒हाय॑ रोगं
 त॒न्वा(१)॑ऽस्वा॒या॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॑र॒हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्ये॒म
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्भ्य॒नृ॒तेन॑ दे॒वा दा॑स्य॒न्नदा॑स्य॒न्नत॑
 वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑
 च॑ प्र॒तिज॑ग्रा॒हम॑ग्नि॒र्मा तस्मा॑द॒नृ॒णं कृ॑णोतु। यद॒न्नम॑द्भि॒
 बहु॑धा वि॒रूपं॑ वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॒त गा॒म॒जाम॑वि॒म्। यद्दे॒वानां॑
 चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्र॒तिज॑ग्रा॒हम॑ग्नि॒र्मा
 तस्मा॑द॒नृ॒णं कृ॑णोतु। यन्म॒या॑ म॒नसा॑ वा॒चा कृ॑त॒मे॒नः
 क॒दाच॑न। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि॒ त्वः॑ हि वे॒त्थं
 यथा॑त॒थम्॥१०॥

[६]

वा॒त॑र॒शना॑ ह॒ वा ऋ॒षयः॑ श्र॒म॒णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो
 ब॑भूवु॒स्तानृ॑ष॒योऽर्थ॑मा॒यऽस्ते॑ नि॒लाय॑मच॒रऽस्ते॑ऽनु॒प्रवि॑शुः
 कू॒श्मा॒ण्डा॒नि ता॑ऽस्तेष्व॒न्वि॒न्द॒च्छ्रद्ध॑या॒ च त॑प॒सा च॒
 ता॒नृ॑ष॒योऽब्रु॑वन्क॒था नि॒लाय॑ च॒रथे॑ति॒ त ऋ॒षी॑नब्रुव॒न्नमो॑
 वोऽस्तु॑ भ॒गव॑न्तोऽस्मि॒न्धाम्नि॑ के॒न वः॑ स॒पर्या॑मेति॒

तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त
 एतानि सूक्तान्यपश्यन् यदेवा देवहेळनं यददीव्यवृणमहं
 बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय
 प्रतिवेदयाम् इत्युपतिष्ठत् यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्याया-
 स्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-
 ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुह्यात्पूतो देवलोकान्त्समंश्रुते ॥११॥[७]

कूश्माण्डैर्जुह्याद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो
 यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति
 यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो
 दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति
 यो मासः स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः
 संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो
 भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं
 पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः
 संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति
 त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न
 मासमंश्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतत्पयो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्याऽऽमिक्षा वैश्यस्याथो

सौम्येप्यध्वर एतद्वृतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं
धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्मं स्वयम्बभ्यानर्षत्त
ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
नाराशंसीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सन्तति प्रतायन्ते सन्तति सन्तिष्ठन्ते
देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ
जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा
करोत्यप्यपस्तपितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः हरति
तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः
सन्तिष्ठते यथस्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा
तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य
पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः
कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा

नाराश॑सी॒र्मेद॑सः कू॒ल्या॑ अ॒स्य पि॒तृन्ध॑स्व॒धा अ॒भिव॑हन्ति
यद्द॒चोऽधी॑ते॒ पय॑आहुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः स्त॑र्पयति॒ यद्य॒जू॑षि
घृ॒ताहु॑तिभि॒र्यथ्सा॑मा॒नि सोमा॑हुतिभि॒र्यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ मध्वा॒-
हुतिभि॒र्यद्वा॑ह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॒ कल्पा॑न्गाथा
नाराश॑सी॒र्मेदा॑हुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः स्त॑र्पयति॒ त ए॑नं तृ॒प्ता
आयु॑षा तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेना॒न्नाद्ये॑न च
तर्प॑यन्ति॥१४॥ _____[१०]

ब्रह्म॒यज्ञे॑न॒ यक्ष्य॑माणः प्रा॒च्यां दि॒शि ग्रा॒माद॑छ॒दिर्दर्श॑
उदी॑च्यां प्रागुदी॒च्यां वो॒दित॑ आ॒दित्ये॑ दक्षि॒णत॑
उ॒पवी॑यो॒पवि॑श्य॒ हस्ता॑वव॒निज्य॑ त्रि॒राचा॑मे॒द्विः प॑रि॒मृज्य॑
स॒कृदु॑प॒स्पृश्य॑ शि॒रश्चक्षु॑षी॒ नासि॑के श्रो॒त्रे हृद॑यमा॒लभ्य॑
यत्रि॒राचा॑म॒ति तेन॑ ऋचः प्री॒णाति॑ यद्विः प॑रि॒मृज॑ति॒ तेन॑
यजू॑षि यथ्स॒कृदु॑प॒स्पृश॑ति॒ तेन॑ सा॒मानि॒ यथ्स॑व्यं पा॒णिं
पा॒दौ प्रो॑क्षति॒ यच्छि॑रश्चक्षु॑षी॒ नासि॑के श्रो॒त्रे हृद॑यमा॒लभ॑ते
तेनाथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ ब्राह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॒ कल्पा॑न्गाथा
नाराश॑सीः प्री॒णाति॑ दर्भा॒णां म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॑पस्थं कृ॒त्वा
प्रा॒डासी॑नः स्वा॒ध्याय॑मधी॒यीता॑पां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ रसो॑
यद्दर्भाः॑ सर॑समे॒व ब्रह्म॑ कुरु॒ते दक्षि॑णोत्त॒रौ पा॑णी पा॒दौ कृ॒त्वा
सप॑वित्रावोमि॒ति प्रति॑पद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्रयीं वि॒द्यां प्र॑त्येषा
वागे॒तत्पर॑मम॒क्षरं॑ तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑म॒न्
यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ वि॒श्वे निषे॑दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒

य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्ताथ
सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चशोऽनवान् संविता
श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥ _____[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह
स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे
नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥ —[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा
द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य
प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां
त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा
दक्षिणा॥१७॥ _____[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वरुषं

हविः स्तनयि॑तुर्व॒षट्कारो॑ यद॑व॒स्फूर्ज॑ति सोऽनु॑व॒षट्कारो॑
 वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्या॑ स्वि॒ष्टकृ॒द्य॒ एवं वि॒द्वान्मे॒घे व॒र्षति॑
 वि॒द्योत॑माने स्तनय॑त्यव॒स्फूर्ज॑ति पव॑माने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः
 स्वा॒ध्याय॑मधी॑ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॑ इत्यु॑त्तमं
 नाक॑ः रोह॑त्युत्तमः संमा॒नाना॑ भवति याव॑न्तः॒ ह वा इ॒मां
 वि॒त्तस्य॑ पूर्णा॑ दद॑ध्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति
 भूया॑ः॒सं चाक्ष॑र्य्यं चाप॑ पुन॒र्मृत्युं ज॑यति ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
 गच्छ॑ति॥१८॥ _____[१४]

तस्य॑ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ द्वाव॑न॒ध्यायो॑ यदा॒त्माऽशु॑चिर्य॒द्देशः॑
 समृ॑द्धिर्दे॒वतानि॑ य॒ एवं वि॒द्वान्म॑हारा॒त्र उ॒षस्यु॑दि॒ते
 ब्रज॑ः॒ स्तिष्ठ॑न्नासी॒नः श॒यानो॑ऽरण्ये॑ ग्रामे॒ वा याव॑त्तर॒सः
 स्वा॒ध्याय॑मधी॑ते सर्वा॑ल्लो॒काञ्ज॑यति सर्वा॑ल्लो॒कान॑नृ॒णोऽनु॑-
 सञ्च॑रति तदेषा॑भ्यु॒क्ता। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृणाः पर॑स्मि॒-
 स्तृती॑र्ये लो॒के अ॑नृणाः स्या॑म। ये दे॒वयाना॑ उ॒त पि॑तृयाणाः
 सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृणा आक्षी॑येमेत्यग्निं वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह
 तं दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॑मपा॒घ्नन्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॑णेन॒ ब्राह्म॑णस्य॒ छन्दो॑भिश्छन्द॑साः
 स्वा॒ध्याये॑नाप॒हत॑पाप्मा स्वा॒ध्यायो॑ दे॒वप॑वि॒त्रं वा ए॒तत्तं
 योऽनू॑ध्व॒सृज॑त्यभा॒गो वा॒चि भ॑व॒त्यभा॑गो ना॒के तदेषा॑भ्यु॒क्ता।
 यस्ति॑त्याज॑ सखि॒विदः॑ सखा॑यं न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो
 अ॑स्ति। यदी॑ः शृ॒णोत्य॒लकः॑ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेद॑ सुकृ॒तस्य॑

पन्था॒मिति॒ तस्मा॑त्स्वा॒ध्यायोऽध्यै॑त॒व्यो यं यं क्र॒तुमधी॑ते
 तेन॑ तेना॒स्येष्टं॑ भ॒वत्य॒ग्नेर्वा॒योरो॑दित्यस्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॒
 तद्दे॒षाऽभ्यु॑क्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॑त वा पुरा॒णे वेदं॑ वि॒द्वाꣳसं॒भितो॑
 वदन्त्यादित्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वितीयं॑
 तृतीयं॑ च ह॒ꣳसमि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑
 ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे
 नम॑स्कु॒र्यान्ना॒श्लीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥
 —[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑
 वा गृ॒ह्णाति॑ या॒जयि॑त्वा॒ प्रति॑गृह्य॒ वाऽन॑श्च॒न्निः स्वा॑ध्यायं
 वे॒दमधी॑यीत त्रि॒रात्रं॑ वा सा॒वित्रीं॑ गा॒यत्री॒मन्वा॑तिरेचयति॒ वरो॑
 दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वर॑ꣳ स्पृणोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥ —[१६]

दुहे॑ ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दाꣳसि॑ यो या॒जय॑ति॒ स
 येन॑ य॒ज्ञक्र॑तुना॑ या॒जये॒त्सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ शुचौ॒ देशे॑
 स्वा॑ध्यायमे॒वैन॑मधी॒यन्ना॑सीत तस्या॒नश॑नं दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॑
 आ॒स॒नꣳ सु॒त्या वाग्जु॑हूर्मनं॒ उप॑भृद्धृतिर्ध्रु॒वा प्रा॑णो ह॒विः
 सामा॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्तदक्षि॒णः
 समृ॑द्धतरः॥२१॥ —[१७]

क॒तिधा॑व॒कीर्णी॑ प्रवि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्मवा॒दिनो॑ म॒रुतः॑
 प्रा॒णैरिन्द्रं॑ बले॒न बृ॒हस्प॑तिं ब्रह्मवर्च॒सेना॒ग्निमे॒वत॑रेण॒ सर्वे॑ण
 तस्यै॒तां प्राय॑श्चित्तिं वि॒दां च॑कार सु॒दे॒वः का॑श्यपो॒ यो

ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्याया५ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
 काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम
 कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते
 हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
 माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं
 माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोतु
 मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं
 प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्व५ सर्वतनुर्भूत्वा
 सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
 इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥ —————[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुर्हृदय५ संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
 इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं५ स वा एष दिव्यः शाक्तरः

शिशुमारस्त॑ ह॒ य ए॒वं वे॒दापं पु॒नर्मृ॒त्युं ज॑यति॒ जय॑ति॒
 स्व॒र्गं लो॒कं ना॒ध्वनि॒ प्रमी॑यते॒ नाप्सु॒ प्रमी॑यते॒ नाग्नौ॒ प्रमी॑यते॒
 ना॒न॒प॒त्यः प्रमी॑यते॒ ल॒घ्वा॒न्नो भ॑वति॒ ध्रु॒वस्त्वम॑सि॒ ध्रु॒वस्य॑
 क्षि॑तमसि॒ त्वं भू॒ताना॑मधि॒पति॑रसि॒ त्वं भू॒ताना॑ः॒ श्रेष्ठो॑ऽसि॒
 त्वां भू॒तान्युप॑ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नमः॒ सर्वं ते॒ नमो॒ नमः॑
 शिशु॑कुमाराय॒ नमः॑ ॥ २३ ॥ _____ [१९]

नमः॒ प्रा॒च्यै दि॒शे या॒श्च दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
 नमो॒ नमो॒ दक्षि॑णायै दि॒शे या॒श्च दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑
 प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमः॒ प्रती॑च्यै दि॒शे या॒श्च दे॒वता॑
 ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ उदी॑च्यै दि॒शे या॒श्च
 दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ ऊ॒र्ध्वायै॑ दि॒शे
 या॒श्च दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॒ऽध॑रायै
 दि॒शे या॒श्च दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒
 नमो॑ऽवा॒न्तरा॑यै दि॒शे या॒श्च दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
 नमो॒ नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मध्ये॒ ये व॑स॒न्ति ते मे॑ प्रस॒न्नात्मा॑नश्चिरं
 जी॒वितं॑ व॒र्धय॑न्ति॒ नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॒ नमो॒ नमो॒
 गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॒ नमः॑ ॥ २४ ॥ _____ [२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अ॒स्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑
 ओष॑धी॒भ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृ॒हते॑
 क॑रोमि॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपंतये।
 दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
 भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः।
 केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता।
 प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम
 ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
 आऽस्मासु नृमण्धाथस्वाहा॥१॥ अध्वर्युः पञ्च च॥—————[१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
 वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
 वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
 जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥ पृथिवी होता दश॥—————[२]

अग्निर्होता। अश्विनोऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
 सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रतास्तं
 इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥ अग्निर्होताऽष्टौ॥—————[३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।
 अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
 अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृध५ होत्रा मेरयस्व
 स्वाहा॥४॥ सूर्य ते नवं॥—————[४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा
अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च
यज्ञस्याभिगुरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्।
विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः
सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे।
नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥ अपात्रीणि च॥—————[५]

वाग्धोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो
हृविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥ वाग्धोता नवं॥—————[६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता।
स प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे
ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्धोता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां
पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता।
स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य
च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्।
 आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
 यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं
 सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे
 भूयात्॥१०॥ प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥[७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः।
 मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णिष्यैरग्निभिः। मरुतः
 सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा।
 अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसंव आज्येन। आदित्या
 दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः
 पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः
 पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥ दीक्षया पात्रैरेकं च॥[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पृथ्या पूष्णः। वाग्वायोः।
 दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
 आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः।
 मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
 रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
 दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
 वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधश्च। ऊर्क् सूनृता

च देवानां पत्नयः॥१४॥ अनुष्टुप्दिशः षट्॥—————[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रलथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।

कामः॑ प्रतिग्रही॒ता। कामः॑ समु॒द्रमा वि॑श। कामे॑न
त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॑तत्ते॑। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा।
उ॒त्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥ दा॒ता पु॒रुष॑मपः॒ प्रतिग्र॑हीत्रे न॒वं च॥[१०]

सुव॑र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्याऽऽत्मानं॑
दश॑धा चर॑न्तम्। अ॒न्तः संमु॒द्रे मन॑सा चर॑न्तम्।
ब्रह्मा॑न्विन्द॒दश॑होता॒र्मणैः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्।
एकः॑ स॒न्ब॒हुधा वि॑चारः। श॒तं शु॒क्राणि॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति।
सर्वे॑ वेदा॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति। सर्वे॑ होता॒रो यत्रै॑कं भव॑न्ति।
स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नां॒ सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑
प्र॒जा यत्रै॑कं भव॑न्ति। चतु॑र्होतारो॒ यत्र॑ स॒म्पदं॑ गच्छ॑न्ति
दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑मग्निं
जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानं॑ स॒वितारं॑ बृह॒स्पति॑म्।
चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृप्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्वि॑न्दत्।
अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रं॒ रूपाणि॑ विकु॑र्वन्त
विप॒श्चिम्॥२१॥

अमृ॑तस्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु॒ निहि॑तं
गुहा॑सु। अमृ॑तेन क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑
क॒वयो॑ निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॑ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः।

विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिः रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नर्थं लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामुं कलां विचक्षते। पादः षड्भौतुर्न किलाविविधसे। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्वा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहेव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्याऽऽत्मानः शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशे। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः। परेण तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानां हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्वह्मण उज्जभार। अर्कः श्रोतन्तः सरिरस्य मय्ये। आ यस्मिन्सप्त परेवः। मेहन्ति बहुलाः श्रियम्। बह्वश्वमिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाः श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय

पिन्वते। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र॒ गोम॑तीम्। अ॒च्यु॑तां बहु॒लाऽ॒ श्रिय॑म्।
मह्य॒मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒त॑ ५ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता ह॑री॒णाम्।
अ॒र्वाङा॒ या॑तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ ५ ह॒माणो बहु॒लाऽ॒
श्रिय॑म्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ प॒त॒ङ्गः
प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य ए॑ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
द॑दातु। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॒ण्यज्यो॑तिः स॒रि॒रस्य॑
म॒ध्ये। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति स॒प्तना॒मा। त्रि॒नाभि॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ तस्थुः। भ॒द्रं प॑श्यन्त॒ उप॑सेदुर॒ग्रे। तपो॑
दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं ब॒लमो॑ज॒श्च जा॑तम्। तद॒स्मै
दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒त॑ ५ र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां
ने॒तारं॑ भु॒व॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॒क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः।
श॒त॑ ५ स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॑तो र॒श्मिः।
परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॑शून्ध॒नानि॑। अ॒स्माकं॑ ददातु।
श्वे॑तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒त॒ङ्गम॑क्तमसु॒रस्य॑ मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॑

विचक्षते। मरीचीनां पुदमिच्छन्ति वेधसः। पुतङ्गो वाचं मनसा
 बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भं अन्तः। तां द्योतमानाः स्वयं
 मनीषाम्। ऋतस्य पुदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो
 विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे
 प्रमुमोक्तु देवः॥ ३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके।
 युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः
 पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां
 सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
 सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
 बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः
 प्रजयां संविदानः। इडाये सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा
 अन्विन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः।
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥ ३१॥ आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपक्षिं
 प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥—[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं
 विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदः सर्वम्।
 यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति।
 एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाश्च पूरुषः॥ ३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्क्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
पुरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्धूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासी-
दाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः
सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं
पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ

अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु
पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि
कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार।
शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति।
नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते।
यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पुरुषः पुरोऽमृतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे
च (ज्यायानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥

[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः
समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य
विश्वमाजानमग्रै। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं
तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था
विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो
बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति
वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो
देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः।
देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा
असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि
रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण।

सर्वं^१ मनिषाण॥४०॥ जायते वशं सुप्त च॥—————[१३]

भ॒र्ता स॒न्ध्रिय॑मा॒णो बि॒भर्ति॑। ए॒को दे॒वो ब॑हु॒धा नि॒विष्टः॑।
य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति।
तमे॒व मृ॒त्युम॑मृ॒तं तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॒ गो॒प्तार॑माहुः। स
भृ॒तो भ्रि॒यमा॑णो बि॒भर्ति॑। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॒र्तुम्। स॒द्यो
जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑रन्तं न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑क॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः सद॑मे॒व प्रा॑र्थः।
यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॒ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॑णै॒षः। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॑या॒ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु पू॒र्व्येषु॑। त्वा॒मापो
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जा॒न॒तीः। व॒थ्सं प॑यसा पु॒ना॒नाः। त्वम॑ग्नि॒
ह॑व्य॒वाह॑ स॒मिन्ध॑से। त्वं भ॒र्ता मा॑तरि॒श्वा प्र॑जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॑ सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हून्नु॑प्रवि॒ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
नमो॑ वामस्तु शृ॒णुत॑ ह॒व मे। प्रा॒णापा॑नावजि॒र स॒ञ्चर॑न्तौ।
ह्वया॑मि वां ब्रह्म॑णा तू॒र्तमे॑तम्। यो मां द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संविदा॒नौ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑
सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संविदा॒नौ। व॒धाय॑ दत्तं तम॒ह ह॑नामि।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आब॑भूव। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। प॒रास्य॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तद्वै

त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोगः॑ प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ करि॒ष्यमा॑णः।
यद्दे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥ एकं प्र॒जाना॑ङ्गसा॒थां नव॑॥—————[१४]

हरि॒ः हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शानं वृ॒षभं॑
म॒तीना॑म्। ब्र॒ह्म स॑रूप॒मनु॑मे॒दमा॑गात्। अय॑नं मा
वि॒व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व। मा छि॒दो मृ॒त्यो मा व॑धीः। मा मे
बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रु॒ग्र।
नृच॑क्ष॒सं त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम। स॒द्यश्च॑क॒मा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑
मृ॒त्यवै॑॥४५॥

प्रा॒स्मा आ॑शा अशृ॒ण्वन्। का॒मे॒ना॒ज॒नय॑न्पुनः। का॒मे॒न मे॒
का॒म आ॑गात्। हृ॒दया॑द्धृ॒दयं॑ मृ॒त्योः। यद॒मीषा॑म॒दः प्रि॒यम्।
तदै॒तूप॒मा॒मभि॑। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व
इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॑ ते ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जा
री॒रिषो॑ मोत वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो
वृ॒षभं॑ च॒र्षणी॑नाम्। यः प्र॒जाना॑मे॒क॒रा॒ण्मा॒नु॒षी॒णाम्। मृ॒त्युं
य॒जे प्र॑थम॒जामृ॑तस्य॥४६॥ मृ॒त्यवै॑ वी॒राः श्रु॒त्वा रि॑ च॥—————[१५]

त॒र॒णिर्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॒ष्कृ॒द॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि
रोच॑नम्। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॑
योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥४७॥—————[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सो॒म वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥—————[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पू॒र्वत॑रा॒मप॑श्यन् व्युच्छ॒न्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्या॑सः।

अस्माभिर्नू प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥४९॥ _____[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि॥५०॥ _____[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वे स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥ _____[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं युक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिं
स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मत्स्राभ्यां
महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥
_____ [२१]

तच्छ्रुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॑ सूर्यश्च॑ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुवनं
वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑ वदिष्ये
सत्यं॑ वदिष्ये तस्मा॑ अ॒हमिदमु॑पस्तर॑णमुप॑स्तृण उप॑स्तर॑णं
मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॑स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं
प्राणा॑पानौ मृत्योर्मा॑ पातं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधु॑
मनिष्ये॑ मधु॑ जनिष्ये॑ मधु॑ वक्ष्यामि॑ मधु॑ वदिष्यामि॑ मधु॑मतीं
दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास॒ शुश्रू॑षेण्या॑ मनुष्ये॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु
शोभा॑यै पितरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॑ सूर्यश्च॑ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुवनं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं
 मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥ _____[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र
 प्राशूर्भवा सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्यैतु सूनृता।
 अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी
 द्यावापृथिवी अनु मे मःसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्या। मुखस्य
 शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्या। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वप्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।
 ऋद्ध्यासमद्या। मुखस्य शिरः॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो॑। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि।
 ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा
 शी॒र्ष्णो॑। अ॒ग्निजा॑ अ॒सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
 शिरः॑॥ ५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो॑। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि।
 अ॒पानं॑ धे॑हि व्या॒नं धे॑हि। चक्षु॑र्धेहि श्रोत्रं॑ धेहि। मनो॑ धेहि
 वाचं॑ धेहि। आ॒त्मानं॑ धेहि प्र॒तिष्ठां॑ धे॑हि। मां धे॑हि मयि॑ धेहि।
 मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रोतु। म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि॥ ६॥

य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थः॑। गा॒यत्रेण॑ त्वा छन्द॑सा करोमि। त्रैष्टु॑भेन
 त्वा छन्द॑सा करोमि। जा॒गतेन॑ त्वा छन्द॑सा करोमि। म॒खस्य॑
 रा॒स्त्राऽसि॑। अ॒दि॒तिस्ते॑ बि॒लं गृ॑ह्णातु। पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सा। सूर्य॑स्य
 हर॑सा श्राय। म॒खो॑ऽसि॥ ७॥

पु॒ते शिरं॑ ऋ॒तावरी॑र॒ऋद्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॑ शिरः॑ शिरः॑ शिरों॑ऽसि
 नवं॑ च॥

[२]

वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ नि॒ष्पद॑सि। वरु॑णस्त्वा धृ॒तव्र॑त॒ आधू॑पयतु।
 मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॑ ध॒र्मणा॑। अ॒र्चिषे॑ त्वा। शो॒चिषे॑ त्वा।
 ज्योति॑षे त्वा। तप॑से त्वा। अ॒भीमं॑ म॒हिना॑ दि॒वम्। मि॒त्रो
 ब॒भूव स॒प्रथाः॑। उ॒त श्रव॑सा पृथि॒वीम्॥ ८॥

मि॒त्रस्य॑ च॒र्षणी॑धृ॒तः। श्रवो॑ दे॒वस्य॑ सा॒न॒सिम्। द्यु॒म्नं
 चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सि॒ध्यै त्वा। दे॒वस्त्वा स॒वितो॑द्व॒पतु। सु॒पा॒णिः
 स्व॑ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॑त श॒क्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॑
 दि॒श आ पृ॑ण। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑व॥ ९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे। ऋज॑वे
 त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑-
 मुष्याय॑णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॑सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒यत्रे॑ण
 त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि।
 जा॒गते॑न त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॑णद्भि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑
 त्वोर्क॑। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ ह॒विः। छृ॒न्धि॑ वाचम्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि॑
 ह॒विः। दे॒व पुर॑श्चर स॒ग्यास॑ त्वा॥१०॥ पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वा॒ख्यद्वा॑॥—[३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑व॒र्ग्येण॑ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हि।
 अ॒ग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॑वधि॑श्रय। प्र॒तिप्र॑स्थात॒र्विहर॑।
 प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि॑ गा॒य। यजु॑र्युक्त॒ः सा॒मभि॑राक्त॒खन्त्वा॑।
 वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्र॒ततं॑ पा॒रयि॑ष्णुम्।
 स्तुभो॑ वहन्तु सु॒मन॑स्यमा॒नम्। स नो॑ रुचं धे॒ह्यह॑णीय॒मानः॑।
 भूर्भुवः॑ सु॒वः। ओमि॑न्द्र॒वन्तुः प्र॑चरत॥११॥ अ॒ह॒णीय॑मानो द्वे च॑॥—[४]

ब्र॒ह्मन्प्र॑च॒रिष्या॑मः। होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा
 म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य ह॒रसे॑ त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑
 स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑।
 मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षाय॑ स्वाहा॑ ऋत॑वे
 स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑ ब॒लाय॑ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ स॒विता॑
 म॒ध्वाऽन॑क्तु॥१२॥

पृ॒थि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑र॒सि

तपोऽसि। स॒सी॒दस्व॒ मु॒हा॒ अ॒सि। शोच॑स्व दे॒व॒वी॒त॒मः।
वि॒धूम॑म॒ग्ने अरु॑षं मि॒ये॒ध्य। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्श॒तम्। अ॒ञ्ज॒न्ति
यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं ना॒ग्निना॒ तप॑न्तः। पि॒तुर्न
पु॒त्र उ॒प॑सि॒ प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्नि॒मृत॑यन्नसादीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑ण॒तः। इन्द्र॑स्याऽऽधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒र॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृतिरु॑परि॒ष्ठात्।
बृ॒हस्प॑ते॒राधि॑पत्ये। ब्र॒ह्म मे॑ दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि॒
भूरि॑पु॒त्रा। वि॒श्वाभ्यो॑ मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मां हि॑सीः। तपो॒ष्वग्ने॒ अन्त॑रा॒
अ॒मि॒त्रान्। तपा॒श॒संम॑रु॒षः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒किता॑नो
अचि॑त्तान्। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॒सि। प्र॒मा
अ॒सि। प्र॒ति॒मा अ॒सि॥१६॥

स॒म्मा अ॒सि। वि॒मा अ॒सि। उ॒न्मा अ॒सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धि॒
र॑सि। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्।
आ॒प्याय॑य हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रु॒जासि॑। भूयि॑ष्ठभाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं
ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि
स्वधावः। भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॑ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्भि॑भर॒षि
साय॑कानि॒ धन्वा॑। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं
नि॒दन्द॑यसे॒ विश्व॑मभु॒वम्। न वा ओ॒जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॑ मधु॑ मधु॑॥१८॥

अन॒क्त॒सादी॑दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॑ति॒मा अ॑सि य॒ज॒तन्ते॑ अन्य॒ज्ञाग॑तम॒स्येकं॑ च॥—————[५]

दश॑ प्रा॒चीर्द॑श॒ भा॑सि दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒तीची॑र्द॒श
भा॒स्युदी॑चीः। दशो॒र्ध्वा भा॑सि सु॒मन॑स्यमा॒नः। स नो॒
रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु
गा॒य॒त्रेण॑ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रौ॑चय। इन्द्र॑स्त्वा
रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रौ॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रौ॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रौ॑चयतु जा॒ग॒तेन॑ छन्द॑सा। स
मा॑ रुचि॒तो रौ॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रु॒त्तर॑तो रौ॑चय॒त्वाऽनु॑ष्टु॒भेन॑
छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रौ॑चय। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॑वै-
रु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रौ॑चय।
रो॒चित॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒याहं॑ म॒नुष्यै॑षु।
स॒म्रा॑ङ्ग॒र्म रु॒चित॑स्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॑स्वी ब्र॒ह्मव॑र्चस्य॑सि।
रु॒चि॒तोऽहं॑ म॒नुष्यै॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॑स्वी ब्र॒ह्मव॑र्चसी भू॒यास॑म्।
रु॒ग॑सि। रुचं॑ मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॑ रुक्। दश॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दश॑ दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒त्यङ्।

दशोदङ्गः। दशोर्ध्वो भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं
 धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥ रोचय
 धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च
 पृथिभिश्चरन्तम्। स सघ्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ
 वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु
 माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निना गत। सं
 देवेन सवित्रा। स२ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेन सवित्रा। स२
 सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता।
 उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः।
 हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिममध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां
 भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य
 वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते।
 देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
 देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः
 कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट। स२ सूर्येणारुक्त।
 आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि

पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॑वि॒णो॒दाः॥ २५॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑
हि॒सीः। त्वम॑ग्रे गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां॒ मानु॑षी॒णाम्।
श॒तं पृ॑र्भिर्य॒विष्ठ॑ पा॒ह्यह॑सः। स॒मे॒द्धार॑ श॒तं हि॑माः।
त॒न्द्रा॒विण॑ हार्दि॒वान॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टी॑मती
ते स॒पेय॑। सु॒रेता॑ रे॒तो द॑धाना। वी॒रं वि॑दे॒य तव॑ स॒न्दृशि॑।
माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि यो॑षम्॥ २६॥ रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व ब्रविणोदा
दधाना द्वे च॥

[७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
ह॒स्ताभ्या॑माद॑दे। अ॒दित्यै॑ रा॒स्त्रासि॑। इ॒ड ए॒हि। अ॒दित॑ ए॒हि।
सर॑स्व॒त्येहि॑। अ॒सावे॒हि। अ॒सावे॒हि। अ॒सावे॒हि॥ २७॥

अ॒दित्या॑ उ॒ष्णीष॑म॒सि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृ॒जतु॑।
अ॒श्विभ्या॑ प्रदा॑पय। यस्ते॒ स्तनः॑ श॒शयो॑ यो म॒योभूः। येन॑
वि॒श्वा पु॒ष्यसि॑ वा॒र्याणि॑। यो र॒त्न॒धा व॑सु॒विद्यः॑ सु॒दत्रः॑।
सर॑स्व॒ति तमि॒ह धा॑त॒वेकः॑। उ॒स्रं घ॒र्म शि॑ष। उ॒स्रं घ॒र्म
पा॑हि॥ २८॥

घ॒र्माय॑ शि॑ष। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ
पे॒रवः॑। वि॒ष्वग्वृ॑तो लो॒हिते॑न। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व। सर॑स्व॒त्यै
पि॒न्वस्व। पू॒ष्णे पि॒न्वस्व। बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॥ २९॥

गा॒य॒त्रो॑ऽसि। त्रैष्टु॑भो॒ऽसि। जा॒ग॒त॒म॒सि। स॒हो॒र्जो॑ भा॒गे-
नो॒प॒मे॒हि। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्म पा॑त वसवो॒
यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि।
मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒
परि॑गृह्णामि॥३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भर्तु॑ शकेयम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॑सीः। अ॒न्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑सीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॑सीः। सु॒व॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां
पा॒हि॥३१॥ एहि॑ पाहि॒ पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं च॥—————[८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑
त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॒वे॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दु॒व॑स्वते
त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शि॒मि॒द्व॒ते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॑। सोमा॑य॒ त्वा रु॒द्र॒व॒ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय
त्वाऽऽदि॒त्य॒व॒ते॒ स्वाहा॑॥३२॥

बृ॒ह॒स्प॒त॒ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑
वि॒भु॒मते॑ प्र॒भु॒मते॑ वाज॑वते॒ स्वाहा॑। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते
पि॒तृ॒मते॑ स्वाहा॑। वि॒श्वा आ॑शा॒ दक्षि॑ण॒सत्। वि॒श्वा
दे॒वान॑याडिह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधोः॑ पि॒ब॒त॒म॒श्विना॑।
स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अ॒श्वि॑ना घ॒र्म पा॑त॑

हार्दिवानम्॥ ३३ ॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४ ॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्घर्मपान्गच्छ। पितॄन्घर्मपान्गच्छ॥ ३५ ॥ आदित्यवन्ते स्वाहा हार्दिवानं
पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय
पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः
पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि।
ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥ ३६ ॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे
न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा
वातः स्कन्दयात्॥ ३७ ॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुनां सुह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरंसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥ ३८ ॥

अह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिज्योति॑षा॒ꣳ
स्वाहा॑। रात्रि॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिज्योति॑षा॒ꣳ
स्वाहा॑। अ॒र्षी॒परो॒ माऽहो॑ रात्रि॒यै मा पा॑हि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने
स॒मि॒त्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आ॒यु॒र्मे दाः। वर्च॑सा मा॒ञ्जीः।
अ॒र्षी॒परो॒ मा रात्रि॑या॒ अहो॑ मा पाहि॥ ३९॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आ॒यु॒र्मे दाः।
वर्च॑सा मा॒ञ्जीः। अ॒ग्निज्योति॑ज्योति॒र॒ग्निः स्वाहा॑। सू॒र्यो
ज्योति॑ज्योतिः॒ सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तꣳ ह॒विः। मधु॑
ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥ ४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑ꣳसीः। अ॒श्याम॑ ते देव॒घर्म॑।
मधु॑मतो॒ वाज॑वतः॒ पितु॑मतः॒। अङ्गि॑रस्वतः॒ स्वधा॒विनः॑।
अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॑ꣳसीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥ ४१॥ ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कन्दयादुद्रायं रुद्रहोत्रे
स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥ [१०]

घर्म॑ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे।
या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे
शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै। याऽऽ॒ग्नीध्रे॑। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥ ४२॥

घर्म॑ या ते॑ पृथि॒व्याꣳ शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्ये॑।
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः।
अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ तनु॑वः

पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः।
क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम
सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः
पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे।
वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः
स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो
अप ह्ररः। अन्यद्वतस्य सश्चिमा। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्।
तेन वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ
च प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पद्वद्धविधानम्।
अग्निरध्यक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स९ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्नददृषा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स९ सूर्येण रोचते। चिदसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्धसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि९सीः। विश्वावसु९ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण

आ॒साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीः र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑
गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त
यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑ अव्यात्। सस्नि॑मविन्द॒च्चरणे॑
न॒दीना॑म्। अपा॑वृ॒णोद्दुरो॑ अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्ध॒र्वो
अमृ॑ता॒नि वोच॑त्। इन्द्रो॑ दक्षं॑ परि॒जाना॑दहीनम्। ए॒तत्त्वं
दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॑हं म॒नुष्यो॑ मनु॒ष्यान्।
सोम॑पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सुमि॒त्रा न
आप॑ ओष॒धयः॑ सन्तु॥४९॥

दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑।
उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। इ॒ममृ॑षुत्यम॒स्मभ्यः॑
स॒निम्। गा॒य॒त्रं नवी॑या॒सम्। अ॒ग्ने दे॒वेषु॑ प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्री॑ध्रे तान्तं ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं यु॒धायाः॑ प्यासि॒षीम॑हि पोषे॑ण निष॑न्तो वि॒द्म संन्व॑ष्टौ॥[११]

म॒हीनां॑ पयो॑ऽसि॒ विहि॑तं दे॒वत्रा॑। ज्यो॒तिर्भा॑ अ॒सि
वन॑स्पती॒नामोष॑धीना॒ः रसः॑। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव॒
नयामः॑। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥ —————[१२]

अ॒स्कान्धौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्कानृ॑षभो युवा॒गाः। स्क्व॒न्नेमा
वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क्व॒न्नो य॒ज्ञः प्र॒ज॒नय॑तु। अ॒स्कान॒ज॒नि प्रा॒ज॒नि।
आ स्क्व॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क्व॒न्नात् प्र॒ज॒निषी॑महि॥५२॥ [१३]

या पुर॑स्ता॒द्विद्यु॑दाप॑तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑।
या दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्विद्यु॑दाप॑तत्।

तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥ _____[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे
स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै
स्वाहा॥५४॥ _____[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा
पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घ्रिणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय
स्वाहा। पूष्णे साकेताय स्वाहा॥५५॥ _____[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूमं।
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी।
अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन
सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
प्रियं प्रजयां पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥ _____[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते
अग्र इन्दवो या उ नाभयः। यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जो
नाम। ताभिस्त्वमुभर्योभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५७॥ _____[१८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि।
तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।

शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च
 कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
 अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवर्तयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः
 सीद॥५८॥ चितयो नव च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये। ऊर्ध्वो नः
 पाह्यहंसः। विधुन्दद्राणं समने बहूनाम्। युवानं सन्तं
 पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार।
 सह्यः समान। यदृते चिदभिःश्रिषः। पुरा जर्तृभ्यं आतृदः।
 सन्धाता सन्धिं मघवां पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो
 घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः।
 मोष्वस्मां स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो अभिगुर्वृधानः।
 मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः।
 मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी
 हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
 सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घविषा
 परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने
 स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं

चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥ पुरोवसुरहीडिपाता* सुपर्णाः॥—————[२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो
मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु
मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा
सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य
सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य
मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥ यशसा सह षट्॥[२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्रुक्कानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने
घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥ —————[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहिंतिश्च स्त्रिहिंतिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
भीमा च। सदामी सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥
—————[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
विक्षिपः॥६५॥ —————[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च
सहमानश्च सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥ —————[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदी जयन्तु।

मासाँस्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवँस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥ _____[२६]

खट् फड् जहि। छिन्धी भिन्धी हुन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥ _____[२७]

विगा इन्द्र विचरँन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र
पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य
प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते
नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः।
दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा
हिंसीः॥६९॥ त्रिस्ते नमः सप्त च॥ _____[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।
गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य
चोभयोः॥७०॥ _____[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्दैव्यभिरायसि। द्विषन्तं
मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमार्च्छतु॥७१॥[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति
वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं
कृणुतं गृहेषु॥७२॥ _____[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो

वदोद्विषन्तं मेऽवं बाधासै॥७३॥ _____[३२]

इत्थादुलूक आपतत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥७४॥ _____[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः
परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु।
अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥ _____[३४]

प्रसार्य सुक्थ्यौ पतंसि। सुव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य
चनाममत्॥७६॥ _____[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना।
विश्वावंसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
स्थपतिरहतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥ _____[३६]

आहुरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तथ्सत्यम्।
यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्।
खण्फण्मसि॥७८॥ _____[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि।
घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां
मनसा ध्यायामि। अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो
मत्पद्यस्वासौ॥७९॥ _____[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी५ रनु
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति
सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥८०॥ _____[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥ _____[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा
समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे
समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने
व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो॑ व्रतपतु॒ आदित्य॑ व्रतपते।
व्रतानां॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः॑ समिन्धे।
तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा॑ तेजसा॥८५॥

वर्चसा॑ श्रिया। यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ॑
स्वाहा॑। अन्तरिक्षः॑ समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः॑
समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा॑ तेजसा।
वर्चसा॑ श्रिया॥८६॥

यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ॑ स्वाहा॑। पृथिवी॑
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः॑ समिन्धे। तामहः॑
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा॑ तेजसा। वर्चसा॑ श्रिया।
यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ॑ स्वाहा॑। प्राजापत्या मे॑ समिदंसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मे॑ऽसि स्वाहा॑। आदित्य॑
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं॑ तन्मेऽराधि। वायो॑
व्रतपतेऽग्रे॑ व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं॑
तन्मेऽराधि॥८८॥

समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥

[४१]

शं नो॑ वातः पवतां मातरिश्वा॑ शं नस्तपतु॒ सूर्यः॑।
अहानि॑शं भवन्तु नः शः॑ रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा॑
नो व्युच्छतु॒ शमादित्य॑ उदैतु नः। शिवा॑ नः शन्तमा भव

सुमृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वास्तु॑मन्तो भूयास्म॒ मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः
 स भूया॑द्योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। प्र॒ति॒ष्ठासि॑
 प्र॒ति॒ष्ठाव॑न्तो भूयास्म॒ मा प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रतिष्ठः स
 भूया॑द्योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। आ वा॑त वाहि॒ भेष॑जं
 वि वा॑त वाहि॒ यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त
 ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒त आ सि॒न्धो॒रा प॑राव॒तः॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ प॒रा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद्दो
 वा॑तते गृहै॑ऽमृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑
 ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह वा॑त॒ आवा॑तु
 भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र ण॒ आयू॑षि तारिषत्।
 इन्द्र॑स्य गृहो॑ऽसि॒ तं त्वा॒ प्रप॑द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह य॒न्मे
 अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑पद्ये भुवः॒ प्रप॑द्ये सुवः॒ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒
 सुवः॒ प्रप॑द्ये वा॒युं प्र॑पद्येऽना॑र्ता दे॒वतां॑ प्र॑पद्येऽश्मा॑नमा॒खणं॑
 प्र॑पद्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्रप॑द्य॒ ओं प्र॑पद्ये। अ॒न्तरि॑क्षं
 म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॑ग्नयः पर्व॒ताश्च॒ यया॒ वातः॑ स्व॒स्त्या
 स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्रा॒णापा॑नौ
 मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॑णा॒पानौ॒ मा मा॑ हा॒सिष्टं॑ म॒यि मे॒धां म॒यि
 प्र॒जां म॒य्यग्नि॑स्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां म॒यि प्र॒जां म॒यीन्द्र॑
 इन्द्रि॑यं दधातु॒ मयि॑ मे॒धां म॒यि प्र॒जां म॒यि सूर्यो॑ भ्राजो॒
 दधा॑तु॥९०॥

द्युभि॒र॒क्तुभिः॑ परि॒पात॑म॒स्मान॑रि॒ष्टेभि॑र॒श्विना॑ सौभ॒गेभिः॑।
 तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो माम॒हन्ता॑मदि॒तिः सिन्धुः॑ पृथि॒वी
 उ॒त द्यौः। कया॑ नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः सखी॑।
 कया॑ शचि॒ष्ठया वृ॒ता। कस्त्वा॑ स॒त्यो मदा॑नां म॒हि॒ष्ठो
 मथ्स॑दन्ध॒सः। दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॑ वसु॑। अ॒भी षु णः॑ सखी॑नामवि॒ता
 ज॑रितृ॒णाम्। श॒तं भ॑वा॒स्यूति॑भिः। वयः॑ सु॒पर्णा उप॑सेदुरि॒न्द्र
 प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॒मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमूर्णु॑हि पू॒र्धि
 चक्षु॑र्मु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑व ब॒द्धान्॥११॥

शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑य॒ आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं यो॒र॒भिस्र॑वन्तु
 नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णां क्षय॑न्तीश्चर॒षणी॑नाम्। अ॒पो या॑चामि
 भेष॑जम्। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॑ ओष॒धयः॑ सन्तु दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑
 भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्विष्मः। आपो॑ हि ष्ठा
 म॒योभु॑व॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे र॑णा॒य चक्ष॑से। यो वः
 शि॒वत॑मो॒ रस॑स्तस्य॒ भाज॑यते॒ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑।
 तस्मा॑ अरं॑ गमा॒म वो॒ यस्य॑ क्षया॒य जिन्व॑थ॥१२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृथि॒वी शा॒न्ता साऽग्नि॑ना
 शा॒न्ता सा॒ मे शा॒न्ता शुच॑ शमयतु। अ॒न्तरि॑क्षं
 शा॒न्तं तद्वा॒युना॑ शा॒न्तं तन्मे॑ शा॒न्तं शुच॑ शमयतु।
 द्यौः शा॒न्ता साऽऽदि॑त्येन॒ शा॒न्ता सा॒ मे शा॒न्ता शुच॑
 शमयतु। पृथि॒वी शान्ति॑र॒न्तरि॑क्षं शान्ति॒द्यौः शान्ति॑र्दिशः
 शान्ति॑र॒वान्तर॑दि॒शाः शान्ति॑र॒ग्निः शान्ति॑र्वा॒युः शान्ति॑रादि॒त्यः

शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिर्जा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाह९ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
 द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
 श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मा॥ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीना९ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृता९
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम
 शरदः शतं भवाम शरदः शत९ शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्त्र
 सूर्यं दृशे। य उदंगान्महतोऽर्णवाद्द्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं
 दिवं दाधार पृथिवी९ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशता९ समीची
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा

स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑ भूयिष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम।
 ब्रह्म॑ प्रा॒वादिष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 शान्तिः॑॥ ९३ ॥ परावर्तो दधातु वृद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
 वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो म॒त्रकृ॑द्भ्यो म॒त्रप॑तिभ्यो
 मा॒ मामृष॑यो म॒त्रकृ॑तो म॒त्रप॑तयः॒ परा॑दु॒र्माह॑मृषी॒न्मत्र॑कृ॒तो
 म॒त्रप॑ती॒न्परा॑दां वैश्व॑दे॒वीं वाच॑मु॒द्यास॑ ५ शि॒वाम॑द॒स्तां जुष्टा॑
 दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
 शर्म॑ च॒न्द्रश्च॑ सूर्यश्च॑ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये भुव॑नं
 व॑दिष्ये तेजो॑ व॑दिष्ये यशो॑ व॑दिष्ये तपो॑ व॑दिष्ये ब्रह्म॑ व॑दिष्ये
 स॒त्यं व॑दिष्ये तस्मा॑ अ॒हमि॑दमु॒पस्तर॑णमु॒पस्तृ॑ण उप॒स्तर॑णं
 मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादु॒पस्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं
 प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधुं
 म॒निष्ये॑ मधुं ज॒निष्ये॑ मधुं वक्ष्यामि॒ मधुं व॑दिष्यामि॒ मधु॑मतीं
 दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मु॒द्यास॑ ५ शुश्रू॑षेण्या॑ म॒नुष्ये॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु
 शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत् ॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत । ऋ॒द्धि॑परिमितुं यश॑स्कामाः । ते॑ऽब्रुवन् ।
यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात् । सर्व॑ेषां न॒स्तत्स॒हास॑दिति । तेषां॑
कुरु॑क्षेत्रं वेदि॑रासीत् । तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णार्ध आसीत् ।
तूर्ध्व॑मुत्तरार्धः । प॒रीण॑ज्जघनार्धः । म॒रव॑ उत्करः ॥ १ ॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत् । तन्न्य॑कामयत ।
तेनापा॑क्रामत् । तं दे॒वा अन्वा॑यन् । यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समानाः ।
तस्या॑न्वागतस्य । स॒व्याद्ध॑नुरजायत । दक्षि॑णादिषवः ।
तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्य॑जन्म । य॒ज्ञज॑न्मा हि ॥ २ ॥

तमेक॑ऽ सन्तम् । ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन् । तस्मा॑देकमिषुध॒न्वि-
नम् । ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति । सो॑ऽस्मयत । एकं॑
मा सन्तं ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति । तस्य॑ सिष्मियाणस्य
तेजो॑ऽपा॑क्रामत् । तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः । ते श्या॒माका॑
अभवन् । स्म॒याका॒ वै ना॒मैते ॥ ३ ॥

तथ॑स्मयाका॑नाऽ स्मयाक॒त्वम् । तस्मा॑दीक्षितेनापि गृह्यं
स्मेत॒व्यम् । तेज॑सो धृ॒त्यै । स ध॒नुः प्र॑तिष्कभ्यातिष्ठत् । ता
उ॒प॒दीका॑ अब्रुवन्वरं वृणामहे । अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम । यत्र॑
क्व॑ च॒ खना॑म । तद॒पोऽभि॑तृणदामेति । तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॑
क्व॑ च॒ खन॑न्ति । तद॒पोऽभि॑तृन्दन्ति ॥ ४ ॥

वा॒रेवृ॑तऽ ह्या॑साम् । तस्य॑ ज्यामप्या॑दन् । तस्य॑

धनुर्विप्रव॑माणः५ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्वा॒वापृ॑थि॒वी
अनु॑प्राव॑र्तत। यत्प्रा॑व॑र्तत। तत्प्र॑व॒र्ग्यस्य॑ प्रव॒र्ग्यत्व॑म्।
यद्वा॑(४)इत्य॑प॒तत्। तद्घ॑र्मस्य॑ घ॒र्मत्व॑म्। म॒ह॒तो
वी॒र्य॑मप॒त्तदि॑ति। तन्म॑हावी॒रस्य॑ म॒हावी॒रत्व॑म्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ स॒म्रा॒द्वम्। त३ स्तृ॒तं
दे॒वता॑स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः स॒व॒नम्। इन्द्रो॑ मा॒ध्यं
दि॒नः५ स॒व॒नम्। वि॒श्वेदे॒वास्तृ॑तीयस॒व॒नम्। तेना॑प॒शीर्ष्णा॑ य॒ज्ञेन॑
यज॑मानाः। नाशि॒षोऽवा॑रु॒न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्यज॑यन्।
ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॑ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑।
ताव॑ब्रू॒तां वरं॑ वृणाव॒है। ग्र॒हं ए॒व ना॒वत्रा॑पि गृह्य॒तामिति॑।
ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॑ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तेन॑ स॒शीर्ष्णा॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑मानाः। अ॒वाशि॒षोऽ
रु॒न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑व॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति।
य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॑रः॒ प्रति॑दधाति। तेन॑ स॒शीर्ष्णा॑ य॒ज्ञेन॑
यज॑मानः। अ॒वाशि॒षो रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।
तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इ॒व। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते त्वन्दन्ति

महावीरत्वमवब्रुवजयन्मस्त च॥

[१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति प्र॒सू॒त्यै। च॒तुर्गृ॑ही॒तेन॑ जुहोति। च॒तु॑ष्पादः
प॒शवः॑। प॒शून्वा॑व॒रुन्धे॑। च॒त॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वै॒व प्रति॑तिष्ठति।
छ॒न्दा॑सि दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑न्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं

वक्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॑यै
या॒ज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वष॑ट्काराय॑। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॑होति॑। छ॒न्दा॑ꣳस्ये॒व
तत् प्री॑णाति। ता॒न्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑न्ति।
ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं दी॑क्षि॒तस्य॑ गृ॒हा(३)इ न
हो॒त॒व्या(३)मि॑ति॑। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षि॒तः। य॒ज्जु॑हुयात्। ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्। यन्न जु॑हुयात्॥९॥

य॒ज्ञ॒प॒रु॒रन्त॑रि॒यात्। य॒जु॒रे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒धा॑ति। न य॒ज्ञ॒प॒रु॒रन्त॑रे॒ति। गा॒य॒त्री
छ॒न्दा॑ꣳस्यत्य॑मन्यत। तस्यै॑ वष॑ट्कारोऽभ्य॒य्य शि॒रोऽच्छि॑नत्।
तस्यै॑ द्वेधा र॒सः प॑रा॒प॒त॒त्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रा॑वि॒शत्। प॒शून्धः॑।
यः पृ॒थि॒वीं प्रा॑वि॒शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। य॒त्खा॑दि॒र्य॒भिर्भ॑-
व॑ति। छ॒न्द॑सा॒मे॒व र॑से॒न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। यद्वै॒ण॒वी।
ते॒जो॒ वै वे॑णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। यद्वैक॑ङ्कती। भा
ए॒वाव॑रु॒न्धे। दे॒वस्य॑ त्वा॒ स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॒भि॒माद॑त्ते
प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्व॒र्यु
आ॒स्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मि॒त्याह॑ य॒त्यै। व॒ज्रं इ॒व वा॑ ए॒षा।

यदग्निः। अभिरसि नारिंसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्यैतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवीं द्यावापृथिवी अनु मे मंसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मुखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याह। अस्यामेवाच्छम्बद्वारं यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति।

य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र
पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्वि॑यत। स पू॒तीक॑स्त॒म्बे परा॑क्रमत। सोऽद्वि॑यत।
सोऽब्र॑वीत्। ऊ॒तिं वै मे॑ धा॒ इति॑। तदू॒तीका॑नामू॒तीक॑त्वम्।
यदू॒तीका॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॒वोतिं॑ द॑धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि
प्र॒जाप॑ते॒ रेत॒ इत्या॑ह। य ए॒व रसः॑ प॒शून्प्रावि॑शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रुन्धे। प॒ञ्चैते॑ स॒म्भ्रा॒रा भ॑वन्ति। पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः।
यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। यद्ग्रा॒म्याणां॑
प॒शूनां॑ च॒र्मणा॑ स॒म्भ॑रेत्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॒चाऽर्प॑येत्।
कृ॒ष्णाजि॑नेन॒ स॒म्भ॑रति। आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॒चा॑र्पयति।
तस्मा॑त्स॒माव॑त्प॒शूनां॑ प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॑ कनी॒याः सः॑। शु॒चा ह्यृ॑ताः। लो॒म॒तः
स॒म्भ॑रति। अतो॒ ह्यस्य॑ मे॒ध्यम्। प॒रि॒गृह्या॑ य॒न्ति।
रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ब॒हवो॑ हर॒न्ति। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधति।
उद्ध॑ते॒ सिक॑तोपो॒प्ते परि॑श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। म॒द॒न्तीभि॑रुप॒सृज॑ति॥१९॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधुं॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह।
ब्रह्म॑णै॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। यद्ग्रा॒म्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑
स॒सृ॑जेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पालैः॑
स॒सृ॑जति। ए॒तानि॑ वा अ॒नुप॑जीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व

शुचार्पयति। शर्कराभिः स० सृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय।
 अजलोमैः स० सृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा।
 प्रियैवैनं तनुवा स० सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
 लोमभिः स० सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञं
 स० सृजति॥ २० ॥ यज्याये न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति
 पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि
 प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्। अपहाय
 प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्यं चाऽऽदित्यं
 चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥ २१ ॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति।
 तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति।
 मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः।
 यत्प्रवर्ग्यः॥ २२ ॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते
 पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह।
 छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां
 लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥ २३ ॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं
 करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन

सम्मि॑तम्। इ॒यं तं करो॑ति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इ॒यं तं करो॑ति। ए॒ताव॒द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑सम्मि॑तम्॥२४॥

अप॑रिमि॒तं करो॑ति। अप॑रिमि॒तस्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं करो॑ति धृ॒त्यै॑। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒श्व॒श॒केन॑ धूप॒यति॑। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अ॒श्वः स॒योनि॑त्वाय॑। वृ॒ष्णो अ॒श्व॒स्य नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा ओ॒दि॒त्यो वृषा॑ऽश्वः। तस्य॒ छन्दा॑ऽसि नि॒ष्पत्॥२५॥

छन्दा॑भिरे॒वेन॑ धूप॒यति॑। अ॒र्चिषे॑ त्वा शोचि॒षे त्वे॒त्याह॑। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः। मै॒त्रि॒योपै॑ति शान्त्यै॑। सि॒द्धौ त्वे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। दे॒व॒स्त्वा स॒वि॒तोद्व॑प॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वेन॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भिरुद्व॑पति। अप॑द्यमानः पृ॒थि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॑पृ॒णेत्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ विभा॑ति। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑वो॒र्ध्वस्तिष्ठ॑ ध्रु॒व॒स्त्वमि॒त्याह॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। ई॒श्व॒रो वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः। यः प्र॑व॒र्ग्यम॑न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॑षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह। चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्याह॑। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्ष॑ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दि॒शो भू॑तिः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्या॒यणं॑ वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मव॑र्च॒सेन॑

पर्यूहामीत्याह। विशैवैनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति
राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवैनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
पशुभिरेवैनं पर्यूहति। असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं
वा एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवैनं पयसाऽऽच्छृणत्ति।
यजुषा व्यावृत्तै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष
क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणत्ति। छृन्धि
वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह।
ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः। देवं
पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥ स्याद्यत्तं वर्ग्यश्छन्दोभिः
करोति वर्ग्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्यृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुञ्छन्दाऽस्याच्छृणत्त्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि
बृहस्पतिः। यद्वृह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति।
आत्मनोऽनात्यै। यमायं त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा
एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्धयति। मदन्तीभिः
प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः
प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह।
रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। त्रिष्टुभः
सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति।

सन्त॑त॒मन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्यै। अथो॒
रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। यत्प॒रिमि॑ता अनु॒ब्रूया॑त्। प॒रिमि॑त॒मवरु॑न्धीत।
अप॑रिमि॒ता अन्वा॑ह। अप॑रिमि॒तस्याव॑रुद्धौ। शिरो॒ वा
ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्वञ्जः॑। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भव॑ति।
ऊ॒र्जैव॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम॑र्धयति। प्रा॒णाहु॑तीर्जु॒होति॑।
प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै
शौ॒र्षण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
मध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृथि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑-
स्यति। अ॒स्या अ॒न॒तिदा॑हाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति।
दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अप्र॑तिशी॒र्णाग्रं॑ भवति।
ए॒तद्व॑र्हि॒रह्यै॑षः॥ ३४॥

अ॒र्चि॒रसि॑ शो॒चिर॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॒र्चसं॑
द॑धाति। स॒सी॒दस्व॑ म॒हा॒ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्यै॑षः।
ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति। ए॒ते वा॒व त ऋ॒त्विजः॑। ये
दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशिषो॒
नाशा॑स्त॒ इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः॒ खलु॑ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः।
उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥ ३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॒ यजू॑ऽप्याह॑।

शी॒र्ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषोऽव॑रुन्धे। आयुः
पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑ण॒तः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्तर॒तः।
विधृ॑तिमुपरि॑ष्ठात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॒ वा
ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥ ३६॥

मनो॒रश्वा॑सि भू॒रिपु॑त्रेती॒माम॒भिमृ॑शति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा
भू॒रिपु॑त्रा। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॒तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या
मा मां हि॑ ५ सी॒रित्या॒हाहि॑ ५ सा॒यै। चि॒तः स्थ॑ परि॒चित॒ इत्या॑ह।
अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥ ३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यः
र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑हति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मिभिः॑
पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्दाम॒णीः संजा॑तैः
पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृष्ट॑स्य॒ यतः॑। वि॒कङ्क॑तं भा आ॑र्च्छत्।
यद्वैक॑ङ्क॒ताः परि॒धयो॑ भव॑न्ति। भा ए॒वाव॑रुन्धे। द्वा॒दश
भव॑न्ति॥ ३८॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्सरमे॒वाव॑रुन्धे। अस्ति॑
त्रयो॑द॒शो मा॒स इत्या॑हुः। यत्र॑यो॒दशः॑ परि॒धिर्भव॑ति।
तेनै॒व त्रयो॑द॒शं मा॒सम॑व॒रुन्धे॑। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर्सी॒त्याहुः
व्यावृ॑त्त्यै। दि॒वं तप॑स॒स्त्राय॒स्वेत्यु॑परि॑ष्ठा॒द्धिर॑ण्यमधि॒ निद॑धाति।
अ॒मुष्या॒ अन॑तिदाहाय। अथो॑ आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः
परि॑गृह्णाति। अ॒र्हन् बिभ॑र्षि॒ साय॑कानि॒ धन्वे॑त्या॒ह॥ ३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागंतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा
अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्यं
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥ दधातीवान्वाह यज्ञस्याहिप उपरिष्ठादाशोरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम
समष्ट्यै द्वे च॥

[४]

अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स
मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। इन्द्रस्त्वा
रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो

रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः
पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः
पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
द्युतानस्त्वां मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठा-
द्रोचयतु पाङ्क्तैनं छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवै-
रुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्क्तैनं छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु।
रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्वर्म
रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्मांस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।
रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्मांस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं
मनुष्येष्वायुष्मांस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह।
रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्मांस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति।
रुगंसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः।
अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह।

रोचुंकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुंको यजमानः॥४५॥ पश्चाद्रौचयति जागतेन
छन्दसा पाङ्क्तुं छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहशिर्षमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥ [५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः।
पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।
चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः।
अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्।
प्रजा वै पशव उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ
वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव
प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह।
 आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सघ्रीचीः स
 विषूचीर्वसान् इत्याह। सघ्रीचींश्च ह्येष विषूचींश्च वसानः
 प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ
 ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु
 माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मां ऋतू कल्पयति।
 समग्रिरग्निनां गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मां ऋतू कल्पयति। समग्रिरग्निनां गतेत्याह।
 अग्निर्ह्यैवैषोऽग्निनां सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा
 गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो
 विभांसि रजंसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मां ऋतू
 कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रां यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्द-
 धाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मां
 ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मां ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
 देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक् सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
 मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता।
 यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष

प्र॒जाना॑म्। म॒तिः क॒वीना॑मित्या॒ह॥५३॥

म॒तिर्ह्ये॑ष क॒वीना॑म्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वित्रा॑ य॒तिष्ट॑ स॒
सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वाऽऽदि॑त्यं प्र॒वर्ग्यं च॒ स॒शा॑स्ति।
आ॒यु॒र्दास्त्व॑म॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म व॒र्चो॑दा अ॒सीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्।
न वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। प॒त्न्यै द॑श॒मः। न॒व॒ वै पु॑रु॒षे
प्रा॒णोः॥५४॥

नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व य॑ज॒माने॑ द॒धाति॑। अथो॒
दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑रु॒न्धे।
य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ऽच्छि॒द्यत॑। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्र॒त्य॑दधुः।
ऋ॒त्विजो॑ऽवे॒क्षन्ते॑। ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभि॑रे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
प्र॒ति॑दधाति॥५५॥

रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत।
प्र॒जाना॑ः सृ॒ष्ट्यै। रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प॑र्जन्यो॒ वर्ष॑ति।
व॒र्षु॒कः प॑र्जन्यो॒ भव॑ति। सं प्र॒जा ए॑धन्ते। रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑।
रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्। ब्र॒ह्मव॒र्चसि॑नो॒ भव॑न्ति॥५६॥

अ॒धी॒यन्तो॑ऽवे॒क्षन्ते॑। स॒र्वमा॑यु॒र्य॑न्ति। न प॒त्यवे॑क्षेत।
य॒त्प॒त्यवे॑क्षेत। प्र॒जाये॑त। प्र॒जां त्व॑स्यै निर्द॑हेत्। य॒न्नावे॑क्षेत।
न प्र॒जाये॑त। ना॒स्यै प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒र॒स्कृ॒त्य य॑जु॒र्वाच॑यति।
प्र॒जाय॑ते। ना॒स्यै प्र॒जां निर्द॑हति। त्व॒ष्टी॒मती॑ ते स॒पेये॑त्या॒ह।
स॒पा॒द्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥ ऋ॒तवो॑ हि शि॒रः स॒र्वपृ॑ष्ठे प्र॒वृणु॑त्तन्नि॒पद्य॑मान॒मित्या॑ह

गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥ [६]

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ रश॒नामाद॑त्ते प्रसू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॒ह यत्यै॑। आद॒देऽदि॑त्यै
रास्ना॑ऽसीत्या॒ह यजु॑ष्कृत्यै। इड॒ एह्यदि॑त एहि
सर॑स्वत्येहीत्या॒ह। ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै दे॒वना॑मानि॑।
दे॒वना॑मैरे॒वैना॑माह्वयति। असा॑वेह्यसा॒वेह्यसा॑वेहीत्या॒ह।
ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै मनु॑ष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॑ष्यना॒मैरे॒वैना॑माह्वयति। षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑।
ऋ॒तुभिरे॒वैना॑माह्वयति। अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑मसीत्या॒ह।
य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यैड इत्या॒ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै व॒थ्सः॑।
पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्या॑ प्रदा॑पयेत्या॒ह।
अ॒श्विनो॑ वै दे॒वाना॑ भिष॒जौ। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति।
यस्ते॑ स्तनः॑ शशय॑ इत्या॒ह। स्तो॒त्येवैना॑म्। उ॒स्रं घ॒र्मः
शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयादमु॒ष्मै
दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृ॒हस्प॑तिस्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॑ वै दे॒वाना॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्रह्म॑णै॒वैना॑मुप॑सीदति।
दान॑वः स्थ॒ पर॑व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्याने॒वैना॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॑तो
लोहि॑तेनेत्या॒ह व्यावृ॑त्यै। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॑ सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑ पू॒ष्णो पि॒न्वस्व॑ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॑

ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह।
इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि
त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभि-
रेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।
आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः
सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो
अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्म पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न
वषट्कुर्यात्। रक्षाँसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव
वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं
रक्षाँसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो
वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति।
मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह।
यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।

न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तु॒मर॑हति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तॄणा॑मनु॒मतो
 भ॑र्तु॒ः श॑के॒य॒मि॒त्या॒ह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॑रनु॒मत॒ आ॑द॒त्ते। वि
 वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पु॒रो जु॑ह॒ति। तेजो॑ऽसि
 तेजो॑ऽनु॒ प्रे॒हीत्या॑ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒विस्पृ॑ङ्गा
 मां हि॒ःसीर॑न्तरि॒क्षस्पृ॑ङ्गा मां हि॒ःसीः॑ पृथि॒विस्पृ॑ङ्गा मां
 हि॒ःसीरि॑त्या॒हाहि॒ःसा॒यै॥६५॥

सु॒व॒रसि॑ सु॒व॒र्मे य॑च्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दि॒वो मां॑ पा॒हीत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। शि॒रो वा॑ ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत्प्र॒वृग्यः॑।
 आ॒त्मा वा॑युः। उ॒द्यत्य॑ वात॒नामा॑न्याह। आ॒त्मन्ने॒व य॑ज्ञस्य
 शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णानां॑ स॒न्तत्यै॑।
 प॒श्चा॒ह॥६६॥

पा॒ङ्क्तो य॑ज्ञः। या॒वाने॒व य॑ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति।
 अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वा॒हेत्या॑ह। अ॒सौ वा॑ आ॒दित्यो॑ऽग्नि॒र्वसु॑-
 मा॒न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
 च॒न्द्रमा॑ वै सोमो॑ रु॒द्रवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वा॒हेत्या॑ह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आ॒दि॒त्यवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृ॒हस्प॑तये॒ त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वा॒हेत्या॑ह। ब्र॒ह्म वै
 दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑
 वि॒भुम॑ते॒ प्रभु॑मते॒ वाज॑वते॒ स्वा॒हेत्या॑ह। सं॒व॒त्स॒रो वै

संवितर्भुमान् विभुमान्भुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं
जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो
वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो
जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं
लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः।
रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः
केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः
केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्य-
मेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना पुरस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।
तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यानामनि पशवः सोदितित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति प्रन्ति गृह्णात्यहिंससाये पश्चादहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि
च॥

[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।
अथो दुरिष्ठ्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति।
अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्म पातः हार्दिवानमहर्दिवभिर्रूतिभिरित्याह।

अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
म॑सा॒तामि॒त्याहा॑नु॒मत्यै॑। स्वाहे॑न्द्रा॒य स्वाहे॑न्द्रावडि॒त्याह॑।
इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह॒ घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
व॒षट्कृ॑ते जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै।
घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥ ७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
अ॑म॒साता॑मि॒त्याहा॑नु॒मत्यै॑। तं प्रा॒व्यं यथा॑वण्णमो॑ दि॒वे
नमः॑ पृथि॒व्या इ॒त्याह॑। य॒थाय॑जु॒रेवै॒तत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं
य॒ज्ञमि॒मं दि॒विधा॑ इ॒त्याह॑। सु॒वर्ग॑मे॒वेन॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं
गच्छा॑न्तरि॒क्षं गच्छ॑ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह॥ ए॒ष्वेवे॑न॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दि॒क्ष्वेवे॑न॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। दे॒वान्य॑र्म॒पान्गच्छ॑ पि॒तृन्ध॑र्म॒-
पान्गच्छे॑त्याह॥ उ॒भये॑ष्वेवे॑न॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। यत्पि॒न्वते॑।
व॒र्षुकः॑ पु॒र्जन्यो॑ भवति। तस्मा॑त्पि॒न्वमा॑नः पु॒ण्यः।
यत्प्रा॑ङ्पि॒न्वते॑। तद्दे॒वाना॑म्। यद्दक्षि॑णा। तत्पि॑तृ॒णाम्॥ ७३॥

यत्प्र॑त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदु॒दङ्घ्रि॑। तद्बु॒द्राणा॑म्।
प्राञ्च॑मु॒दञ्चं॑ पि॒न्वय॑ति। दे॒वत्रा॑कः। अथो॒ खलु॑। सर्वा॑ अनु॒
दिशः॑ पि॒न्वय॑ति। सर्वा॑ दि॒शः स॑मे॒धन्ते॑। अ॒न्तःप॑रि॒धि
पि॒न्वय॑ति॥ ७४॥

तेज॒सोऽस्क॑न्दाय। इ॒षे पी॑पि॒हूर्जे॑ पी॑पि॒हीत्या॑ह॥
इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। यज॑मानाय पी॑पि॒हीत्या॑ह॥

यज॑मानायै॒वैता॒मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। मह्यं॑ ज्यै॒ष्ठ्याय॑
पी॒पि॒ही॒त्याह॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॒मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा
द्यु॒म्राय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑ त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्।
ध॒र्मा॑सि सु॒धर्मा॑ मे॒ न्य॒स्मे ब्र॒ह्मा॑णि धा॒रये॒त्याह॑॥ ७५॥

ब्र॒ह्म॑न्ने॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठाप॑यति। ने॒त्वा वा॒तः स्क॒न्दया॑दि॒ति
यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑द॒याम्य॒मुना॑ स॒ह नि॒रर्थं
गच्छे॑ति ब्रू॒याद्यं॑ द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒नं स॒ह नि॒रर्थं
ग॑मयति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॒त्याह॑। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः।
ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्रा॒वभ्यः॑ स्वाहे॒त्याह॑। या ए॒वान्तरि॑क्षे
वाचः॑॥ ७६॥

ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒ति॒रे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह॑। प्रा॒णा वै
दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ꣳ
स्वाहे॒त्याह॑। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह॑। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरौ॑ घ॒र्मपाः॑।
तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहे॒त्याह॑। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न
स॒मर्ध॑यति। स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते।
उद॑श्च॒ निर॑स्यति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि
रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मे॒ध्यत्वा॑य। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्यात्। तस्मा॒न्ना॒न्वीक्ष्यः॑। अ॒पी॒परो॑

माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा तै अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे
 दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति।
 अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तै अग्ने
 समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह।
 आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः
 स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह।
 यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न
 होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न
 जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्।
 यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधुं
 हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ
 जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।
 अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा
 हिंसीरित्याहाहिंसायै। तेजसा वा एते व्यध्यन्ते। ये
 प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मांसमंश्जीयात्। न रामामुपेयात्। न
 मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज

ए॒व त॒त्सं॑श्य॒ति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा
वि॒जय॑मु॒पय॑न्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॒ह्म॒सन्त्य॑दधत। यत्किं
च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व व्र॒तेना॑गोपायत्। तस्मा॑दे॒तद्वृ॒तं
चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॒ यजूं॑षि वि॒भ्राजः॑
सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
सं॑सा॒दय॑ति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ संम॑र्धयति॥८२॥

गृच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याहु वाचां घर्मपास्तेभ्यं एवेनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या (३) मित्यग्रावित्याह दधतेऽगोपायत्स च॥

[८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति।
छ॒न्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शुच॑म॒व यज॑ते। इ॒यत्य॑ग्रे
जुहोति। अथे॒यत्यथे॑यति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नोऽद्यानु॑-
मति॑रित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह। दि॒व
ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्र॒ह्मण॑स्त्वा पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वैव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑
इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तं यद्वा॑क्षिणा
प्र॒त्यश्च॑मुद॒श्चमु॒द्वासय॑त्। जि॒ह्वं य॑ज्ञस्य शिरो॑ हरेत्।
प्राश्च॑मुद्वासयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॑ज्ञस्य शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॑मुद्वासयति। तस्मा॑द॒सावा॑दित्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति।
श॒फो॒पय॑मान्ध॒वित्रा॑णि धृष्टी॑ इत्य॒न्वव॑हरन्ति। सा॒त्मान॑मे॒वैन॑ सं॒स॑तनुं करोति। सा॒त्माऽमु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वे॒दाः

औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।
वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम् वै रक्षोहा। रक्षंसामपंहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे
लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाऽस्यपंहन्ति। पुरुषः पुरुषो
निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षंसामपंहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयैत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्।
यदप्सु। अपः शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः
शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतींश्छुचार्पयेत्। हिरण्यं
निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया
इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्यां एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो
गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां
व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
अभिचार एवास्येषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा
ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह।
स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं
गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।
विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो
धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां
गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः।
प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा
इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो
मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनूद्वासः सोमं
पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव

प॒शून्त्सो॑मपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
 स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
 भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्विष्म॑ इत्या॑ह।
 अ॒भिचा॑र ए॒वास्यै॑षः। प्र वा ए॒षोऽस्मालो॑काच्च॒वते॑। यः
 प्र॒व॒र्ग्यमु॑द्वा॒सय॑ति। उ॒दुत्यं चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृग्भ्यां॑ पुन॒रेत्य॑
 गा॒र॒ह॑पत्ये जुहोति। अ॒यं वै लो॒को गा॒र॒ह॑पत्यः। अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ सु॒व॒र्गो लो॒कः।
 यत्सो॑री भव॑तः। तेनै॒व सु॒व॒र्गालो॑कान्नैति॑॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया
 इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षंसामपंहत्ये वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यान्वित्याहास्येषांऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिं॒ वै दे॒वाः शुक्रं॑ पयो॑ऽदुह॒न्। तदे॑भ्यो॒ न व्य॑भवत्।
 तद॒ग्निर्व्य॑करोत्। तानि॒ शुक्रि॑याणि॒ सामा॑न्यभवन्। तेषां॒
 यो रसो॑ऽत्यक्ष॑रत्। तानि॒ शुक्रय॑जू॒ष्यभ॑वन्। शुक्रि॑याणां॒
 वा ए॒तानि॑ शुक्रि॑याणि। सा॒मप॑य॒सं वा ए॒तयो॑र॒न्यत्।
 दे॒वाना॑म॒न्यत्प॑यः। यद्गोः प॑यः॥९४॥

तथ्साम्नः प॑यः। यद॒जायै॑ प॑यः। तद्दे॒वानां॑ प॑यः।
 तस्मा॒द्यत्रै॒तैर्यजु॑र्भि॒श्चर॑न्ति। तत्प॑यसा चरन्ति। प्र॒जाप॑तिमे॒व
 तत्प॑यसा॒ऽन्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयन्ति। ए॒ष ह त्वै सा॒क्षात्प्र॑व॒र्ग्यं
 भक्ष॑यति। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒व॒र्ग्यः प्र॑वृज्यते॑। उ॒त्तर॑वे॒द्यामु॑द्वा॒स॒
 येत्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा उ॑त्तरवे॒दिः॥९५॥

तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ सम॑र्धयति। उ॒त्तर॑वे॒द्यामु॑द्वा॒सये॑-

दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय।
पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य
उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः
प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥ गोः पयं

उत्तरवेदिं सते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्त्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः।
महावीर उद्भासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेनं
तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपौक्रामत्। तां देवाः
प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सँसन्नः॥१०२॥

वसंवुः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः
पयस्यानीयमाने। मारुतः कथन्। पौष्ण उदन्तः।
सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो

वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत
इति। वागेऽपि इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

स२संज्ञो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्म्रवृज्यते। तेन कामा२ एति।
यद्वितीयेऽहन्म्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्म्र-
वृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्म्रवृज्यते।
आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्म्रवृज्यते। चन्द्रमा
भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्म्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति।
यथ्सप्तमेऽहन्म्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति।
यदष्टमेऽहन्म्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
यन्नवमेऽहन्म्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति।
यदशमेऽहन्म्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदैकादशेऽहन्म्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति।
यद्द्वादशेऽहन्म्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति।
यत्पुरस्तादुपसदा॑ प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मूँल्लोकाः-

स्तपन्नेति। यदुपरिष्ठादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वा-
 डिमाँल्लोकाऽस्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजंमेति तपति॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजु॒षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑ꣳसं प्र॒वतो॑ म॒हीर॑नु॒ बहु॒भ्यः प॒न्था॑मनपस्प॒शान॑म्।
वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्ग॑म॒नं ज॒ना॑नां य॒मꣳ रा॒जा॑नꣳ ह॒विषा॑
दुव॒स्य॒त। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒म॒न्वा॒ग॒न्नपै॑तद॒हं य॒दि॒हा॒र्बि॑भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒ब॒न्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नी॒थाय॑ वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दनꣳ सु॒कृतां॑ चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्चा॑वयतु॒ प्रवि॑द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒वि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षे॒मा आ॑शा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्माꣳ अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अ॒घृणिः॑ स॒र्ववी॑रोऽप्र॒युच्छ॑न्पु॒र ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे
पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः
सं॒वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒दꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑
स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र
नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॑ आ॒यति॑। पुरु॑षस्य सयाव॒रि वि॒ तै
प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं
प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैव॑ मा॒ꣳ स्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
पयसाऽभ्याववृथस्व॥ २॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य
प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥ ३॥

इममग्रे चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत
सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता
मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोणुष्व
मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो
दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै। मैनमग्रे विदहो माऽभिषोचो माऽस्य
त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं कुरवो जातवेदोऽथेमेनं
प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां

व॒शनी॑र्भ॒वाति॑ । सूर्यं॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒तमा॒त्मा द्यां च॒
गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा । अपो॑ वा॒ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते
हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रती॑ति॒ष्ठा शरी॑रैः । अ॒जो भा॒गस्तप॑सा॒ तं
तप॑स्व॒ तं ते॑ शो॒चिस्त॑पतु॒ तं ते॑ अ॒र्चिः । यास्ते॑ शि॒वास्त॑नुवो
जा॒तवे॑द॒स्ताभि॑र्वहे॒मः सु॒कृतां॑ यत्र॒ लोकाः॑ । अ॒यं वै
त्वम॒स्मादधि॑ त्वमे॒तदयं॑ वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि । वै॒श्वान॒रः पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॒ककृ॑ञ्जा॒तवे॑दो॒ वहे॑मः सु॒कृतां॑ यत्र॒ लोकाः॑ ॥ ४ ॥

विद्वान्भ्याववृध्वाभिमांतीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च ॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो
र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभिलाल॑पते
स्वाहा॑ऽपलाल॑पते स्वाहा॑ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॑ यमत्र॒
नाधी॑मस्तस्मै स्वाहा॑ । यस्त॑ इ॒ध्मं जु॒भर॑त्सिष्वि॒दानो॑ मूर्धा॒नं
वा॒त तप॑ते त्वा॒या । दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीमघाय॒त उ॑रुष्यः ।
अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां पु॒नः । अ॒ग्नये॑
वै॒श्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ ॥ ५ ॥ य ए॒तस्य॑ त्वत्पञ्च ॥ [२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॑विर्वि॒श्वानि॑ वृष॒भो रौर॑वीति ।
दि॒वश्चि॑दन्ता॒दुप॑ मामु॒दानं॑ऽपामुप॒स्थे महि॑षो व॑वर्ध । इ॒दं
त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्वा ।
सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि॒ प्रियो॑ दे॒वानां॑ प॒रमे॑ सु॒धस्थे॑ ।
नाकै॑ सु॒पर्णमु॑प॒ यत्प॑त॒न्तः हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत॒ त्वा ।

हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पंथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः
 अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्।
 सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावन्ति
 ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत् प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्ये तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
 सःसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
 देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता

पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥ धेह्युत्तरमाष्टौ च॥—[३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तं
शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु
निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या
सुसङ्गमयेमं स्वग्निं शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते
सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः।
शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो
वर्षतु शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान् उप यातु शेषं सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे
व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः
सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः
सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च
यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह
गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र
त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं
तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि
प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व

परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि
 रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः पवित्रं या
 राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
 जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
 लोकाय स्वाहा॥१०॥ अवशीयता९ सुधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
 आसीदता९ सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
 यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
 आसीदतः३ स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
 नः। यमाय सोम९ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यम९
 ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
 प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
 यमाय मधुमत्तम९ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
 पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्य जगत्तः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
 भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो
 यो राजानपरोध्यः। येनाऽऽपो नद्यो धन्वानि येन द्यौः
 पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः
 शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाऽभि तिष्ठति। यमो
 दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे
 यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।

यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्वहत्। गायत्री
त्रिष्टुच्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः।
वैवस्वतो विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये
चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
ब्राह्मणाश्चापचित्यन्ति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते
यमः। अत्रा नो विश्वपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्ध्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।
तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभर्त्पिन्वमाने।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
इमं समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्यै।
घृतं दुहानामदिति जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
नूतनाः। अहोभिरद्भिर्क्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।
सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।
तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा

ब॑ध्यन्ताः शु॒नम॑ष्ट्रामुदिङ्गय॒ शुना॑सीरा शु॒नम॑स्मासु॒ धत्त॑म्।
 शुना॑सीरावि॒मां वाचं॑ यद्वि॒वि च॑क्रुथुः पयः॑। तेने॒मामुप॑
 सिञ्च॑तम्। सी॒ते व॑न्दा॒महे त्वा॒र्वाची॑ सु॒भगे भ॑व। यथा॑
 नः सु॒भगा सं॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला सं॑सि। स॒वि॒तै॒तानि॑
 शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॑प॒स्थ आ॑द॒धे। तेभि॑रदि॒ते शं भ॑व।
 विमु॑च्यध्वम॒घ्निया॑ दे॒व्याना॑ अ॒तारि॑ष्म॒ तम॑स॒स्पार॑म॒स्य।
 ज्योति॑रा॒पाम॒ सुव॑र॒गन्म॑॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते
 सु॒वः। इ॒रा वि॒श्वस्मै॑ भु॒व॒नाय॑ जा॒यते॑ यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वीः
 रे॒तसा॑ऽव॒ति। यथा॑ य॒माय॑ हा॒र्म्यम॑व॒प॒न्यश्च॑ मा॒न॒वाः। ए॒वं
 व॑पा॒मि हा॒र्म्यं यथा॑सा॒म जी॒वलो॑के भू॒रयः॑। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं॑
 ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रय॒ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सा॒दय॑तु॒ तया॑
 दे॒वत॑या। आ॒प्याय॑स्व॒ सन्तै॑॥१६॥ अ॒घ्निया॑ अ॒गन्म॑ सु॒प्त च॑॥—[६]

उ॒त्तै त॑न्नो॒मि पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः
 रि॒षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धा॒रय॑न्तु तेऽत्रा॑ य॒मः
 सा॒द॒ना॒त्ते मि॒नोतु॑। उ॒प॑स॒र्प मा॒तरं॑ भू॒मिमे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
 पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षिणावत्येषा॒ त्वा
 पा॒तु नि॒र्ऋ॒त्या उ॒प॒स्थै। उ॒द्ध॑श्च॒स्व पृथि॒वि मा॒ वि॒बा॑धि॒थाः
 सू॒पाय॑ना॒स्मै भ॑व सू॒पव॑श्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑ सि॒चाभ्ये॑नं
 भू॒मि वृ॑णु। उ॒द्ध॑श्च॒माना॑ पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒त
 उ॒प हि॑ श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः

सन्त्वत्र। एणी॑र्धाना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। तिल॑व॒त्स॒ः
ऊ॒र्ज॑म॒स्मै दु॒हा॑ना॒ विश्वा॑हा॒ सन्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑
ते असौ॑। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जी॒वन्त॑ उत्त॑रं
भरेम॑। तत्त्व॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॑ त्वं य॒म्या संवि॑दानः।
मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृ॑थि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां
मा मा॒ता पृ॑थि॒वी म॒ही। वैव॑स्व॒तः हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑
वि॒राज॑सि। न॒ळं प्ल॒वमा॒रोहै॑तं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं
न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा सन्त॑र॒ प्रत॑रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तैतानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॑ आद॑धे। तेभ्यः॑
पृथि॒वि शं भ॑व। षड्भो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वात॑मा॒त्मा द्यां
च गच्छ॑ पृथि॒वीं च ध॑र्मणा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि तत्र॑ ते
हि॒तमोष॑धीषु प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑परे॒हि पन्था॑ं
यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते ब्र॑वीमि मा
नः प्र॒जाः री॑रिषो मोत वी॒रान्। शं वातः॑ शः॑ हि ते घृ॒णिः
शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे दि॒शः श॒ग्माः। पृथि॒व्यास्त्वां
लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॑यतु तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वां दि॒शां त्वा
नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि

पितॄँ देवताँ। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तयाँ देवतया॥१९॥

अ॒पूप॒वाँ॑न्धृत॒वाँश्च॒रुरेह॑ सी॒दतू॑त्त॒भ्रुवन् पृ॒थि॒र्वीं
द्यामु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्य॒तु ये दे॒वानाँ॑
घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धी॒यते॑
गृ॒हेऽसौ। दशाँक्ष॒रा तां॑ रक्ष॒स्व तां॑ गो॒पाय॑स्व तां॑
ते परि॑ददामि॒ तस्याँ॑ त्वा मा द॑भ॒न्पि॒तरो॑ दे॒वताँ॑।
प्रजाप॑तिस्त्वा सादयतु तयाँ देवतया। अ॒पूप॒वाँञ्छृ॒तवाँ॑न्
क्षी॒रवा॑न्ध॒धिवा॑न्मधु॒माँश्च॒रुरेह॑ सी॒दतू॑त्त॒भ्रुवन् पृ॒थि॒र्वीं
द्यामु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्य॒तु ये दे॒वानाँ॑
शृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा दधि॒भागा॑ मधु॒भागा॑ इ॒ह स्थ।
ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धी॒यते॑ गृ॒हेऽसौ। श॒ताक्ष॑रा
स॒हस्राँक्ष॑राऽयु॒ताँक्ष॑राऽच्यु॒ताक्ष॑रा तां॑ रक्ष॒स्व तां॑ गो॒पाय॑स्व
तां॑ ते परि॑ददामि॒ तस्याँ॑ त्वा मा द॑भ॒न्पि॒तरो॑ दे॒वताँ॑।
प्रजाप॑तिस्त्वा सादयतु तयाँ देवतया॥२०॥

अन॑पस्फुरन्तीरुत्तरं दे॒वतया॑ द्वे

च॥

[७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताँः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः
परि॑किराम्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽत्र॑ धे॒नूः
का॒मदु॑घाँः करोतु। त्वा॒मर्जु॑नौष॒धीनां॑ पयो॑ ब्र॒ह्माण॑ इ॒द्विदुः॑।
तासाँ॑ त्वा म॒ध्यादा॑दे च॒रुभ्यो॑ अपि॒धात॑वे। दूर्वा॑णाँश्च
स्त॒म्बमा॑हरै॒तां प्रि॒यत॑मां॒ मम॑। इ॒मां दि॒शं मनु॑ष्या॒णां
भूयि॑ष्ठानु॒ वि रो॑हतु। काशा॑नाँश्च स्त॒म्बमा॑हर॒ रक्ष॑साम॒पहत्यै॑।

य ए॒तस्यै दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॒ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑।
 दु॒र्भाणां॑ स्त॒म्बमा॑ह॒र पित॑ृणामोष॒धीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्यै॒ मूलं॑
 जीवा॒दनु॒ काण्ड॑मथो॒ फल॑म्॥२१॥

लो॒कं पृ॒ण ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वा॒तः श॑ हि
 ते घृ॒णिः श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः। क॒ल्पन्तां॑ ते दि॒शः सर्वाः॑।
 इ॒दमे॒व मेतो॑ऽप॒रा॒मा॒र्ति॒मा॒राम॑ काश्चन। तथा॒ तद॒श्विभ्यां॑ कृ॒तं
 मि॒त्रेण॑ वरु॒णेन॑ च। वरु॒णो वा॑रयादि॒दं दे॒वो व॑न॒स्पतिः॑। आ॒त्यै
 नि॒र्ऋ॒त्यै द्वे॒षाच्च॑ व॒न॒स्पतिः॑। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑ श॒मि श॑मया॒स्मद॒घा द्वे॒षांसि॑ य॒व य॑वया॒स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑
 गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं
 गच्छ॒ पृथि॑वीं गच्छा॒ऽऽपो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॒ ते हि॑तमोष॒धीषु॑
 प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्म॒न्वती॑ रेवतीर्यद्वे॒ दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ प॒वित्रं॑
 या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॒स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥ फलं पुनातु॥ [८]

आ रो॒हता॑ऽऽयु॒र्जर॑सं गृ॒णा॒ना अ॑नुपूर्वं यत॒माना॒ यति॑ष्ट।
 इ॒ह त्व॑ष्टा सु॒जनि॑मा सु॒रत्नो॑ दी॒र्घमा॑युः करतु जी॒वसे॑ वः।
 यथा॑ऽहान्यनुपूर्वं भव॒न्ति यथ॑र्तव॒ ऋ॒तुभि॑र्यन्ति॒ क्लृप्ताः॑। यथा॒
 न पूर्॒वमप॑रो जहा॒त्ये॒वा धा॑तरायू॒षि क॑ल्पयैषाम्। न हि॑ ते
 अ॒ग्ने त॒नुवै॑ कूरं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पुन॒र्जरा॑यु
 गौ॒रि॒वा अप॑ नः शोशु॑चद॒धम॑ग्ने शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ नः

शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा॥ अनुद्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये॥
स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य।
प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन।
इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे।
यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिन्नस्योषधे पृथिव्या
अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषांसि यवोऽसि यवयास्मदघा
द्वेषांसि॥२४॥ भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः
शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुंगातुया वसूया च यजामहे। अपं
नः शोशुचदधम्। प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः।
अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति
सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि
प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं
 नः शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव
 पारय। अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव
 नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्।
 आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं नः
 शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं
 नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्।
 अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः
 पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
 शोशुचदधम्॥२६॥ अघमघं चत्वारि च॥—————[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठ्यै।
 मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि।
 विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप
 स९सदेम। स९ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये।
 ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य
 धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः
 स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे
 जनाय मागामनांगामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु।
 ओमुत्सृजत॥२७॥ वधिष्ट द्वे च॥—————[११]

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ य॒जुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्ग॒लीरि॒यं व॒धू॒रि॒मा॑ संमेत॒ पश्य॑त। सौ॒भा॒ग्य॒म॒स्यै
द॒त्त्वा॒या॒था॒स्तं वि॒ परै॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॒पु॒त्रा॑
सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्रा॒ना धे॑हि पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒व॒ह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॒र॑मा॒त्मनः॑। वा॒सा॑सि॒ म॒म
गा॒व॑श्च। अ॒न्न॒पा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॒ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न
इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे।
नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म
वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामेवतु।
तद्वक्तारमेवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥१॥ सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥ — [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥ शीक्षां पञ्च॥ — [२]

सह नो यशः। सह नो ब्रह्मवर्चसम्। अथातः
संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु।
अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता
महासंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी
पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्।
अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः।
वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्।
आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं
सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्व-
रूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तर-
रूपम्। वाख्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन॥६॥ सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्भूव।
स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्।
शरीरं मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां
भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने
च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह
स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा।
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्त्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा
पद्यस्व॥९॥ [४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै
तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्वह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीरुषि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूरुषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥ असौ लोको यजूरुषि वेद द्वे च॥———[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो
मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष
स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते।
व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति
वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्।

आप्रोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒-
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒काश॑शरीरं ब्रह्म।
स॒त्यात्म॑प्राणारामं॑ मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥ वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥—————[६]

पृ॒थि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒वा॒युरा॑दि॒त्य-
श्च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभूतम्। अथा॒ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑
उ॒दानः स॑मानः। चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॒ वाक्क॑क्। चर्म॑ मा॒स॒स॒
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क॑ वा इ॒द॒
सर्व॑म्। पाङ्के॑नैव पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥ सर्व॑मेकं च॥—————[७]

ओमि॑ति ब्रह्म। ओमि॑तीद॒ सर्व॑म्। ओमि॑त्येतद॒नुकृ॑ति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्चा॑व॒येत्या॑श्चावयन्ति। ओमि॑ति
सा॒मानि॑ गायन्ति। ओ॒शोमि॑ति शस्त्राणि श॒सन्ति॑।
ओमि॑त्यध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रं प्र॑तिगृणाति। ओमि॑ति ब्रह्मा प्रसौ॑ति।
ओमि॑त्यग्नि॒होत्र॑मनु॒जाना॑ति। ओमि॑ति ब्राह्म॒णः प्रे॒क्ष्यन्ना॑ह
ब्रह्मोपा॑प्रवा॒नीति॑। ब्रह्मै॒वोपा॑प्रोति॥१६॥ ओ॒न्दश॑॥—————[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने॒ च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने॒ च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने॒ च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने॒ च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने॒ च।

च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥ प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च पदम्॥ [१]

अहं वृक्षस्य रेरेवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरेवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥ अहं पदम्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मृशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा

धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
 अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मरुशिनः। युक्ता
 आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
 तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
 वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु
 चैतदुपास्यम्॥२२॥ स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्धृत
 च॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं
 न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो
 ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव
 प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्।
 तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्।
 ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥ सत्यमवादिषं पञ्च च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

ब्रह्मविदा॑प्रोति॒ परम्। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। सत्यं॑ ज्ञानम॑न॒न्तं
ब्रह्म। यो वेद॑ निहि॒तं गुहा॑यां पर॒मे व्योम॑न्। सौ॑ऽश्नुते
सर्वा॑न्कामा॑न्सह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑-
दात्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आका॑शाद्वायुः। वायो॑र॒ग्निः।
अ॒ग्नेरापः॑। अ॒द्भ्यः पृथि॑वी। पृथि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽ-
न्नम्। अन्ना॑त्पुरुषः। स वा एष॑ पुरुषोऽन्तर॑स॒मयः। तस्ये॑दमेव
शिरः। अयं॑ दक्षि॒णः प॒क्षः। अयमु॑त्तरः प॒क्षः। अयमा॑त्मा।
इदं॑ पुच्छं॒ प्रति॑ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥१॥

अन्ना॑द्वै प्र॒जाः प्रजाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीऽं श्रिताः॑।
अथो॒ अन्नै॑नैव जी॒वन्ति। अथै॑न॒दपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॑ऽ
हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। सर्व॑ वै
तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॑ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॑ऽ हि भू॒तानां॑
ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॑ जाय॑न्ते।
जाता॑न्यन्नेन॒ वर्ध॑न्ते। अद्य॑तेऽ॒त्ति च॑ भू॒तानि॑। तस्मा॑दन्नं
तदुच्य॑त इति। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दन्तर॑स॒मयात्। अन्यो॑ऽन्तर
आत्मा॑ प्राण॒मयः। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष॑ पुरुषवि॒ध ए॒व।
तस्य॑ पुरुषवि॒धताम्। अन्वय॑ पुरुषवि॒धः। तस्य॑ प्राणं॒ ए॒व

शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवंश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः

सर्वे॑। ब्रह्म॒ ज्येष्ठमुपा॑सते। वि॒ज्ञानं॒ ब्रह्म॒ चेद्वेदं॑। तस्मा॑च्चेन्न
प्र॒माद्य॑ति। शरी॑रे पाप्म॑नो हि॒त्वा। सर्वा॑न्कामान्थ्सम॑श्नुत
इति॑। तस्यैष॑ एव शरी॑र आ॒त्मा। यः पूर्॑वस्य। तस्मा॑द्वा
एतस्मा॑द्विज्ञान॒मयात्। अन्योऽन्तर॑ आत्माऽऽनन्द॒मयः। तेनै॑ष
पूर्णः॑। स वा एष॑ पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑
पुरुष॒विधः। तस्य॑ प्रिय॑मेव॒ शिरः। मोदो॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। प्रमोद॑
उत्त॑रः प॒क्षः। आन॑न्द आ॒त्मा। ब्रह्म॒ पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑
श्लो॒को भ॒वति॥५॥

अस॑न्नेव स॑ भवति। अस॒द्ब्रह्मे॑ति वेद॒ चेत्। अस्ति॑
ब्रह्मे॑ति चेद्वेद॑। सन्तमे॑नं ततो॑ विदुरि॑ति। तस्यैष॑ एव
शरी॑र आ॒त्मा। यः पूर्॑वस्य। अथातोऽनु॑प्रश्नाः। उ॒ता
वि॒द्वान॒मुं लो॒कं प्रेत्य॑। कश्च॒न गच्छ॑ती(३)॥ आहो॑ वि॒द्वान॒मुं
लो॒कं प्रेत्य॑। कश्चि॒त्सम॑श्नुता(३) उ॒। सोऽका॑मयत। बहु॑
स्यां प्रजा॑येयेति॑। स तपोऽत॑प्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। इद॑५
सर्व॑मसृजत। यदि॑दं किं च॑। तथ्सृ॑ष्ट्वा। तदे॒वानु॑ प्रावि॑शत्।
तदे॒नुप्र॑विश्य। सच्च॒ त्यच्चा॑भवत्। निरु॑क्तं चानि॑रुक्तं च।
नि॒लय॑नं चानि॑लयनं च। वि॒ज्ञानं॒ चावि॑ज्ञानं च। सत्यं॑
चानृ॑तं च सत्य॑मभवत्। यदि॑दं किं च॑। तथ्सत्य॑मित्याच॒क्षते॑।
तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥६॥

अस॒द्वा इ॒दमग्रं॑ आसीत्। ततो॑ वै सद॑जायत।
तदा॑त्मानं स्वय॑मकुरुत। तस्मात्तथ्सु॑कृतमुच्य॑त इति॑। यद्वै

तत्सुकृतम्। रंसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
 भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
 आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
 विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
 भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
 श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
 भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो
 बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
 मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको
 मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको
 देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः
 कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति।

श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं कर्मदे॒वानां दे॒वाना॑मा॒न॒न्दाः। स ए॒को दे॒वाना॑-
मा॒न॒न्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं दे॒वाना॑मा॒न॒न्दाः। स ए॒क इन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दाः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतमिन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दाः। स ए॒को बृह॑स्पते॒रान॒न्दाः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं बृह॑स्पते॒रान॒न्दाः। स ए॒कः प्र॒जाप॑ते॒रान॒न्दाः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

ते ये शतं प्र॒जाप॑ते॒रान॒न्दाः। स ए॒को ब्रह्म॑ण॒ आन॒न्दाः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑त॒स्य।

स यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चा॑सा॒वादि॒त्ये। स ए॒कः। स य
ए॒वंवि॒त्। अस्मा॑ल्लो॒कात्प्रे॒त्य। ए॒तम॑न्नम॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्का॒मति॑।
ए॒तं प्रा॑णम॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्का॒मति॑। ए॒तं म॒नोम॑यमा॒त्मानमु॒प॑-
सङ्का॒मति॑। ए॒तं वि॒ज्ञान॑म॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्का॒मति॑। ए॒तमा॑न॒न्द-
म॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्का॒मति॑। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑॥८॥

यतो॒ वाचो॒ निर्व॑र्तन्ते। अ॒प्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आन॑न्दं
ब्रह्म॑णो वि॒द्वान्। न बि॒भेति॑ कुतश्च॒नेति॑। ए॒त॑ ह॒ वाव॑ न
त॒पति॑। किम॒ह॑ साधु॑ नाक॒रव॑म्। किम॒हं पा॑पम॒कर॑वमि॒ति।
स य॑ ए॒वं वि॒द्वाने॑ते आ॒त्मा॒न॑स् स्पृ॒णुते॑। उ॒भे ह्ये॒वैष॑ ए॒ते
आ॒त्मा॒न॑स् स्पृ॒णुते॑। य ए॒वं वेद॑। इ॒त्यु॒प॒निष॑त्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि
भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः
श्रोत्रं मनो वाचमिति। तं होवाच। यतो वा इमानि
भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि
संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तत्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्यैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्यैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि

संवि॑शन्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं पि॒त॑रमु॒प॑स॒सारा॑।
अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म
विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स
तप॑स्त॒त्त्वा॑॥३॥

मनो॒ ब्रह्मेति॑ व्य॒जानात्। मन॑सो ह्ये॒व खल्वि॒मानि॑
भूता॑नि जाय॑न्ते। मन॑सा जा॒ता॑नि जी॒वन्ति॑। मनः॑ प्रय॑न्त्य॒भि
संवि॑शन्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं पि॒त॑रमु॒प॑स॒सारा॑।
अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म
विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स
तप॑स्त॒त्त्वा॑॥४॥

वि॒ज्ञानं॑ ब्रह्मेति॑ व्य॒जानात्। वि॒ज्ञाना॑द्धे॒व खल्वि॒मानि॑
भूता॑नि जाय॑न्ते। वि॒ज्ञाने॑न जा॒ता॑नि जी॒वन्ति॑। वि॒ज्ञानं॑
प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं
पि॒त॑रमु॒प॑स॒सारा॑। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच।
तप॑सा ब्रह्म विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒त्त्वा॑॥५॥

आन॑न्दो ब्रह्मेति॑ व्य॒जानात्। आन॑न्दाद्धे॒व खल्वि॒मानि॑
भूता॑नि जाय॑न्ते। आन॑न्देन जा॒ता॑नि जी॒वन्ति॑। आन॑न्दं
प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। सैषा भा॑र्गवी वा॒रुणी॑ वि॒द्या।
पर॑मे व्यो॒मन् प्र॑ति॒ष्ठिता॑। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति।
अ॒न्न॒वान॒न्नादो॑ भ॒वति॑। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॑॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्।
शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः
प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्।
ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः
प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।
आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे
पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया
च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
एतद्वै मुखतोऽन्नं राध्यम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
एतद्वै मध्यतोऽन्नं राध्यम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
एतद्वै अन्ततोऽन्नं राध्यम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते।
य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
कर्मैति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति

पा॒यौ। इति॑ मा॒नुषीः॑ स॒मा॒ज्ञाः। अथ॑ दै॒वीः। तृ॒प्तिरि॑ति
 वृ॒ष्टौ। ब॒लमि॑ति वि॒द्युति॑। य॒श इति॑ प॒शुषु। ज्योति॑रिति
 नक्ष॑त्रेषु। प्र॒जाति॑रमृत॒मान॑न्द इत्यु॒प॒स्थे। सर्व॑मित्याका॒शे।
 तत्प्र॑तिष्ठेत्यु॒पासी॑त। प्र॒तिष्ठा॑वान्भ॒वति॑। तन्म॑ह इत्यु॒पासी॑त।
 म॑हान्भ॒वति॑। तन्म॑न इत्यु॒पासी॑त। मा॒न॑वान्भ॒वति॑। तन्न॑म
 इत्यु॒पासी॑त। न॒म्यन्ते॑ऽस्मै का॒माः। तद्ब्र॑ह्मेत्यु॒पासी॑त।
 ब्र॒ह्म॑वान्भ॒वति॑। तद्ब्र॑ह्मणः प॒रि॒मर॑ इत्यु॒पासी॑त। प॒र्येण॑
 म्रियन्ते॑ द्विषन्तः स॒प॒त्नाः। प॒रि ये॑ऽप्रि॒या॑ भ्रातृ॒व्याः। स
 यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चा॑सा॒वादि॒त्ये। स॒ एकः॑। स॒ य एवं॑वि॒त्।
 अ॒स्माल्लो॑कात्प्रेत्य। ए॒तम॑न्नम॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं
 प्रा॒णम॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं म॑नोम॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑-
 सङ्क॒म्य। ए॒तं वि॒ज्ञान॑म॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तमा॑न॒न्दम॒य-
 मा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। इमाँ॑ल्लो॒कान्का॑मा॒न्नी का॑मरूप्य॒नु-
 स॒ञ्चर॑न्। ए॒तथ्स॑ाम गा॒य॒त्रास्ते॑। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
 वु। अ॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम्। अ॒हम॑न्नादो(२)ऽह॑म॒न्नादो(२)-
 ऽह॑म॒न्नादः॑। अ॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒त्।
 अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒ता(३) स्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य
 ना(३) भा॒इ। यो मा॑ द॒दाति॑ स॒ इदे॒व मा(३) वाः॑।
 अ॒हम॑न्नम॒न्नम॑दन्त॒मा(३) द्धि॑। अ॒हं वि॒श्वं भु॒वं न॒मभ्य॑भ॒वाम्।
 सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॒प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
 ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒

शान्तिः॥

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शा॒न्तिः शा॒न्तिः
शा॒न्तिः॑॥

॥अम्भस्य पारे॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य मध्ये नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो
मही॑यान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑र॒षि सम॑नुप्रविष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति
गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा
अधि॑ वि॒श्वे नि॑षेदुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॑क्षरे॒ पर॑मे
व्योम॑न्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्त॑प॒ति
तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॑न्तः संमु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॑क्षरे
पर॑मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसू॒ती तो॒येन॑ जी॒वान्
व्यस॑स॒र्ज भू॒म्याम्। यदोष॑धीभिः पुरुषा॑न्प॒शूश्च॒ विवे॑श
भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॑द॒णीय॑सं हि परा॑त्परं
यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्। यदे॑कम॒व्यक्त॑मन॒न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं
तम॑सुः पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं तदु॑ स॒त्यमा॑हुस्तदे॒व ब्र॒ह्म पर॑मं क॒वीनाम्।
इ॒ष्टापूर्तं॑ ब॒हुधा जा॒तं जा॒यमानं॑ वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य
नाभिः॑॥ तदे॒वाग्नि॑स्तद्वा॒युस्त॑त्सूर्य॒स्तदु॑ च॒न्द्रमाः॑। तदे॒व
शु॒क्रम॑मृ॒तं तद्व॒ह्म तदा॑पः स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ निमे॒षा

ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॑ पु॒रुषा॑दधि। क॒ला मु॑हूर्ताः का॒ष्ठाश्चा॑होरा॒त्राश्च॑
सर्व॑शः॥ अ॒र्धमा॑सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ सं॒वत्सर॑श्च कल्पन्ताम्।
स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्षमथो सु॒वः॥ नैन॑मूर्ध्वं न
तिर्य॑श्चं न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्यै॑शे कश्च॒न तस्य॑ नाम
म॒हद्य॑शः॥ २॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति रू॒पम॑स्य न चक्षु॑षा पश्यति कश्च॒नैन॑म्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑सा॒ऽभिक्लृ॑प्तो य ए॒नं वि॒दुर॑मृता॒स्ते भ॑वन्ति॥
अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हि॒रण्य॑ग॒र्भ इत्य॑ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः
प्र॒दिशो॑ऽनु सर्वाः॒ पूर्वा॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखो॑स्तिष्ठति
वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्या॑ नम॑ति सं पत॑त्रैर्द्या॒वापृथि॑वी
ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्त॑त्पश्यन्वि॒श्वा भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑
वि॒श्वं भव॑त्येक॒नील॑म्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑कं॒ स ओतः॑
प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॑र्वो
नाम॑ निहि॑तं गुहा॑सु॥ ३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वेदं सवि॒तुः
पि॒ताऽस॑त्। स नो बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि
वेद॑ भुव॑नानि वि॒श्वा। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृती॑ये
धामा॑न्य॒भ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑
लो॒कान् परि॑ दि॒शः परि॑ सु॒वः। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं

विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। पुरीत्य लोकान्पुरीत्य
भूतानि पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व
जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावहू जीवंतं च दिशो दिश। मा नो
हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि
श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो
रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो
रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय
धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।
नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः
प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे

महद्युतिकराय॑ धीमहि। तन्नो॑ आदित्यः प्रचोदया॑त्।
 वैश्वान॒राय॑ वि॒द्महे॑ लाली॒लाय॑ धीमहि। तन्नो॑ अग्निः
 प्रचोदया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ कन्यकु॒मारि॑ धीमहि। तन्नो॑
 दुर्गिः प्रचोदया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॒पर॑मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ हरतु मे पा॒पं
 दूर्वा दुःस्वप्न॑नाश॒नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती परुषः परुषः
 परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे प्र॒तनु॑ स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षि
 स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
 व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑
 धार॑यिष्यामि र॒क्षस्व मा॑ पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धर॑णी लो॒कधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण कृष्णेन
 श॒तबा॒हुना॑। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे पा॒पं य॒न्मया॑ दुष्कृतं कृतम्।
 मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॑दत्ताऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे
 पुष्टिं॑ त्वयि॒ सर्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम् ॥ ८ ॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑
 पापे॑न ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑ गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑वन्छु॒ग्धि तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॑
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु।
आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॑ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑।
सोमो॑ वि॒श्वान्य॑त॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं॒ प्रति॑माना॒निदे॑भुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सुरु॑चो वे॒न आ॑वः।
सबु॑ध्रिया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॑ सप्र॒थाः।
गन्ध॑द्वा॒रां दुरा॑ध॒रूषां॑ नि॒त्यपु॑ष्टां॒ करि॑षिणी॒म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये॒ श्रिय॑म्। श्री॒र्मे भु॑जतु। अल॑क्ष्मी॒र्मे
न॒श्यतु। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑नप॒
ज्य्यम॑भ्य॒जयन्। म॒हाः इन्द्रो॑ वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑
यच्छ॑तु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मान्
द्वेष्टि॑। सो॒मानः॑ स्व॒रणं॑ कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञ॒शम॑लं कुसी॑दं तस्मि॑न्त्सीदतु॒
योऽस्मान् द्वेष्टि॑। च॒रणं प॒वित्रं॒ वित॑तं पु॒राणं॒ येन॑ पू॒तस्तर॑ति

दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं
तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो
भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता
च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्।
अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सौहर्मपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।
यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ꣳ सचता॒ परु॑ष्णि॒या। अ॒सि॒क्रिया॑
म॑रुद्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑की॒ये शृ॒णु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च
स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः
समु॒द्रो अ॑र्णवः॒॥१३॥

समु॒द्रादर्ण॑वादधि॒ संव॑त्स॒रो अ॑जायत। अ॒होरा॒त्राणि॑
वि॒दध॒द्विश्व॑स्य मि॒षतो॒ व॒शी। सूर्या॒चन्द्र॑मसौ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च पृ॒थि॒र्वीं चा॒न्तरि॑क्षमथो
सु॒वः। यत्पृ॒थि॒व्याꣳ रजः॑ स्व॒मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी।
इ॒माꣳस्तदा॒पो व॑रुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। पु॒नन्तु॒ वस॑वः
पु॒नातु॒ वरु॑णः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। ए॒ष भू॒तस्य॑ म॒ध्ये भु॒वन॑स्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म्।
द्या॒वापृ॒थि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑ꣳ सꣳश्रि॑तꣳ सु॒वः॒॥१४॥

स नः॒ सु॒वः सꣳशि॑शाधि। आ॒र्द्रं ज्वल॑ति॒ ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॑ति॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि। योऽहम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑
स्वाहा॑। अ॒का॒र्य॒का॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रु॒तल्प॑गः।
वरु॑णोऽपाम॑घम॒र्षणस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्र॑मुच्यते। र॒जो
भू॒मि॑स्त्व॒माꣳ रो॑दयस्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आ॒क्रान्त्स॑मु॒द्रः
प्र॑थ॒मे वि॒धर्मं॑ जु॒नय॑न्प्रजा भु॒वन॑स्य॒ राजा॑। वृ॒षा प॒वित्रे॑ अधि॒
सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सो॑मो॒ वावृ॑धे सु॒वान॑ इ॒न्दुः॒॥१५॥ —[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑द॒से सु॒नवा॑म॒ सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति॒ वेदः॑ । स
 नः॑ पर्ष॒दति॑ दुर्गा॒णि वि॒श्वा ना॑वेव॒ सिन्धुं॑ दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः ।
 ताम॒ग्निर्व॑र्णा॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं वै॑रोच॒नीं क॑र्मफ॒लेषु॑ जुष्टा॑म् ।
 दुर्गा॑ दे॒वीः श॑रणम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑ । अ॒ग्ने त्वं
 पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्स्व॑स्तिभि॒रति॑ दुर्गा॒णि वि॒श्वा । पू॒श्च
 पृ॒थ्वी बहु॑ला न॒ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः । वि॒श्वानि॑
 नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः॒ सिन्धुं॑ न ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ पर्षि ।
 अ॒ग्ने अ॒त्रिव॑न्मन॒सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं॒ बोध्य॑वि॒ता त॒नूना॑म् ।
 पृ॒तना॑जि॒तः सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रं हु॑वेम पर॒मात्स॑धस्था॑त् । स
 नः॑ पर्ष॒दति॑ दुर्गा॒णि वि॒श्वा क्षा॑म॒द्दे॒वो अ॒ति दु॑रि॒ताऽत्य॒ग्निः ।
 प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च॒ सत्सि॑ ।
 स्वा॒श्चा॒ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व ।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवै॒न्द्र वि॒ष्णोर॑नु॒सश्च॑रेम । नाक॑स्य
 पृ॒ष्ठम॑भि॒ संव॑सानो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम् ॥ १६ ॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॑न्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षा॒य
 स्वा॒हा सुव॑र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑
 च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वा॒हा नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
 सुव॑र॒न्नमो॑म् ॥ १७ ॥

[३]

भूर॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्चन्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒ग्र ओम्॥१८॥ [४]

भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑
चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॑ स्वाहा॑ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे
च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्चन्द्रम॑से च॑ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॑र्मह॒रोम्॥१९॥ —————[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्र ए॒न॑से स्वाहा॑। पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑द॑से
स्वाहा॑। यज्ञं॑ पाहि॑ वि॒भाव॑सो स्वाहा॑। सर्वं॑ पाहि॑ शत॑क्र॒तो
स्वा॒हा॥२०॥ —————[६]

पाहि॑ नो अ॒ग्र ए॒क॑या। पा॒ह्यु॑त द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्ज॑
तृ॒तीय॑या। पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑॥२१॥ —[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दो॑भ्यश्छ॑न्दा॑ऽस्यावि॒वेश॑।
सता॑ः शि॒ष्यः पुरो॑वाचो॑पनि॒षदिन्द्रो॑ ज्येष्ठ॑ इन्द्रि॒याय॑
ऋषि॑भ्यो॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्छ॒न्द
ओम्॥२२॥ —————[८]

नमो॑ ब्रह्म॑णे धा॒रणं॑ मे अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं॑
कर्ण॑योः श्रुतं॑ मा च्यो॑ढ्वं ममा॒मुष्य॑ ओम्॥२३॥ —————[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो
दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः
सुवर्ब्रह्मतदुपास्यैतत्तपः ॥ २४ ॥ — [१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं
पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां
कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि
कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत् ॥ २५ ॥ — [११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य
जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादांन्महिमानं-
मीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा
गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च
सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धुवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा
ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां
पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वर्धितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बर्हीं प्रजां जनयन्तीं
सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां

भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

ह॒ः सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसद्भा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
 बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य
 धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ
 वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमा॑ उदारदुपा॑ शुना
 सममृतत्वमानद्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा
 देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन्
 यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः
 शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे
 शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति
 महो देवो मर्त्या॑ आविवेश॥ २७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
 इन्द्र एक॑ सूर्य एकं जजान वेनादेकं॑ स्वधया
 निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो
 महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानं॑ स नो
 देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति
 किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव
 स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न
 कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः।
 परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।

वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
 ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे।
 दहं विपापं परमैश्वरभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्।
 तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्।
 यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य
 प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥ —————[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं
 नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं
 नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
 पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं
 महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
 नारायणः परः। नारायणं परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः
 परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
 किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं
 व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्।
 पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा
 वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालामालाकुलं
 भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततं शिलाभिस्तु-
 लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं

प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।
 सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
 शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतल-
 मस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः।
 नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी
 पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
 व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
 परमः स्वराट्॥३०॥ नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता
 ऋचस्तदृचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
 एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां
 मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
 पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां लोकः
 सैषा त्रय्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः
 पुरुषः॥३१॥ [१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
 मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
 कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतौ जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
 ब्रह्मतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं

सलो॒कता॑माप्रोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्य॒ः सा॒र्ष्टिता॑ः
समा॒नलो॒कता॑माप्रोति॒ य ए॒वं वेदै॑त्युप॒निषत्॥३२॥ —[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये नमः। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः। ऊ॒र्ध्वाय॑
नमः। ऊ॒र्ध्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। हि॒रण्या॑य॒ नमः। हि॒रण्य॑लिङ्गाय॒
नमः। सु॒वर्णाय॑ नमः। सु॒वर्ण॑लिङ्गाय॒ नमः। दि॒व्याय॑ नमः।
दि॒व्यलि॑ङ्गाय॒ नमः। भ॒वाय॑ नमः। भ॒वलि॑ङ्गाय॒ नमः। श॒र्वाय॑
नमः। श॒र्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। शि॒वाय॑ नमः। शि॒वलि॑ङ्गाय॒
नमः। ज्व॒लाय॑ नमः। ज्व॒ललि॑ङ्गाय॒ नमः। आ॒त्माय॑ नमः।
आ॒त्मलि॑ङ्गाय॒ नमः। प॒रमाय॑ नमः। प॒रम॑लिङ्गाय॒ नमः।
ए॒तत्सो॑मस्य॒ सूर्य॑स्य॒ सर्व॑लिङ्गं॑ स्थाप॒यति॑ पाणिमन्त्रं
पवि॒त्रम्॥३३॥ —[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

स॒द्योजा॑तं प्र॒पद्या॑मि॒ स॒द्योजा॑ताय॒ वै नमो॑ नमः। भ॒वे भ॑वे
ना॒ति भ॑वे भवस्व॒ माम्। भ॒वोद्भ॑वाय॒ नमः॥३४॥ —[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॑ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॑ नमः॒ श्रे॒ष्ठाय॑ नमो॑ रु॒द्राय॑ नमः
का॒लाय॑ नमः॒ कल॑विक॒रणा॑य॒ नमो॑ ब॒ल॑विक॒रणा॑य॒ नमो॑
ब॒लाय॑ नमो॑ ब॒ल॑प्रमथ॒नाय॑ नमः॒ सर्व॑भू॒तद॑म॒नाय॑ नमो॑
म॒नो॒न्म॑नाय॒ नमः॥३५॥ —[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः
सर्व॑शर्वे॑भ्यो नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥३६॥ —[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः
प्रचो॑दयात्॥३७॥ —[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्व॑विद्यानामीश्वरः सर्व॑भूतानां ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥ —[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबा॒हवे॑ हिरण्यवर्णा॒य हिरण्य॑रूपाय
हिरण्यप॑तयेऽम्बिकाप॑तये उ॒माप॑तये प॒शुप॑तये नमो॑
नमः॥३९॥ —[२२]

ऋ॒तं स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म पु॑रुषं कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं
वि॒रूपा॑क्षं वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः॥४०॥ —[२३]

सर्वो॑ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु। पु॒रुषो॑ वै रु॒द्रः
सन्म॒हो नमो॑ नमः॥ वि॒श्वं भू॑तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॑तं
जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॑ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑
अस्तु॥४१॥ —[२४]

कद्रु॑द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम् श॑न्तमं
हृ॒दे। सर्वो॑ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४२॥ [२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ ४३ ॥ _____ [२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च ॥ ४४ ॥ _____ [२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां
सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री
जगत्पुर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा
सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः ॥ ४५ ॥ _____ [२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा
आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दाः स्यापो ज्योतीः ष्यापो यजूः ष्यापः
सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥
_____ [२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं
स्वाहा ॥ ४७ ॥ _____ [३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्मा पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा॥४८॥ _____[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥ _____[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥ [३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्मात्कुरुते पापं तदह्मात्प्रतिमुच्यते।
यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं
महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥ _____[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामांसि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-

यामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
 गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं
 ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी
 योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
 साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः
 पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं
 सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
 ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो
 नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५२॥ _____[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमै शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
 ज्ञाता गुच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता
 प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
 मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥ _____[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
 तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५४॥ _____[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्।

यास्ते॑ सोम प्र॒जाव॑त्सोभि॒ सो अ॒हम्। दुःस्व॑प्र॒हन्दु॑रुष्प॒ह।
 यास्ते॑ सोम प्रा॒णां॑ स्तां जु॒होमि। त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑
 दद्यात्। ब्र॒ह्म॒ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं पठ॑न्ति।
 ते सोमं॑ प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म॑ मे॒धया॑। मधु॑ मे॒धया॑। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धया॑। अ॒द्या नो॑
 देव स॒वितः॑ प्र॒जाव॑त्सा॒वीः सौभ॑गम्। परा॑ दुः॒ष्वाप्रि॑यः सु॒वा।
 विश्वा॑नि देव स॒वितर्दु॑रि॒तानि॑ परा॑ सु॒वा। यद्भ॒द्रं तन्म॒ आ
 सु॒वा। मधु॑ वाता॑ ऋ॒ताय॑ते मधु॑ क्षर॑न्ति सि॒न्धवः॑। मा॒ध्वीर्नः॑
 स॒न्त्वोष॑धीः। मधु॑ नक्त॑मु॒तोष॑सि मधु॑म॒त्पार्थि॑वः रजः॑। मधु॑
 द्यौर॑स्तु नः पि॒ता। मधु॑मा॒न्नो व॒न॒स्पति॑र्मधु॑माः अस्तु॑ सूर्यः।
 मा॒ध्वीर्गा॒वो भ॑वन्तु नः। य इ॒मं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑
 दद्यात्। भ्रू॒ण॒ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं पठ॑न्ति।
 ते सोमं॑ प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म॑ मे॒धवा॑। मधु॑ मे॒धवा॑। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धवा॑। ब्र॒ह्मा
 दे॒वानां॑ प॒दवीः॑ क॒वीना॑मृषिर्विप्रा॑णां म॒हिषो॑ मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
 गृ॒ध्राणा॑ः स्व॒धिर्ति॑र्व॒नाना॑ः सोमः॑ प॒वित्र॑मत्यैति रेभ॑न्।
 ह॒सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॑द्धोता वेदिष॒दति॑थिर्दु॒रोण॑सत्।
 नृष॑द्वर॒सद॑त्स॒द्यौम॑सद॒जा गो॑जा ऋ॒त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं
 बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॑ समि॒थ्स्र॑वन्ति स॒रितो॑ न

धेनाः। अ॒न्तर्हृ॒दा म॒नसा॑ पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॑ धा॒रा
अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒तसो॑ म॒ध्य आ॑साम्।
तस्मि॑न्सु॒पर्णो म॑धुकृ॒त्कुला॑यी भज॑न्नास्ते म॒धुदे॒वता॑भ्यः।
तस्या॑सते ह॒रयः॑ स॒प्तती॑रे स्व॒धा दु॒हा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्।
य इ॒दं त्रि॑सु॒पर्णम॑या॒चितं ब्रा॑ह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा
ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नु॑वन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पु॑नन्ति। ओम्॥५७॥ —————[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वार्ची॑ भ॒द्रा
सु॑म॒न॒स्यमा॑ना। त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता॑न्बृ॒हद्व॑दे॒म
वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑ ऋ॒षिर्भव॑ति दे॒वि त्वया॒
ब्र॒ह्माऽऽ॒गत॑श्रीरु॒त त्वया॑। त्वया॒ जुष्टं॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा
नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मे॒धे॥५८॥ —————[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
अ॒श्विना॑वु॒भावा॑ध॒त्तां पु॑ष्क॒रस्र॑जा। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा
ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्म॑नः। दै॒वी मे॒धा सर॑स्वती॒ सा मा॑ मे॒धा
सु॒रभि॑र्जुषता॒ स्वाहा॑॥५९॥ —————[४२]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हि॒र॒ण्यव॑र्णा॒ जग॑ती
जग॑म्या। ऊ॒र्ज॒स्वती॒ पय॑सा॒ पि॒न्वमा॑ना॒ सा मा॑ मे॒धा
सु॒प्रती॑का जुषन्ताम्॥६०॥ —————[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॒ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धां
मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑ इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां
मयि॑ सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॥६१॥ _____[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृत्यु॒रमृतं॑ न॒ आग॑न्वैवस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृणोतु।
पु॒र्णं वन॑स्पते॒रिवा॒भि॒नः शी॑यता॒ र॒यिः स च॑ ता॒न्नः
शची॑पतिः॥६२॥ _____[४५]

परं॑ मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि पन्थां॒ यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒व्याना॑त्।
चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑
वी॒रान्॥६३॥ _____[४६]

वातं॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य
गो॒पाः। स नो॑ मृत्यो॒स्त्राय॑तां॒ पात्व॑ ह॒सो ज्यो॑ग्जी॒वा
ज॒राम॑शीमहि॥६४॥ _____[४७]

अ॒मुत्र॒ भूया॑दध॒ यद्य॑मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भि॒शस्ते॑रमु॒ञ्चः।
प्रत्यौ॑हताम॒श्विना॑ मृत्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॑षजा॒ शची॑भिः॥६५॥
_____ [४८]

हरि॑ ह॒रन्त॑मनु॒यन्ति॑ दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शानं वृष॒भं म॑ती॒नाम्।
ब्रह्म॑ स॒रूप॑मनु॒मे॒दमा॑गा॒दय॑न् मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रमस्व॥६६॥
_____ [४९]

शल॑कैर॒ग्निमि॑न्धान उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृत्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥ _____[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमौषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥
[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा
न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा
नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥ [५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो
अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो
नमसा विधेम ते॥७०॥ [५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता
बभूव। यत्कांमास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम्॥७१॥ [५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु
नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥७२॥ [५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्रः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥७३॥ [५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान्

य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नवं॑ यजामहे॥ ७४॥ _____[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥ _____[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। पितृ॑कृ॒त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒वा च॒ नक्तुं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यथ॑स्व॒पन्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यथ॑सुषु॒प्तश्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाꣳसु॑श्चावि॒द्वाꣳसु॑श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। ए॒नस॑ ए॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ ७६॥ _____[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हेड॑नम्। अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॒ तस्मि॑न्तदे॒नो वस॑वो निधे॑तन्॒ स्वाहा॑॥ ७७॥ _____[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

का॒मोऽका॑र्षी॒न्नमो॑ नमः। का॒मोऽका॑र्षी॒त्कामः॑ करोति॒ नाहं॑ करोमि॒ कामः॑ कर्ता॒ नाहं॑ कर्ता॒ कामः॑ का॒रयि॑ता नाहं॒ का॒रयि॑ता एष ते काम॒ कामा॑य स्वा॒हा॥ ७८॥ _____[६१]

मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति
 नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
 कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥ — [६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
 स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
 श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
 बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥ - [६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः।
 तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
 नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या
 तिला शान्तिं शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
 चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः
 सन्ददातु स्वाहा॥८१॥ — [६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासु स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
 बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासु स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
 ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासु
 स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजङ्घशिशोपस्थपायवो
 मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासु स्वाहा।

उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥ —————[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥
ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषोत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं
ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद
मे पाप्मानं स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८३॥ —————[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ ध्रुवाय भूमाय
स्वाहा॥ ध्रुवक्षितये स्वाहा॥ अच्युतक्षितये स्वाहा॥ अग्नये

स्विष्टकृते स्वाहा॥ धर्माय स्वाहा॥ अधर्माय स्वाहा॥ अद्भ्यः
स्वाहा॥ ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा॥ गृह्याभ्यः स्वाहा॥ अवसानेभ्यः
स्वाहा॥ अवसानपतिभ्यः स्वाहा॥ सर्वभूतेभ्यः स्वाहा॥
कामाय स्वाहा॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा॥ यदेजति जगति
यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा॥ पृथिव्यै स्वाहा॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा॥ सूर्याय स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा॥ नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्राय स्वाहा॥ बृहस्पतये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये
स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा॥ पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः।
मनुष्येभ्यो हन्ता॥ प्रजापतये स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा
कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यं
सहस्रधारमक्षितम्। धनं धान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति
दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं
पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्मा। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्।
ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं

विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥ —————[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां मपाने
निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धायां मुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां समाने
निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायां
मपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय।
अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां
मुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय।
उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म
आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥ —————[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां मपाने निर्विश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।

श्रद्धाया॑मुदा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। उ॒दान॑म॒त्रेना॑प्यायस्व।
श्रद्धाया॑ः समा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ः हु॒तम्। स॒मान॑म॒त्रेना॑प्या-
यस्व॥९०॥_____ [७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॑षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ समा॒श्रितः। ई॒शः सर्व॑स्य
जग॑तः प्रभुः प्री॑णाति॒ विश्व॑भुक्॥९१॥_____ [७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म॑ आसन्। न॒सोः प्रा॑णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। क॒र्णयोः श्रो॑त्रम्।
बा॒हुवो॑र्बलम्। ऊ॒रुवो॑रोजः। अ॒रि॑ष्टा॒ विश्वा॒न्यङ्गा॑नि त॒नूः।
त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑सीः॥९२॥— [७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः॑ सुप॒र्णा उप॑ सेदु॒रिन्द्रं॑ प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः।
अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि॒ पृ॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मा॑न्निधये॑ऽव
ब॒द्धान्।_____ [७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्र॒न्थिर॑सि रु॒द्रो मां॑ वि॒शा॒न्तकः॑। तेना॒न्नेना॑प्या-
यस्व॥९३॥_____ [७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय॑ वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि॥९४॥_____ [७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मन्स्परि।
त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे
शुचिः॥१५॥ _____ [७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवेन मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन
मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु
सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञं नम उप ते नम उप ते नमः॥१६॥ [७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते
कदाचन सतां हि सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते । तप इति तपो
नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तदुर्ध्वं तदुराध्वं तस्मात्तपसि
रमन्ते । दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्धमे रमन्ते ।
शम इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि
भूतानि प्रशंसन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते
। धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं
तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन् इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय । इत्याहु
तस्मादग्नय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे
रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते ।
मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते

० न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि
वा एतान्यवराणि परांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं
वेदैत्युपनिषत् ॥ ९७ ॥ _____ [७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन
वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा
देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दन् तपसा
सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः
परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मः परमं वदन्ति । शमेन
शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमो
भूतानां दुराधर्षच्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं
वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारं
सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो
मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं
वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं
प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं
तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु

प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितॄणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं
 तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या ।
 देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं
 यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको
 बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां
 निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य
 लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति
 यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन
 द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं
 परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन
 मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त
 मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास
 इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष
 आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति
 रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः
 प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं
 बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः
 स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति
 तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति ।

भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
 स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं
 पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै
 सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत ऋतजा
 रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्वा
 तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि
 विद्वान्तस्मान्यासमेषां तपसामतिरिक्तमार्हुर्वसुरण्वो
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि
 विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य
 द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतेतद्वै महोपनिषदं देवानां
 गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥ [७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा
 पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बरुहिर्वेदः शिखा
 हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः
 शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियंते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं

तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च
तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च
मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये
संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ।
एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं
सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं
गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे
प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो
विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत्॥११॥ _____[८०]

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहे ।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे । ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय
आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सः शान्तः शान्तः।
आभवेन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं
सऽस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्।
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता
तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो
वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती
प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।
अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-
दयन्थ्ससादनः सः सन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः

शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो
 यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्स्वर्गो लोकः।
 सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः। जयेन्नभिजयन्त्सु-
 द्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्।
 आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भुरो
 महस्वान्। एजुत्का जौवुत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः।
 सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं
 तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुनिमेषः फणो
 द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरंस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम
 उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य
 ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरः महान्कः॥४॥ -[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च
 लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया

देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥ —————[२]

त्वमेव त्वां वै॒त्थ॒ योऽसि॒ सोऽसि॑। त्वमेव त्वाम॑चैषीः।
 चि॒तश्चा॑सि॒ सञ्चित॑श्चास्यग्रे। ए॒तावा॒ङ्श्चा॑सि॒ भूया॑ङ्श्चास्यग्रे।
 यत्ते॑ अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रस-
 श्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु। चि॒तश्चा॑सि॒
 सञ्चित॑श्चास्यग्रे। ए॒तावा॒ङ्श्चा॑सि॒ भूया॑ङ्श्चास्यग्रे। मा ते॑ अ॒ग्रे
 च॒ येन॒ माऽति॑ च॒ येनाऽऽयु॑रावृक्षि। सर्व॑ेषां ज्योति॑षां
 ज्योति॑र्यद॒दावु॑देति॑। तप॑सो जा॒तमनि॑भृष्ट॒मोजः॑। तत्ते॑
 ज्योति॑रिष्टके। तेन॑ मे तप। तेन॑ मे ज्वल। तेन॑ मे दीदिहि।
 याव॑द्दे॒वाः। याव॑दसा॑ति॒ सूर्यः॑। याव॑दु॒तापि॒ ब्रह्म॑॥६॥ —[३]

स॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॒रोऽसि॑। इ॒दाव॑त्स॒रोऽसी॑दुवत्स॒रो-
 ऽसि॑। इ॒द्वत्स॒रोऽसि॑ वत्स॒रोऽसि॑। तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः।
 ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒रु॒षाः पु॒च्छम्। श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒मन्तो॑
 मध्य॑म्। पूर्॒वप॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒पर॒पक्षाः पु॑रीषम्॥७॥

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः। ऋष॑भोऽसि॒ स्वर्गो॑ लो॒कः। यस्या॑
 दि॒शि म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒वह॑। वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॑ दि॒श
 आ॒वा॒हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॒हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॒हि।
 चि॒त्या चि॑तिमापृ॒ण। अचि॑त्या॒ चि॑तिमापृ॒ण। चि॒दसि॑
 स॒मु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॑पक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।

म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ःसीः।
 ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति॒ समि॑त्यु॒दिति॑। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे॒
 यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे॒
 यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सारय। रा॒त्र्या॒ सम॑च। रा॒त्र्या॒
 प्र॑सारय। अ॒ह्ना॒ सम॑च। का॒मं प्र॑सारय। का॒मं॒ सम॑च॥१॥
 [४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो॒ बल॑म्। ब्र॒ह्म॑ क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्।
 स॒त्यं तपो॑ ना॒म। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः॑ श्रो॒त्रम्। मन॒ आयुः॑।
 वि॒श्वं यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा
 पा॒वको॑ऽसि। वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑
 यज॑मानाय लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं द॑द॒द्भ्याव॑वृ॒थ्स्व॥१०॥ [५]

रा॒ज्ञीं वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
 भाः॑। अ॒ग्निरि॒न्द्रो बृ॑ह॒स्पतिः॑। वि॒श्वे दे॒वा भु॑व॒नस्य॑ गो॒पाः। ते
 मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृज॑न्तु॥११॥ [६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भुवे॑ स्वाहा॒ वि॒वस्व॑ते॒
 स्वाहा॑। अ॒भि॒भुवे॑ स्वाहा॒ऽधि॑प॒तये॒ स्वाहा॑। दि॒वां प॑त॒ये
 स्वाहा॒ऽह॑स्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षुष्म॑त्याय॒ स्वाहा॑।
 ज्यो॒तिष्म॑त्याय॒ स्वाहा॑। रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॑ स्वाहा॑।
 स॒म्राज्ञे॑ स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। शू॒षाय॑ स्वाहा॒ सूर्या॑य॒
 स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्यो॒तिषे॑ स्वाहा॑। स॒सर्पा॑य॒ स्वाहा॑
 क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑। अ॒र्जुना॑य॒ स्वाहा॑॥१२॥ [७]

विपश्चिते पवमानाय गायता मही न धाराऽत्यन्धो
 अर्षति। अहिर्ह जीर्णामर्तिसर्पति त्वचम्। अत्यो न
 क्रीडन्नसरद्वषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं
 गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्।
 अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्र आवह। रायस्पोषः
 सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान्
 यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः।
 तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः।
 उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां
 वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
 असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः।
 असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
 तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं
 मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि।
 सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृते।
 अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रैः श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलैः श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्यत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो

आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि
विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च
मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेद्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्य॑हो हाऽऽरु॑णिः। ब्र॒ह्म॒चा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑
प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वेत्थ
सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आचार्यो
मा प्राहै॑षीत्। वेत्थ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। स
होवाच॑ वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा
इति॑। ए॒ष वाव स प॒रोर॑जा इति॑ होवाच। य ए॒ष तप॑ति।
ए॒षोऽर्वा॑ग्रजा इति॑। स कस्मिन्त्वे॒ष इति॑। स॒त्य इति॑। किं
तथ्स॒त्यमिति॑। तप॑ इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप॑ इति॑। बल॑ इति॑। किं तद्वल॑मिति॑। प्रा॒ण
इति॑। मा स्म प्रा॒णमति॑पृच्छ इति॑ माऽऽचा॒र्योऽब्र॑वीदिति॑
होवाच ब्रह्म॒चा॒री। स होवाच प्ल॒क्षो दय्या॑म्पातिः।
यद्वै ब्र॒ह्म॒चा॒रिन्प्रा॒णमत्य॑प्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यप॑तिष्यत्।
अ॒हमु॑त आचार्याच्छ्रेया॑न्भविष्यामि। यो मा सावि॒त्रे
स॒मवा॑दिष्टेति॥२७॥

तस्मा॑त्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह वै सावि॒त्रं वि॒दुषा॑
सावि॒त्रे संव॑देत। सहा॑स्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु॑ ह वा अ॒स्मा

असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रेः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयत् इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स ह॑ ह॒ःसो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय।
 आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। ह॒ःसो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा।
 स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
 दे॒वभा॑गो ह॑ श्रौत॒रूपः॑। सा॒वि॒त्रं वि॑दां च॒कार। त॒ः ह॒
 वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥ ३३॥

सर्व॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
 वाग॑सीति। अ॒यम॒ह॒ः सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं
 महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह॒ गौत॑मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॒त्वाऽधो॑
 नि॒प॒पात॑। नमो॒ नम॒ इति॑॥ ३४॥

स हो॑वाच। मा भै॒षीगौ॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
 तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो
 ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं वेद॑। श्रि॒या
 है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑।
 आ॒दि॒त्य इति॑ त्रीणि॥ ३५॥

ए॒तद्वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य ए॒वं
 वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑
 पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॑ निषे॒दुः। यस्तं न वेद॑
 किमृ॒चा क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत॒ इति॑। न
 ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा॒ न साम्ना॑ऽर्थो॑ऽस्ति। यः सा॒वि॒त्रं
 वेद॑॥ ३६॥

तदे॒तत्परि॑ यद्दे॒वच॑क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः॑ स्व॒र्गे लो॒क

ए॒ति। वि॒जह॒न्वि॒श्वां भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः
स्व॒र्गे लो॒क ए॒ति। वि॒जह॒न्वि॒श्वां भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑न्। य
ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्ण॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ स॒माज॑गाम।
त० हो॒वाच। ए॒हि सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑
पा॒रयि॑ष्णु॒रमृ॒ता॒ध्सम्भू॑त॒ इति॑। ए॒ष वा॒व स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष
तप॑ति। ए॒हि मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॒वाच॥ ३७॥ —[९]

इ॒यं वा॒व स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः
पूर्व॑प॒क्षापर॑प॒क्षयो॒ रात्र॑यः। ता म॑धु॒कृतः॑। या॒न्यहा॑नि। ते
म॑धुवृ॒षाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धु॒कृत॑श्च मधुवृ॒षाश्च॑ वेद॑।
कुर्व॑न्ति हा॒स्यैता॑ अ॒ग्नौ मधु॑। ना॒स्यै॑ष्टापूर्तं ध॑यन्ति। अथ॒ यो
न वेद॑॥ ३८॥

न हा॑स्यै॒ता अ॒ग्नौ मधु॑ कुर्वन्ति। ध॑यन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह॒
वा अ॑हो॒रात्रा॑णां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। नाहो॒रात्रे॑ष्वार्ति॒माच्छ॑ति।
सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ दर्शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पूर्व॑प॒क्षस्या॑-
हो॒रात्रा॑णां॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒स्तुतं॑ वि॒ष्टुत० सु॒ता
सु॒न्वती॑ति। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑पर॒पक्ष॑स्याहो॒रात्रा॑णां॑ नाम॒-
धेया॑नि। नाहो॒रात्रे॑ष्वार्ति॒माच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑॥ ३९॥

यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। न मु॑हूर्तेष्वार्ति॒माच्छ॑ति।
चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑-
म॒न्तेति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का मु॑हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि। न

मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद।
नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सह-
स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम
उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका
यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति।
य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न
मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते
वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति।
एवमेवैताक्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव
संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं
वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्या। आत्मानं वेद। अयमहम्-

स्मीति। कश्चि॒त्स्व॑ लो॒कं न॑ प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। अ॒ग्निमु॑ग्धो
है॒व धू॑मता॒न्तः। स्व॑ लो॒कं न॑ प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। अथ॒ यो
है॒वैत॑म॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्मा॑लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑
वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्व॑ लो॒कं प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॑ तथ्सा॑वि॒त्रः।
स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति। अ॒होरा॒त्रैर्वा इ॒दं स॒युग्भिः॑
क्रिय॑ते। इ॒तिरा॒त्राया॑दीक्षिषत। इ॒तिरा॒त्राय॑ व्र॒तमु॑पा॒गुरि॑ति।
तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑लो॒के शे॑व॒धिं ध॑यन्ति। धी॒तं
है॒व स शे॑व॒धिम॑नु॒ परै॑ति। अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निः सा॑वि॒त्रं
वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑लो॒के शे॑व॒धिं न॑ ध॑यन्ति।
अ॒धी॒तं है॒व स शे॑व॒धिम॑नु॒ परै॑ति। भ॒रद्वा॑जो ह
त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर्ब्र॑ह्म॒चर्य॑मु॒वासा॑। तं ह॒ जी॒र्णिः स्थ॑वि॒रः
शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्ते
चतु॑र्थमा॒युर्द॑द्याम्। किमे॑नेन॒ कुर्या॑ इति॑। ब्र॒ह्म॒चर्य॑मे॒वैनेन॑
चरे॑य॒मिति॑ होवाच॥४५॥

तं ह॒ त्री॒णिरु॑प॒ानवि॑ज्ञा॒तानि॑व द॒र्श॒यां च॑कार। तेषा॑
है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिना॑ऽऽद॑दे। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जे॒त्याम॒श्र्या॑। वेदा॒
वा ए॒ते। अ॒नन्ता॑ वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरा॒युर्भि॑र॒न्व-
वोच॑थाः। अथ॒ त इ॒तर॑द॒नं नू॒क्तमे॒व। ए॒हीमं॑ वि॒द्धि। अ॒यं वै

सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो ह्येव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तं ह वै त्रया विद्यां लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि स्व॒र्गोऽसि। अ॒न॒न्तोऽस्यपा॒रोऽसि। अक्षि॑तो-
 ऽस्यक्ष॒य्योऽसि। तप॑सः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
 वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता।
 तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
 दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रोऽसि तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ स॒मु॒द्रे श्रि॒ताः। पृथि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा युष्मा॑सु।
 इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्।

विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याऽं श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य
जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य
जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॒ति॒ष्ठा।
त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्र॒ति॒ष्ठा।
त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा
युष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॑ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१३॥

सं॒व॒त्स॒रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्र॒ति॒ष्ठा।
त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य

भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ॒ संव॑त्स॒रे श्रि॒ताः। मा॒सानां॑ प्र॒तिष्ठा॑
यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं
सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
उप॑दधे का॒मदु॑घा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१५॥

मा॒साः स्थ॒र्त॒पुं श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॑सानां॑ प्र॒तिष्ठा॑ यु॒ष्मासु॑।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒ उप॑दधे
का॒मदु॑घा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१६॥

अ॒र्धमा॑साः स्थ॒ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒होरा॑त्रयोः॑ प्र॒तिष्ठा॑
यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं
सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
उप॑दधे का॒मदु॑घा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१७॥

अ॒होरा॑त्रे स्थो॑ऽर्धमा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒तिष्ठे॑ भ॒व्यस्य॑
प्र॒तिष्ठे॑। यु॒वयो॑रि॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं

सुभू॒तम्। वि॒श्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्व॑स्य ज॒नयि॒त्र्यो॑। ते
वा॒मुप॑दधे का॒मदु॒घे अक्षि॑ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्य॑ष्ट॒काऽमा॑वा॒स्या। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्नदु॒घो यु॒ष्मासु॑।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्।
वि॒श्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्व॑स्य ज॒नयि॒त्र्यः। ता व॒ उप॑दधे
का॒मदु॒घा अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१९॥

रा॒ड॑सि बृ॒हती॑ श्री॒रसी॑न्द्र॒पत्नी॑ ध॒र्मप॑त्नी। वि॒श्वं
भू॒तम॑नु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्व॑स्य भ॒र्त्री वि॒श्व॑स्य ज॒नयि॒त्री। तां
त्वो॒प॑दधे का॒मदु॒घाम॑क्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥२०॥

ओ॒जो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒ल॑म॒सि भ्रा॑जो॑ऽसि। दे॒वाना॑
धा॒मा॒मृ॒तम्। अ॒म॒र्त्य॑स्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं
भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्व॑स्य भ॒र्ता वि॒श्व॑स्य ज॒नयि॒ता। तं
त्वो॒प॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥२१॥ —————[१]

त्वम॑ग्रे रु॒द्रो अ॒सुरो॑ म॒हो दि॒वः। त्वं श॒र्धो मा॑रु॒तं पृ॒क्ष
ई॒शिषे॑। त्वं वा॒तैर॑रु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒

नु त्मना॥ देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु श्रयध्वम्।
द्वितीया॑स्तृतीये॑षु श्रयध्वम्। तृतीया॑श्चतुर्थे॑षु श्रयध्वम्। च॒तु॒र्थाः
पञ्च॑मे॒षु श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठे॒षु श्रयध्वम्॥ २२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मे॒षु श्रयध्वम्। स॑प्त॒मा अ॑ष्ट॒मे॒षु श्रयध्वम्। अ॑ष्ट॒मा
न॑व॒मे॒षु श्रयध्वम्। न॑व॒मा द॑श॒मे॒षु श्रयध्वम्। द॑श॒मा ए॑का॒द॒शे॒षु
श्रयध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शे॒षु श्रयध्वम्। द्वा॑द॒शा स्र॑यो॒द॒शे॒षु
श्रयध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तु॒र्द॒शे॒षु श्रयध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्च॒द॒शे॒षु
श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षोड॑शे॒षु श्रयध्वम्॥ २३॥

षोड॑शाः स॑प्त॒द॒शे॒षु श्रयध्वम्। स॑प्त॒द॒शा अ॑ष्टा॒द॒शे॒षु
श्रयध्वम्। अ॑ष्टा॒द॒शा ए॑कान्न॒वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। ए॒कान्न॒वि॒ंश
वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। वि॒ंश ए॑क॒वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्।
ए॒क॒वि॒ंश द्वा॑वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। द्वा॑वि॒ंश स्र॑यो॒वि॒ंशे॒षु
श्रयध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ंशश्च॑तु॒र्वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ंशः
प॑ञ्च॒वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒ंशः षड्वि॑ंशे॒षु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्वि॑ंशः स॑प्त॒वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। स॑प्त॒वि॒ंश
अ॑ष्टा॒वि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। अ॑ष्टा॒वि॒ंश ए॑कान्न॒त्रि॒ंशे॒षु
श्रयध्वम्। ए॒कान्न॒त्रि॒ंश स्रि॑ंशे॒षु श्रयध्वम्। त्रि॒ंश
ए॑क॒त्रि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ंश द्वा॑त्रि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्।
द्वा॑त्रि॒ंश स्र॑यो॒स्त्रि॒ंशे॒षु श्रयध्वम्। दे॒वा॑स्त्रि॒रेका॑द॒शा स्रि॑य॒-
स्त्रि॒ंशः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म
इ॒दं जु॑होमि। तन्मे॑ स॒मृ॒ध्यता॑म्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २५॥ _____[२]

अ॒ग्रा॒विष्णू॑ स॒जोष॑सा। इ॒मा वर्ध॑न्तु वां॒ गिरः॑।
 द्यु॒मैर्वा॒जैर्भिरा॑ग॒तम्। रा॒ज्ञीं वि॒राज्ञीं॑। स॒म्राज्ञीं॑ स्व॒राज्ञीं॑।
 अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॑स्पतिः।
 वि॒श्वे दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे
 प्राव॑ता वचः॑। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः
 स्वाहा॑॥२६॥ _____[३]

अ॒न्न॒प॒तेऽन्न॑स्य नो दे॒हि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं॑
 ता॒रिषः॑। ऊ॒र्जं नो धे॑हि द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑। अ॒ग्ने पृ॑थि॒वीप॑ते।
 सोमं॑ वी॒रुधां॑ प॒ते। त्वष्ट्रः॑ स॒मिधां॑ प॒ते। वि॒ष्णवा॑शा॒नां प॑ते।
 मि॒त्रं स॒त्यानां॑ प॒ते। वरु॑ण ध॒र्मणां॑ प॒ते॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ प॒तयः॑। रु॒द्रं प॑शू॒नां प॑ते। इन्द्रो॑ज॒सां प॑ते।
 बृह॑स्प॒ते ब्र॒ह्मण॑स्प॒ते। आ रु॒चा रो॑चेऽहं॑ स्व॒यम्। रु॒चा
 रुरु॑चे रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रे॒ह। तस्मिन्॑ यो॒नौ
 प्र॒ज॒नौ प्र॒जाये॑य। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः
 स्वाहा॑॥२८॥ _____[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्तर॑ष॒यः स॒प्त
 धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा अनु॑वि॒द्वान्। स॒प्त योनी॑रापृ॒णस्वा
 घृ॒तेन॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निं स॑ दि॒शां दे॒वं
 दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॑दास॒ति। द॒क्षिणा
 दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्रं॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑

दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॒ः स
दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति।
उदी॑ची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां
दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति॥ ३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिः स दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। इ॒यं दिक्।
अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒तिः स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मान्त्सम॑र्धयतु॥ ३१॥

अ॒न्यो जा॒गृविः॑ प्रा॒ण। अ॒सा॒वेहि॑। ब॒धिर॑ आ॒क्रन्द॑यितरपान।
अ॒सा॒वेहि॑। उ॒षस॑मु॒षस॑मशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥ ३२॥ _____[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रस॑श्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सञ्चित॑श्चास्यग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒योश्चा॑स्यग्ने।
लो॒कं पृ॑ण॒ च्छिद्रं॑ पृ॒ण। अथो॑ सी॒द शि॒वा त्व॑म्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा॑
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् यो॒ना॒वसी॑षदन्॥ ३३॥

तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑ः श्रि॒णन्ति॒ पृथ॑यः। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा
रो॒चने॑ दि॒वः। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। अ॒ग्ने दे॒वाः

इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः।
अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।
स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसार्धनम्।
अग्निं होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः
समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा
निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।
इषं स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्।
पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः।
स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥ —————[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ
यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
सम्पदेवास्य सा। स ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा
अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तं ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तं ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥ [७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे

त्वा ददामीति। त॥ ह स्मोत्थितं वागभिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमा॥ रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा॥ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उं चैनमेवं वेदं। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेदं।
एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां
प्रतिगृह्य। य एवं वेदं। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥ ———[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते।
उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा
कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।
कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा
भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स

ए॒नं॒ का॒मे॒न॒ स॒मृ॒द्धः॥५०॥

का॒मे॒न॒ स॒म॒र्ध॒य॒ति। अथ॑ है॒नं पु॒र॒र्ष॒यः। उ॒त्त॒र॒वे॒द्यामे॒व
स॒त्रि॒य॒म॒चि॒न्व॒त। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं
लो॒क॒म॒ज॒यन्। वि॒न्द॒त ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।
योऽ॒ग्निं ना॑चि॒के॒तं चि॑नुते। य उ॑ चै॒नमे॒वं वे॒द। अथ॑ है॒नं
वा॒यु॒र्ऋ॒द्धि॒का॒मः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒त्त॒मे॒वो॒प॒द॒धे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॒द्धि॒मा॒ध्नो॒त्। या॒मि॒दं
वा॒यु॒र्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॒द्धि॒मृ॒ध्नो॒ति। या॒मि॒दं वा॒यु॒र्ऋ॒द्धः। योऽ॒ग्निं
ना॑चि॒के॒तं चि॑नुते। य उ॑ चै॒नमे॒वं वे॒द। अथ॑ है॒नं गो॒ब॒लो
वा॒र्ष्णः प॒शु॒का॒मः। पा॒ङ्क॒मे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च पु॒र॒स्ता॒त्॥५२॥

प॒ञ्च दक्षि॑ण॒तः। प॒ञ्च प॒श्चा॒त्। प॒ञ्चो॒त्त॒र॒तः। ए॒कां म॒ध्ये।
ततो॒ वै स स॒ह॒स्रं प॒शून्प्रा॑प्नो॒त्। प्र स॒ह॒स्रं प॒शूना॑प्नोति।
योऽ॒ग्निं ना॑चि॒के॒तं चि॑नुते। य उ॑ चै॒नमे॒वं वे॒द। अथ॑ है॒नं
प्र॒जाप॑ति॒ज्यै॒ष्ठ्य॒का॒मो यश॑स्का॒मः प्र॒ज॒न॒न॒का॒मः। त्रि॒वृ॒त॒मे॒व
चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒र॒स्ता॒त्। ति॒स्रो दक्षि॑ण॒तः। स॒प्त प॒श्चा॒त्। ति॒स्र
उ॒त्त॒र॒तः। ए॒कां म॒ध्ये। ततो॒ वै स प्र यशो॑ ज्यै॒ष्ठ्य॒मा॒प्नो॒त्।
ए॒तां प्र॒जा॒तिं प्रा॒जा॒य॒त। या॒मि॒दं प्र॒जाः प्र॒जा॒य॒न्ते। त्रि॒वृ॒द्धे
ज्यै॒ष्ठ्य॒म्। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृ॒त्प्र॒ज॒न॒न॒म्। उ॒प॒स्थो यो॒नि॒र्म॒ध्य॒मा। प्र यशो॑
ज्यै॒ष्ठ्य॒मा॒प्नो॒ति। ए॒तां प्र॒जा॒तिं प्र॒जा॒य॒ते। या॒मि॒दं प्र॒जाः

प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स
ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे।
ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं
जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स
यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णातु। तेजसा
यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी
भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा
दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि
प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति
सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्ये। अग्निं प्रणीयोप-
समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः।
अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति
विश्वप्रीः॥५८॥ _____[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
 तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः

पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद॥६२॥ _____[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्रे। आशानां
त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्।
कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्।
यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदिप्तश्यामि। तुभ्यं
भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः
स्विष्टम्॥१॥ _____[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
त्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहम्
वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा
भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये

कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै
 स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु
 वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।

अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञोऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा
ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रौ॑म्यसि। अ॒हमु॑
वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॑
का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा
य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पतेऽप्सु वै सर्वे॑ का॒माः श्रि॒ताः।
व॒यमु॑ वा आ॒पः स्मः॑। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॑ त्वयि॒
सर्वे॑ का॒माः श्रि॒यिष्य॑न्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑।
स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्।
अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मि॒न्त्सर्वे॑

कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा
 अ॑स्मिन्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
 अ॒ग्नये॑ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽद्ध्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पतेऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि
 भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रिष्यन्ति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स ए॒तम॒ग्नये॑ कामा॑य
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लि॒म॑हरन्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑
 ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कम॑नु॒विवि॑त्ससि।
 अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते

स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स
 ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। अनु॑वित्त्यै
 च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
 चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वा॒हाऽनु॑वित्त्यै
 स्वा॒हा॥ अनु॑मत्यै स्वा॒हा॥ प्र॒जाप॑तये स्वा॒हा॥ स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वा॒हाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वा॒हेति॑॥ ९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः।
 दि॒वःश्ये॑नयोऽनु॑वित्तयो नाम॑। आशा॑ प्रथ॒मा र॑क्षति।
 कामो॑ द्वि॒तीया॑म्। ब्र॒ह्म तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑
 प॒ञ्चमी॑म्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ध॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः स॒प्तमी॑म्। अनु॑
 ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के
 भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्यज॑ते। य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑।
 तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां द॑द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रं
 समृ॑द्धौ॥ १०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑म॒ग्रं आ॑यन्। तप॑सर॒षयः॑ स्व॒रन्वि॑न्दन्।
 तप॑सा स॒पत्न्या॑न्म॒णु॒दा॒मारा॑तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भूतं यदस्ति॑।
 प्र॒थम॒जं दे॒वं ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒यम्भु॑ ब्र॒ह्म पर॑मं तपो॒
 यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह॒ यक्षं॑ प्र॒थमं॑
 सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया॑ दे॒वो दे॒वत्व॑म॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑

देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना।
श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा।
तां श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु।
ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यं हविरिदं
जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम
हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
 यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
 रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो
 ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
 हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
 तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं
 निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
 अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै
 श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं
 निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
 अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन

ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ श्रद्धा॒यै स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१७॥

त॒स्य स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॑ वै श्रौ॒म्यसि॑।
अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु॑ यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यं
स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स
ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै
च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कम॑विन्दत्। सत्य॑ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑
स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा॒ वै श्रौ॒म्यसि॑। अ॒हमु॑ वै
मनो॑ऽस्मि। मां नु॑ यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्य॑ ह॒ वा
अ॑स्य मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।

स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ १९ ॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु॑ स्वर्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाकं॑ पालं॒ निर॑वपत्। च॒र॒णाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य स॒त्यं च॒रणम॑भवत्। अनु॑ स्वर्गं लो॒कमे॑विन्दत्। स॒त्यः ह॒ वा अ॑स्य च॒रणं भ॑वति। अनु॑ स्वर्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ च॒र॒णाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा॒ अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वितीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थी॑म्। च॒रणं पञ्च॑मी॒म्। अनु॑ ह॒ वै स्वर्गं॑ लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑ज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौ ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रः स॒मृद्धौ॑ ॥ २१ ॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैन॑ श॒प्तम्। नाभि॑च॒रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृत्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता॒ दश॑होतृणाम्।

पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्।
महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा
पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यछ्दिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरिति।
अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं
गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण
औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं
यजुषी पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदंश्चं
पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्युश्च। यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः

प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः।
वज्रैर्गैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः।
एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव
लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन।
अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैर्गैव वरं स्पृणोति। आत्मा
हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः
स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै
कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि
वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो
ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि

देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्।
नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान्
वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैन५ सोमपीथो नमति। एते
वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः।
तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्ट५ स्यात्। अग्निमस्य
वृक्षीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते।
नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा
अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते।
अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा
एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्य५
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवताना५ सायुज्यम्।
सार्ष्टिता५ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।
य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॒ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता
इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुर्घा॑ दधे। तेन॑र्षिणा॒ तेन॑ ब्रह्म॒णा।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वान्पु॑५सः।

सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पा॒ऽसवो
भूमैः॥ ३५॥

सङ्ख्याता देवमायया। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्।
पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावन्तीः सिकन्ताः सर्वाः।
अप्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावन्तीः शर्करा धृत्यै।
अस्यां पृथिव्यामधि॥ ३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु
प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावन्तीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः
पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावन्तीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः
पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥ ३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायस॑ऽ सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायस॑ऽ सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व॑ऽ सीस॑ऽ सर्वं त्रपु।
देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९॥

सर्वास्ताः। सर्व॑ऽ हिरण्य॑ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्व॑ऽ सुवर्ण॑ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।

सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४०॥ ———[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद। अन्तरिक्षं च
केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च
याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः
सर्वान्ध्वंसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्त्स्तनयित्वान्। ह्यदुनीर्यच्च
शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च
यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षेन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अ॒न्तरि॑क्षच॒रं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। अ॒ग्निः॑ सूर्यं चन्द्रम्।
मि॒त्रं वरु॑णं भग॒म्। सर्वा॑स्ताः। स॒त्यः॑ श्रद्धां तपो दम॒म्। नाम॑
रूपं च भू॒ताना॑म्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑
दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥४५॥ _____[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भूतं॑ प्र॒ति॑ष्ठितम्।
सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः
सर्वाः॑। वि॒तता॑ रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ऽपि
सा॒मानि॑॥४६॥

अ॒थर्वा॑ङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॒राणं॑ च।
स॒र्पदे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लोकाः।
अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठितम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठितम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॒साः॑श्च
के॒वलान्। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒वत्स॑रं
च॒ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्वं॑ भू॒तः॑ सर्वं॑ भ॒व्यम्।
यच्चा॑तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा।
उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥४८॥ _____[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते।
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये
 अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति
 सूर्यः। ऋग्न्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी
 हैव शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा
 हैव सृष्टम्। ऋग्न्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
 क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः।
 पूर्वं पूर्वेभ्यो वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः।
 पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
 सूत्रमासत॥ ५०॥

तपं आसीद्बृहस्पतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
 सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
 भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
 सिषासताम्॥ ५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
 उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
 मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशः सद्ब्रह्मणस्तेजः।

अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।
यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्गजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्टीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायंजथस्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवंहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रंसमं प्रसुतेन
यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतः

एकविंशः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
 वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
 तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥ —————[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥३॥
 ॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
 हरिः ॐ॥